A KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÉVLAPJAI

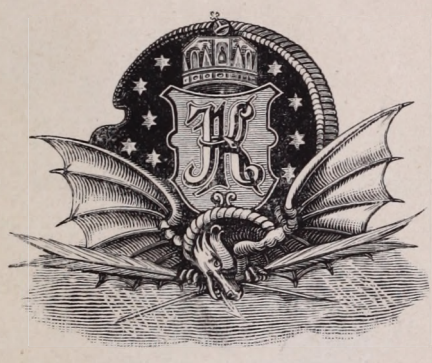

ÚJ FOLYAM

TIZENÖTÖDIK KÖTET

1879/80

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1881.

FRANKLIN-TÁRSULAT
BUDAPESTEN.
KÖTELES PÉLDÁNY

300858

M. ACADEMIA'
KÖNYVTARA

TARTALOM.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1879/80.

		Lap
I.	Gyulai Pál elnöki megnyitó beszéde a XXXI. közülésben 1880 február 8-án	3
II.	Beöthy Zsolt titkári jelentése ugyanakkor	11
III.	Biráló jelentés az 1879-diki irodalomtörténeti pályázatról	19
IV.	A függőben levő jutalomtételek	23
V.	A XXXI. közülés tárgyai	24
VI.	Közlemények az 1879—80-diki jegyzőkönyvekből	25
VII.	Biráló jelentések a benyújtott munkákról	44
VIII.	A Társaság kézirattára	58
IX.	A Társaság alapszabályai	63
X.	A Társaság személyzete 1880 febr. 8-dikán	72
XI.	A Társaság elhúnyt tagjai 1880. febr. 8-dikáig	76
XII.	A Társaság alapítói 1880. febr. 8-dikáig	78
XIII.	A Társaság kiadványai 1880. febr. 8-dikáig	84

IRODALMI MUNKALATOK.

		Lap
Szilágyi István	Gróf Teleki József verseiből	95
Hegedűs István	Euripides és Goethe *Iphigeniája*	109
Dux Adolf	Kisfaludy Károly levele Csapó Dánielhez	207
Csiky Gergely	Az angol *Bánk-bán*	213
Csiky Gergely	Mukányi (székfoglaló)	225
Bachat Dániel	Szládkovics András *Detvan* című költeményéről (Székfoglaló)	420
Győry Vilmos	Székács József emlékezete	449
Lévay József	A múzsák bosszuja	473
Abonyi Lajos	Az újjas mándli	475
Arany János	Éjféli párbaj	513

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1879/80.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

I.

GYULAI PÁL ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG XXXI. KÖZÜLÉSÉN, 1880 FEBRUÁR 8-ÁN.

Tisztelt Gyülekezet!

A Kisfaludy-Társaság XXXI-ik közülését van szerencsém megnyitni. Immár negyvenhárom éve, hogy Társaságunk megalakult s kivéve tizenkét évet, a midőn a magyar alkotmánynyal együtt szünetelt, folyvást buzgón, bár a körülmények miatt nem mindig egyenlő szerencsével, igyekezett megközelíteni azt a czélt, a melyet alapítói elébe tüztek. Társaságunk mintegy utolsó hulláma volt amaz irodalmi nagy mozgalomnak, a mely a mult század utolsó felében fölébresztve a nemzeti szellemet, lassankint ujjászülte irodalmunkat s döntőleg folyt be társadalmi és politikai átalakulásunkra is. Költők és nyelvészek: Bessenyei, Révai, Kazinczy és Kisfaludy Károly vezették a mozgalmat, mely az akadémia alapításakor mintegy tetőpontját látszott érni. Azonban Kisfaludy Károly barátai az akadémia árnyékában egy kisebb társaságot is

alapítottak, mely kizáróan a költészet- és æsthetikai müveltségnek szentelje munkáját.

Így keletkezett 1836-ban Társaságunk, akkor a legifjabb, most a legidősb mindazon társaságok között, a melyek valamely irodalmi vagy tudományos czél végett alakultak. Valóban, ha széttekintünk a fővárosban és a vidéken, a tudományos társaságok egész sorát szemlélhetjük. Nemcsak tudomány-csoportoknak, hanem egyes tudományágaknak is megvan a magok társulatjok, a melyek épen oly buzgón támogatják az akadémiát feladatai megoldásában, mint a mily nagy mértékben ébresztik a közönség érdeklődését a tudományok iránt. E sürgő zaj és munkásság közepett úgy tünik föl némelyeknek a Kisfaludy-Társaság, mint egy elvénült férfiú, a kinek csak emlékei vannak s nem egyszersmind reményei. Hallhattuk, sőt olvashattuk is, hogy Társaságunk egy letünt kor emléke inkább, mint a jelen és jövő képviselője. Iránya immár meghaladott szempont; a költészet virága nálunk is elhullott, a tudományok gyümölcse érik s az æsthetikai és irodalmi müveltségből többé nem meríthetni erőt a kor küzdelmeihez.

Nem tagadhatjuk, hogy mindebben van némi igaz, de az igaz sok nem igazzal vegyül. Annyi bizonyos, hogy a költészet s a szorosb értelemben vett irodalom nem gyakorolhat többé a nemzeti szellemre oly nagy, mondhatni kizáró befolyást, mint eddig, midőn hetven év alatt nagy feladatot teljesített, felköltve a szunyadó hazafiságot, öntu-

datra emelve a nemzetiség eszméjét, kimüvelve a nyelvet s átalakítón hatva társadalmi és politikai viszonyainkra. Most leginkább a tudományon, úgy szólva a magyar tudományon a sor, hogy egész erejéből hasson a magyar állam consolidálására. A történeti, politikai és természettudományoknak egy új és erősb nemzedéket kell felnövelni, mely képes legyen megoldani Magyarország nagy és nehéz feladatát. De azért elnémuljon-e a költészet, mint a melynek többé nincs hivatása a nemzeti szellem fejlesztésére? Megvessük-e az æsthetikai és irodalmi müveltséget, mint léha fényüzést? S vajjon az ízlés kérdései nincsenek-e kapcsolatban erkölcsi és társadalmi nagy érdekekkel s az irodalmi müveltség nem marad-e mindenha a tudományos müveltség egyik fő segédforrása?

Az emberiség épen ugy nem lehet el költészet nélkül, mint egyes nemzet, mert legnemesb gyönyöreiről, legédesb vigaszáról mondana le s eszményi irányát tagadná meg. A képzelem és kedély megkivánja a maga táplálékát, s a mely nemzet a szépért nem lelkesül, kevesebbet fog a jóért is, az igaz kutatásában pedig könnyen válik egyoldalúvá s a szellemi gyönyörök helyett örömest hajhász érzékieket. Ha a lyra elnémul, vagy a mi egyre megy, többé nem szószólója a vallás, családi élet és hazafiság nagy eszméi- és érzéseinek, a társadalom sülyedésnek indul; ha az eposz és dráma nem fönséges magyarázója a történelemnek és társadalomnak, a történeti érzék és nemzeti szellem

zsibbadoz s az erkölcsi és társadalmi érdekek cultusa hanyatlóban ; ha a regény puszta mulatsággá törpül s a kártya és domino helyét pótolja, léhaság vesz erőt a szellemeken; ha a satira pasquillá aljasul, a röpirat és hírlap a személyeskedés és rágalom felé hajlik; ha a szónoklat müvészete megromlik, a parlamenti fecsegés jó divatba; ha a tudomány megveti az ízlést, a müvészeti formák tanulmányozását : szellemtelenné, pedanssá válik s elveszti hatása egy részét, mert elzárkózott a közönségtől.

Ime mennyi erkölcsi, társadalmi és nemzeti érdek füződik a költészet és irodalmi müveltség ügyéhez. De ellenvethetni, hogy mindezt kielégítheti a mult, egy virágzott korszak remekműveinek tanulmányozása is s nincs szükség a jelen kisebb költőihez fordulnunk; a tudomány többé-kevésbbé folyvást fejlődik, de a költészet s általában a művészet világában gyakoriak a hanyatlás korszakai, a melyek épen nem méltók a figyelemre. Igaz, hogy a lángeszü költők ritkák s a költészet virágzásának korszakait évtizedek, sőt századok választják el egymástól, de minden korban találkoznak oly tehetséges költők, a kiknek elég lelkesülésök és ízlésök van, hogy koruk eszméit és érzéseit több-kevesebb sikerrel kifejezzék. A mult legnagyobb remekművei sem elégítik ki a jelen szükségét, mert az eszmék, érzések módosulnak, változnak s minden kor saját küzdelmei, szenvedélyei, örömei és fájdalmai viszhangját várja költőitől, sa-

ját typusa kinyomatát keresi a képzelem müveiben. E mellett, mint Arany mondja, e kisebb költők nem hagyják elaludni a költészet Vestatüzét, melynél egy leendő lángész isteni fáklyáját majdan meggyújthassa; ők őrzik meg a nyelv és ízlés hagyományait s kötik össze a multat a jövővel.

A költészet az irodalmi müvészet legmagasb kifejezése s kialvása magával vonná a müpróza sülyedését is. A müpróza mindig a költészettől nyer ösztönt és lelkesülést, tőle tanulja meg saját tárgyaihoz alkalmazva a stil világosságát, erélyét, élénkségét, báját s a mi oly lényeges: a compositió müvészetét. Nálunk is a költészet emelte ki a prózát durva és szintelen köznapiságából, csint, fordulatosságot lehellve belé s folyvást gazdagítva a régi szók fölelevenítése, a tájszók általánosítása s az új szók alkotása útján. S midőn a neologia nem ismert többé korlátot, s mind nagyobb túlságokra vetemedett, ismét a költők tüzték ki először a józan és nemzeties conservatismus zászlóját, s az újabb orthologia harczát is, melyet napjainkban a nyelvészet megindított, a költők és stilisták fogják eldönteni, mérsékelve és kiegyenlítve a nyelvészeti elméletek merevségét, egyoldalúságát és önkényét. A költészet mindig nemzetiesb, mint a müpróza, mely hajlik a világpolgárias felé. Szükséges, hogy a müpróza előtt egy fensőbb müvészet lebegjen, mely versenyre serkentse, melytől sugalmazást nyerjen s mely megőrizze a gondatlanságtól és idegenszerüségtől.

A magyar költészet újabb, hetven éves fejlődésében oly műveket tud felmutatni, melyekben a művészet és magyarosság fenső fokon egyesül, a míg müprózánkban e két elem, bár egyes kitünő jelenségek épen nem hiányoznak, még nem tudott eléggé összeolvadni. Müprózánknak saját czéljához képest, saját eszközeivel a költészet nyomán kell haladni s ez eszmény megvalósítása a jelen és jövő feladata.

De a költészet és a müpróza tanulmányozása magára a tudományra is hat, a melynek nemcsak rendszere van, hanem irodalmi formája is. Az irodalmi müveltség nemcsak támogatja, hanem emeli is a tudományost. A történeti, politikai és természeti tudományok semmit sem nyernek azzal, ha müvelőik rosszul és rossz nyelven írnak, ha bőbeszédüek, s a formaérzék hiánya miatt nem tudják ugy feldolgozni a tudomány anyagát, hogy necsak tudományos, hanem egyszersmind irodalmi müvet is alkossanak. E tekintetben haladásunk, némely kiválóbb törekvések mellett is, még folyvást lassú, tétovázó s hajlik az egyoldalúságra. A magyar költészet és szorosb értelemben vett irodalom erre nézve is némi irányt adhat, némi példával szolgálhat a magyar tudománynak. Költészetünk sokáig hol egy, hol más idegen iskola jármában nyögött, különösen a német költészet volt reá nagy befolyással, de Kisfaludy Károly föllépte óta megnyílt az összes európai irodalmak behatásainak s önmagából is merítve, lassanként nemzetibbé vált mind tartalomban, mind formában. A magyar tu-

domány többé-kevésbbé, kivált az irodalmi formára nézve, idegen, leginkább német befolyás alatt áll, pedig a tudomány nemzeti jellemét leginkább az előadás, az irodalmi forma adja meg, mely a nemzet szükségeihez, szelleméhez és ízléséhez alkalmazkodik.

Társaságunk kiválón a szóló művészetek társasága levén, mind az elmélet, mind a gyakorlat terén, az erkölcsi élet, társadalom, nemzetiség és tudomány mindazon érdekeit igyekszik szolgálni, a melyek a költészettel és irodalmi műveltséggel oly szoros kapcsolatban állanak. Ez érdekek fontosak, állandók s nincsenek korhoz kötve. Ezért Társaságunk nem meghaladott szempont s nemcsak a múlt emléke, hanem a jelen és jövő képviselője is. Részt veszünk nemzeti fejlődésünk újabb küzdelmeiben is, a mint részt vettünk a régiekben, ha kevesebb dicsőséggel is, de épen oly hő vágygyal és buzgó lelkesedéssel. Ezután sem hagyjuk kialudni a költészet Vestatüzét s pályadíjainkkal, buzdításainkkal újabb tehetségeket igyekszünk felszínre hozni, mint az elmúlt évtizedekben. Átültetjük nyelvünkre az ó és új kor remekműveit, az európai szellemnek emelve oltárt, de ugyanakkor gyűjtjük és kiadjuk a népköltészet hagyományait a nemzeti geniusz e legközvetetlenebb, legsajátosabb nyilatkozatait s magyarázzuk a régibb kor íróit, a kik megvetették irodalmunk alapját. Értekezéseink- és pályakérdéseinkkel szőnyegre hozzuk az irodalmi elmélet és történet legfontosabb kérdéseit s rendes és rend-

kivüli kiadványainkkal igyekszünk táplálékot nyújtani a nemesebb ízlésnek.

Jól tudjuk, hogy törekvéseink sikere nincs arányban a nagy feladattal, a melyet magunk elébe tüztünk. De a zászló, a melyet lobogtatunk, nemzeti zászló, a melyre szellemi érdekeink szent jelszavai írvák s mi azt is érdemnek tartjuk, hogy alatta küzdhetünk. A nemzet ismeri e zászlót s hogy részvéttel fordúl hozzá, tanúsítja a számos és díszes közönség is, mely felgyült közülésünkre s melyet társaságunk nevében teljes szívemből üdvözlök. Hogy nem vagyunk méltatlanok a részvétre, arról talán közülésünk felolvasásai is bizonyságot tesznek; hogy munkásságunk némi figyelmet érdemel, talán kiderül a társaság múlt évéről szóló jelentésből is, a melyet a titkár fog felolvasni, a kinek ezennel átadom a szót.

II.

BEÖTHY ZSOLT TITKÁRI JELENTÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG XXXI. KÖZÜLÉSÉN 1880 FEBRUÁR 8-ÁN.

Ez év, tisztelt közönség, melybe az imént léptünk, egy, Társaságunkra nézve kiváló nevezetességü nap félszázados fordúlóját hozza ránk, melyet kegyeletes ünnepélylyel szándékozunk megülni. A jövő őszszel telik be ötven esztendeje, hogy a nagy úttörő kezéből, kinek nevét társaságunk viseli, kihullott a toll, melylyel a féktelen Csák küzdelmeit s az Omodék sötét végzetét rajzolta. Kisfaludy Károly 1830. évi november 21-én húnyta le szemeit. E szemek voltak azok, melyeknek először adatott bepillantaniok a magyar szellem új korszakába, melynek ő volt első képviselője. Hirdetője a nemzetinek az idegenszerűvel, a valónak a ködbe vesző eszményiséggel szemben. Az ő általa tört úton egész a legújabb időkig egyenes irányban haladt a magyar költészet, s a fonal, mely ennek félszázados útját jelöli, ő hozzá vezet vissza. Korának fejlődő szellemei, közöttük Vörösmarty, halhatatlan kobzával, ott nőttek lábainál; s míg ő

népünk dalait figyelemmel hallgatta, az élet furcsaságait leste s a külföld nagy költőit bámúlta: mintegy szemei előtt lebegett már Petőfi és Arany, mai színpadunk és mai regényünk. Atyja volt ő egész újabb költészetünknek s ebben valamennyi jelesünknek, kiknek lángesze nem homályosította el az ő lánglelkét, hanem inkább új meg új fényt árasztott rá.

Mi viseljük nevét, a mi kötelességünk első sorban tiszteletben tartani emlékét. S valóban Társaságunk, bár különböző időben különböző eredménnyel, a szerint, a mint a gondviselés szellemi és anyagi eszközökkel bőkezűbb vagy mostohább volt iránta, de mindig buzgón igyekezett becsületére válni annak is, ki nevét, azoknak is, kik lételét adták. Az érzéseket és törekvéseket, melyek megalkotásánál, innen-onnan félszázadja, vezették alapítóit, «szent örökség gyanánt szállítja utóira». Ma is az a két eszme lebeg előtte, melynek nevében életre hivatott: a kegyeletnek erkölcsi és a nemzetien szépnek művészeti eszméje. E kettő összekapcsolásának köszöni jellemét, s benne keresi feladatát művelődési életünkben. Két szava van: az útbaigazító biztatásé a jelennek, s a köszönetéé a múltnak; két koszorúja: a régi nagyoknak s az új irodalom valódi tehetségeinek. Nem egyszer kénytelen hallani szemrehányásokat, hogy kegyelete maradi szellemű, hogy a mai napnak némely kétes értekű irányát s ki nem forrott törekvését vonakodik támogatni, hogy nagyon is eszében

tartja a goethei mondást: könnyebb koszorút kötni, mint méltó homlokot találni rá. Ez azonban annyira természetes, hogy e tekintetben a Kisfaludy-Társaság védelemre alig szorúl. Heves, szélső, felforgatásra hajló irányokhoz annál kevésbé szoktak csatlakozni az emberek, minél több veszteni valójok van. Pedig nekünk is vannak féltős kincseink, csak *Toldit* s az *Ember tragédiáját* említem; kincseink, melyek nekünk «drágábbak Plutus bányáinál s dúsabbak, mint arany».

Vezetni fogja továbbra is Társaságunkat ama kettős vezér-eszme, melyet ez évben sem tévesztett szemei elől. A kegyelet vezette határozataiban, melyek Kisfaludy Károly halálának ez idén megülendő félszázados évfordúlójára vonatkoznak. A magyar vígjáték atyjának életrajzára és munkáinak kritikai méltatására pályázatot hirdetett, s az akadémia egyik terme számára el fogja készíttetni márvány mellszobrát. Kisfaludy Károly után, ki mint az Aurora-kör vezére, voltaképen első feje volt társaságunknak, még két elnökünk iránt igyekeztünk leróni a kegyelet adóját. Elvittük koszorúnkat b. Eötvös József budapesti érc-szobrának s ercsi emlékoszlopának leleplező ünnepélyére. Intézkedtünk az iránt is, hogy Toldy Ferencz síremléke legkésőbb a jövő tavaszon elkészüljön és felállítható legyen. A nagy emlékű név, mely e síremlékre vésve lesz, a kerepesi temetőnek immár egy új fejfáján is olvasható s rajta társaságunk legújabb vesztesége. Toldy István ez, a kiváló tehet-

ségü vígjátékíró, ki a múlt évi deczember 6-án húnyt el. Nem egy kör az, melyet csapás ért halálával s mely méltán gyászolja benne a jeles hírlapírót, a buzgó tudóst, a jó fiút. Mi a költőt gyászoljuk; mert igazi költő volt. Nem ott, hol mostani kritikánk a költészetet kizáróan szokta keresni: a külsőségekben, hanem szivében, melyben eszmények éltek. A helyet, mely halála által rendes tagjaink sorában megüresedett, társaságunk egyelőre betöltetlenül hagyta s február 4-én tartott tagválasztó közülésén csak a levelező tagok sorába vett föl két érdemes, idegen nyelvü írót: Jalava Almberg Antalt, ki északi rokonaink, az irányunkban oly benső vonzalommal viseltető finnek között lelkes magyarázója szellemi életünknek, és Sturm Albertet, ki *Buda halálá*nak német fordítása által tette magát méltóvá az elismerésre.

De nemcsak gyászunk, hanem ez évben legnagyobb örömünk is a Toldi névhez van kapcsolva. November 26-iki ülésünkből indúlt ki a hír országszerte, hogy Arany János befejezte *Toldi*ját. Társaságunk legfőbb büszkesége e költemény, mely ott érte befejezését, honnan diadalútjára indúlt ezelőtt harminczhárom évvel, mikor a Kisfaludy-Társaság nyújtotta neki az első koszorút. Amaz ülésen hallottuk, Gyulai Pál bevezető szavai után, a legelső verseket *Toldi szerelmé*ből, mely az egész nemzetet oly általános és kitörő örömre ragadta. Mintegy az őszülő Virgil támadt fel előttünk, ki dicsősége székében csendes falujáról ál-

modozik, s mikor váratlanúl az arenába lép, egész Róma feláll és meghajlik előtte.

Hogy egyéb havi felolvasásainkról is megemlékezzem, ezek összes száma, Aranyéval együtt, 25 volt. E számból 18 a Társaság tagjaira, 7 pedig vendégeire esik, kiket mindig szivesen látunk ugyan, ez évben azonban a tagok buzgósága némileg háttérbe szorított. A rendes és levelező tagok előadásai a következők voltak: Bachat Dániel székfoglalója Szládkovics András *Detvan* című költeményéről; Csiky Gergelytől, szintén székfoglalóul, *Mukányi* című vígjátékának első felvonása, s ezenkivül *Sophocles* élete és az angol Lillo egy Bánkbán-drámájának ismertetése; Dalmady Győzőtől három költemény; Dux Adolftól Kisfaludy Károly egy levelének bemutatása; Pulszky Ferencztől egy fejezet emlékirataiból; Szász Bélától öt költemény; Szász Károlytól emlékezés Moore Tamásra, a költő születésének százéves fordulóján, azután egy tanúlmány Milton *Elveszett Paradicsom*áról; gr. Széchen Antaltól a társaság irodalmáról Franczia-országban; Szigeti Józseftől a *Nagyralátó* című népies színmű első felvonása; Szilády Árontól egy pár régi magyar költemény ismertetése; Vadnai Károlytól *Az ezüst kereszt* című beszély; Zichy Antaltól *Széchenyi István mint aesthetikus*; gr. Zichy Gézától *Dalok a múltból*, lyrai cyklus, s *A leányvári boszorkány* című költői elbeszélés. — Vendégek előadásai pedig ezek voltak: Erdős Jánostól *Muki bácsi* című rajz; Hegedüs István-

tól tanúlmány Euripides és Goethe *Iphigeniá*járól; Jánosi Gusztávtól az *Elveszett paradicsom* második énekének fordítása; Karacs Teréztől emlékezések Virág Benedekre; Riedl Frigyestől tanúlmány Madách Imre munkáiról; Szilágyi Istvántól az első gróf Teleki József két versének ismertetése; s végre Vargha Gyulától hét dal. Egészben tizenhét prózai munka és nyolcz verses.

Könyvkiadásai tekintetében Társaságunk, mint azelőtt, úgy legújabban is, a mennyire a körülmények engedték, irodalmunk hiányainak és szükségeinek folytonos szemmeltartásával járt el. Nem találta idején kivülinek táplálni némileg az érdeklődést a magyar nemzeti szellem legeredetibb termékei, a népköltemények iránt, s e czélból tervezi a birtokában levő gazdag népköltési anyag gyüjteményes közrebocsátásának folytatását. Hasonlókép szükségesnek s mai költészeti állapotaink között különösen kivánatosnak látja ébresztgetni a hanyatló fogékonyságot az antik irodalmak remekművei a tiszta formák szépsége, a klasszikai kifejezés egyszerü ereje iránt. E tekintetben szerencsésnek vallhatja magát, hogy ez évben a görög szellem egyik legnevezetesebb képviselője, Sophocles, összes tragédiáinak első teljes magyar fordítását adhatta ki, melylyel Csiky Gergely társunk ajándékozta meg irodalmunkat. Ugyanő vállalkozott, szintén a Kisfaludy-Társaság számára, Aeschylus átültetésére is. A magyar Moliére is közeledik befejezése felé: a folyó évben egy új kötettel, a nyol-

czadikkal, gyarapszik a vállalat, melybe eddig el vannak fogadva *Amphytrion* fordítása Kemény Károlytól és a *Botcsinálta doktoré* Almási Tihamértól. Pártolóink számára a most befejezett évre tartozó folyamból eddig két kötet jelent meg: Beöthy Zsolt *Rajzai* és Déryné *Naplójának* első fele. Sajtó alatt vannak s legközelebb napvilágot látnak: e kiváló érdekü emlékirat befejezése és gróf Szécsen Antal tanúlmányai. Évlapjainknak az idén már XIV. kötete került ki sajtó alól, s nehány hét múlva fog kikerülni egy, társaságunk összes tagjainak dolgozataiból szerkesztett nagy album, a *Szegedi árvízkönyv*, melynek egész jövedelme a szegedi árvízkárosúltaknak van szánva.

Anyagi sikere a közönség részvététől függ. Bízunk benne, mert e részvételt Társaságunk iránt ez év folytán nem fogyatkozni, hanem inkább nőni láttuk. Havi üléseink, majdnem kivétel nélkül, zsúfolva voltak: már-már kicsinynek látszik az akadémia heti ülésterme is, hova átköltöznünk hallgatóságunk növekvő száma most egy éve kényszerített. Alapítóink, bár korántsem arányosan látogatóinkkal, szintén szaporodtak. Számuk az idén öttel gyarapodott, kik között azonban a költészetnek legtermészetesebb pártfogói, a nők közül egyetlenegy sincs. Új alapítóink a következők: Fraknói Vilmos 200 fttal, Bischitz Mór, Gruber József, dr. Kováts Gyula és Ullman Károly urak 100—100 fttal.

Végül még csak arról a változásról kell rövi-

den megemlékeznem, mely nekem teszi kötelességemmé, hogy e díszes helyről jelentést olvassak. Társaságunk a múlt év elején, február 19-én, új tisztikart választott. Akkori elnökünket, Lukács Móriczot, szives kéréseink nem voltak képesek maradásra bírni. Lemondott; azonban az első helynek csupán jogairól mondott le, mert kötelességeit ma sem teljesíti nála buzgóbban senki. Helyére elnökké Gyulai Pál választatott, kinek másodelnöki székét Greguss Ágost, a másodtitkárit pedig Csiky Gergely foglalta el. A titkári tisztet nekem juttatta a társaság meg nem érdemelt bizalma. Akár tisztemhez mérem erőmet, akár elődömre gondolok, szorongás fog el, melytől különösen ez órában nem tudok szabadúlni. Elődöm a kitünő írói érdemek dús koszorúját, melylyel közel két évtizeden át díszt kölcsönzött tisztének, magával vitte, s e szék, mely korábban az érdem kitüntető helye volt, egyszerre csupán csak tisztviselői székké lett. A Társaság bizonyára sohasem fogja elfelejteni érdemeit, nem különösen addig, míg helyét én foglalom el, kinek szegénysége naponkint emlékeztetni fogja azokra.

III.

BIRÁLÓ JELENTÉS

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK 1879-BEN HIRDETETT SZÁZ ARANYOS IRODALOMTÖRTÉNET PÁLYÁZATÁRÓL.

A Kisfaludy-Társaságnak már másodízben hirdetett pályadíjára: «Kivántatik a magyar regény története» csak egyetlen pályamü érkezett, de az mind tartalom, mind forma tekintetében igen figyelemre méltó, sőt jeles.

Azonban e jeles münek két lényeges hiánya van. Először a szerző a magyar regény történetét csak Kartigámig rajzolja s előszavában csak a XVIII-ik század végéig igéri folytatását, a mely nagyrészt kész is nála s egy pár hét alatt teljesen elkészül. A másik az, hogy szerző művét a magyar prózai elbeszélés történetének czímezi s így a regény csak annyiban főtárgya, a mennyiben prózai elbeszéléseink között kiváló helyet foglal el. Innen a mü inkább a prózai elbeszélő styl, mint a regény fejlődésének rajza. A szerző ugyan a kezdetleges magyar regényt és fejlődését a külföldi hatások számbavételével folyvást terjedelmesen rajzolja, de művének még sem e műforma a központja, hanem

a széles értelemben vett prózai elbeszélés. Ebből foly aztán az, hogy míg például Heltai meséit bőven méltányolja, addig a XVI. és XVII-ik század verses regényíróival nem törődik, holott a magyar regénynek ez volt akkor legnépszerűbb műformája. E mellett a mű, mint a prózai elbeszélés története is hiányos, a mennyiben a történetírókat, a szintén prózai elbeszélés legjelesbjeit, csak érinti, nem tárgyalja. E főbb hiányok- és hibákhoz még némely csekélyebb fontosságúak járúlnak. Ilyenek például, hogy a szerző az egyházi és világi énekek versformáit ellentéteseknek mondja, holott legrégibb világi költeményünk *Ének Pannonia megvételéről* abban a versformában van írva, a melyben számos egyházi ének, s általában az egyházi ének hatása a világi énekre, sőt a népdalra is tagadhatatlan; továbbá szerző a XVI-ik század verses regényeit mind költői, mind nyelvi tekintetben értéktelenek tartja, holott Istvánfi Pál, Görgei Albert verses elbeszélései felülmúlják prózában írt elbeszéléseinket; a találós mesékről szólva szerző nem veszi figyelembe a keleti befolyást, holott az a keleti elbeszélésekben és eposzokban gyakran előfordul sat.

De mindezek mellékes dolgok, s könnyen javíthatók. A mű lényeges és kevésbbé lényeges fogyatkozásai mellett is jelesnek marad. A magyar prózai elbeszélés történetének sikerült rajzát nyújtja codexirodalmunkon kezdve Mária Terézia koráig. Találón emeli ki a különböző korok jellemvonásait,

behatón tárgyal minden feltünőbb jelenséget, kapcsolatban a politikai és társadalmi viszonyokkal. Mindenütt eredeti forrásból merít, ismeri az eddigi kutatások eredményeit s a hol egyoldalúságra vagy túlságra ragadtatik is, méltó a figyelemre. Itt-ott hajlik ugyan az aprólékosság felé s talán bővebben tárgyal s túlbecsül némely csekélyebb értékű jelenséget, de a legfőbb dolgok fontosságát soha sem téveszti szem elől, előadása szabatos, élénk s épen nem hiányzanak benne müvészien dolgozott részletek. Szakértő és nagy közönség egyaránt gyönyörrel fogják olvasni. Egy szóval e mü nyeresége irodalmunknak s óhajtandó, hogy azt a szerző mielőbb bevégezze.

Mindezeknél fogva nem volna egyéb hátra, mint az, hogy a biráló bizottság e jeles pályaművet egyszerüen jutalomra ajánlja. Azonban a szerző nem teljesítette a pályázat föltételeit, mert nem írta meg a magyar regény egész történetet, csak bizonyos korszakait, sőt a mit még beadni igér, sem regényirodalmunk egész története s így a kitüzött pályadíj nem illetheti meg. De ha tekintetbe veszszük azt a körülményt, hogy az első pályázatra egyetlen pályázó sem jelentkezett s most is csak egyetlen egy szánta el magát e nehéz feladatra, — továbbá hogy társaságunk főczélja az volt, hogy a magyar regény történetének megírására buzdítsa íróinkat s egy csakugyan találkozott, a ki a feladatot részben dicséretesen megoldotta s idővel a többit is alkalmasint, meg fogja oldani: a biráló bizott-

ság hajlandó azt ajánlani a Társaságnak, hogy a pályadíj fele adassék ki a szerzőnek, a másik felének kiadása pedig halasztassék akkorra, midőn az igért hátralevő részt beküldi. Vagy ha a Társaság nem akarná kiadni a jutalmat a pályázat föltételeinek meg nem tartása miatt, akkor, hogy e jeles mű méltánylat s némi anyagi jutalmazás nélkül ne maradjon, szólíttassék fel az ismeretlen szerző arra, hogy munkáját engedje át a Kisfaludy-Társaságnak kiadásra illő tiszteletdíj mellett.

Azonban óhajtandó, hogy szerző munkáját még a verses regény tárgyalásával megpótolja s a magyar regény történetének czímezze.

Budapest, 1880. február 3-án.

Maradtunk tisztelettel

Gyulai Pál s. k.,
Greguss Ágost s. k.,
Csiky Gergely s. k.

Jegyzet. E jelentés alapján a Társaság 1880. február 4-én tartott tagválasztó közülésében (114. jegyzőkönyvi szám) azt határozta, hogy az egész jutalom adassék ki a beérkezett pályamű szerzőjének. A jeligés levélből, mely az 1880. február 8-án tartott közülésen bontatott fel, Beöthy Zsolt neve tünt ki.

IV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

FUGGŐBEN LEVŐ JUTALOM-TÉTELEI.

I. SZÉPTANI FELADAT.

(Kitüzetett 1879. junius 4-én.)

Kivántatik Kisfaludy Károly életrajza és munkáinak kritikai méltatása. Jutalma 100 arany. Benyujtása határideje 1880. május 31-ike.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő, lepecsételt, jelmondatos levél kiséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy a pályadijért versenyző munkák közől csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló becse is van.

Nyerte. Bánóczi József: Kisfaludi Károly a munkái. 2 kötet

II. KÖLTŐI FELADAT.

(Kitüzetett 1879. február 2-án.)

50 arany utólagos jutalomban részesül a legjobb, egyszersmind önálló becsü költői elbeszélés, mely 1879-ben vagy 1880-ban, akár önállóan, akár folyóiratban vagy gyüjteményben, első izben megjelen. Lehet akár víg, akár komoly, s kisebb vagy nagyobb terjedelmü.

Kivánatos, hogy a szerzők ez idő alatt, legkésőbb pedig 1880 deczember 31-ikéig, müveiket a Társaság titkárához küldjék be, habár valamely mű be nem küldése azt a jutalomból ki nem zárja.

Budapest, 1880. február 8-án.

Beöthy Zsolt
titkár.

V.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1880 FEBR. 8-ÁN TARTOTT HARMINCZEGYEDIK KÖZÜLÉSÉNEK TÁRGYAI.

1. Gyulai Pál elnök megnyitó-beszéde.
2. Beöthy Zsolt titkár jelentése a Társaság lefolyt évéről.
3. Székács József emlékezete, György Vilmos r. tagtól.
4. A múzsák bosszúja. Költemény, Lévay József r. tagtól.
5. Az ujjas mándli. Elbeszélés, Abonyi Lajos r. tagtól.
6. Az éjféli párbaj. Ballada, Arany János r. tagtól.
7. Csiky Gergely másod titkár jelentése az 1879-ik évi széptani pályázat eredményéről, s a jutalomnyertes pályamunka jeligés levélkéjének felbontása.
8. A jutalomkérdések kihirdetése.
9. Elnöki zárszó.

VI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1879—80-DIK ÉVI JEGYZŐKÖNYVEIBŐL KÖZLEMÉNYEK.

5. SZÁSZ KÁROLY indítványára egy értelemmel elhatároztatott, hogy

a Társaság jegyzőkönyvbe igtattatja elismerését és köszönetét volt elnöke, LUKÁCS MÓRICZ iránt azon buzgó, gondos, odaadó és sikeres munkásságáért, melylyel a Kisfaludy-Társaság ügyeit három éven át vezette.

(Az 1879. február 19-én tartott első [tisztválasztó] ülés jegyzőkönyve.)

7. GYULAI PÁL, elnök, megnyitván az ülést, maga és ujonnan választott tiszttársai nevében megköszöni a Társaság bizalmát s ennek szellemi és anyagi érdekeit a közönség figyelmébe ajánlja.

Ezzel kapcsolatban jelenti a titkár, hogy a Társaság ujonnan választott rendes tagja, CSIKY GERGELY, s levelező tagjai közől BACHÁT DÁNIEL, HANDMAN ADOLF és SAISSY AMADÉ levélben nyilatkoztatták ki, hogy a rájok esett választást elfogadják s a társaság czéljaira közreműködésöket igérik.

Örvendetes tudomásul szolgál.

(Az 1879. február 26-án tartott második [havi] ülés jegyzőkönyve.)

15. A titkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatási miniszter ez évi márczius 9-én 5736. sz. a. kelt leiratával

Gyulai Pálnak és Greguss Ágostnak a Társaság elnökeivé, s Butler Dundás Edének és Őman Viktor Emánuelnek, mint külföldi illetőségűeknek levelező tagokká választását megerősítette. Bemutatja egyszersmind Butler D. Edének az elnökséghez intézett levelét, melyben a rá esett választást megköszönvén, a Társaság munkásságában közreműködését igéri.

Örvendetes tudomásul szolgál.

17. *a)* Szász Károly egy, indokolás mellett benyujtott határozati javaslatban indítványozza: Mondja ki a Társaság, hogy a hazánk alföldi vidékeit a Tisza áradása által ért nagy csapás enyhítéséhez a maga részéről is, társulatilag óhajtván járulni, e végből

1. *Árvízkönyv*et állít össze a tagok munkáiból, s annak egész, tiszta jövedelmét az említett czélra szenteli;

2. megvárja minden tagjától, hogy az *Árvízkönyv* tartalma gazdagításához munkájával járuland, és pedig, a czélra való tekintetből, irói díj nélkül;

3. a szerkesztésre s a kiadásról való gondoskodásra 3—5 tagból álló bizottságot nevez ki, melynek feladata leend a Társaság tagjaitól az *Árvízkönyv*be szánt dolgozatokat átvenni s a szerkesztést eszközölni; esetleg valamely vállalkozóval a kiadás iránt értekezni s arról, vagy előfizetés utján leendő kiadásáról a Társasághoz jelentést tenni.

Az *Árvízkönyv* egyelőre 30—40 ív terjedelemre van számítva s a Társaság czélja azt tagjai irodalmi nevéhez méltó tartalom mellett, külcsin tekintetében is megfelelőleg állítani ki, hogy egészben oly könyvvel gazdagíthassa az irodalmat, melyet ne csak a hozzá kötött emberbaráti és hazafias ál, hanem önbecs is ajánljon.

Hosszabb tanácskozás után az indítvány elvben elfogadtatik s egy bizottság küldetik ki azzal a megbizatással, hogy kivitelének módozataira néz-

ve javaslatot terjeszszen elő. E bizottságba a két elnök, két titkár, továbbá Szász Károly, Keleti Gusztáv és Vadnai Károly r. tagok neveztetnek.

17. *b)* Az elnök zárt ülést hirdetvén, a titkár előterjeszti a pénztári bizottságnak ez évi márczius 27-én tartott üléséből kelt s */. ide mellékelt jelentését a Társaságnak 1878. évi pénztári forgalmáról, a pénztári maradványnak 5000 frt névértékig magyar aranyjáradék-kötvényekbe fektetéséről s a Társaság bevételeinek és kiadásainak előirányzatáról 1879-re.

A jelentés, mely */. és *a) b)* alatt a jelen jegyzőkönyvhöz csatoltatott, minden pontjában jóváhagyatik s Greguss Ágostnak az általa 1871. január 1-től 1879. február 19-ig kezelt pénzekről a fölmentés megadatik.

E szám melléklete:

a) Kimutatás a Kisfaludy-Társaság 1878. évi pénztári forgalmáról.

BEVÉTELEK:

1877. decz. 31. pénztári maradvány	2,702 frt 14 kr.
Befizetett alapítványi tőkék	825 » — »
Vegyesek	549 » 37 »
Záloglevelek szelvényei	1,930 » — »
Folyó kamatok	166 » 13 »
Alapítványok kamatai	1,002 » 50 »
	7,275 frt 14 kr.

KIADÁSOK:

Titkári fizetés	600 frt — kr.
Szolga fizetése	125 » — »
Irói díjak	299 » — »
Kemény arczképe	142 » — »
Nyomdai kiadás	450 » 05 »
Vegyesek	186 » 31 »
	1,802 frt 36 kr.
Pénztári maradvány	5,472 frt 78 kr.

b) A Kisfaludy-Társaság bevételeinek és kiadásainak előirányzata 1879 re.

BEVÉTELEK:

A földhit. záloglevelek szelvényeiből	1,930 frt
Aranyjáradék-kötvények kamata	400 »
Künn lévő alapítványok kamataiból	700 »
A hazai első takarékpénztár adománya	200 »
A nemzeti színháztól	250 »
	3,480 frt

KIADÁSOK:

Titkári fizetés	600 frt
Szolga fizetése	120 »
Évlapok és egyéb nyomdai kiadás	500 »
Moliére VIII. kötetére	300 »
Toldy Ferencz síremlékének felállítása, Kisfaludy Károly sírjának kijavítása s emlékszobrának fölirata	100 »
Vegyesek	100 »
	1,720 frt
Pénztári maradvány	1,760 frt

(Az 1879. márczius 29-én tartott harmadik [havi] ülés jegyzőkönyve.)

24. Ugyancsak a titkár jelenti, hogy a Társaság elnöksége ő cs. és ap. kir. Felségökhöz, egybekelésök negyedszázados fordulója alkalmával, üdvözlő feliratot intézett; kéri egyszersmind a díszesen kiállított felirat 15 frtnyi költségének utólagos jóváhagyását. Jelenti ezzel kapcsolatban azt is, hogy Buda-Pest fővárosa a ferenczvárosi új templom felszentelésére meghítta a Társaságot is, melyet az ünnepélyes isteni tiszteleten Hunfalvy Pál r. t. képviselt.

A jelentések tudomásul vétetnek s a felirat költsége jóváhagyatik.

27. A titkár előterjeszti az *Árvízkönyv* ügyében kiküldött bizottság megállapodásait. Ezek mindenben megegyeznek a Szász Károly határozati javaslatában előadott tervezettel. Azt hiszi azonban a bizottság, hogy tekintélyesebb anyagi eredmény csak úgy lesz elérhető, ha az irodalom áldozatában a fővárosi nagyobb nyomdák tulajdonosai is résztvesznek s a munkát díjtalanul vagy jelentékenyen olcsóbb áron állítják ki. Óhajtja a bizottság azt is, hogy az album képekkel legyen díszítve s erre nézve legczélszerűbbnek tartja, hogy Greguss Imrének a vész színhelyén készült rajzai csinos fametszetekben csatoltassanak az albumhoz. Mindezek végleges megállapítására s a könyv szellemi kiállításának vezetésére, egy öttagú szerkesztő bizottság lenne választandó.

Az elnök zárt ülést hirdetvén, a bizottság javaslatai elfogadtatnak s a szerkesztő bizottság tagjaivá Gyulai Pál, Szász Károly, Ágai Adolf, Keleti Gusztáv és Beöthy Zsolt választatnak.

28. Olvastatik Ráth Mór levele, melyben a magyar Shakspereneket Tomori Anasztáz által a Társaság részére felajánlott, készletben levő köteteiért, valamint azon jogért, hogy az I. s netalán II., III., IV. és VIII. köteteket változatlanul utánnyomathassa, öt ezer forintot ajánl, melyet három egyenlő részletben, 1880, 1881 és 1882-ben mindig január 20-án fog lefizetni.

Az ajánlatot a Társaság elfogadván, megbízza az elnökséget, hogy a szerződést Ráth Mór úrral minél előbb kösse meg, azon fordítókkal pedig, kiknek darabjai az I., II., III., IV. és VIII. kötetekben foglaltatnak, az utánnyomatásra nézve egyezkedjék.

29. Olvastatik Tettey Nándor és Társának levele, melyben a Csiky Gergely által fordított Sophocles ki-

adására következő feltételek mellett ajánlkozik : a munkát saját költségén, a Társaság újabb kiadványainak alakjában, 800 díszesen kiállított példányban nyomatja s a fordítónak 350 frt tiszteletdíjat ajánl fel; a kiadás egész jövedelme őt illeti s a Társaság megengedi címerének használatát a munka címlapján és borítékán.

A Társaság az ajánlatot elfogadván, utasítja az elnökséget, hogy a szerződést Tettey Nándor és Társával kösse meg. Elhatározza egyszersmind, hogy Csiky Gergely tiszteletdíját, saját pénztárából 800 frtra egészíti ki.

(Az 1879. évi április 30-án tartott negyedik [havi] ülés jegyzőkönyve).

33. Beöthy Zsolt r. t. indokolás mellett a következő határozati javaslatot nyujtja be: Dicső emlékezetű Kisfaludy Károly halálának közelgő félszázados évfordulója alkalmából (1880. nov. 21.) határozza el a Társaság :

1. Hogy Kisfaludy Károlynak Krisztinkovich Ede, győri ügyvéd úr birtokákban lévő szülő házát, Téten, emléktáblával jelöli meg.

2. Hogy 100 arany jutalomban részesít egy, Kisfaludy Károly életéről és művéről irandó munkát. Fölszólítja az irókat, kik e munka megirására hajlandók, hogy folyó évi junius 20-ig ebbeli készségöket a titkári hivatalnál jelentsék s egyszersmind munkájok rövid tervrajzát, forrásaik megjelölésével, nyujtsák be. Azonnal kineveztetik egy három tagú bizottság, mely az ajánlatokat megvizsgálja s ezekre nézve a Társaság legközelebbi ülésén javaslatot terjeszszen elé. Ha az ajánlkozók egyike megbizatik, tartozik munkáját 1880. május 30-ra elkészíteni s a kinevezendő biráló bizottság jóváhagyása után a jutalom részére utalványoztatik; műve pedig, mely a Társaság tulajdona lesz, Kisfaludy Károlynak novemberben tartandó emlékünnepére kinyomatik.

A társaság egy, Gyulai Pál, Greguss Ágost, Szász K. és Beöthy Zsoltból álló bizottságot nevez ki azzal az utasítással, hogy a javaslatot haladéktalanul tanácskozás alá fogván, erre vonatkozólag a Társaságnak már a jövő hét folytán tartandó rendkívüli ülése elé határozati indítványt terjeszszenek.

35. A titkár bemutatja Buda-Pest főv. főpolgármesterének folyó évi 404. főp. sz. a. kelt átiratát, melyben tudatja, hogy Ő cs. és apost. kir. Felsége folyó évi május 2-án kelt legfelsőbb elhatározásával a Kisfaludy-Társaságnak az ezüst menyegző alkalmából bemutatott hódolati és üdvkivánati feliratát, legfelsőbb köszönetének nyilvánítása mellett, legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztatott.

Örvendetes tudomásul szolgál.

(Az 1879. évi május 28-án tartott ötödik [havi] ülés jegyzőkönyve.)

45. A titkár jelentést tesz azon bizottság részéről, melyet a Társaság legközelebbi ülésén (33. p.) Beöthy Zsolt indítványának tárgyalására küldött ki, Kisfaludy Károly halála félszázados fordulójának megünneplése tárgyában. A bizottság egyetért az indítvány első pontjával s helyesnek tartja, hogy Kisfaludy Károly téti szülő háza emléktáblával jelöltessék meg. Kivánatosnak tartja azt is, hogy a Társaság Kisfaludy Károly életéről és műveiről mielőbb méltó munkával ajándékozza meg az irodalmat. Nem osztozik azonban az indítványtevőnek abban a nézetében, hogy a javasolt ajánlati pályázat sikerrel biztatna. Nem hiszi, hogy épen azok az irók, kiktől jelesebb munkát várhatnánk, részt vennének benne; az ajánlkozók visszautasítása is kellemetlen következéseket vonhat maga után. Legjobban óhajtaná a munkát egyenes megbízás utján készíttetni el; de mivel a tárgyalás foly-

tán meggyőződött, hogy ez a mód is legyőzhetetlen akadályokba ütközik, egyhangúlag a következő javaslatban állapodott meg: Hirdessen a Társaság rendes, zárt pályázatot Kisfaludy Károly életrajzára és munkáinak kritikai méltatására, 100 arany jutalommal s 1880. május 31-re tett határidővel. Az annak idején kinevezendő bíráló bizottság a pályamunkákról a jövő évi juniusi ülésen terjeszsze elő véleményét. A pályázat eredménytelenségének esetében a Társaság még ugyanez ülésen adhat egyenes megbízást a munka elkészítésére s így, ha a novemberben tartandó emlékünnepre az egész dolgozat nem készülhetne is el, egy része talán már bemutatható lesz, vagy legalább bejelenthető, hogy a Társaság régi kötelességének igyekszik eleget tenni.

A bizottság javaslata határozattá emeltetik s a titkár megbizatik, hogy a pályázathirdetést a hirlapokban mielőbb tegye közzé.

47. A titkár az *Árvízkönyv* szerkesztő bizottsága részéről következőket jelenti: A bizottság lemond a tervezett illustrátiókról, melyek tetemesen növelnék a vállalat költségeit. Azonban, hogy az eredeti határozatnak nyoma maradjon, egy czímképet szándékozik adni, melynek elkészítésére Keleti Gusztáv r. tagot kérte föl, ki meg is igérte, hogy a bizottság óhajtásának igyekszik megfelelni. Ily módon az a határozat is sértetlen marad, hogy az albumot egészen a Társaság tagjai állítsák ki.

A munka terjedelmét a bizottság körülbelül harmincz nagy nyolczadrétű ívben állapította meg.

A szerkesztés eszközlésére nézve legczélszerűbbnek gondolta, ha saját kebeléből egy szerkesztőre bízza a vállalat vezetését. E szerkesztő felelős lesz az album közleményeiért; de azon dolgozatokra nézve, melyekért nem hajlandó felelősséget vállalni, kikéri a bizottság határozatát, s így megosztja ezzel a felelősséget. A bizottság kü-

lönben időről-időre ülést fog tartani, melyeken meghallgatja a szerkesztő közléseit. Minden tagjának joga van a szerkesztő által bejelentett dolgozatok akár melyikének az összes bizottság elé terjesztését kérni. Ez eljárási mód megállapítása után a bizottság szerkesztőnek Szász K. r. tagot választotta meg.

A Társaság tagjai legközelebb fel fognak szólíttatni, hogy az *Árvízkönyv* számára dolgozatokat küldjenek. A munka csak az őszi hónapokban adatik sajtó alá s az előfizetésre felhivás is akkor tétetik közzé.

A jelentés helyeslő tudomásul vétetik.

(Az 1879. évi junius 4-én tartott hatodik [rendkivüli] ülés jegyzőkönyve.)

50. A titkár jelenti, hogy b. Eötvös József emlékoszlopának leleplezési ünnepélyén, Ercsiben, junius 15-én, a Társaság képviselői gyanánt Gyulai Pál elnök, Greguss Ágost másod elnök, Beöthy Zsolt titkár és Dux Adolf r. tag jelentek meg s a Társaság kegyeletes emlékezését boldogult elnökére Gyulai Pál tolmácsolta.

Tudomásul szolgál.

51. Olvastatik Őman Viktor Emánuelnek 1879. jun. 4-én kelt levele, melyben megköszönvén levelező taggá választását, a magyar költészetnek buzgó ismertetését igéri a svéd irodalomban.

Örvendetes tudomásul szolgál.

54. Olvastatik Barcza Géza téti ügyvéd egy levele, melylyel egy 37 frtról szóló győri takarékpénztári könyvecskét küldött be abból a czélból, hogy ez összeg, mely egy, Kisfaludy Károly szobrának javára 1874-ben rendezett tánczvigalom jövedelme, kamataival együtt, Kisfaludy Károly téti szülőházát jelölendő emléktábla költségeire fordittassék. A takarékpénztári könyvecske a földhitel intézetnél van letéve.

Az adomány köszönettel fogadtatik.

(Az 1879. évi junius 25-én tartott hetedik [havi] ülés jegyzőkönyve.)

62. A titkár jelenti, hogy NOGÁLL KÁROLY ozeroi vál. püspök, pápóczi prépost és győr-székesegyházi kanonok a Társaságnak megküldte a pázmándi Horváth-ünnep alkalmából kiadott *Emlékkönyv*-et és az ugyanazon alkalomra vert emlékérmet.

Köszönettel fogadtatván, a könyvtárba tétetnek.

(Az 1879. évi szept. 24-én tartott nyolczadik [havi] ülés jegyzőkönyve.)

68. GYŐRY VILMOS r. t. bemutatja dr. VIRGIN AXEL GUSZTÁV *Szényi* című, a magyar szabadságharczból merített svéd verses regényének egy díszpéldányát, melyet a költő Christianiából a Társaság könyvtára számára küldött.

Az ajándék köszönettel fogadtatván, GYŐRY VILMOS felkéretik, hogy a regényt a Társaságban tüzetesebben ismertesse.

75. Ugyancsak a könyvkiadó bizottság köréből a titkár következőket jelenti: A bizottság okt. 23-iki ülésén BEÖTHY ZSOLT, ki a Társaság titkári tisztével új munkakört vett át, eddig viselt bizottsági jegyzői hivataláról lemondott s helyére a Társaság másod titkára, CSIKY GERGELY, választatott. A folyó évi közgyülésen megejtett tisztujitás következtében GYULAI PÁL és BEÖTHY ZSOLT, kik választás utján lettek a bizottság tagjaivá, jelenleg a szabályzat értelmében, elnöki és titkári tisztöknél fogva, foglalnak helyet benne, míg LUKÁCS MÓRICZ és GREGUSS ÁGOST, kiknek helyére léptek, kiestek. Ennélfogva a bizottságban most két hely választás utján töltendő be.

A jelentés egyebekben tudomásul vétetvén, a könyvkiadó bizottságban megüresedett két helyre LUKÁCS MÓRICZ és GREGUSS ÁGOST választatnak.

Az 1879. évi október 29-én tartott kilenczedik [havi] ülés jegyzőkönyve.)

79. Az ülés megnyittatván, GYULAI PÁL a következő jelentést olvassa föl:

«Tisztelt Társaság! Van szerencsém megnyitni az ülést, s egyszersmind legyen szabad jelentenem, hogy ARANY JÁNOS társunk ajándékul egy példányt küldött Társaságunknak legújabb munkájából. A könyv címe ez: *Toldi szerelme*, elbeszélés tizenkét énekben; tehát a Toldi-trilogia második része. Már maga a könyv címe megfejti önöknek azt, hogy miért térek el a rendes szokástól, kivételesen miért jelentem be a munkát az ülés elején s nem a végén. ARANY *Toldi*ja szoros kapcsolatban van Társaságunk történetével s úgy szólva családi ügyünk. A trilogia első része 1847-ben nyert jutalmat a Kisfaludy-Társaság pályázatán. Ennek immár harminczkét esztendeje. Akkor ez elnöki széken b. JÓSIKA MIKLÓS ült, az önök helyeit FÁY, VÖRÖSMARTY, BAJZA, CZUCZOR, TOLDY, EÖTVÖS, ERDÉLYI, GARAY stb. foglalták el, s üdvözölték az új tehetséget, a ki költészetünkre új fényt vala derítendő. Azóta JÓSIKA távol hazájától, száműzetésben halt meg, s a Társaság legkitünőbb tagjainak egész csoportja szállott sírba. Sőt az az ifjú költő is, PETŐFI, a ki oly őszinte lelkesedéssel fogadta a koszorúzott művet, villámként enyészett el a forradalom viharában, s új barátja elégiája hiába kereste sírját, hogy könyeivel öntözze. Midőn ARANY, Társaságunk és a nemzet tapsaitól buzdítva, megirta trilogiája harmadik részét, *Toldy Estéjét*, Társaságunk nem volt többé, a magyar alkotmánynyal együtt felfüggesztetett, s ő, Társaságunknak akkor legifjabb tagja, nem foglalhatta el székét e művével. Azonban, midőn Társaságunk 1860-ban újra föléledt s 1862-ben megtarthatta ünnepélyes közülését, ARANY trilogiája második részéből olvasott fel egy pár töredéket. Ime Társaságunk legszebb és legszomorúbb emlékei hogyan füződnek ARANY *Toldi*jához, s vajjon magának a költőnek nem legszebb és legszomorúbb éveit jelöli-e trilogiája?

Aranyt e második rész megirására először Petőfi ösztönözte, a ki 1848-ban már ismerte kéziratban *Toldi Estéjét*. Ha fejét és lábát megcsináltad, ird meg a derekát is, — mondá neki. Arany hozzá is fogott; de első terve oly akadályokba ütközött, a melyeket nem volt képes legyőzni. Csak 1863. őszén fogott hozzá újra egy új tervvel; de közbejött családi csapások és betegeskedései miatt nem folytathatta. Azonban 1874. óta derültebb napjaiban koronkint ismét dolgozgatott rajta, míg végre ez év tavaszán befejezte. A kész művet megmutatta egy pár barátjának; de épen nem kivánt vele a nyilvánosság elébe lépni. Kerülni akarta az izgalmat, melynek ki van téve minden iró egy újabb munkája kiadásakor, s nem kivánt többé részt se dicsőségből, se gáncsból. Aztán szigorúbb birája levén magának, mint másnak, ez érzelmeket némi elégedetlenség is növelte. Halála utánra akarta halasztani, hogy tegyen vele egy későbbi kor, a mit tetszik. De végre engedett barátai kérésének, a kik közt én voltam a legkövetelőbb, legzaklatóbb, leggyöngédtelenebb. Lehet, hogy nem helyesen cselekedtem; de megvallom, szeretném, ha életem tévedései csak ilyenekből állanának. Ő maga is érezte, hogy ezzel a művével egy régi tartozását rója le. Be is vallja a mű végén, a midőn így ir:

Egyéb dolgairól hű Toldi Miklósnak
Nem érzem magamat énekkel adósnak;
Könyvbe se' olvastam, nem is tudakoztam:
Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.
*Dalias Idők*ről, mit még barna hajjal
Kezdtem, s félbe hagyék küzdve korral, bajjal,
Most mikor agg lettem, hajam is fehérül:
Imhol a bús ének *Toldi Szerelmé*ről.

De érezte, hogy kiadásával is tartozik azon nemzedéknek, mely oly őszinte szeretettel csüngött költészetén s *Toldi*ját oly nagyra becsülte. Elvégre a mű megjelent s

im van szerencsém bemutatni. Úgy hiszem, nemcsak Társaságunk, hanem az egész olvasó közönség köszönetét fejezem ki a költőnek, hogy a teljes *Toldi*val ajándékozott meg bennünket. E trilogia költészetünknek mindig büszkesége lesz, az izlés változásai nem fogják eltemetni, s egy későbbi kor kritikusa, ha talán sokat gáncsolna is benne, még mindig elég marad, a melytől nem tagadhatja meg bámulatát.

És most legyen szabad, ha önök megengedik, egy pár részletet olvasnom fel belőle. Az első rész a társaság keblében olvastatott fel először, e második, az időben utolsó rész s innen induljon a világba.»

A jelentés végeztével Gyulai felolvassa mutatványul a prágai kalandot, vagyis a harmadik ének 35. versszakától a negyedik ének 83. versszakáig terjedő részletet.

80. Az előadás után Szász Károly r. t. azt az indítványt terjeszti elő, hogy a mára bejelentett többi tárgy, a folyó ügyeket kivéve, halasztassék máskorra, s a mai ülés Gyulai jelentésének és felolvasásának ünnepi benyomása alatt zárassék be.

Az indítvány határozatba menvén, Szász Károly előadása Dante *Paradicsom*ának fényfokozatairól s Csiky Gergelyé Lillonak *Bánkbán* drámájáról máskorra halasztatnak.

81. Beöthy Zsolt r. t. indítványára elhatároztatik, hogy a Társaság jegyzőkönyvébe igtatja örömét a magyar költészet egyik legelső díszének, a Toldi-trilogiának befejezésén, s az ülés végeztével Arany Jánosnál testületileg tisztelegvén, szóval is kifejezi előtte köszönetét és üdvözletét; Gyulai jelentését pedig egész terjedelmében felveszi Évlapjaiba.

82. A titkár jelenti, hogy KISFALUDY KÁROLY sírját halottak napjára rendbe hozatta és földiszíttette s az e czélra fordított 16 forintnyi költségnek utólagos engedélyezését kéri.

Helyeselve tudomásul vétetvén, a kiadás jóvá hagyatik.

90. ARANY JÁNOS köszöntésére indított küldöttség visszatérvén, eljárásáról GREGUSS ÁGOST másod elnök tesz jelentést, ki a költőt lakásán ekként üdvözölte: «A Kisfaludy-Társaság határozata folytán, de saját szívünk sugallatát is követve, eljöttünk, hogy az örömért, melyet a Kisfaludy-Társaságnak, de az egész hazának is, szereztél, szivünk legmélyéből köszönetet mondjunk.» E szavakra ARANY JÁNOS így válaszolt: «A Kisfaludy-Társaságnak ezt a nem várt és meg nem erdemlett kitüntetését mély köszönettel fogadom, és csak arra kérem, függeszszék fel itéletöket addig, míg az egész művet elolvassák.»

Örvendetes tudomásul szolgál.

(1879. november 26.)

93. A titkár jelenti, hogy a Társaság rendes tagja, TOLDY ISTVÁN deczember 6-án hosszú szenvedés után meghalt. A Társaság, melynek a boldogult érdemes s különösen a Molière-kiadás körül munkás tagja volt, már teljes kifejezést adott fájdalmának vesztesége fölött: az elhunyt koporsójára elküldötte koszorúját s temetésén jelen voltak képviselői: egész tisztikara és tagjainak nagy része.

Részvéttel vétetik tudomásul s emlékbeszéd felől a zárt ülés fog intézkedni.

102. Az ülés zárttá alakulván, SZÁSZ KÁROLY r. t. indítványára

elhatároztatik, hogy a TOLDY ISTVÁN halála által megürült rendes taghely, minthogy az idő

rövidsége miatt a vidéki tagok az alapszabályok értelmében nem gyakorolhatnák ajánló jogukat, a legközelebbi közülésen nem fog betöltetni; az üresedésben lévő öt levelező taghely közől azonban kettő betölthetőnek határoztatik.

103. Toldy István fölött emlékbeszéd tartására Rákosi Jenő r. t. kéretik föl.

(1879. deczember 30.)

107. A titkár jelenti, hogy Rákosi Jenő r. t. készségnek nyilatkozott a Társaság felszólítására emlékbeszédet tartani Toldy István felett.

Tudomásul szolgál.

110. Az ülés zárttá alakulván, az alapszabályok 18. §. *d*) pontja értelmében a titkár felolvassa a folyó évi első napjáig beérkezett, indokolt tagajánlásokat. Levelező tagoknak ajánltatnak:

Jalava (Almberg) Antal finn iró Helsingforsban, ki Magyarországot 1876-ban beutazván, hazánkról egy úti munkát írt s irodalmunk kisebb-nagyobb műveit részint fordításokban (Tóth Ede: *Falu rossza*, Jókai Mór: *Új földesúr*), részint tanulmányokban ismerteti. Ajánlja Greguss Ágost.

Sturm Albert, középiskolai tanár Budapesten, ki Arany János *Buda halálát* németre fordította. Ajánlja ifj. Ábrányi Kornél.

Az ajánlatok számbavételtén, a választás a február 4-én tartandó közülésen fog megejtetni.

(1880. január 28.)

Elnök megnyitván az ülést, előterjeszti a magyar regény történetére hirdetett széptani pályázat, Csiky Gergely, Greguss Ágost és Gyulai Pál r. tagokból álló

bíráló bizottságának jelentését a beérkezett egyetlen pályamunkáról, melynek címe: *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*, jeligéje pedig: «*A Dugonicsok . . . el vannak feledve.* Bajza.» Minthogy a munka szerzője nem teljesítette a pályázat föltételeit, mert nem írta meg a magyar regény egész történetét, a bizottság véleménye szerint, a pályadíj nem illetheti meg. Mivel azonban a már másod ízben kihirdetett pályázaton egyedül ő vállalkozott munkára s maga elé tűzött feladatát részben dicséretesen oldotta meg, a bírálók azt ajánlják, hogy a pályadíj fele adassék ki a szerzőnek, másik felének kiadása pedig halasztassék akkorra, midőn munkájának megigért hátralevő részét is beküldi. Vagy ha a Társaság nem akarná kiadni a jutalmat, akkor, hogy a jeles mű méltánylat s némi anyagi jutalmazás nélkül ne maradjon, szólíttassék fel az ismeretlen szerző arra, hogy munkáját adja be a Kisfaludy-Társaságnak kiadásra illő tiszteletdíj mellett.

E jelentés alapján s a munka jó tulajdonai elismerésének hatása alatt, Rákosi Jenő, Pulszky Ferencz és Vadnai Károly ez irányú felszólalására elhatároztatik, hogy szerzőjének az egész jutalom kiadassék. Szász Károly indítványára azonban kimondja a Társaság, hogy elvárja, miszerint a hátralevő s a XVIII. század végéig terjedő részszel munkáját mielőbb ki fogja egészíteni.

116. A napirend következő tárgya a tagválasztás volt. Megállapíttatván az alapszabály kivánta 20 rendes tag jelenléte, felolvastattak újolag a tagajánlások (110. jk. sz.), mire megindúlt az eszmecsere. Ennek végeztével az elnök szavazásra szólítván fel a tagokat, az eredmény következőleg ütött ki: Beadatott összesen 20 szavazat, melyek így oszlottak meg:

A levelező tagnak ajánlott Jalava Almberg Antal kapott 20 szavazatot.

A szintén levelező tagnak ajánlott STURM ALBERT kapott 10 szavazatot.

E szerint általános többséget csak egy jelölt nyervén, holott a társaság két levelező tagsági helyet határozott betölthetőnek (102. jk. sz.), STURM ALBERTre új szavazás lett szükségessé. E második szavazásnál beadatott ismét 20 szavazat, még pedig 11 igen és 9 nem.

A szavazás így befejeztetvén, JALAVA ALMBERG ANTAL és STURM ALBERT a Kisfaludy-Társaság megválasztott levelező tagjainak nyilvánittattak.

117. A szavazás alkalmával fölmerülvén a kérdés, nem lenne-e czélszerű az alapszabályok azon rendelkezését, hogy : «minden szavazásra legalább húsz szavazó szükséges» (23. §.), oly értelemben magyarázni, hogy az csak a szavazás megkezdésére vonatkozik.

E kérdés tárgyalása egy, legközelebb összehivandó rendkívüli ülésre tüzetett ki.

118. Ezután a gazdasági bizottságnak a múlt évi közülésről elmaradt választása vétetett elő. Ajánltattak a bizottság eddigi tagjai, kik ügyeit ez éven át ideiglenesen is vezették : ARANY LÁSZLÓ, VADNAI KÁROLY és ZICHY ANTAL. Beadatott ismét húsz szavazat, melyből ZICHY ANTALra esett 20, ARANY LÁSZLÓra 19, VADNAI KÁROLYra szintén 19.

E szerint ARANY LÁSZLÓ, VADNAI KÁROLY és ZICHY ANTAL a gazdasági bizottság megválasztott tagjainak nyilvánittattak.

119. A titkár a pénztári bizottságnak február 1-én tartott üléséből tesz előterjesztést. A bizottság tüzetesen megvizsgálván a vagyoni viszonyokat, azt ajánlja a Társaságnak, hogy alapítói közől törülje ki azokat, kiknek ala-

pítványát ismételt kisérletek bevehetetlennek bizonyítják, alaptőkéjéből pedig egyelőre írja le azoknak tartozását is, kiktől ennek behajthatása kétséges. E törlést szükségessé teszi a Társaság vagyoni kimutatásának biztossága és hitelessége, s az idő is alkalmasnak látszik rá azon jelentékeny tőke-gyarapodásnál fogva, mely az idén kimutatható. A végkép törlendő alapítványok összege 1200 frtra, a kéteseké 800 frtra rúg.

E jelentés alapján elhatároztatik, hogy

a társaságnak a földhitelintézet által legutóbb 59,459 frt 23 krral kimutatott vagyonából 2000 frt irandó le.

120. A fentebbi tárgy kapcsán DALMADY GYŐZŐ indítványára

kimondatik, hogy ennekutána mindenkitől, ki kötelezvénynyel lép a Társaság alapítói közé, az alapítványi összegnek ingatlanokkal való teljes telekkönyvi biztosítása kivántassék.

121. A titkár ugyancsak a pénztári bizottságnak február 1-én tartott üléséből előterjeszti a Társaság bevételeinek és kiadásainak előirányzatát az 1880. évre.

Az előirányzat, mely */. alatt van a jelen jegyzőkönyvhez csatolva, minden pontjában jóváhagyatik.

E szám melléklete:

A Kisfaludy-Társaság bevételeinek és kiadásainak előirányzata 1880. évre.

BEVÉTELEK:

Földhitelintézeti záloglevelek szelvényeiből	1,930 frt
Aranyjáradék-kötvények kamatai	400 »
Künn lévő alapítványok kamataiból	500 »
Hazai első takarékpénztár adományából	200 »
A nemzeti színháztól Molière-re (1879 és 1880)	500 »
	3,530 frt

KIADÁSOK:

Rendesek:

Titkári fizetés	600 frt
Szolga fizetése és járandósága	100 »
Pályadíjakra (két rendbeli 100 arany)	1,100 »
Az *Évlapok* XV. kötetére s egyéb nyomtatványokra	600 »
Molière VIII. kötetére	300 »
Aeschylus fordításanak megkezdésére	200 »
Toldy Ferencz síremlékének felállítása s Kisfaludy Károly sírjának fentartására	100 »
Vegyesekre	120 »
	3,120 »
Pénztári maradvány	410 »

Rendkivüli:

Kisfaludy Károly márvány mellszobrára	600 frt

Ez utóbbi tétel fedezetére a múlt év pénztári maradványa s a *Shakspere*-ért Ráth Mór által fizetendő vételárnak 1666 frt 60 krnyi részlete fordítható.

A Kisfaludy-Társaság pénztári bizottságának 1880. február 1-én tartott üléséből.

(1880. február 4.)

VII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGHOZ BENYÚJTOTT MUNKÁKRÓL

BIRÁLÓ JELENTÉSEK.

1. Sophokles tragœdiái: *Ajas, Philoktetes, A trachisi nők.*

Fordította: Csiky Gergely (1879 szept. 24).

Véleményem e három darab fordításáról is oda megyen ki, hová az előbbiekről. A fordító itt is kifejezi a tartalom lényegét, azaz minden fontosabb gondolatot és mozzanatot. Szabadon alkotja mondatait. Az eredetinek mondataiból néhol rövid jelzőket formál. Többször az eredeti tartalmasabb jelzőiből higabb, vékonyabb tartalmú mondatokat alakít. Sokszor kivon, sokszor pótol, bővít; az eredetinek szellemét azonban elég híven megtartja. Nem «verbum verbo reddere (nimium) curans fidus interpres»; hanem elegyít, változtat; de az eredetinek általános benyomását nem rontja el s nem is gátolja. Az ő Sophoklese, ha a késő kor fiára — kinek nincs sem ideje, sem erős idegzete, hogy a nagy drámairó minden választékos kifejezéséből kifejtse és kitapogassa a sokoldalú czélzást s hogy egy ógörög közönség izlésével, szivével, szenvedélyével érezhessen és élvezhessen, — legfeljebb csak általában a világnézletet, az erkölcsi értékű vagy kedélyre ható részleteket foghatja fel — jóformán megteheti azt a hatást, melyet várhatni tőle. Nem akar úgy fordítni, mint Kazinczy vagy Kölcsey fordítottak volna, kik csak avatottaknak voltak érthetők s így is

akarták, — vagy Császár Ferencz fordította Dantét stb.; tehát nem úgy mint a classicismus hívei és utánzói; hanem úgy, mint a ki a népiesen nemzeties dolgozatokhoz és nyelvhez szokott mai közönségnek tolmácsol. Nem mondom ezért, hogy nincs meg rajta sok helyen a kellő szín, az ókor színe, az ókori görög világnézetnek, kedélynek, a hellén dráma pathoszának megfelelő hangulat. Sőt sok helyen valódi hivatással, kedvvel és sikerrel fordít. Énekei elég hangzatosak, elég zeneiek, eléggé lágyak, vagy éles fájdalmat, sajgó kínt, vad és heves indulatokat jól kifejezők. Néha nyelvezete is oly dal-hangzású, oly megfelelő az éneklés kellékeinek, oly lágy vagy erős hangokból álló, mint az eredeti. De sok helyen, kivált a hol az eredetinek nyelve tömöttebb, mythologiai vagy őstörténelmi czélzással van nehezítve: a fordító vagy igen kivonatossá, vagy laposssá, vagy darabossá és nehezen érthetővé lesz. Ez utolsó eset legritkább. Mert a fordítónak van egy jó tulajdonsága, mely sokkal felér s mely igen ritkán hagyja el, az, hogy érthetetlen lenni nem tud és nem akar, — a homályosságot nem engedi meg magának, a jóhangzatért vagy szóvirágokért.

A formára nézve az énekfélékben elég hű; van oly hű, mint Donner, kinek fordítása pedig sok kiadást ért és színpadi előadásra is méltóvá lett. (L. Donner *Antigoné*ja végén). Csak azt csudálhatni, hogy a szabadabb mozgású, könnyebb alkotású jambicus trimeter második jambusa (második láb) legalább is minden harmadik sorban hibás, azaz hiányzik. Igy pl. a *Trachisi nők* 48 első sorában 23 nem tartja meg a szokott mértéket. Nem gondolhatni, hogy e gyarlóságot ki nem kerülhette volna, ha az eredetiben soha sem fordúl elő s Vörösmartynál is ritkán. Szabad fordításban, mely nem akarja a szókhoz merőn, ridegen kötni magát, ez elég szembetünő hiba; ha nem oly nagy is, hogy magában a dolgozat értékét veszélyeztesse.

A verselés gyarlóságát mutatja az is, hogy sok rövid tagot hosszúnak kénytelen venni, — mire már inkább hozhatna fel tekintélyt legjobb verselőink közől is. Még inkább ezt tanusítja az, hogy hosszúknak veszen végső tagokat is: ig*en*, éjtsza*ka*, tud*om*, fegyv*ere*, — és egy tagúakat: *van*, *ki*, *hogy*, *csak*, *ha* stb. — Legalább classikus mű fordításában hiba, ha sokan tették is, ezt az utóbbit.

Az általánosan mondottakra néhány példát hozok fel, – idézeteimet mindig a Schneidewin-féle görög szöveg szerint adva, ennek sorai számára hivatkozva.

Ajas. 119. 120. «*tanácsra*», «*tettre*» helyett magyarosabb kifejezés lett volna: fontol*ni*, gond*olni*, tanács*olni*, ten*ni*.

— 124. elején «*hisz mind*»-et nem tartom szépnek. A nagyon népies, bár újabb időben gyakran használt *hisz*-nél jobb hangzású *bizony* — kivált nem ellentétes mondatba — ajánlhatóbb.

— 203. ἔχομεν στοναχὰς stb. nem azt teszi: «nagy bánat epeszti szivünket», hanem a mit Donner is mond: Wohl *jammern wir laut* etc.

— κόμην ἀπορῖξ stb. «szaggatván saját haját» szebb hangzású szókkal is kitehette volna. Talán: tépdesvén ön haját.

— 432. «*módomban*» áll nem azt teszi: παρεστι μοι és Donnernél: geziemt mir. A különbség fontos.

— 447. «Ne hagyta volna el lelkem szemem a tettre kész szándékot». Homályos és halvány, e. h. bár eszem szemem csábúlva ne szüntek volna meg vezetni akaratomat.

— 600. «idője» szokatlan. Kikerülhette volna itt is, másutt is.

— 977. ξύν αιμον ὄμμ' ἐμοὶ nincs kifejezve ezzel: «szemem világa». Szép szók; de a költő csak vérrokont vagy testvér arczot vagy alakot akar mondani. Donner *szem*et mond, de a testvért is kiteszi. A franczia fordító (Talbot): tête fraternelle-t.

— 1001. ὑπεστέναζον nem teszi: «ajkam zokogott». Talán az ajak nem is zokoghat.

— 1004. τόλμης πικρᾶς nem teszi: «bősz daczczal tele».

— 1009—12. ἰδὼν χωροῦντα ἄνευ σου — τί κρύπτει ama két szólás elég híven, de erőtlenül és ízetlenül van fordítva ezzel: «lát megjönni». Az utóbbi szó kissé szokatlan tájszólás e helyett: megérkezik, visszatér, — és «mit zár magában» nagyon is hű e. h. mit rejt magában, mi dúl benne.

— 1079. αἰσχύνη nem «szégyen», hanem: szemérem, tartózkodás — itt.

Ajas. 1122. κομπάσειας tiszteségesebben kitehető, mint ezzel: «hetvenkedni». Németben D.-nél csak prahlen, — franczíában fierté stb.. Talán dölyfösködni.

— 1135. ἑυρεθῆς «rá jött» rossz magyar szó, inkább: rajta kapott.

— 1137. «rosszat kelteni» alig érthető e. h, f rralni.

— 1139. «bajt adunk» szokatlan és erőtlen.

— 1149. λάβρον στόμα «hetyke nyelvet»; kissé parasztos, de maradhat. Csakhogy gy-vel írjuk: *hegyke*; mert hegyesnek felel meg. Az alföldön ezt is hallhatni, így: beh hégyes kis legény, hégyes kis menyecske! stb. (V. ö. német spitzig) Donnernél: ungestüm.

— 1175. ἱκτήριον ᾔσαυρον «ima zálogául». Igy adja talán Donner után, ki «Pfand der frommen Bitte»-t mond. Nem világos. Inkább jel vagy jelvény (symbolum) vagy segédeszköze volna az imádságnak, mint ma az olvasó s kivált a feszület. Úgy hiszem, áhitat jelének mondhatnók.

— 1274. s kövv. fordítása erőtlen és homályos. Nehéz a benne lévő távoli czélzást az eredeti rövidségével s híven fordítni. Fordítónk megértette, de nem ügyesen magyarította. Át kell nézni ezt a részletet és világosabban kifejezni.

Philoktetes. 163. «*szántja*» megfelel ὀγμεύει első jelentésének; de magyarban nehéz értelmű tropus. Lehetne: járja.

— 176. ὦ παλάμαι θνητῶν nem teszi: óh isteni végzet; inkább: óh emberi küzdés.

— 308. «felettem» magyartalan eh. rajtam.

— 800 és köv. sorokban nincs szó sötét fátyolról stb. Szabadon fordított, a dolgot kifejezi; mert a fátyol, mely eszemre «rája borúl», azt a hatást teszi, a mit az eredeti szerint az elzárt sugár vagy ragyogás. De nem volt ok így változtatni.

— 878—79 kihagyva ok nélkül. Sem Donnernél, sem más fordításban nincs mellőzve, sem a szöveg-kritika nem kívánja a kihagyást.

— 1039. κέντρον θεῖον «istenektől . . . serkentő fulánk.» Ez utóbbi nem ide illő szó. Inkább *ösztön*, mely régies szó ismeretes ma is, és eléggé ide alkalmazható, — holott *fulánk* kizárólag méhek eszköze.

— 1140. τὸ εὖ δίκαιον εἰπεῖν: úgy értem, mint a Schneidewin-féle magyarázat és Donner értelmezik: das Gute (das Wohl Aller stb.) Recht zu nennen, azaz: az általán vagy köz jót (jelest: εὖ) igazságnak mondani, ismerni s ha ilyennek ismertük, nem fájlalni. Fordítónk nem világosan fejti ki ezt az értelmet. — A «ne tegyen hozzá» kifejezés sem teszi ki világosan ezt: Szája vagy nyelve ne fakadozzék. — Itt az Odysseus közjóért tett ármánya és a Philoktetes személyes érdeke van egymás ellenébe téve.

Philoktetes. 1235—36. κερτομῶν — κερτόμησις nem «tréfa», hanem: kränken = sértés, csúfság stb.

— 1252. Egy sort két sorban laposan. Lehetne: igaz jogom mellett nem félem rettentésedet, vagy: nem ijeszt meg szavad. (?)

— 1253. kihagyva. 1254 első fele Neoptolemus szájába adva Donner szerint. Legalább a használt (Cs.-től is használt!) szöveggel ellenkezik. Meglehet más szöveg szerint. Nem így például Talbot franczia dolgozatában.

— 1363—65. Rekeszben levő sorokat rendesen beiktat. Itt e kettőt ki van hagyva Donnert követve. Bele téve a szintén rekeszben lévő 1442—44 sorok. Itt is Donner szerint.

Trachisi nök: 143. végül: «azt» magyartalan és felesleges.

— 217. ὦ τύραννε τᾶς ἐμᾶς φρενός nincs fordítva.

— 232. «legelső vágyom» nem jó kifejezés e. h. a mi legelső vágyásom.

— 281. «hetvenkedtenek» helyett tisztességesb kifejezést tehetni l. f.

— 304. «méhem ivadékai» bő, szokatlan és ízetlen fordítása σπέρμα-nak e. h. magzatomat v. ivadékomat.

— 327. «romba dűlt» nem felel meg διήκεμος-nak L. Schneidewin magyarázatát.

— 342. «És vajjon hívjam vissza-e a többit is» képtelen szórend. Talán a leiró hibája. Könnyen javítható (vajjon vissza).

— 344. τούτους ἔα nem: «ne bánasd» inkább: bocsásd («lass!« D.).

— 341. «kisülne» nagyon alnépies a görög ἐυρεθῇς ellenében.

— 438. κάκη nem «rossz», inkább hitvány, gyáva. (D.-nél nieder.)

— 496. στόλος «sorral». Jobb Donnernél «Zug» = csapat.

— 508 sorral kezdődő énekben szokása szerint szabadon rendezi az eredetinek mondatait s ezek tagjait. Helyesen. De midőn az eredeti jelzőkben írja le Acheloust, fordítónk a jelzőkből mondatokat csinálva ilyformán beszél: «szarva nagy — négy a lába.» Úgy érzem, hogy a jelzőkből lett mondatok nagyon is testien írják le; erősebben tevén ki önálló mondatokban a tulajdonságokat. Jobb lett volna jelzőknek hagyni és ez által kisebb nyomatékúakká tenni a különben is, nekünk legalább, képtelen és szörnyű alak tulajdonait festő jelzőket. Igy eltaszítóvá, valóban prózaivá lett ez a részlet — ha ugyan én jól érzem.

— 610. «megfogadtam» tájbeszédbeli szó ily értelemben. Jobb: fogadtam, felfogadtam. — Megfogad, felfogad különböző szók. Ma összezavarják, mint *köszön* és *köszönt* stb.

— 515 «könnyű megismerésre» magyartalanúl l. f.

Trachisi nők: 965 «jő . . . mintha volna jó barát.» Nem a ki jő, hanem a ki hozza, azt mondja a költő jóbarátnak vagy olyannak. — 1031 «vád nélküli kard» (Donnernél: unradlich) ἀνεπίφθονος; a nem vétkest, nem vádolhatót, vétketlent lehetett volna szabatosabban és, mivel a *nélküli* talán prózai szó, szebben kitenni. — 1241. Itt nem «kórról-beszélés», hanem a kór újabb kitünése volna szóban.

Ily kisebb hiba elég gyakran fordúl elő. Nagyobbak — milyennek tartom az egy-két példával igazolt hűtlenséget és homályosságot — ritkán.

A dolgozatot becsesnek, kiadásra méltónak tartom. De tanácsos lesz előbb gondosan átnézni. Hiszem, hogy a fordítónak könnyű munkával fog sikerülni, hogy dolgozatát tökéletesebbé, itt-ott símábbá, hangzatosabbá tegye, — és munkája a közönségnek élvezetes, a szakembereknek tanúlságos legyen s ösztönűl szolgáljon arra, hogy újabb, mindig szebb és hívebb fordításaink legyenek.

Kolozsvártt, 1879. szept. 4-én.

Imre Sándor.

2. *Escarbagnas grófné. Molière egyfelvonásos vígjátéka.*

Fordította M. (1879. nov. 26. és decz. 30.)

I

A fordítás ellen azt a kifogást kell tennem, a mi bizonyos tekintetben dícséret, hogy t. i. szerfölött hű. Nagyon a betűhöz ragaszkodó, sokszor az értelem rovására is, majdnem mindig a magyar nyelv geniusa rovására.

Javításaimat, melyek számosak, rajzónnal jegyeztem a kézirat illető helyeihez, s véleményem az, hogy a fordító azoknak nem ugyan föltétlen elfogadására, hanem némi figyelembe vételére, s kisérletének, mely egészben nem mondható tévesztettnek, gondos újabb átdolgozására szólíttassék föl.

Budapest, 1878. okt. 26-án.

Tisztelettel maradván Zichy Antal.

II

A Versailles-i rögtönzet és *Escarbagnas grófné* cz. egyfelvonásos molière-i darabok fordítását M.-tól, kiadásra nem ajánlom.

Ha valahol, ily poétai szesszenéseknél szükséges a molière-i dialog könnyűségét, fordulatosságát, páratlan szabatosságát megtartani, vagyis visszaadni. E fordítások pedig épen ellenkezőjét adják mindennek. Magyar nyelvi tekintetben is olyan gyarlóságot árulnak el, hogy csodálni lehet: magyarul tudó, akárki, hogy irhat így. A fordító szó szerint; még a szórendben is, tartotta magát az eredetihez; lehet képzelni, milyen magyar Molière lett aztán az ilyen eljárásból!

E fordítás olyan, mintha a kezdő franczia tanuló az Ahn vagy Ollendorf gyakorlatait fordítaná.

Kiadásra nem való.

Budapest, 1879. nov. 12. Szász Károly.

III

A Kisfaludy-Társasághoz benyujtott eme fordítmány értékére nézve, mint a t. titkár úr átküldő sorai említik, az első izben kinevezett két biráló nézete nem volt egeszen egyező. Mindenesetre jobb, hogy így történt, mintha mindkettőjök egyező jó véleménye mellett, a Kisfaludy-Társaság *így* adta volna magyarul Molière e különben is jelentéktelen vígjátékocskáját.

Teljes hiányával van e fordítás azon erőnek és szabatosságnak, melyet Molière magyar nyelvében kiválóan megkivánhatni és a mely e vígjátékban annyival inkább kivánatos, minél csekélyebb körben mozog maga az egész művecske. Itt a belső, úgyszólván, még inkább szorul a külső nyelvművészi segélyre.

Nincs is szükség, hogy az eredetihez ragaszkodó hűséget vizsgáljam e fordításban. Elég arra hallgatnom,

mint folynak párbeszédei, mily pongyolán, mily jellemzes és emelkedés nélkül, igen sokszor a helyes magyarságnak, néha a nyelvtannak is rovására.

Az egész fordítást elsietett munkának tekintem, s mivel az egészet annak: se egyes megjavítandó részletek kijelölésébe nem bocsátkozhatom, se azt nem ajánlhatom, hogy a fordítás újra, vagyis átdolgozás végett a t. fordítónak visszaadassék.

Egyik sem lenne czélra vezető.

A mű, ezen mostani alakjában, az én véleményem szerint olyan, hogy nem javítgatást, nem is átdolgozást, hanem egy ettől teljesen különböző, ezt messze maga után hagyandó magyar fordítást igényel.

Ilyet kiván mind a Kisfaludy-Társaság, mind a t. fordító nevének irodalmi tekintélye és érdeke.

Most *ezen* Escarbagnas grófné egyikre nézve sem lenne előnyös.

Miskolcz, 1879. decz. 28-án.

LÉVAY JÓZSEF.

3. *Pourceaugnac úr. Molière háromfelvonásos vígjátéka.*

(1879. november 26.)

I

Pourceaugnac úr, Molière 3 felvonásos vígjátékának fordítását kiadhatónak tartom, ha a fordító hajlandó volna munkáját még kissé megfésülni. Útmutatásúl a javítást legsürgősebben igénylő helyeket ime megjelölöm.

I. felv. III. jel.:

«És ha más sem volna, csak neve Pourceaugnac» helyett: «És ha más kifogásom sem volna ellene, csak az, hogy Pourceaugnacnak hívják».

I. felv. IV. jel.:

«és ki minden kivetett hálóba bemegy» — helyett:

«és ki minden kivetett hálóban fennakad» (vagy horgon).

Ugyanott:

«ki karjával és vállával a legnehezebb kalandokat fínoman végzi el» — helyett:

«ki karját és vállát koczkáztatva, e legnehezebb kalandokat ügyesen (vagy faintosan) végzi el».

Ugyanott:

«az ön dicséretén elpirulok» — helyett jobb volna: «dicséretével rám pirít».

Ugyanott:

«Legkevésbbé se feledkezzék meg nagysád szerepéről» — helyett:

«Hanem aztán asszonyom, meg ne feledkezzék ám szerepéről».

II. felv. IV. jel.:

Pourceaugnac elbeszélése e jelenet első soraiban tán inkább így volna stilizálható:

«Ez úr gondjaira bízom. Fekete ruhás orvosok. Leűltetés. Ütértapintás. Úgy legyen. Ő bolond. Két holdvilág pofa. Nagy kalappal» . . .

Ugyanott:

«coquette achevée»-t «kifejlett kaczérnak» fordít. Ez hibás. Inkább: «kitanúlt kaczér».

A «galante» szót sem fejezi ki az «előzékeny». Molière többet akar mondatni, majdnem: «kikapós»-t.

II. felv. VI. jel.:

«Je vous en empècherai bien tous les deux» nincs jól fordítva így: — «majd mutatok nektek valamit!»

Ezek apró stilistikai észrevételek, egy csomó botlást a füzetben igazítottam ki. Nagyobb nehézséget okoznak a darabban előfordúló tájszólások. Először jön Lucette, a ki az eredetiben languedoci módon beszél, mit fordító tótos magyarsággal ültetett át; de nem tekintve azt, hogy nem találta el jól, a tót-magyar szólásmód nő ajkára nem is illik annyira, mint férfiéra. Majd föllép Nérine az eredetiben, mint picardi nő, ezt meg fordító — sokkal sikerül-

tebben — szegedi tájszólással helyettesítette. A harmadik felvonásban Molière két svájczit szerepeltet, kikből fordító palóczokat csinál. Nem volna-e helyesb Lucette szavait palóczosan fordítani, Nérinet szögedi vagy hát alföldi menyecskének meghagyva — s a két svájcziból, a kik a francziát németesen ejtik, ennek leginkább megfelelőleg svábokat csinálni, kik németes magyarsággal beszelnek? A vastagabb komikumra a férfi szája alkalmasabb.

Térjünk vissza a II. felvonásra.

XIII. jel.

Ez a verses közjáték.

Molière:

Et tout le droit
Sur cet endroit
Conclut tout droit.

Fordítás:

S a mennyi jog *van*
Egy akarat*ban*
Van e dolog*ban*.

Ez bizony igen döczög. Egy akarat*ban van* e dolog*ban*!

Alantabb Molière különböző nemzeteket sorol fel, kik között a magyar nem szerepel, fordító mindamellett beletoldja a magyart is. Ki lehetne hagyni.

A ballet föllépte után következő második ügyvéd dala átdolgozandó.

Az utolsó közjátékban (III. felv. X. jel.) a czigányasszony dala is ráspolyozást kíván.

«Együtt vigadni velem
Égtek a *kívánalomtól.*

Az a «kívánalom» szó egyáltalján nem költői.

A «virít»-re jó rím-e a «sírig»?

Berczik Árpád.

II.

Molière *Pourceaugnac úr* című vígjátékának velem közlött magyar fordítását nem tartom érdemesnek arra, hogy a Kisfaludy-Társaság által kiadassék.

Nyelve általában hanyag és szabatosság nélküli. Nem bir azon jellemzetes könnyűséggel s folyamatossággal, mely a vígjátékok nélkülözhetetlen kelléke.

Szóhűsége legnagyobb részt nyűgnek látszik, a melyben nem birt a fordító szabadon, könnyen, önállóan mozogni. A molière-i szellem csípős elevensége, szikrázó éle, közmondásokban gazdag, tős-gyökeres nyilatkozata elhalványúl, sőt legtöbbnyire elvész ezen fordításban. Csak két példát említek hamarjában.

Az első felvonás III-ik jelenetében (7-ik lap) azt mondja Nérine: Quand il n'y aurait que ce nom-lè, monsieur de Pourceaugnac, *j'y brêlerai mes livres* ou je romprai ce mariage. A fordító így adja: . . . *elégetném könyveimet vagy megbontanám* e házasságot e. h. kerülne bármibe, elrontanám e házasságot. — Ugyanazon felv. VII. jelenet (17-ik lap) a gyógyszerész azt mondja: Qui, il suit toujours le grand chemin, *le grand chemin, et ne va pas chercher midi à quatorze heures.* A fordító: igen! ő mindig a jó úton jár *s nem keresi a delet tizennégy órakor* e. h. a járt úton halad s nem keres a kákán is csomót stb.

Berczik Árpád részletes javítani valókat jegyzett fel a fordításból. Azok bizony mind javítani valók, de sokkal-sokkal több az, a mi a szövegben még bent maradt. Magam is elkezdettem ily apró javításokat ir-ónozgatni a kéziratban; de csakhamar beláttam, hogy azt nem folytathatom így végig s nem felelek meg vele a czélnak; mert itt az egész művet teljesen újra kellene dolgozni: a jegyezgetést tehát abbahagytam.

Megemlítem, hogy nem tartom szükségesnek a fáradozást, melylyel a fordító a svájczi, a picardi és a gas-

cogne-i *franczia táj-kiejtést*, magyarországi tájszólással s németes és tótos magyarsággal igyekezett visszaadni. E körülmény különben nem tartozik a mű lényegére, sőt ily teljesen idegen elemek odakeverése csak háborítja a franczia légkörben mozgó mesének öszhangját.

Miskolcz, 1879. nov. 15-én.

LÉVAI JÓZSEF.

4. *Psyche. Molière ötfelvonásos tánczjátéka.*

Forditotta K. (1880. január 28.)

I.

Egy tragikomediával, voltakép egy víg opera — s illetőleg balletszöveggel van dolgunk. — A farsang közeledett, s a francziák királya, XIV. Lajos, kiadta a parancsot, hogy a darab egy kiszabott határidőig okvetlen elkészüljön!

Hárman fogtak hozzá. — Quinault sietett a zenét összetákolni; Molière tervezte a jeleneteket, de azokat csakis a második felvonás 1-ső jeleneteig, s a harmadiknak egy jelenetét irhatta meg maga; a többit, — t. i. sokkal nagyobb részét, — a szintén szolgálatkész Corneillenek kelle átvennie, s két hét alatt el is végeznie.

Nem mondom, hogy mindezek által a compositio, vagy akár a kidolgozás veszített; sőt a versnek szépsége, — leszámítva a közbeszőtt olasz szöveget, — alig hagy kívánni valót: de ily műnek irodalmunkba átültetésekor az olvasó kellő tájékoztatására, elengedhetetlennek tartom legalább ily rövid ismertetésnek s mintegy bemutatásnak előrebocsátását.

A szövegre nézve az akadémia könyvtárában levő *Collection des Classiques français* 47-ik kötetét gondolnám követendőnek, mint hitelesebbet s nyilván korrektebbet annál, a melyet fordító választott. Nem egészen lényeg-

telen különbözések vannak, melyekre a fordító, művének újabb átnézésekor, haszonnal fog tüzetesb figyelmet fordítani.

Ez a *Psyche*, daczára fentérintett furcsa keletkezése módjának, oly bájos költemény, hogy bizonyos tekintetben a Shakespeare *Midsummernight's dream*-jéhez hasonlítható, s szintoly gondos és művészi fordítást érdemelne, mint a minőben ama, nálunk oly népszerűvé vált, elévülhetetlen szépségű darab, a *Szentiványéji álom* czíme alatt részesült.

A mit a franczia klassikusok fordításairól általában, ismételve is, emlékezetbe hozni bátorkodtam, miszerint t. i. azok a mi egyszerű magyar jambusainkban alig tehetnek az eredetihez hasonló benyomást, s a rímek színpompáját bajjal nélkülözhetik, az itt, a hol énekre és tánczhoz írt szeszélyes stanzákkal van dolgunk, szinte parancsoló módon áll előttem.

Érezte ezt a t. fordító is, s itt-ott rímes versekkel igyekezett a nehéz feladattal megmérkőzni; de sietett, mihelyt tehette, e nyűgtől szabadúlni, s a kényelmes jambusokban folytatni s fejezni be a szöveget, melynek eredetije ily egyhangúságtól nagyon távol esik.

Elismeréssel kell nyilatkoznom fordító igyekezete s néha szerencsés tapintata iránt, s merem remélni, hogy e művének egy újabb átdolgozása, melyre őt felhivandónak vélem, a szigorúbb igényeknek is megfelelő eredményt fog felmutatni.

Egyes helyekre tett észrevételeimet bátor voltam rajzónnal a kéziratba bejegyezni, melyek, természetesen, csak némi figyelmeztetésül szolgálhatnak.

Budapest, 1879. május 21.

Zichy Antal.

II.

Molière *Psyché*jének fordítását a tisztelt társaságtól bírálat végett átvevén, van szerencsém következőleg nyilatkozni:

Ámbátor a fordító helyenként szabatos magyarsággal, itt-ott elég híven adta vissza az eredeti szöveget; általában mégsem tudott feladatának nehézségével megküzdeni; Molière szellemét jellemzően és szükséges alapossággal érvényre nem juttatja; azonkívül verselési hibák és fogyatkozások oly túlnyomóak, hogy az egész munka sikerültnek nem mondható. A fordítást jelenlegi alakjában elfogadásra nem ajánlom.

Budapest, 1879. deczember 29.

Gróf Zichy Géza.

VIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG KÉZIRATTÁRA.

1. Takács József. Kézirat, fél ív, 18 l. *A magyarországi írók munkájának könnyebb kinyomtatását tárgyaló gondolatok.*
2. Rosty Antal. Kézir., fél. 4 l. *Czímtelen. Elmélkedés.*
3. Gr. Teleki Domokos. Kézirat, fél. 11. szakadt. *A szabad ember.* Költ. Pfeffel után.
4. Révai Miklós *3 levele*, negyedr. 1. Takács Józsefhez 1803. 2. Ugyanahhoz 1805. 3. Ismeretl. 1805. (A grammatika kiadása.)
5. Kisfaludy Sándor. Kézir., 8-ad töredék.
6. Juranics László *levele* (töredék) 4-r. 1 l.
7. Szathmári Pap Mihály *levele* 1799. 4-r. 4 l. (Viski Ovid fordítása.)
8. Földi János *levele* 1799. 4-r. (Állatok országának kiadása.)
9. Döme Károly *levele* 1816. 4-r. 4 l. (Ajándék-lexikon kiadása.)
10. Somogyi János *levele* 1804. 4-r. 4 l.
11. Takács József. Kézirat, negyedr. 74 l. töred. *Miscell.*

Hosszú s víg életre útmutatás. Az álnok macska s az ártatlan kutya. A parancsolgató leány. A majmozó gyermek. A haldokló gyermek. Az istenről. A jámbor életről. Úgy jár, a ki szófogadatlan. A hebehurgya úrfi. A hervadt rózsa. A kis madarász. A boszszút-álló gyermek. A testvérek édes anyjok nevenapjára télben. A városi élet örömei. A gyermekek atyjok nevenapján. A könyörülő gyermek. A szánakodó Ágnes. A kert. Az árnyékában magát elbizó gyermek. A maga meggyőzés. A jó fiú édes anyja nevenapján deczemberben. Ne gyanakodj. A mohó halacska. A hazug tinó.

Ne hirtelenkedj az itélet hozásban. Egy pilléket gyüjtő úrfihoz. Ki a boldog ember. A féltékeny gyermek. Veszedelmes az első lépés. A csavargó patak. De még is lehet jobbulni. A testvér ajándéka.

12. Takács József. Kézirat. *Miscell.* k. 8-r. 56 l.
13. Takács József. Kézirat. *Miscell.* k. 8-r. 84 l.
14. Baróti Szabó Dávid *8 levele* s pedig Takácshoz k. 8-r. 4 l. (1799); N.-hez (tartalma: m. prozódia) 4-r. 4 l. (1789); Takács Józsefhez 8-r. 4 l. (1798); k. 8-r. 4 l. (1799); (tartalma: életr. adatok magáról s Révairól) k. 8-r. 4 l. (1799); 1803. 4 l.; 1803. k. 8-r. l.; dátum nélkül 4-r. 4 l.
15. Takács József. *A hazai utazásról.* 4-r. 34 l.
16. Takács József. *Az 1796. esztendei utazásnak rövid leirása.* Egy fél ív. 24 l. (ketté vágva.)
17. N. N. *M. Tolnai Festetics grofné, szül. Sallér Judith ő nagysága nevenapjára. R. F. fejedelem képére* (Költ.) k. 8-r. 4 l.
18. N. N. *Franciaország juliusban 1793.* (Költ.) k. 8-r. 2 l.
19. N. N. *A fegyvertelen Amor.* (Költ.) k. 8-r. 2 l.
20. N. N. *Amint pásztornak kesergése.* (Költ.) k. 8-r. 2 lap.
21. Légrády Imre *költeménye.* Egy negyed ív (töredék), 1802.
22. N. N. *Latin dráma.* K. 8-r. 28 l. (töredék).
23. Virág *ódája* (Tu ne cede malis! Virg.) Egy negyed ív.
24. Kultsár István *levele* egy ismeretlenhez. Egy negyed ív (töredék) 1793.
25. Gvadányi József *levele* ismeretlenhez. Egy negyed ív. 1797.
26. Takács János *levele* öcscséhez. Egy fél ív 1802.
27. Festetics György gr. *levele* Takács Józsefhez. Egy negyed ív. 1799. (Hufeland fordítása.)
28. Bessenyei Sándor *levele* Festetics György grófhoz. Egy fél ív. 1798 (fordításai).
29. Vidovics. *Levél.* 1820. 8-r. Bucsuzó vers.
30. Mészáros József, váli plébános *3 levél* (?) 8-r. és 4-r. 1801. és 1802. (Prédikáczió kiadása és vegyes.)
31. Nagy (?) *Levél.* 4-r. Szombathely. Vegyes. 1802.
32. Vegyesek.
33. Fáy András. *Flóris diák.* 2-r. 60 l. (töredék).

34. Fáy András. *A szulioták.* 2-r. 69 l.
35. Radics Mihály. *Magyar közmondások s egyéb tanulságos igazmondatok gyűjteménye.* Összeállította 1861—1868. 2-r. 240 l.
36. Radics Mihály. *Adomák, történeti és népmondák.* 1869. Egy köt. 4-r. (Radics arczképével.)
37. *Csarnok.* Kézirat. Szerkesztette és irta Vas Gereben, a győri akadémia önképzőkörében. 2., 5., 14., 16., 25. sz. 4-r.
38. *Népmesék.* (10 füzet.)
39. Kisfaludy Sándor. *Hunyady Jánosából* töredék. 2-rét.
40. Kisfaludy Sándor. *Észrevételek a helyesirásra.* 4-r.
41. Kisfaludy Sándor. *Vélemény Édes Gergely útmutatásáról a magyar poézisra.* 4-r.
42. Kisfaludy Sándor. *Szigliget.* Néma ábrázolat. 4-r.
43. Kisfaludy Sándor. *A magyar nemességhez egy magyar nemes.* 2-r.
44. Kisfaludy Sándor. *II. András.* Drámaterv és töredék. 2-r.
45. Kisfaludy Sándor. *A magyar színjátszó társaság.* Drámatöredék. 2-r.
46. Kisfaludy Sándor. *Kún László.* Dráma. — *Kendi Sándor.* Drámatöredék. — *Antiochus.* Rege. 2-r.
47. Kisfaludy Sándor. *Kún László.* Két drámatöredék. 2-r.
48. Kisfaludy Sándor. *Bánk.* Dráma. 2-r.
49. Kisfaludy Sándor. *Nyelvészeti jutalomkérdésre ajánlat az akadémiához.*
50. Kisfaludy Sándor. *Művészeti jegyzetek.* Töredék. 2-rét.
51. Kisfaludy Sándor. *Festetics Györgyhöz.* Költemény. 8-r.
52. Kisfaludy Sándor. *Vegyes jegyzetek.* 8-r.
53. Egy ismeretlen rostáló. *Nyelvészeti észrevételei* Kisfaludy S. regéire. 8-r. Felelet ugyanerre. 4-r.
54. Kisfaludy Sándor. *Levélfogalmazvány.* (Viszonya Kazinczyhoz.) 2-r.
55. Kisfaludy Sándor. *Levélfogalmazványok* József nádorhoz és gr. Teleki Lászlóhoz. (A regék megjutalmaztatása.) 2-r.
56. Kisfaludy Sándor. *Levelezés a m. tudós-társasággal.* Első kötet. 2-r.

57. Kisfaludy Sándor. *Levélfogalmazrány* Nyáry Pálhoz. (Mátyás király szobra.) 2-r.

58. Kisfaludy Sándor. *Levél* Schedel Ferencznek. (Újabb dolgozatai.) 2-r.

59. Kisfaludy Sándor. *Levél* gr. Festetics Lászlónak. (Czímeréről és nemzetiségéről.) 2-rét.

60. Kisfaludy Sándor. *Levél az akadémia elnökségéhez.* (Himfy új kiadása. Kemend, a balatoni játékszín épitése.) 2-r.

61. Kisfaludy Sándor. *Két levélfogalmazrány* Kazinczyhoz. (Megjegyzések a regékre.) — *Bacsányinak.* 2-r.

62. Kisfaludy Sándor. *Latin levele 1787-ből.* 4-r.

63. Kisfaludy Sándor. *Idézetek gyűjteménye.* 16-r.

64. Kisfaludy Sándor. *Megjegyzések Hunyady Jánosra.* 4-r.

65. Kisfaludy Károly két, Kiss Károlyhoz irt verses levelének másolata. 8-r.

66. Kisfaludy Sándor. *Az insurrectióra vonatkozó iratok:*

1—3. fasc. Auszug aus der Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809—10. I., II. und III. Periode.
4., 5. « Anhang und Beitrag zu derselben.
6. « Története a haza védelmére 1809. eszt. fölkelő magyar nemességnek. 2-r.
7. « Az 1809-ben fölkelő magyar nemességnek álló száma, történetei, a levelekből bővebben kivonva. 2-r.
8—13. « Napkönyve a haza védelmére felkelt nemességnek. 1808. október 20. 1809. október 17-ig. 2-r.
14. « Oklevelek. 2-r.
15. « Kisfaludy Boldizsár 3 levele. 2-r.
16. « József főherczeg Veszprém vármegyében.
17—19. « Vegyes mellékletek, beszédek, proklamatiók s nyomtatványok 1—56-ig.

67. Kisfaludy Sándor *hét eredeti levele.* Keltök 1812. aug. 25.; 1797. májustól novemberig 5 db.; 1796. deczember 5.

68. Kisfaludy Károly *huszonnyolcz eredeti levele.*

69. Kisfaludy Sándor-nak Sághy Ferencz könyvkiadóval folytatott levelezése és egyéb iratai Dorner Kálmán másolatában.

70. Csokonai Vitéz Mihály *három levele.* 1. Vajda Juliannához 1798. márczius 18. — 2. Barkassy Jánoshoz (a farsangi

poéma kiadása) 1802. febr. 15. — 3. Ismeretlenhez Kecskemétre (Dorottya árulása) 1804. szept. 14.

71. Gyöngyösi István. *Palinodia.*

72. Kölcsey Ferencz *három levele.* 1. Mándi Péterhez (családi és politikai közlések) 1833. jul. 10. — 2. Ugyanahhoz (családi ügyben) 1833. szept. 1. — 3. Draveczky Juliához (politikai hírek) 1810. márcz. 3.

73. Kazinczy Ferencz *három levele* ismeretlenekhez. 1. (a kilencz kötet nyelvének védelme) 1814. jun. 15. — 2. (a szonettről) 1827. aug. 22. — 3. (az akadémia megalakulása) 1830. deczember 24.

74. Barcsai Ábrahám *levele* ismeretlenhez kelet nélkül (tudományok haszna, udvari hírek.)

75. Bárány Boldizsár. *Bánk Bán* szomorujátéknak mint egésznek felvetése.

76. Sárosy Gyula *hat levele* Szakál Lajoshoz 1837—41.

77. Lisznyay Kálmán *levele* Pajor Istvánhoz 1840.

XI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1879-ik JULIUS 29-én HELYBENHAGYOTT ALAPSZABÁLYAI.

ELSŐ SZAKASZ.

A Társaság czélja.

1. §. A Kisfaludy-Társaság Kisfaludy Károly emlékére fölállított széptudományi intézet, melynek czélja a magyar szépirodalom emelése s átalában a műizlés nemesítése.

2. §. E czél valósítása végett a Társaság:

a) figyelemmel kiséri a magyar szépirodalom fejlődését s megvitatja szükségeit és hiányait;

b) bölcsészeti, történeti és biráló dolgozatokat nyujt a széptan és művészet köréből;

c) eredeti s fordított széptani, szépirodalmi, népköltési művek megjelenését eszközli;

d) jutalmakat hirdet széptani és szépirodalmi dolgozatokra;

e) széptani és szépirodalmi nyilvános felolvasásokat rendez.

MÁSODIK SZAKASZ.

Szervezet.

3. §. A Társaság rendes és levelező tagokból áll.

4. §. A rendes tagok jeles magyar irók közől választandók, a kik egyszersmind készek a Társaság czéljait széptani,

műbirálati vagy szépirodalmi közremunkálásuk által előmozdítani.

Számuk ötvenre van határozva.

5. §. A levelező tagok oly irók közől választandók, a kik magyar művek ismertetése vagy fordítása által más irodalmakban érdemet szereztek.

Számuk huszig terjedhet.

6. §. A rendes tagoknak magyarországi illetőségűeknek kell lenni, a levelezők lehetnek idegenek is.

7. §. Az idegen tagok választása csak úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány jóváhagyja.

Egyébiránt a Társaság bármely rendű tagjaivá csak olyanok választhatók, kik feddhetetlen jelleműek.

8. §. Mindkét rendbeli tagoknak joguk van a Társaság mindennemű üléseiben és tanácskozásaiban részt venni, előadásokat tartani s új tagokat és tisztviselőket ajánlani.

Szavazás jogával a rendes tagok vannak fölruházva.

9. §. A rendes tagoktól elvárja a Társaság, hogy a széptan és szépirodalom bizonyos ágait, különösen a magyar irodalom terén, figyelemmel kisérik s időnkint ismertetik, legalább háromévenkint egy-egy előadást tartanak, a Társaság által nekik birálat végett kiadott munkákról jelentést tesznek s átalában a Társaság minden megbizásában pontosan eljárnak.

Mind ezt a levelező tagoktól is szivesen veszi a Társaság.

10. §. A Társaság tisztviselői két elnök s két tiktár. Mind a négyen a rendes tagok közől választandók.

Az elnökök választása úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány megerősíti.

11. §. Az elnök a Társaság szellemi munkálkodása irányára ügyel, anyagi viszonyai felett őrködik, az ülésekben a tanácskozásokat vezeti s a Társaságot mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli.

12. §. Az elnök teendőit távolléte vagy akadályoztatása esetében a másod elnök végzi.

13. §. A titkárt illeti az előadások, a társasági könyvkiadások elintézése, a jegyzőkönyv és az Évlapok szerkesztése; ő szerződik, a Társaság előleges vagy utólagos jóváhagyása mellett, a szerzőkkel, nyomdászokkal és könyvárusokkal; számol velök; gondoskodik, a Társaság időnkinti határozatai szerint, a pártolók évi könyvilletményeiről. Ugyanő szerkeszti a Társaság munkásságáról és állapotáról szóló évi jelentést; szerkeszti s teszi közzé a Társaság mindennemű hirdetéseit; folytatja a levelezést s őrzi a Társaság könyv- és levéltárát.

14. §. Teendőiben osztozik a másod titkár, ki őt szükség esetében helyettesíti.

15. §. A Társaság alaptőkéjét, bevételeit és kiadásait, szivességből, a Magyar Földhitelintézet kezeli.

16. §. A vagyoni ügyek vezetésében az elnök segítségére szolgál a gazdasági bizottság, mely három rendes tagból áll. Ezen bizottság időnkint számba veszi a Társaság vagyoni állapotát s róla a Társaságnak jelentést tesz.

Az évi költségvetéseket az elnökök, titkárok, s ezen bizottság tagjai együtt állapítják meg.

A megállapított évi költségvetésen kívül előforduló jelentékenyebb költekezésekről a Társaság e bizottság véleménye alapján határoz.

17. §. A tagok éltök napjára, a tisztviselők, valamint a gazdasági bizottság tagjai, három évre választatnak, mely idő letelte után újra megválaszthatók.

HARMADIK SZAKASZ.

Választások.

18. §. A tagválasztás következő módon történik:

a) A deczemberi ülésben megállapíttatik, hány hely tölthető be a rendes és levelező tagok sorában.

b) Minden tagnak joga van annyi jelöltet ajánlani, a hány hely betölthetőnek határoztatott. Az ajánlatok, az ajánlott iro-

dalmi működésének részletes bemutatásával, legkésőbb újév napjáig, a titkárnál, irásban, nyujtandók be. Január elseje után ajánlás többé nem fogadtatik el.

c) Ha valaki több jelöltet ajánl, mint a mennyi hely betölthetőnek van határozva, valamennyi ajánlata érvénytelen.

d) Az ajánlatok a januári ülésben bemutattatnak, s ekkor tüzi ki a Társaság a választó ülés idejét, mindenkor február valamelyik olyan napjára, mely az ünnepélyes közülést legalább öt nappal megelőzi.

e) A választó ülésben, fölolvastatván a jelöltek névsora, megkezdődik a szavazás, titkosan, papirszeletek által.

f) Minden szavazó tagnak joga van annyi jelöltre szavazni, a hány hely betölthetőnek határoztatott. A ki a meghatározott számnál több nevet ir szavazó lapjára, annak szavazata az összeszámlálásnál egyátalán figyelembe nem vétetik.

g) Érvényesen szavazni csak oly jelöltre lehet, ki valamely tag által ajánlva volt.

h) Az elnök kijelentvén, hogy a szavazás kezdődik, a titkár a rendes tagokat név szerint felszólítja, s a jelenlevők szavazatukat személyesen adják át az elnöknek.

i) A begyült szavazó lapokat az elnök felolvasván, a szavazatok számba vétetnek. A mely jelölt a szavazatok átalános többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik.

k) Ha átalános többséget annyi jelölt nem nyerne, a hány hely betölthetőnek határoztatott, akkor új szavazás következik, egyenkint, és mind azokra, kik az első szavazásnál (az átalános többséggel megválasztottakon kívül) szavazatot nyertek, még pedig azon sorban a mennyi szavazatot nyertek.

l) Először tehát azon jelölt neve tüzetik ki, a kinek az első szavazásnál legtöbb szavazata volt, s minden jelen levő belső tag, titkos szavazat utján, igennel vagy nemmel szavaz. Ha a jelölt a szavazatok többséget így elnyeri, megválasztottnak tekintetik. Ellenkező esetben pedig az utána legtöbb szavazatot nyert jelölt tüzetik ki.

m) Ha az első, átalános szavazásnál két vagy több jelölt

egyenlő számú szavazatokat kapott volna, sorshuzás dönti el, hogy ezek mily rendben tüzessenek ki a második szavazásra.

n) E nevenkinti szavazás mindaddig folytattatik, míg vagy a betölthetőnek határozott hely mind be nem töltetett, vagy valamennyi, az első szavazásnál szavazatokat nyert jelöltre az új szavazás meg nem történt.

o) Ha a szavazatok egyenlő két részre oszlanak, nincs választás.

19. §. A rendes taggá választottat a titkár levél utján értesíti megválasztásáról, s kérdést intéz hozzá, vállalkozik-e a Társaság czéljait tagképen előmozdítani? s hogy különösen a széptan vagy szépirodalom melyik ágát választja működéül? Ha az egy hónap alatt bekérendő válaszlevél igenlő, az új tag meghivatik a Társaság üléseibe. Ha a válasz tagadó, vagy válasz, a deczemberi ülésig, nem érkezik, a választás nem történtnek tekintendő.

20. §. A rendes tag a maga helyét a Társaság munkálkodása körébe vágó előadással foglalja el. Ha ezt megtette, kiadatik neki az elnök és titkár által aláirt s székfoglalása napjáról keltezett oklevél. Ha ellenben egy év alatt megválasztása után széket nem foglal, s mulasztását nem igazolja, megválasztása megsemmisül.

21. §. Az újonan megválasztott levelező tag, mindjárt megválasztása, illetőleg a kormány jóváhagyása után meghivatik a Társaság üléseibe, valamint azonnal megtiszteltetik az elnök és titkár által aláirt oklevéllel, és a Társaság örömmel veszi, ha székfoglalót is tart.

22. §. A tisztviselők s a gazdasági bizottsági tagok választása háromévenkint, ha üresedés támad korábban is, az ünnepélyes közülést követő valamely nap történik, minden esetre a februári havi ülésnek előtte, még pedig szintén a tagok ajánlatai alapján, titkos szavazás utján, a szavazó tagok általános többségével.

23. §. Minden választásra legalább húsz szavazó szükséges.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Ülések.

24. §. A Társaság havonkint rendesen egy, szükség esetében több ülést is tart.

25. §. A havi ülések tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti, biráló és szépirodalmi munkák felolvasása;

b) új tagok székfoglalása; emlékbeszédek elhunyt tagok fölött;

c) eszmecsere magyar szépirodalmi jelenségek s általában széptani kérdésekről;

d) intézkedés kiadandó munkák és tárgyalások iránt;

e) a Társaság mindennemű ügyeinek eligazítása;

26. §. A havi ülésekben nem-tagok munkája is felolvasható, ha az elnök által esetenkint birálónak kinevezett két tag felolvasásra ajánlja. A felolvasónak azonban tagnak kell lenni.

27. §. Hogy a havi ülés bármely végzése érvényes legyen, legalább hét rendes tag jelenléte szükséges.

28. §. Évi közgyülését a Társaság február 5-ike, mint Kisfaludy Károly születése napja, idején tartja.

29. §. A közgyülés áll:

a) a tagválasztó ülésből, melyről a 18. és 23-dik §. intézkedik, s mely, a tagválasztáson kívül, eldönti a pályamunkák sorsát, kitüzi az új jutalomföladatokat s megállapítja az ünnepélyes közülés tárgysorát;

b) a tisztujító ülésből, melyről a 22. és 23-dik §. intézkedik; végre

c) az ünnepélyes közülésből, azon a vasárnapon, mely Kisfaludy Károly születése napjára, február 5-dikére, esik vagy utána következik.

30. §. Az ünnepélyes közülés tárgyai:

a) az elnök megnyitó beszéde;

b) a titkár jelentése a Társaság lefolyt évéről;

c) elhunyt tagok emlékezetének megülése;

d) a Társaság körébe tartozó széptani s szépirodalmi fölolvasások;

e) kiadott s kitüzött jutalmak kibirdetése;

f) jutalommal vagy dicsérettel kitüntetett munkák fölolvasása.

31. §. Az ülésekben, ha elnök nincs jelen, a legrégibb rendes tag elnököl.

32. §. Az üléseket a titkár hivja össze, a rendeseket az évnek határozatilag megállapított, a rendkívülieket elnökileg kitüzött napjaira.

33. §. A Társaság ülései nyilvánosak; az elnök azonban, valahányszor jónak látja, zárt ülést is tarthat.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Jutalmak.

34. §. A jutalmak tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti föladatok;

b) költői és szónoki művek;

c) műfordítások.

35. §. A pályamunkák, megbirálás végett, három tagnak adatnak ki, kik rólok jelentést terjesztenek elő, melynek alapján a Társaság határoz.

36. §. A jutalom a bár csak viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a pályadíj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

37. §. A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak; a Társaság azonban fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse.

38. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

39. §. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket egyenesen ki nem rekeszti.

HATODIK SZAKASZ.

Kiadványok.

40. §. A Társaság közzétételei sorába tartoznak :

a) Évlapjai, melyek egy részben a közülések tárgyait, a Társaság alapszabályait és személyzetét, nagyobb érdekű határozatait, könyvkiadványai, elhunyt tagjai és alapítói jegyzékét, más részben a tagok székfoglalóit s egyéb ide szánt munkálatait, valamint jutalmazott pályamunkákat foglalnak magokban.

b) A Társaság czéljainak megfelelő könyvek, évi illetmény, folyóirat vagy külön kiadványok alakjában, a mint a viszonyok időnkint kívánják.

HETEDIK SZAKASZ.

Bevételek és kiadások.

41. §. A Társaság pénzforrásai :

a) az alaptőke kamatjai ;

b) alapítványok és kamatjaik ;

c) mindenféle adományok ;

d) a pártolók évi adalékai s a Társaság által kiadott munkák jövedelme.

42. §. Kiadásaiban a Társaság csak jövedelmeire szorítkozik s alaptőkéjéhez hozzá nem nyúl.

43. §. Minden alapítvány az alaptőkéhez csatolandó.

NYOLCZADIK SZAKASZ.

Alapítói és pártolói.

44. §. A Társaság alapítója, ki legalább száz forintot tesz le pénztárába, akár készpénzben, akár legalább öt százalék biztos kamatot hajtó értékpapirokban, akár végre alapító levél-

ben, melyben arra kötelezi magát, hogy az összeg ötös kamatjait évenkint előre befizeti, halála esetére pedig örökösei a tőkét készpénzben kiegyenlítik.

45. §. A Társaság alapítóinak, s haláluk után hitvesöknek, időnkint az Évlapokkal kedveskedik, hol nevöket megörökíti. Ezenkívül az alapítók, illetőleg tulélő hitvesök, részesülnek mind azon könyvilletményekben, melyek a pártolóknak járnak.

46. §. A Társaság pártolói időnkint megállapítandó évi járulékot fizetnek, a miért a Társaság megfelelő könyvilletményekben részesíti őket.

KILENCZEDIK SZAKASZ.

Átalakulás, föloszlás.

47. §. A Társaság alapszabályainak netáni változtatását oly gyülés határozhatja el, mely, legalább a rendes tagok egy harmadának kivánatára, különösen e végből van összehíva.

A megváltoztatott alapszabályok legfelső helybenhagyás végett ő felségének terjesztendők fel.

48. §. A Társaság feloszlását oly gyülés határozhatja el, mely legalább a rendes tagok négy ötödének kivánatára különösen e végből van összehíva; feloszlató végzés érvényére pedig a jelen levő szavazó tagok három negyedének többsége kivántatik.

E végzés azonkívül felső helybenhagyás alá bocsátandó.

49. §. A feloszlott Társaság vagyona a Magyar Tudományos Akadémiára száll, hogy azt, alapszabályai értelmében, széptudományi czélokra fordítsa.

X.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1880-IK ÉVI FEBRUÁR 8-ÁN.

Tisztviselök:

Elnök ... ... GYULAI PÁL.
Másod elnök ... GREGUSS ÁGOST.
Titkár ... ... BEÖTHY ZSOLT.
Másod titkár ... CSIKY GERGELY.
Ügyész ... ... HINKA JÓZSEF.

A gazdasági bizottság tagjai:

ARANY LÁSZLÓ.
VADNAI KÁROLY.
ZICHY ANTAL.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

MAJLÁTH GYÖRGY, *elnök.*
CSIKY GERGELY, *jegyző.*
ARANY LÁSZLÓ.
BEÖTHY ZSOLT.
CSENGERY ANTAL.
GREGUSS ÁGOST.
GYULAI PÁL.
KÁROLYI TIBOR GRÓF.

Kemény János báró.
Lukács Móricz.
Szász Károly.
Széchsen Antal gróf.
Szontagh Pál.
Vadnai Károly.
Wahrmann Mór.
Zichy Antal.

Rendes tagok:

Abonyi Lajos (Márton Fer.) 1867 *N.-Abonyban.*
Arany János 1848 *Budapesten.*
Arany László 1867 *Budapesten.*
Ábrányi Kornél ifjabb 1878 *Budapesten.*
Ágai Adolf 1877 *Budapesten.*
Baksay Sándor 1872 *Kun-Szent-Miklóson.*
Balázs Sándor 1876 *Budapesten.*
Bartalus István 1867 *Budapesten.*
Beöthy Zsolt 1876 *Budapesten.*
Berczik Árpád 1873 *Budapesten.*
Csiky Gergely 1879 *Budapesten.*
Dalmady Győző 1867 *Budapesten.*
Degré Alajos 1867 *Budapesten.*
Dobsa Lajos 1862 *Makón.*
Dux Adolf 1867, 1870 *Budapesten.*
Frankenburg Adolf 1867 *Sopronban.*
Greguss Ágost 1860 *Budapesten.*
Győry Vilmos 1868 *Budapesten.*
Gyulai Pál 1860 *Budapesten.*
Henszlmann Imre 1843 *Budapesten.*
Hunfalvy Pál 1842 *Budapesten.*
Imre Sándor 1878 *Kolozsvártt.*
Ipolyi-Stummer Arnold 1867 *Besztercze-Bányán.*
Jókai Mór 1860 *Budapesten.*
Keleti Gusztáv 1867 *Budapesten.*

Kovács Pál 1837 *Győrött.*
Lévay József 1862 *Miskolczon.*
Lukács Móricz 1842 *Budapesten.*
Pálffy Albert 1864 *Budapesten.*
Pulszky Ferencz 1847 *Budapesten.*
Rákosi Jenő 1869 *Budapesten.*
Salamon Ferencz 1860 *Budapesten.*
Szabó István 1842 *Kazáron.*
Szathmáry Károly P. 1869 *Budapesten.*
Szász Béla 1868 *Kolozsvárt.*
Szász Károly 1860 *Budapesten.*
Szemere Miklós 1865 *Lasztóczon.*
Széchsen Antal gróf 1877 *Pozsonyban.*
Szigeti József 1865 *Budapesten.*
Szilády Áron 1867 *Kis-Kun-Halason.*
Szücs Dániel 1848 *Veszprémben.*
Tárkányi Béla 1867 *Budapesten.*
Tolnai Lajos 1866 *Maros-Vásárhelyt.*
Tóth Kálmán 1860 *Budapesten.*
Tóth Lőrincz 1841 *Budapesten.*
Vadnai Károly 1866 *Budapesten.*
Vajda János 1870 *Budapesten.*
Zichy Antal 1868 *Budapesten.*
Zichy Géza gróf 1878 *Budapesten.*

Levelező tagok:

Bachat Dániel 1879 *Budapesten.*
Butler Dundas Ede 1879 *Londonban.*
Germanecz Károly 1867 *B.-Csitáron.*
Hadzsics Antal 1867 *Újvidéken.*
Handman Adolf 1879 *Kassán.*
Jalava (Almberg) Antal 1880 *Helsingforsban.*
Jovanovics János 1867 *Újvidéken.*
Opitz Tódor 1867 *Liestalban (Baselland).*
Őman Viktor Emanuel 1879 *Örebroban (Svédország).*

10	Pachler Faust	1878	*Bécsben.*
	Patterson Artur	1869	*Londonban.*
	Ring Mihály	1873	*Pozsonyban.*
	Saissy Amadé	1879	*Budapesten.*
	Sayous Ede	1872	*Párizsban.*
15	Stier Teofil	1867	*Zerbstben.*
	Sturm Albert	1880	*Budapesten.*
	Vulcanu József	1871	*Budapesten.*

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

XI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1880-IK ÉVI FEBRUÁR 8-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak, 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

1838 Kölcsey Ferencz aug. 24.
1841 Csató Pál febr. 15.
1842 Dessewffy Aurél gróf febr. 9.
1844 Kisfaludy Sándor okt. 28.
1846 Vajda Péter febr. 10.
Kis János febr. 19.
1847 Schedius Lajos nov. 12.
1849 Péczely József máj. 23.
1851 Hazucha Ferencz (Kelmenfi László) ápril 21.
1852 Helmeczy Mihály decz. 1.
1853 Garay János nov. 5.
1854 Nagy Ignácz márcz. 19.
1855 Vörösmarty Mihály nov. 19.
1857 Szenvey József jan. 22.
1858 Bajza József márcz. 3.
Bártfay László máj. 12.
Szontagh Gusztáv jun. 7.
Császár Ferencz aug. 17.
1860 Szenczy Imre febr. 2.
1861 Szemere Pál márcz. 18.
Vachott Sándor ápril 9.

Sárosy Gyula (Lajos) nov. 16.
1864 Kazinczy Gábor április 18.
Szalay László jul. 17.
Fáy András jul. 26.
Kuthy Lajos aug. 27.
Madách Imre okt. 5.
1865 Jósika Miklós báró febr. 27.
1866 Kiss Károly febr. 17.
Gaál József febr. 28.
Egressy Gábor jul. 30.
Zádor György aug. 17.
Czuczor Gergely szept. 9.
1867 Pákh Albert *belső tag* febr. 10.
Bérczy Károly *belső tag* decz. 11.
1868 Erdélyi János *belső tag* jan. 23.
Tompa Mihály *belső tag* jul. 30.
1869 Greguss Gyula *belső tag* szept. 5.
1871 Eötvös József báró *belső tag* febr. 2.
1872 Sir John Bowring *külső tag* nov. 23.
1875 Kriza János *belső tag* márcz. 26.
Szeberényi Lajos *belső tag* jun. 4.
Toldy Ferencz *belső tag* decz. 10.
Kemény Zsigmond báró *belső tag* decz. 22.
1876 Tóth Ede *belső tag* február 26.
Székács József *belső tag* julius 29.
1877 Dömötör János *belső tag* január 8.
Steinacker Gusztáv *külső tag* jun. 7.
Fábián Gábor *belső tag* decz. 10.
1878 Szigligeti Ede *belső tag* jan. 19.
Horváth Mihály *belső tag* aug. 19.
1879 Toldy István *belső tag* decz. 6.

XII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1879-ik évi február 9-ig.

Adler Dávid.
Almássy Edmund.
Almássy Pál.
Andrássy György gr. (1860 előtt).
Andrássy Györgyné grófnő (1860 előtt).
Apáthy István.
Antonovics Kálmánné.
Ács Károly.
Bajai kath. főgymnasium.
Balassa Antal báró.
Ballagi Mór (1860 előtt).
Barbás József.
Barcza Sándor.
Barkassy Imre.
Bartal György (idősb).
Batthyány Fülöp herczeg (1860 előtt).
Bathyány Géza gr.
Batthyány Kázmér gróf (1860 előtt).
Batthyány Lajosné grófnő.
Baumgarten Ferdinánd.
Baumgarten Fülöp.
Baumgarten Ignácz.
Baumgarten Károly.
Bárány Pál és Dénes.
Báron Benedek (3000 frttal).
Beniczky Ödönné Keglevich Stephania grófnő.
Beregszászy Pálné.
Berényi Ferencz gróf.
Bernáth Gyula (200 forinttal).
Bethlen Józsefné grófnő.
Bezerédj Istvánné.
Bischitz Mór.
Boczkó Dániel.
Bohus Jánosné Szögyény Antonia.
Bolza István gróf.
Buda Imre.
Budai népszinház.
Budapesti első hazai takarékpénztár (200 frttal, mely adományát csaknem évenkint megujitja).

Budapesti kereskedő ifjak társulata.
Budapesti nemzeti kaszinó.
Budapesti nemzeti szinház.
Budapesti színészek (1860 előtt).
Burján Pál.
Buth Károly.
Buzás Elek.
Csabai kaszinó (Békés).
Csanak József.
Csapó Kálmán.
Csapó Vilmos (ifjabb).
Csáky Albin gróf.
Csáky Kálmán gróf.
Csáky László gróf.
Csengery Antal (500 forinttal).
Csepely Sándor.
Cséry Lajos.
Csillag László.
Czirbesz Gyula.
Daray Imre (500 frttal).
Deák Ferencz.
Debreczeni h. h. felső tanulók olvasó egylete.
Debreczeni kereskedő ifjak önképző egylete. (1860 előtt).
Debreczeni polgári kaszinó
Dessewffy Aurélné grófnő (200 frttal).
Dessewffy Emil gr. (200 frttal).
Deutsch Mór (ifjabb, 200 frttal).
Deville János (300 frttal).
Dienes Ferencz.
Domokos László.
Ebner Ede (200 frttal).
Egressy Galambos Sámuel.
Emich Gusztáv (idősb).
Emich Gusztávné (idősb).
Eördögh Józsefné s Szentiványi Farkasné.
Eötvös Dénes báró.
Eötvös József báró (200 aranynyal).
Erdey Antal.
Erdődy Kajetán gr. (1860 előtt).
Fáy Andás (1860 előtt).
Fenyvessy Adolf.
Ferenczy Lajos.
Fiók Sándor (ifjabb).
Fogarasi Ján. (1860 előtt).
Frank Antal.
Fraknói Vilmos (200 frttal).
Frankl-Varga Margit.
Fülöp Lajosné.
Garay Alajos.
Gessler József.
Gévay Antal (1860 előtt).
Ghyczy Ferencz (200 forinttal).
Ghyczy Kálmán.
Giczey Sámuel.
Görgey Gusztáv.
Gruber József.
Gyene Gusztáv.
Gyene Károly.
György Endréné Szentpály Klementina.
Győri takarékpénztár.
Halász Gedeon.
Hamary Dánielné.
Hanvay Zoltán.
Harkányi Frigyes.
Harkányi Fülöp (1000 forinttal).

Heckenast Gusztáv.
Hertelendy - Karácsonyi Mária.
Hollósy Károly (ifjabb).
Hontmegyei kaszinó.
Horvát Boldizsár.
Horváth Döme.
Horváth Lajos.
Horváth Lajosné Császár Mária.
Horváth Mihály.
Horváth - Rohonczy Ilona bárónő.
Hódmezővásárhelyi kaszinó.
Illyés Lajos (sófalvi).
Ipolyi Arnold.
Jálics Géza.
Jankai József.
Jóny tivadar.
Just József.
Kacskovics Ignácz.
Kajdacsy István (2000 frttal, mely 1885-ben fölveendő).
Kandó Kálmán.
Karácsonyi Guidó gróf.
Karczag Béla.
Kautz Gyula.
Kállay Béni.
Kármán Lajos.
Károlyi Tibor gróf (200 frttal).
Kecskeméti kaszinó.
Kegl Julia.
Keglevich Béla gróf.
Kemény János báró (200 frttal).
Kenessey Albert.
Kenessey Kálmán.
Kégl György (200 frttal).
Kis Andrásné Bernátffy Ida rárónő.
Kiss Lajosné (1860 előtt).
Kolozsvári róm. kath. főgymnasiumi ifjuság önképző köre.
Kolozsváry miklós.
Kovács Ede (berenczei).
Kovács Lőrincz (200 forinttal).
Kovács Mátyás (1860 előtt).
Kováts Gyula dr.
Kozma Ferenczné Domokos Judit.
Kónyi Manó és neje.
Kralovánszky György (500 frttal).
Kriek Mária.
Kubinyi Ferencz (idősb).
Kún József.
Latinovics Illés (200 al).
Lányi gyula.
László Antal.
Lehoczky Tivadar.
Lethenyey Lajosné.
Léber Ignácz.
Lévai Henrik.
Lévai kaszinó.
Lipcsey Tamás.
Lipthay Béla báró.
Lónyay Gábor.
Lónyay Menyhért gróf.
Lukács Antal.
Lukács Györgyné s Tar Sámuelné.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Lukács Móricz.
Madas Károly.
Madách Imre.
Mailáth György.
Majer Károly.
Majláth István.
Mandl Mór.
Matkovics Albertné Rhédey Anna.
Markusovszky József.
Marosvásárhelyi Kazinczy-alapítvány (200 frttal).
Mándy Elek.
Márton Ferencz (Abonyi Lajos.
Micsky Zsigmond (1860 előtt).
Mikó Imre gróf.
Miskolczi takarékpénztár.
Nadányi Albertné. (200 frttal).
Nadányi Ferencz (200 frttal).
Nagy Elek (káli).
Nagy Gedeon (tolcsvai).
Nagy Károly (1860 előtt).
Nagyváradi takarékpénztár.
Nádasdy Lipót gróf.
Neuwelt Armin.
Névtelen (1860 előtt).
Névtelen (1860 előtt).
Névtelen (200 frttal).
Nyirbátori kaszinó.
Nyiry-Csiky Róza.
Okolicsányi Menyhértné.
Ordódy István Károly.
Pallavicini Sándor őrgróf.
Pantocsek-Pereszlényi Irma
Paulay Ede (200 frttal).
Pécsi nemzeti kaszinó.
Pécsi takarékpénztár
Pfeffer János. (200 frttal).
Pilaszanovics József.
Pilta Jánosné.
Podmaniczky Ármin báró (1860 előtt).
Podmaniczky Ármin bárónő Keglevich Emma grófnő.
Podmaniczky Frigyes báró
Pompéry János. (1860 előtt).
Pongrácz Lajos (honti).
Prély István.
Ránolder János (200 frttal).
Reményi Ede.
Reviczkyné Bay Sarolta.
Rill József.
Rimaszombati kaszinó.
Robicsek Adolf.
Rosti Pál.
Rottenbiller Lipót.
Rökh Szilárd.
Ruttkay Márton.
Samarjay Károly.
Ságh József.
Schedius Lajos (idősb. 1860 előtt).
Schossberger Vilmos (tornyai 400 frttal).
Schwanfelder Józs.
Selmeczi magy. olvasó kör.
Sigray Fülöp gróf.
Somssich Pál.
Sopron megye (1860 előtt).
Stein I. Nátán (1000 frttal).
Stépán Gábor.
Stráda Béla.

Szabady Ferenczné.
Szabó Dávid.
Szarvasi kaszinó.
Szász Gerőné Pap Anna
Szecskay Kornél. (50 aranynyal).
Szeged város közönsége.
Szemere Pál (1860 előtt).
Szentandrássy Lajos.
Szentgyörgyi Albert.
Szentgyörgyi Ottó.
Szentiványi Károly (150 frttal).
Szentiványi Márton (ifjabb).
Széchen Antal gróf.
Széchenyi Gyula gróf.
Szigethy Ábor. (200 frttal).
Szigligeti Ede (300 frttal).
Szinyey-Jekelfalussy Valéria.
Szitányi Adolf.
Szitányi Bernát.
Szitányi Izidor.
Szitányi Vilmos.
Szontagh Pál.
Szontagh Tivadarné.
Szőke János.
Szőke Lajos.
Szőllősy Jánosné (1860 előtt).
Sztankovánszky Imre.
Sztupa György.
Szücs Lajosné.
Teleki Domokos gróf (idősb).
Teleki Sándor gróf.
Tihanyi Ferencz.
Tihanyi Ferenczné.
Tisza Kálmán.
Tisza Kálmánné Degenfeld Ilona grófnő (200 frttal).
Tisza László.
Toldy Ferencz (400 frttal).
Tomori Anasztáz.
Tóth Lőrincz.
Tököly Péterné Gyiokó Irma (200 frttal).
Töltényi Miklós.
Török Elemér (200 frttal).
Török Sándor.
Trefort Ágoston (1860 előtt).
Udvardy Cserna Vincze.
Ullman Károly.
Valics Antalné.
Vajdafi Gusztáv.
Vay Ádámné Lónyay Mária grófnő.
Vay Károlyné grófnő
Várady János. (200 frttal).
Veszprémi nemzeti kaszinó.
Végh István (verebi).
Véghelyi Imréné Pázmándy Karolina.
Vésztői kaszinó.
Vida Károly.
Viktorin József.
Viola József (1860 előtt)
Vojnics Márk.
Vojnics Tivadarné.
Wahrmann Mór (200 frttal).
Weisz Bernát Ferencz.
Wenckheim Béla báró.
Wenckheim Krisztina grófnő
Wenzel Gusztáv.

WENINGER VINCZE (200 frttal).
WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ
MIKÓ ANNA GRÓFNŐ (200 frttal).
ZICHY ANTAL.
ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
ZSILINSZKY MIHÁLY.
ZSIVORA GYÖRGY (200 forinttal).

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 frtosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

XIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG KIADVÁNYAI

1860-TÓL 1879. FEBRUÁR 9-IG.

1. Külföldi népdalok GREGUSS ÁGOSTTÓL. 1861.

2. Bede Ádám. Regény ELIOT GYÖRGYTŐL. Fordította SALAMON FERENCZ. Két kötet. 1861.

3. Az ember tragédiája MADÁCH IMRÉTŐL. 1861.

4. Esmond Henrik. Regény THACKERAYTŐL. Fordították SZÁSZ KÁROLY és SZÁSZ BÉLA. Két kötet. 1862, 1863.

5. A századok legendájából. HUGO VIKTORTÓL. Fordította SZÁSZ KÁROLY, 1862.

6. MOLIERE vígjátékai. I—VII. kötet. 1863—1877.

I. KÖTET:
Tartuffe KAZINCZY GÁBOR fordításában.

II. KÖTET:
A Fösvény, Dandin György KAZINCZY GÁBOR fordításában.

III. KÖTET:
A Mizantrop SZÁSZ KÁROLY, a Tudós nők ARANY LÁSZLÓ fordításában.

IV. KÖTET:
A Férjek iskolája, a Nők iskolája, a Nők iskolájának Birálata, mind SZÁSZ KÁROLY fordításában.

V. KÖTET:
A Pórul járt negédesek, Sganarelle, Kénytelen házasság, mind SZÁSZ KÁROLY fordításában.

VI. KÖTET:
A képzelt beteg BERCZIK ÁRPÁD, Szerelem mint orvos VÁRADY ANTAL fordításában.

VII. KÖTET:
A szeleburdi PAULAY EDE, a Kelletlenek KEMÉNY KÁROLY, Scapin csinyei és a Siciliai PUKI JÓZSEF fordításában.

7. Antonia. Regény SAND GYÖRGYTŐL. Fordította GREGUSS ÁGOST. 1863.

8. A mi nótáink. Regény Abonyi Lajostól. Négy kötet. 1864.

9. A Luziáda Camoenstől. Fordította s bevezette Greguss Gyula. 1864.

10. Shakspere munkái. I—XIX kötet. 1864—1879. Tomori Anasztáz költségén.

I. KÖTET:

Othello Szász Károly, Sz. Iváneji álom Arany János fordításában.

II. KÖTET:

Julius Caesar Vörösmarty, a Téli rege Szász Károly fordításában.

III. KÖTET:

Macbeth Szász Károly, a Velenczei kalmár Ács Zsigmond fordításában.

IV. KÖTET:

Coriolanus Petőfi Sándor, Titus Andronicus Lévay József fordításában.

V. KÖTET:

Lear király Vörösmarty, a Két veronai ifjú Arany László fordításában.

VI. KÖTET:

Antonius és Kleopatra Szász Károly, Szeget szeggel Greguss Ágost fordításában.

VII. KÖTET:

A Makranczos hölgy Lévay József, Tévedések játéka Arany László fordításában.

VIII. KÖTET:

Hamlet dán királyfi Arany János, Felsült szerelmesek Rákosi Jenő fordításában.

IX. KÖTET:

Athéni Timon Greguss Ágost, a Windsori vig nők Rákosi Jenő fordításában.

X. KÖTET:

Troilus és Kreszida Fejes István, A hogy tetszik Rákosi Jenő fordításában.

XI. KÖTET:

Romeo és Julia, a Vihar Szász Károly, Vízkereszt (A mit akartok) Lévay József fordításában.

XII. KÖTET:

Sok hűhó semmiért Arany László, Perikles Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XIII. KÖTET:

Cymbeline Rákosi Jenő, Minden jó ha jó a vége Győry Vilmos fordításában.

XIV. KÖTET:

János király Arany János, II Rikhárd király Szász Károly fordításában.

XV. KÖTET:

IV. Henrik király, két rész, Lévay József fordításában.

XVI. KÖTET:
V. Henrik Lévay József. VI. Henrik (első része) Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XVII. KÖTET:
VI. Henrik (második és harmadik része) Lőrinczi Lehr Zsigmond fordításában.

XVIII. KÖTET:
III. Rikhárd király Szigligeti Ede, VIII. Henrik király Szász Károly fordításában.

XIX. KÖTET:
Vegyes költemények Lőrinczi (Lehr) Zsigmond, Szász Károly és Győry V. fordításában.

11. A balladáról. A Kisfaludy-Társaság által koszorúzott pályamű. Irta Greguss Ágost. 1865.

12. Bethlen Gábor ifjusága. Történeti regény. Irta P. Szathmáry Károly. Két kötet. 1866.

13. Anyégin Eugen. Verses regény Puskintól. Fordította Bérczy Károly. 1866.

14. A hazai népköltészet tára. I—III. kötet. 1866—1877.

I. KÖTET:
Tót népdalok, fordították Szeberényi Lajos, Lehoczky Tivadar, Törs Kálmán, bevezette Szeberényi Lajos.

II. KÖTET:
Magyar-orosz népdalok, fordította s bevezette Fincicky Mihály.

III. KÖTET:
Román népdalok, fordították Ember György, Grozescu Julián, Vulcanu József, bevezette Vulcanu József.

15. Losárdi Zsuzsána. Költői elbeszélés hat énekben. Epizód a Rákóczy-korból. 1867.

16. Két színmű. Irta Szász Károly. (Heródes, a Lelencz.) 1867.

17. A nyomorék. Rajzok a falusi életből. Irta Tolnai Lajos. 1867.

18. Phillis unokahugom. Beszély. Irta Gaskellné. Fordította Huszár Imre. 1867.

19. A Frithiof-monda. Tegnér Ezsaiástól. Fordította Győry Vilmos. Jutalmazott műfordítás. 1868.

20. Szibill története. Regény Feuillet Oktávtól. Fordította Concha Győző. 1868.

21. Vachott Sándor költeményei. Harmadik, teljes kiadás, Vachott Sándor emlékezetével Tóth Lőrincztől. 1869.

22. A Nibelungok, Szász Károly fordításában, bevezetéssel. 1869.

23. Thackeray víg elbeszélései. Fordította Balázs Sándor. Két kötet. 1869, 1870.

24. Pákh Albert humoros életképei, Gyulai Pál akadémiai emlékbeszédével 1870.

25. Spanyol színműtár. I—IV. füzet. 1870—1876.

I. FÜZET:
Az állhatatos fejedelem, Calderontól, fordították Greguss Gyula és Győry Vilmos.

II. FÜZET:
Közönyt közönynyel, Moreto-tól, fordította Győry Vilmos.

III. FÜZET:
Az élet álom, Calderon-tól, fordította Győry Vilmos.

IV. FÜZET:
A szép Diego, Moreto-tól, fordította Beksics Gusztáv.

26. Alpári. Költői regény hat könyvben. Irta Balogh Zoltán. 1871.

27. Magyar népköltési gyűjtemény. Szerkesztik Arany László és Gyulai Pál. Két kötet. 1872.

28. Racine színművei. I—III. füzet. 1872—1875.

I. FÜZET:
Bajazet, fordította s Racine életrajzával bevezette Paulay Ede.

II. FÜZET:
Phaedra, ford. Farkas Albert.

III. FÜZET:
Iphigenia, fordította Paulay Ede.

29. Vajda János kisebb költeményei. 1872.

30. Bessenyei György. Irodalmi tanulmány. Irta Závodszky Károly. 1872.

31. Abdallah, vagy: A négy leveles lóher. Arab mese. Irta Laboulaye Eduárd, fordította Berczik Árpád. 1872.

32. Cervantes Don Quijoteja, fordította s bevezette Győry Vilmos. Négy kötet. 1873—1876.

33. Galilei, Ponsardtól, fordította Paulay Ede. 1873.

34. Cid, Corneilletől, fordította Greguss Ágost. 1873.

35. Middlemarch. Tanulmány a vidéki élethől. Irta Eliot György, fordította Csukássi József. A szerző által jogosított magyar kiadás. Négy kötet. 1874, 1875.

36. A dráma és válfajai. Irta Szigligeti Ede. 1874.

37. A Revisor. Vigjáték öt felvonásban. A Revisorról. Levéltöredék. — A Revisor megoldása. Utójáték egy felvonásban. Irta Gógoly Vaszilyevics Miklós. Fordította s Gógoly életrajzával bevezette Szentkirályi Albert. 1875.

38. A Tündérök. Regényes elbeszélés hét énekben. Irta Bulla János. 1876.

39. Férj és nő. Regény. Irta Kemény Zsigmond. 1878.

40. Salamon. Történeti költemény. Irta Szász Károly. 1878.

41. Uarda. Regény. Irta Ebers György, fordította Jónás János. 2 köt. 1878.

42. Rajzok. Irta Beöthy Zsolt. 1879.

43. Déryné naplója. Rendezte Törs Kálmán. I kötet. 1879.

44. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Uj folyam. I—XIV. kötet. 1868—1877.

I. KÖTET (1860/62—1862/63).

Tartalma a hivatalos közleményeken kivül:

Greguss Ágost. A népköltészet viszonyáról a műköltészethez. (Székfoglaló.)

Fáy András. Cicero két beszéde. (I. A. Lic. Archias költő mellett II. M. Marcellus mellett).

Erdélyi János. Aesthetikai tanulmányok.

Szász Károly. Lorántfi Zsuzsána szőnyege.

Jókai Mór. Bábel. (Székfoglaló.)

Madách Imre. Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása. (Székfoglaló.)

Fábián Gábor. Pár szó a milésiákról, s Appuleius regénye: Cupido és Psyche egybekelése. (Székfoglaló.)

Lévay József. A szép nyilvánulása. (Székfoglaló.)

Tóth Kálmán. Mit végzett az isten Magyarországról. (Székfoglaló.)

II. KÖTET (1863/64—1864/65).

Tartalma a hivatalos közleményeken kivül:

Greguss Ágost. Goethe Korinthosi arája.

Kemény Zsigmond. Vörösmarty emlékezete. (Székfoglaló.)

Székács József. Uj biblia.

Pálffy Albert. Radvánszky György Eperjesen. (Székfoglaló)

Tóth Lőrincz. Fáy András emlékezete.

Lévay József. Kazinczy Gábor emlékezete.

Greguss Ágost. A balladáról. (Jutalmazott pályamű.)

Dömötör János. A ballada elmélete. (Megdicsért pályamű.)

III. KÖTET (1865/66—1866/67).

Tartalma a hivatalos közleményeken kivül:

Szász Károly. Shakspere kisebb költeményei. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. A torzképről.

Bárány Boldizsár. Bánk bán rostája. Közli Lipóczy György.

Bérczy Károly. Madách Imre emlékezete.
Szász Károly. Emlékezés apámra.
Gyulai Pál. Egy anya.
Szigligeti Ede. Gaal József emlékezete.
Zichy A. Fáy Gusztáv halála felett.
Szigligeti Ede. Egressy Gábor emlékezete.
Fábián Gábor. A szatiráról.
Jókai Mór. Jósika Miklós emlékezete.
Gyulai Pál. Az éji látogatás.
Vadnai Károly. A megunt nő. (Székfoglaló.)
Aigner Lajos. Az elégiáról. (Jutalmazott pályamunka.
Arany László. Elfrida. (Jutalmazott rövid költői elbeszélés.)

IV. KÖTET (1867/68—1868/69).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

Szász Károly. Egy új amerikai angol költő.
Bartalus István. A magyar egyházak zenéje a XVI. s XVII. században. (Székfoglaló.)
Arany László. Magyar népmeséinkről. (Székfoglaló.)
Szeberényi Lajos. A középkori mysteriumok s ezek nyomai a hazai népköltészetben. (Székfoglaló.)
Frankenburg Adolf. Töredékes észrevételek irodalmi viszonyainkról s a fordításokról. (Székfoglaló.)
Dalmady Győző. Lyrai költemények. (Székfoglaló.)
Szilády Áron. Rokonaink epikája. Kalevipoeg, Kalevala. (Székfoglaló.)
Zichy Antal. Bérczy Károly emlékezete.
Dalmady Győző. A szerelemről.
Dux Adolf. A színészet mint köz ügy, különös tekintettel a népszinműre. (Székfoglaló.)
Gyulai Pál. A népszerüségről. (Székfoglaló.)
Greguss Ágost. Szózat tudósainkhoz.
Arany László. A szökevények.
P. Szathmáry Károly. A beszély elmélete. (Jutalmazott értekezés.)
Zichy Antal. A szónoklatról. (Székfoglaló.)
Horváth Mihály. Miért meddő korunkban a művészet? s a történetirás miért termékenyebb remek művekben? (Székfoglaló.)
Abonyi Lajos. Egy név, mely tart mától holnapig. (Székfoglaló.)
Greguss Gyula. Határkérdések a szép- és természettudomány között. (Székfoglaló.)
Győry Vilmos. Három svéd költő.
Keleti Gusztáv. A köz képtárak mint művelődési tényezők. (Székfoglaló.)
Tárkányi Béla. Klopstock Messiásából. I. Bevezetés. A frigyeskü. II. A zsidó főtanácsban vád- és védbeszédek Jézus ügyében. (Székfoglaló.)
Lévay József. Emlékbeszéd Tompa Mihály felett.
Szász Károly. Öreg karszék.
Horváth Mihály. Zrinyi Ilona.
Dux Adolf. A bohózat elmélete. (Jutalmazott értekezés.)
Szász Károly. A gavallér politikusok. (Jutalmazott szatira.)

Komócsy József. A nyeglék. (Megdicsért szatira.)

V. KÖTET (1869/70).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

Degré Alajos. Emlékbeszéd egy elitélt fölött. (Székfoglaló.)

Szász Béla. A szabadelvüek. (Székfoglaló.)

Greguss Agost. Greguss Gyuláról.

Dalmady Győző. Találkozás kis fiammal.

Rákosi Jenő. Szép Ilonka. (Székfoglaló.)

Torkos László. Esti órák. (Megdicsért tanköltemény.)

Szigeti József. Toldi Miklós. (Székfoglaló.)

VI. KÖTET (1870/71).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

P. Szathmáry Károly. A regény föladata. (Székfoglaló.)

Szász K. Molière-fordításainkról.

Jókai M. A szellem meghamisítása.

Keleti Gusztáv. Idősb Markó Károly.

Tóth Kálm. Anyám emlékei. I, II.

Jókai Mór. A magyar Faust, népmonda Hatvani István debreczeni professorról.

Dobsa Lajos. Szeretlek.

Névy László. A tragédia elmélete. (Jutalmazott pályamunka.)

VII. KÖTET (1871/72).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül, melyek a Toldy-ünnepély leirását s az ott tartott előadásokat is magokban foglalják:

Greguss Ágost. Kedves halott. I—V.

Szigligeti Ede. Szép Szabóné. I—XI.

Greguss Ágost. Mesterség és művészet.

Vulcanu József. A román népköltészetről. (Székfoglaló.)

Erdélyi János. A menekültek. A haza árvái.

Dux Adolf. Darwinismus és szépészet. (Székfoglaló).

Bartalus István. Jelentés magyar népdallamok gyüjtéséről.

Gyulai Pál. Emlékbeszéd b. Eötvös József felett.

Jókai Mór. Az én kortársaim.

Lévay József. Engesztelés.

Névy László. A komédia elmélete. (Jutalmazott pályamunka.)

VIII. KÖTET (1872/73).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

Fábián Gábor. Rutilius Claudius Numatianus utleirása, adatokkal a szerzőről.

Szeberényi Lajos. A königinhofi kézirat, bevezetéssel és jegyzetekkel.

Bartalus István. Jelentés magyar népdallamok újabb gyüjtéséről.

Vajda János. A kárhozat helyén. (Székfoglaló.)

Greguss Ágost. A művészet osztályozása.

Vulcanu József. Az árgyesi zárda.

Győry Vilmos. Két kép.

Szigligeti Ede. Másvilági bünhödés.

Greguss Ágost. Fölébredvén.

Névy László. A drámai középfajok elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

A delibábok hőse. (Jutalmazott költői beszély.)

IX. KÖTET (1873/74).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

Fáy András. Levele Székács Józsefhez önmagáról.

Szeberényi L. A grünbergi kézirat.

Baksay Sándor. Választások előtt. (Székfoglaló.)

Székács J. Horatiusi ódák. I—X.

Greguss Ágost. Az aesthetikai érzésekről.

Garay János. István főherczeg körútja 1847-ben. Bemutatva Toldy Ferencz által.

Szász Károly. Az aesopi meséről.

Greguss Ágost. Aesopi mesék. I—XV.

Toldy István. Livia, dráma 3 felvonásban. (Székfoglaló.)

Arany László. A hunok harcza.

Pulszky Ferencz. Adalékok a hazai műtörténelemhez.

Gyulai Pál. A sellő.

Dalmady Győző. A rémlátók.

Névy László. A kecske tragédiája. (Jutalmazott aesopi mese.)

Rónay István. Az állatok megtérése. (Első helyen megdicsért aesopi mese.)

Névy László. Modern mesék. I—IX. (Másod helyen megdicsért aesopi mesék.)

Csalomjai. A szegény ember s fiai. (Harmad helyen megdicsért aesopi mese.)

X. KÖTET (1874/75).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

Dux Adolf. A komikum lélektana s a nevetés élettana.

Berczik Árpád. Czakó Zsigmondról. (Székfoglaló.)

Pulszky Ferencz. Mikes Kelemen ismeretlen kéziratairól.

Pulszky Ferencz. Két középkori olasz művész magyarországi viszonyairól.

Greguss Ágost. Aesopi mesék I—XXI.

Székács József. Horatiusi ódák. I—VI.

Fábián Gábor. Tibull egy elégiája.

Toldy Ferencz. Kisfaludy Sándor vegyes leveleiről.

Toldy Ferencz. Irodalmi társas köreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig.

Szász Károly. Jolán.

Henszlmann Imre. Három nemzeti műemlék.

Szász Béla. Látomány.

XI. KÖTET (1875/76).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

Henszlmann Imre. Leonardo da Vinci és a lombard iskola.

Halász Ignácz és Szilasi Móricz. Kivi Elek Leája, a szerző életrajzával.

Székács József. Goethe Velenczei epigrammáiból. I—V.

Székács József. Eredeti epigrammák. I—IX.

Szász Károly. Goethe Euphrosynéja.

Szabó Istv. Euripidesz Alkesztisze.

Greguss Ágost Toldy Ferencz emlékezete.

Zichy Antal. Deák Ferencz halálára.

Rákosi Jenő, Hamlet és Ofélia.

Gyulai P. Szilveszter éjtszakáján.

Fejes István. Egy szép asszony. (Jutalmazott költői beszély.)

Szász Károly. Toldy Ferencz. (Jutalmazott beszéd.)

Névy László. Bajza József. (Megdicsért beszéd.)

XII. KÖTET (1876/77).

Tartalma a hivatalos közleményeken kivül:

Fábián Gábor. Buda haragja, époszi töredék.

Balázs Sándor. Vig Samu tanulságos története. (Székfoglaló.)

Lehoczky Tivadar. Magyar-orosz közmondások.

Abafi Lajos. Két magyar népballadáról.

Fábián Gábor. Elégia Székács József temetésekor, az ő és Toldy Ferencz emlékezetére.

Abafi Lajos. A halhatlanság eszméje a népköltészetben.

Szász Károly. Kemény Zsigmond emlékezete.

Szász Béla. A szobor, allegoria.

Beöthy Zsolt. Az új család, rajz. (Székfoglaló.)

XIII. KÖTET (1877/78).

Tartalma, a hivatalos közleményeken kivül:

Szécsen Ant. gróf. Századunk egy nagy emberéről. (Székfoglaló.)

Dux Adolf. Steinacker Gusztáv emlékezete.

Ágai Adolf. Alszögi történet. (Székfoglaló.)

Gyulai Pál. Kriza János emlékezete.

Arany János. Tetemre hivás.

Szécsen Antal gróf. Dante.

XIV. KÖTET (1878/79).

Tartalma a hivatalos közleményeken kivül

Zsilinszky Mihály. Ferenczy István szobrász.

Ifj. Ábrányi Kornél. Költemények. (Székfoglaló.)

I. Valentin herczegnő apródja.
II. Szerencse.

Győry Vilmos. Spanyol népmesék, mondások és rejtvények.

Gr. Zichy Géza. Költemények. (Székfoglaló.)

I. Az anya karácsonyfája.
II. Az angyal-ember.

Gyulai Pál. Emlékbeszéd Szigligeti felett.

Szász Károly. Szép-élet. (Kalobiotika.)

Ágai Adolf. Monsieur Polydor.

Greguss Ágost. A lakatosok.

IRODALMI MUNKÁLATOK.

GRÓF TELEKI JÓZSEF VERSEIBŐL.

Közli Szilágyi István.

(Felolvastatott 1879. junius 25-kén.)

Gróf Teleki József, kit irodalmunk történetének írói az I-ső névvel jegyeznek, a francziás költészeti iskola emberei közé tartozik. Kevés ugyan az, mindössze alig hat darab, a mit eddig nyomtatásban tőle bírunk; de e kevés is elég bizonyság arra, hogy ő úgy a tartalom nemessége, mint a nyelv hibátlan kezelése folytán, ez iskola hívei között igen tiszteletre méltó helyet érdemel. Fia László, a kitől bírjuk atyjának meleg hangon s szeretettel írt életrajzát, tett ugyan ígéretet egykor, hogy a kéziratban maradt nagyszámú költeményeket világra bocsátja: de ez ígéret nem teljesült, s költészetünk barátai még mindig nélkülözik e szép lélek bölcsészeti szellemtől áthatott verseit, melyek többjei még ma sem avúltak el, saját korukban pedig jóltevően termékenyítő befolyást gyakoroltak volna a múlt század utolsó s a mienk első évtizedében gyakorlott költői termelés nemesítésére. Sőt még ma sem haladtunk annyira, hogy Teleki verseinek kiadatását nyereségnek ne tartanók, annyival inkább hogy fölöslegesnek kellene mondanunk; s valóban nagynevű ősükhöz is méltó dolgot tennének maradékai, ha a könyv- vagy levéltár rejtekeiből előkeresve, azokkal irodalmunkat megajándékoznák. A mit művelődésünk történelmének érdekében is kérünk.

Ily nemű gyűjteményemből két darabot vesz itt általam az olvasó a gr. Teleki József művei közül. Egyik a II. József türelmi rendelete alkalmából írt bölcselmi, másik a kis *Vay Charitász halálára* készített vers.

Az elsőről úgy emlékezik Kazinczy Ferencz, mint a melyet a költő eredetileg franczia nyelven írt volna, s csak azután fordított le magyarra, de a mely két kidolgozás közül nyomtatásban egyik sem jelent meg. Itt tehát először veszi azt az olvasó.

A másik megjelent már egyszer *Mátyási József verseinek folytatása* (Második darab. Vászon, 1798.) czímű verskötetben (134—135. lap), de ott annyira figyelmet sem költve, mondhatni eltemetve, hogy maga Kazinczy F., gr. Teleki addig ismert verseinek egy csomóvá egybegyűjtője s a *Felső-magyarországi Minervá*-ban kiadója, sem bírt róla semmi tudomással.

E versnek genesise ez:

Gróf Teleki József, mint Ugocsa megye főispánja, elvégezvén főispáni teendőit Nagy-Szőllősön, titkárával, Mátyási Józseffel Erdélybe indúlt a Kolozsvárott rövid idő alatt megnyilandó országgyülésre. Utjába ejtvén Krasznát, ott unokatestvérénél, *Eszternél* (mindketten I. Sándor unokái: Eszter Lajostól, József Lászlótól), Vay Abrahámnénél megszáll. A háznál a kis Charitász, a szülék kedvencz leánykája, haldoklik s meg is hal. A kedves gyermek halála igen meghatja a nagybátyát s érzelmeit egy kis versben fejezi ki. Mátyási, a titkár, ki ez utazást versekben leírta, kikéri a gróftól a verset, s útleirásába beleiktatja 1790., mely azonban csak 1798-ban jelent meg nyomtatásban. Költészetünk értői, meg vagyok győződve, helyeselni fogják, hogy e kis darabot, nemcsak mint Teleki versét, hanem úgy is mint egyik szebb virágát költészetünknek ismét bevezettem irodalmunkba.

I.

VAY CHARITÁSZ HALÁLÁRA.*

Charitász, nevedet érdemlő kis alak,
A mióta téged kimulni láttalak,

S láttam testecskédtől mely vidámon elvált
Lelked, megszerettem azóta a halált;

Sőt azóta, kincsem, már ugyan csudálom,
Hogy és kit ijeszthet az ily kedves álom?

Mind végedig látám szájad mosolygását,
Melynek itt a földön nem láttam én mását.

Olyan édesdeden és oly ártatlanul
E földön az ember nevetni nem tanul.

Elhiszem hát, hogy egy angyalka tanitott,
Lejővén az égből, hogy mosolyognak ott.

S ugyanő tanitott, hogy játszodj buvókát,
Mint szedd rá ideig mamát és apókát,

Hogy egy kisség tőlük bujj a koporsóba,
Hadd gondolják, hogy most meghaltál valóba?

Te azonban látván, hogy még jobb életed,
Miként sirnak rajtad, pajkoska, neveted.

Jól teszed, új angyal. Szüleidet nevesd,
S későn, a hová te mentél, oda vezesd.

Addig pedig szómmal mond az angyaloknak,
Mert már te nyelveken szólni tudsz azoknak,

Hogy Józsi bácsi is majd utánad mégyen,
Örökös hajléka azért készen légyen.

* Ez a czím nincs Mátyásinál.

S ha mely buzgó angyal kételkedne benne,
Hogy egy rossz bűnösnek ott hajléka lenne:

Mondd meg, hogy menjen el az én Megváltómhoz,
Tudom attól erről parancsolatot hoz.

Mátyási József Verseinek Folytatása.
Második Darab. Vátzon, 1798, 134—5 l.

II.

HÁLAADÓ ÖRÖM,

melylyel a józanokosság a lelkiismeretnek mástól ugyan nem függhető, de azonban mégis megháboríttatott szabadságába lett visszahelyeztetéséért Istennek és királyának áldozik.

Kegyes Olvasó!

Ezen, minden előre formálható vétkes képzelődésektől kiüresíttetett és semmi különös tekintetért részekre nem hajtó igaz okoskodásnak sugallásából iratott munkácskát hasonló egyenes indulatból teljes itélettételed alá bocsátani bátorkodik, magát egyszersmind, a keresztyének legfőbb megismertető jelének, az egymást békességesen eltűrni és egymásnak megengedni köteles tartozásnak belső erejéből vevén bátorító okot, különös felebaráti szeretetedbe, barátságodba és jóakaratodba ajánlja, keresztyén felebaráti szereteteddel, hozzád vonszó és köteles, de tőled és maga iránt hasonló kölcsönös indulatot mind Isten törvénye, mind király akaratja szerint teljesen kíván

hív barátod
az együgyű Vers-író.

Iratott bőjtmás havának 19-ik napján, 1782-dikben.

Keresztyén sziveknek fájdalmi szünjetek,
Gyászos törődéstől, illő, enyhüljetek;
Lelkiismeretnek megjött szabadsága,
Feloldatott régen sanczoló rabsága,

Mely másként szabad is, nincs lánczon az elme,
Nincs kötve a szabad elménck értelme.
Nyilt szabad mezeje józanokosságnak,
Mely eddig rabja volt főbb hatalmasságnak.

Az Isten a lelket olylyá teremtette,
Hogy azt értelemmel felékesitette;
De mivel megromlott annak akaratja:
Törvény van, mely aztat jóra igazgatja.
Ily szabad választást környül vajon ki ir,
Hahogy törvény mellett szabad választást bir?
Lelkének ki tiltja azon szabadságát,
Mely teszi a lélek belső valóságát?
Lélek valósága a szabad értelem,
Mert abból állónak aztat lenni lelem.
Ki hát a léleknek értelmét vizsgálja,
Belső valóságát annak elrabolja.
Jól ért-e vagy rosszul: törvényadó dolga,
Tudja az, ki a hiv vagy hitetlen szolga.
Ember más lelkéről biró úgy sem lehet,
Mert belsőségének végére nem mehet.
Hogy kivánhatja hát, hogy azt ne akarja,
A mit akar, holott azt titok takarja?

A mit hát a titok megenged érteni,
Hogy ne volna szabad azt kijelenteni?
Mert ha rossz, követni azt más nem tartozik,
Ha jó, senki benne meg nem botránkozik.
Sőt ha rossz s tudatik, jóra lehet hozni,
Értelmet tanácscsal lehet kormányozni.
Ha jó, másoknak is, és köz hasznos lészen,
Mert senki magának nem elég egészen.

Keresztyén lélekről fel sem lehet tenni,
Oly vakmerőségre hogy rá tudna menni,
Hogy közönségessé tenne oly tudományt,
Mely pokolnak szülne több-több ragadományt;

Vagy hogy királyának lenne ártalmára,
A kinek vérrel is hites oltalmára;
Avagy hazájának lenne árulója,
A mely őtet szülte s kegyes táplálója.
A mely, szentirástól világosult, elme
Ilyekre nem fakad, van annak kegyelme
Istennek Istenét, császárnak császárét,
Királynak meg tudja adni a királyét,
Hazájának hasznát dolgozza s óhajtja,
Rendeléseire térdét-fejét hajtja.

Hogy ne bizhatná már lelkét szabadságban,
Ki ekként viseli magát az országban?
Mert a köz-, keresztyén-. polgári társaság
Ezen áll, s csak ebből foly törvény s igazság.
Más lelke mit hiszen s titkon mit dolgozik,
Akárki is azon miért gondolkozik?
Idvesség dolgában ki mely utat választ,
Isteni erő s nem ember dolgozza azt.
Ebben tehát magát a ki elegyíti,
Bizony az isteni erőt kisebbíti,
Ki minden lelkeknek adott szabadságot,
De lelkén senkinek nem ám uraságot.
A lelket tudomány s jó példa tanitja,
Az erőszaktétel rettenti s vakítja.
A hit a hallásból s tanításból lészen,
Önként, erőszakból származást nem vészen.
Hogy a szem ne lásson, vagy a fül ne halljon,
Ezen tehetséget ki tiltja meg vajjon?
Hát szabad léleknek nincs szabad értelme?
Szabadságnak kitől függ az engedelme?
Ez lelki, s léleknek olyan tulajdona,
Melynek ellent nem áll sem pap, sem katona.
Szabad gondolatra hogy ha tehetséget
Nem adsz a léleknek, kérsz képtelenséget.
Szabad gondolatból szabad választani:
Ezt erősségekkel nem kell állítani.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Értelem s akarat mind az istentől jő,
Ezt nem gondolhatja semmi emberi fő;
Aztat tilalmazni tehát képtelenség,
A mit véghez vinni főbb lehetetlenség.
Sőt maga az ember a maga szivének
Nem ura s viaszsza az ember kezének.
Még a királynak is szivével csak ő bir,
Ki másként országnak törvényeket ad s ir.
Ha hát a fővebb sziv van Isten markában:
Kit tett ő részessé ezen főbb jussában?
No hát a mit véghezvinni lehetetlen,
Azon törekedni bűn, vétek s illetlen.

Nagy JÓZSEF, ki bölcsen ezeket értette,
Hogy a lélek magát birja, megengedte.
Megszünt az erőszak s annak kinos járma,
Akármit érteni s hinni szabad már ma.
A pap tanít s oktat példával, tanácscsal,
Hitet de már tovább nem terjeszt korbácscsal;
Okosság kormányoz, nem erőszaktétel;
Hatalom értelmet le már nem pecsétel.
Hogy a pap tanítson, Isten parancsolja,
A község hogy hidjen, annak javasolja;
A ki hiszen, annak idvességet igér,
De hogy pap büntessen, arra egyet sem kér;
Sőt az embereknek szabad választást hágy,
Mehet mennyországba s pokolba, a ki vágy.
Hogy a pap tanítson csupa szelidséggel,
Arra kötelezi Isten teljességgel.
Nem paptól függ a hit, mert Isten munkája,
Lelki az, nem látszik, ember nem birája.
A lelkiismeret itt a törvénytevő,
Itélő, büntető, biró és számvető.
Tudományt ez vizsgál, *hitet* ez ápolgat,
A jót helybenhagyja, a rosszról vádolgat.
Itélő Istennek e földön viczéje,
Mérőserpenyője igaz, mind itczéje;

Látod, mér s igazán fontol mindeneket,
Nem lehet megcsalni ezen mértékeket.
Égi kegyelemmel ha ki nem fog kezet,
Ez kisbiró mindent büntetésre vezet.
Lelkeknek más biró nem kell földön tehát,
Tette azt bíróvá Isten magán magát.

De ezen biróság régolta szenved már,
Miolta tudn'illik papok jármában jár,
Kiknek hatalma azt vagy megvakította,
Vagy rettentés által lecsillapította.
Bár hallgattak erre sok jó keresztyének,
Követni nem merték, mert féltek szegények.
Ki követője volt lelkiismeretnek,
Annak neve nem más, hanem volt eretnek.
A kik ezen mocskot reája raggatták,
Ugyanazok osztán ölték, fogyasztották,
Lelkiismeretnek hány volt ily mártirja,
Hallgatok, mert ezer história irja.
Hamvak közt jajgatnak sok faluk, városok,
Hol dühösködtek ily lelki mészárosok.
Sok ártatlanoknak kiontatott vére
Ábellel kiáltoz az egek egére,
A kiknek nyakokon midőn kard, bárd pengett,
Haldokló nyelveken Jézus neve zengett,
Kik Istennek inkább, mint embernek hittek,
Jó Isten! halálra hány ezren vitettek!
Térítésnek régen ez vala formája,
Lelkiismeretnek igy jött be igája.
Hogy ha azt nem hitted, a mit a pap mondott,
Megutált s ugy tartott mint futó bolondot.
Jól szól-e vagy rosszul, vizsgálni nem hagyta,
Ezért a szentirást tőled elragadta.
Sok oly vakította a te bölcs lelkedet,
Ki meg nem ütötte okos mértékedet;
S kinek bölcseséged lett volna vezére,
Az gyeplőzött téged a maga kezére.

Hogy tudatlanságban nevelte a népet,
A maga hatalma nagyra azzal lépett.
Ölt, vágott, feszített, kinzott és égetett,
A Krisztus aklába ekként térítgetett.
Az ártatlan Jézus azt nem igy rendelte,
Midőn apostolit papságra szentelte.
Igaz, hogy Szent Péter egyszer kardra kapott,
Melylyel a Jézusnak gyilkosához csapott,
Még pedig a Jézus élte oltalmára,
Midőn a zsidóság vinné halálára:
Jézus megdorgálván, de megszólította
S visszadugta kardját, honnét kirántotta.
«Péter, intlek, ugymond, ne onts emberi vért,
Mert a vérontásért adnak viszont oly bért.»
Im Jézus kimélé ellensége vérit:
Hogyan nézi hát azt, a ki vérrel térit?
Ha ily drága Jézus ellensége vére:
Kit róla neveznek, drágább annak bére.

Nem akarok többet itt szót szaporítni,
Kereken elég tán eztet kimondani;
Péternek ontani vért hogy szabad nem volt,
Lássák maradéki, a leczke kinek szólt.
Az apostoloknak ki hát követője,
Itélje meg, kinek vagyon agyvelője
Békesség Istene az Isten, hallod-e?
Ily áldozatokkal ugyan kisérted-e?
Áldott légyen az Ur, ki rendelt oly embert,
Ki nagy hatalommal bir s ebbe szólni mert.
József volt régenten Jézus nevelője,
Tudományának is JÓZSEF terjesztője.
Jézus parancsolja, hogy egymást szenvedjük,
József azt akarja, hogy jó neven vegyük.
Az Istent kell félnünk, a királyt becsülnünk,
Parancsolatjukra meg kell egyesülnünk.
Ezt teszi az igaz szent *Tollerantia*,
A melyre köteles minden hazánkfia.

Egy ember ne légyen más ember csukája,
Mert mind azon Isten bölcs keze munkája;
Minden lélek készült okos bölcseséggel,
Ily tehetségekkel bir s ruhás oly véggel,
Hogy tudjon vigyázni maga főbb javára,
Melyre jut, ha hallgat az Isten szavára.

Az szentirásban van az Istennek szava,
Itt van a léleknek legfőbb kincse s java.
Erre vigyázzon hát mind pap, mind hallgató,
Ez korbács nélkül is meggyőző s hatható.
Ez megtanít kit-kit maga tisztségére,
Istennek s királynak oktat hűségére.
Maga lelkét ki-ki birja szabadságban,
Egyenlő az ember egy-egy uraságban;
Mert ember nem ura más ember lelkének,
Haszna, kára övé ez egyetlenének.
Más embernek ezen nincs semmi hatalma,
Istentől magától függ kára s jutalma.
Ki mit hiszen, lássa; arról nem tehetünk,
Egymásnak azonban baráti lehetünk.
Tudjuk, dézmál kiki a maga kádjáról,
Oly gyümölcsöt szedjünk, milyen van, a fáról.
Hogy egymást szenvedjük, természet kötelez,
Mert mindnyájunkat egy emberi név nevez.

De mi keresztyének vagyunk azon kivül:
Ez a név mire hiv, azt vegyük hát mivül.
A keresztyénségnek szeretet czimere,
Más meggyőzésének ez a főbb fegyvere.
Ez tartja s neveli a köztársaságot,
Királynak hatalmat ez ad és országot.
Isten törvényének ez rövid summája,
Mely törvénynek vagyunk mind vetve alája.
Sőt kiben van égbe menő igyekezet,
Oda is mindent csak a szeretet vezet.

A szeretet mellett más jó erkölcseit
Kövessük s becsüljük szép tehetségeit.
Ha nem ugy hiszen is, mint mi kivánhatjuk:
De hit Istent illet, azért nem bánthatjuk.
Azonban erkölcsöt ha jót, bölcs elmét nyert,
Ily tehetségekért becsüljük az embert.
Nem mi dolgunk, Luther mit hisz vagy Calvinus:
Ha jó s hiv hazafi, lehet palatinus.
Ha hát főtisztséget az ilyen viselhet:
Hasonló apróbbat mindig érdemelhet.
Nem a hit folytatja a hivatalokat,
Jó erkölcs s tudomány érdemli azokat.
Jó lelkiismeret, jó erkölcs s tudomány
Földi hivatalra elég, mást ne kivánj,
Ha ezeken kivül, látod, hogy keresztyén:
Elég, nem te dolgod, ő-e igaz, vagy én?
Olyatén hasznát kell, milyet lehet, venni,
Szeretet s társaság hasznos szokott lenni.
Többre lehet menni nyájas társasággal,
Mint erőszaktéttel, durczás durvasággal.
Okos lelket inkább győzünk jó példával,
Mint mocskos beszédek mérges fulánkjával.

Áldott legyen az Ur, ki ily királyt rendelt,
Kit nagy bölcsességgel töltött be s megszentelt;
Ki földön született, de mint égből szállott,
Az Isten ügyéhez pártfogóul állott.
Lelkiismeretnek ez törte el jármát,
Mely által e földön csöndesít sok lármát.
Utat nyit, az igaz, tiszta bölcseségre,
Mely népét s országát vezérli az égre.
Keresztyén népéhez fordúlt kegyelemmel,
Mely azt kölcsönözi buzgó szerelemmel.
Senkinek nem kiván lenni ártalmára,
Sőt mindennek siet szolgálni hasznára.
Ugy viszi mindenki dolgának kormányát,
Hogy öregbíthesse Jézus tudományát.

Szeretetre késztet mindent és kötelez:
Isten törvényének rövid summája ez.
Az érdemeseknek jutalmakat igér,
Ennél az érdemes egyebet hát mit kér?
Az együgyüeket tartja békességben:
Él hát az együgyü főbb gyönyörüségben.
Uralkodni nem hágy a szabad lelkeken:
Ez jó, és büntetés csak a kevélyeken;
De a kevélyeket Isten sem szereti:
Ő tehát ebben is az Istent követi.
Szabad tiszteletet enged az Istennek,
Maga módja szerint még pedig mindennek;
Kinek a mint hozza hite s rendtartása,
A szerint szabados annak indulása;
S ha azt az Istennek tetszik megszenvedni,
Bölcs királytól, bizony, illő megengedni.
Isteni tisztelet Isten gazdasága,
Ő tudja, mit mivel maga majorsága.
Bölcs király ezekkel mind jó végre céloz,
Nem egyes sziveket össze igy palléroz.
Hogy egymást szenvedjük, azért parancsolja,
Mivel azt hasznosnak s bölcsen is gondolja.
Mert ha vonja népét azon társaságba,
A társaság végre mégyen barátságba;
A barátság osztán válik szeretetre,
Mely vezet és juttat keresztyén életre.
Több lelket győz az ily egymás szeretete,
Mint minden üldözés kinos kisértete.
Min száz esztendőkig s tovább fegyverkeznek,
Szeretetből azon egybe megegyeznek.
A hol az erőszak hiában farag s fúr,
A szeretet ott is nyer s győzedelmes ur.
Tollerantiának ez lesz hát sikere,
Világosodásnak ez az életere.

Áldott hát a király, ki oly utat mutat,
Melyen mindnyájunkat szeretetre juttat.

Az Isten, ki őtet bölcsen teremtette
S égi bölcsességgel felékesítette,
Tartson rajta végig atyai védelmet
S ne bocsásson hozzá semmi veszedelmet.
Népe uj lángokkal gyuljon szerelmére,
Ellensége fusson s hódoljon nevére.
Buzogjon mellette egész keresztyénség,
Imádkozzon érte ifjuság és vénség.
A hadat verjék le sassának szárnyai,
Napkelet rettegje s féljék határai.
Fusson annak népe uralkodásához,
Jusson ő általa a Krisztus nyájához.
Napnyugat, hol setét borítja föld képét,
Józsefének mondják lakosinak népét.
Látván észak és dél nagy hatalmasságát,
Azt félje, keresse s kérje barátságát.
Légyen féltő kincse a maga népének,
Melynek már megnyerte szerelmét szivének,
Mert drágakő sem áll úgy gyűrü öblében,
Mint Második József mindnyájunk szivében.
A magyarnak ugyan az lesz a főbb bére,
Ha áldoztattatik királyáért vére.
Örökkévalóság hogy ha véges volna,
Magyar azon túl is Józsefről jól szólna.
Érjen is sok időt szerencsés élete,
Egészséges legyen minden lehellete.
Birja koronáját nemzetről nemzetre,
Méltó e szent nemzet szentséges kenetre.
Midőn megelégszik uralkodásával,
E földet váltsa fel égi koronával.

Mig ugyan én élek, szivem bennem dobog,
Kegyes királyomhoz hiv szerelmem lobog,
Éltemet, véremet érette áldozom,
Hazám igérte ezt, közzé adakozom.
S ha jutok érdemek olyatén pontjára,
Éltemet mellette eresztem koczkára.

Ha meghalok, lelnek siromnak halmára,
S vigyáznak szivemnek porrá vált hamvára:
Közötte Józsefnek találnak nevére,
Mert szivem s holtom is eszmél hűségére.

Méltóságos gr. Széki-Teleki József ur versei. Irattak 1782. esztendőben.

Descriptae perme Alexandrum Almási, anno 1783. die 30-a julii.

EURIPIDES ÉS GOETHE *IPHIGENIÁJA.*

HEGEDŰS ISTVÁNTÓL.

(Felolvastatott 1880. junius 25-ikén.)

Blosse Nachahmung ist in den schönen Künsten immer fruchtlos: auch wass wir von Andern entlehnen, muss in uns gleichsam wieder geboren werden, wenn es poëtisch hervorgehen soll.

SCHLEGEL VILMOS: *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur.*

ALIG lehetett volna szabatosabb alakban kifejezni az igazságos ítészet álláspontját oly művel szemben, melynek tárgyát az író már egy neves vagy névtelen elődje által feldolgozva találja s azután saját művészeti felfogása szerint, egyéniségének izzó kohójában, vagy véső műhelyében átalakítja, költői ihletének lelkével megelevenítve, mint merőben újat mutatja be a bámuló világnak. És ha ily alkotást vesz bonczoló elemzés alá az ítélő elme, egybehasonlitván az eredeti példánynyal, ha egy ily mű hatását veti egybe a kedély az eredeti hatásával: gazdag alkalom nyílik a különböző korok szellemében, különböző teremtő egyéniségek művészeti eszményeihez híven alkotott művek tanúlmányozása útján ellesni a teremtő genius titkait. Patin elmés megjegyzése szerint: az ítészet magasztos feladata abban áll, hogy a lángelmék műveinek vizsgálata alapján emelkedjék föl a lángelme titkainak megértésére és ezeket — úgyszólván — azon szentélyből ragadja ki, hová nem hatol a tömeg tekintete. De ha nem léphetünk e szentélybe az igazság elfogulatlan keresése,

és azért mégis az elfogódáshoz nagyon közeljáró rokonszenv és meghatottság nélkül: könnyen tévútra vezetheti itéletünket a több vagy kevesebb szeretet az iró iránt, több vagy kevesebb ismerete azon kornak, melynek szelleme alól nem ragadhatja ki magát a legnagyobb lángelme sem; nem ragadhatja ki, sőt főczélját: a korára hatást veszti el szem elől, ha ezt tenné.

A drámairodalom a kor hatásának még élénkebb, hűbb kinyomatát viseli magán, mint a dalköltészet. Mert a dalköltő művében sokszor az örök emberi érzelmek hangjai oly közvetetlenségben törnek ki, mint sikoly a törtől sebzett, mint sóhaj a sóvárgástól áthatott, mint ujjongó kiáltás az örömtől duzzadó szívből. Alig találni Anakreon, Horácz, Catullus némely röpke dalában a korszínezet adta megkülönböztető vonásokra. De a szín az élet tükre, az életé, mely épen a plastikai valóságot, eszmék, érzelmek, szenvedélyek külső alakot öltött világát, mely a korszínezet jelmezét, még az előadás hangsúlyán is a bizonyos időpont kedves felfogását, a forrongó vágyak és törekvések szokásos kifejezéseit, finom részletekbe átmenő frazeologiáját kivánja meg. Tehát Schlegel Vilmos — bár Racine *Phaedrá*jával szemben maga által is megsértett — elvét kívánnám szemmel tartani, mint egyedül méltót egy Euripidessel, egy Gœthevel szemben, kiket egyenrangú teremtő tehetségeknek, legalább a drámai költés terén, habozás nélkül mernék állítani.

Nem arra fogok törekedni, hogy bebizonyítsam, mennyire antik tudott lenni Gœthe, mily bámúlatos reproductiv tehetséggel bírt, mert azt Schlegelként terméketlen és Gœthe gazdag teremtő tehetségéhez nem méltó dícséretnek tartom; hanem azt iparkodom kimutatni, hogy teremtett, midőn művének tárgyát, meséjét Euripidestől kölcsönözte; a mi művében színtelen, mozgalom és drámai élet tekintetében hiányos: azt épen az utánzás, vagy az *antik-eszmény* űzése, Helenának a Faust gót várába

csábítása szülte. És ha a weimari írói kör önérzettel hivé magát a görög idealismus egyenes örökösének, a görög egyszerűséget, plastikai bájt és melegséget magasztalá Gœthe klassikus tartalmú és irányú műveiben: a német költészet második virágzó korát költő Dioskurjában, Schiller és Gœthében élvezé, — azt bizonyára a görög költészet frissítő hatásának, az antik-eszmény iránti lelkes hódolatának tulajdonítá. Bár ugyanezen körnél Lessing rajongó lelkesedést költött Albion páratlan szellemóriása, Shakspere iránt, hiszen Gœthe írta, hogy «Shakspere und ohne Ende»: de e hatással szemben csakhamar a görög idealismus hatása győzött. A német klassikus irányú tudomány, iskolai műveltség, Heine elmés mondása szerint, már az iskolapadokban elérhetetlen eszményképen ölelte Helenát, a hűtlen nőt.

A németeket hajlamuk álmodozásra, elvont eszmei magaslatokra vágyódásuk az éles ellentétekben fejlődő valóélet megrázó emotioi helyett, az élet és világ dialectikai ellentéteit kutató gondolkodásuknak mindig magasabb egységben megnyugvása: az Olympus magaslataira több erővel vonták csendes pásztorórák élvezésére, mint a zordon északi titán által föltárt, beláthatatlan láthatárú oceán hánykódó hullámaira, melynek mélyében a kék ég ragyogó csillagaival, a világ fenséges jeleneteivel bűbájosan tükröződnek vissza, ha a hullámok rengő fel- s alá himbálásához, azaz a drámai emotiókhoz szokik a lélek. De azért nem kell hinnünk, hogy a görög szellem életteljes szemléletessége, kivált a görög dráma élesen körvonalozott jellemalakjai, a görög lyra szoborszerű plasticitása, a görög épos derült mosolygó világnézete: a német kedély elérhetetlen ábrándok után sóvárgó hajlamával nem képezett volna, mondhatnám, kibékíthetetlen ellentétet. Gœthe Olaszország klassikus légkörét, erőteljes és egészséges szellemét tele tüdővel szívta be; maga kifejezi római elegiáiban, hogy a zordon észak ködös világától menekszik,

de azért az e hatás alatt teremtett két örökszép műve: *Hermann és Dorothea* és az *Iphigenia Taurisban* közűl, csak az elsőben maradt ment a túlvitt idealismus azon veszélyétől, midőn az, az igazság határain túlcsapong.

*Iphigeniá*jában a nőiségnek oly eszményi felfogását találjuk, mely a görög szellemet és életet visszasugárzó műben olyan formán veszi ki magát, mint egy szellemes ítész mondá, mintha gyönyörű antik szoborcsoportra gót-templom színes üvegein átszűrődő fény ömlik, idegenszerű és nem természetes légkörben érezzük magunkat. A fentebbiek előrebocsátásával mintegy álláspontomat jelezvén, melyről Gœthe sokak által méltán isteninek nevezett alkotását szemben Euripidesével megítélem, másfelől Euripidest azon, mondhatni türelmetlen hangba átcsapó bírálatokkal és kicsinylő felfogással szemben Gœthe mellé, mint egyenrangú tehetséget állítván, a két Iphigénia közt párhúzamot vonok, hogy lehetően az igazsághoz közel járjak. Az igaztalan támadástól Gœthével szemben megóvna, ha egyéb nem, e lángelme iránti rajongó tiszteletem; évek során át, műveinek hatása alatt átélt magasztos benyomásaim miatt érzett hálám; ragaszkodásom az iránt, ki az egyéni fejlődés legszebb elvét szállítá lelkembe ama szavakkal: «semmi jót sem hagyni *félben* — s az egészben, jóban, szépben előbb menni folyvást»; — de Euripides ellen támasztott igaztalan támadás kutatásra sarkal, hogy a mérleg igazságos fölállítása által, a költészet egyik rég letűnt nagyjának szerény kezemből az elismerés szerény koszorúját nyújtsam.

I.

Aristoteles költészettana IV. fejezetében maga így ír: «Azon kérdés, hogy eljutott-e a tragédia azon fejlődési fokra akár belszerkezet, akár a színi-előadás tekintetében, melyen tökéletessége bevégzett volna: külön fejtegetés tárgyát képezheti». E szavakból tisztán látható, hogy a

görög tragédia halhatatlan ítésze, kit a szépészet Euklidesének nevez a lelkes Lessing, ki által a drámai alkotás törvényei mély elmű, beható szellemben állapíttatnak meg majdnem örök érvényű módon, nem mondja azt, hogy Aiskhylos és Sophokles által elért tetőpontról Euripidesnél lefelé hanyatlott a tragédia. Aristophanes keserű gúnyja, elévülhetetlen mosolya, melylyel Euripides stereotyp szónokias irályát, egyhangú prologjait, hősei szóharczát, pathetikus pattogásait, a színi-hatásnak nem mindig nemes eszközökkel is elérni óhajtott hajhászatát, a nyelv puha, olvadékony, kellemes, de nem egyszer a közönséges, pórias kifejezésekbe átmenő egyenlőtlen, stylszerűtlen voltát, a hősök és a tragikai mese fenségének házi pongyolába bemutatását a váratlan, regényesszerű, mesterkélt űzését, a vallástalanságot megtámadja, még nem elegendő érv, bizonyíték, Euripides elkárhoztatása mellett.

A két Schlegel és utána a német ítészek nagy része versenyezve támadják meg Euripidest, mint a kinek könnyelmű, frivol költése egyébként gazdag, szellemes, varázshatású írói egyénisége okozá első sorban a görög drámai költészet hanyatlását; sokan még azok közül is, kik Euripidest többre méltatják, csak *kimagyarázni* akarják Euripides költészeti irányát a korviszonyokból, az egész görög életben létrejött válságos átalakulásból, a régi világnézet összhangjának a bomlott eszmétlenség zűrzavarába visszaeséséből, de nem kevésbbé elítélik őt, mint Ottfried Müllerként az ochlokratia költőjét, ki azon magas piedestálról, melyről Aeskhylos és Sophokles nézte az életet, a nép közé alászállt s így elveszté a messzi látkört, melylyet bírva amazok a mozgalmas életet magasb keretben, egységes összhangban, az ég és föld küzdelmének kibékülésében szemlélték. — Euripides szenvedélyes, izgalmas természet, finom, beható elme, a sophisták iskoláiban kiművelt, minden benyomásnak könnyen engedő, proteusi

változékonysággal biró, de mélységes örvényekkel s haragos villámokkal, viharos kitörésekkel küzködő nyugalmából kiragadt szellem, vallásos és egyszerre kétkedő szív, hiszékeny és bíráló lélek.

A görög élet azon bűbájos összhangja, melyben vallásos hit és gondolkodó elme a végzet és szabadság problemáját egy alakban megoldottnak vélte, még nem bomlott föl; az egyéni öntudat nem tért le a közgondolkodás virágfedett útjáról, mely az élet talányainak szédítő mélységei felett észrevétlen vezeti a rajta ünnepi vígalmak közt haladó népet.

Azon halhatatlan diadal dicsfénye, melyet a görög szellem a keleti hódítóval szemben az utókor bámulatára kivívott, átragyogta a görög életet, fölemelte a köz szellemet úgy, hogy a nemzet gazdag teremtőképessége felől táplált öntudata, mint olympiai versenyen megkoszorúzott hős, istenek közé érzé magát emeltetni. A mythos légkörének bűbája szertefoszlóban volt, de a titáni nagyságok, félistenek helyébe a marathoni, platæai és salamisi győzők eszményi alakjai léptek. És ha a görög mythos a gyermeteg kedélylyel költő nép legszebb sejtelmeinek tökéletes világa volt, mint Schlegel Frigyes mondja, bizony a görög történelem időszámításunk előtt, az ötödik században e sejtelmek valóra válását hirdeté.

Nagyságának önérzete hatotta át meg át az attikai népet: e hangulat legtermékenyítőbb hatással volt a drámai költészet fölvirágzására, melyben az erkölcsi szabadság küzdelme van festve, a végzet láthatatlan hatalma ellen, mely bár legyőzhetetlen ellenfél, de az ellene küzdő hős az isteneknek a legszebb látványt nyújtja Seneca szerint. E dicső korszak verőfényes napjaiban született a titáni erővel, az Olympussal is daczolni kész Prometheus, és az állam törvényeivel is szembeszállni merész Antigone. De:

Minden elmúl, a mi fényes
Előbb, minél fényesebb.

A nagy küzdelmek, önfeláldozó erények korát a belvillongások, torzsalkodások, kicsinyes nagyravágyások kora váltá föl.

Az ősi intézmények, melyeknek ereje a kiállott viharokban a nemzetet edzé, támogatá, a biráló rhetorika, a finoman mindent dialektikai szóharczczá sülyesztő sophisták aláaknázó működése folytán omlófélben, vagy megrendítve valának.

A vallásos megnyugvást kétkedő nyugtalanság, az áhitatot frivol közöny, vagy az okoskodás drága adományát pazaron tékozló elme által kigúnyolt babona foglalta el.

Az államférfiak helyett politikai űzérek, a nép helyett tömeg, a meggyőződés helyett hitegetés rontá meg a közszellemet.

A vallást védi a vígjáték akkor, midőn a legkönnyelműbb, legpajzánabb játékot űzi az istenek tisztelt alakjával. Ily korban a már egyszer a mondai fenség plasztikus ruhájában megjelenő, a kothurnuson járó nyelv megragadó mélységével és igaz szenvedélyével megszólamlott istenek és félistenek és hősök, kiket barok jelmezben, csörgősipkába bujtatva léptetett föl a bacchikus kicsapongás szabadalmával biró vígjátékíró, költhetének-e többé oly félelmet, oly megrázó hatást, melynek fölébresztése a tragédia czélja, hogy a katharsist eszközöltesse? A ki ezt hiszi: az támadja meg Euripidest azért, mert korához, korának nyelvén szólt; mert lelke megteljesült az élet eleven átérezésétől, mielőtt nemzetéhez szólni akart; mert nem tette túl magát a nép lelkületében véghez ment forradalmi átalakuláson; mert a peloponnesosi háború izgalmai közt nemzetével együtt érzett és gondolkodott! Euripides olyanoknak festi az embereket, a milyenek, nem mint Sophokles, a milyeneknek lenniök kellene; ez elmés, bár nem épen találó megjegyzése egy régi commentatornak a legtöbb ítész előtt kész fegyver Euripides ellen. De a dráma kiszakítsa-e magát az életből, hogy eszményi világot

tükrözzön vissza, egy, csalódások által kétkedővé vált közönségnek? De mikor tudható be a költő hibájául az, hogy ő nemzetének hangúlatát híven tükrözi vissza? Euripides nem épen azáltal árulja-e el őszinte áthatottságát, az erkölcsi világrend áhitatos tiszteletét, hogy az értelmi felfogás és gondolkodó elme által szétbontott mythikus hagyományok átalakításával az ékesszólás bűbájos nyelvén szólaltatja meg a mythikus alakok által jelképezett erkölcsi igazságokat, a józan emberi észt, lelkesedő emberi lelket és főleg, a tisztultabb istenfélelmet, mely az istenekről csak jót tud elhinni, mely az isteneket kényszeríti meghódolni az emberi józan ész kétségbevonhatatlan követelményei előtt? Istentagadás-e az istenekről fensőbb, tisztúltabb nézetnek törni útat? Jules Girard a *Revue des deux Mondes* egyik közelebbi füzetében szépen kimutatja, hogy a görög vallásnak Aristophanes és, századokkal később, Lukianos többet ártott, mint Euripides, ki élte alkonyán is, kegyességének még Schlegel által is magasztalt művében a *Bacchansnők*ben, szép emléket emelt. A görög vallás csillogó felületességét, vidám, zajos ünnepeit védi Aristophanes és teszi nevetségessé a *Felhők*ben azt, ki hajt «az útczán is beszélő» bölcselkedésre, de Euripides a görög mythosok mélyebb jelentőségét, benső magvát: az erkölcsi világrend istenektől védett és szentesített törvényeit védi. Ki ezt kétségbe vonná: olvassa el *Hecubát*, a *Föniciai nők*et, a *Heraklidák*at, de főleg a két *Iphigeniát* és *Ion*t. Kivált ez utóbbiban egy, a világ beszennyező hatásától ment ifjú lélek rajza: a romantika érzelmességétől nem áll messze. Igaz, hogy a végzetet nem láthatatlan, rajtunk kívül álló hatalomnak képzeli, de bennünk és általunk működőnek. A bűn forrása a szenvedély; a szenvedélyek a végzet eszközei, mint *Hippolytos*ában legpregnansabb alakban nyer kifejezést e felfogása. Schlegel szemére lobbantja, hogy Euripides hősei kénytelenségből és nem szabad akaratból szenvednek; ám

a benső kényszer, a szenvedély sarkaló hatalma, de föl-ment-e a felelősség alól? Polyxena, Makária, Alkestis, Iphigenia nem fogadják-e el a végzetet szabad akaratból? Meghajolnak a kikerülhetetlen előtt, mint több tragédiáját és a többek közt *Iphigeniát* is végzi, mert a végzet az istenek fölött is uralkodik. De a végzet lánczolatos következetességét a szív szenvedélyeinek rabul esett ember megbuktatásában, vagy a szenvedélyekkel szembeszállni teljes erővel és az istenekben vetett bizalommal megkísértő hős fölemelésében megsejteti a tragikum azon magasb felfogását, mely Shakspere műveiben nyilvánúl, t. i. minden bűnért ránk háramló és kikerülhetetlen felelősség magasztos elvét.

Már Aiskhylos és Sophokles közt mekkora különbség! Ennek legelevenebb bizonyítékát találjuk azon megoldási módban, a mint a két költő ránk maradt trilogiáját megoldja. Aiskhylos *Orestiájá*ban a mythos büntető daemonai plastikus csoportban veszik körül üldöző boszújok elől zihálva az Apolló temploma előcsarnokának kövére lerogyó Orestest. Athénben előttünk foly le az iszonyú per.

A bűnös az emberi igazságszolgáltatás fölött álló magasb törvényszék ítéletének veti magát alá. Prometheus pörbe áll Jupiterrel. Ki dönthet ily peres felek közt? E méltóság, ez óriás conceptió bírt volna-e Euripides korában az élet színével, a valószínűség hatásával?

Sophokles egy, Orestesével vetekedő bűnt elkövetett hőst, Oidipust először önmaga sujtoló kezével sujtja le. Szemeitől fosztja meg önmagát. Azután sujtolják Kreon, sujtolják fiai. A bűnhődés tehát emberi. A kiengesztelődés már nem tud ez lenni. Ily bűn ellen emberi szeretet nem balzsam, emberi vígasz nem kiengesztelő. Antigone részvéte aranysúgárt hint a zord vihar dúlta főre: de csak onnét fenntről száll le a béke. Nyugalmat lel a borzadály helyén: az Eumenidák szent berkében, de hol azért virágban álló lombok sűrűje takarja el a kutató szem

elől e szörnyű lényeket. Sophokles mindenütt összhangot, nyugalmat és megelégedést sugárzó kedélye a borzalom helyét költői képzelme virágjaival borítja be. Oïdipus egy dörgés által megadott égi jelre *vakon* találja meg a mások által nem látott útat az apotheosis helyére. Eltűnik, de áldást hoz azon földre, melyben nyugszik. Tehát még Aiskhylosnál a kibékülés Athene istenasszonynak az areopag előtt adott szavazata folytán törvénykezési úton jön létre, Sophoklesnél vallásos módon.

Mindkét költő az attikai műveltség, higgadtság, mérséklet, jogtisztelet, szelídség, nagylelkűség igéit hangoztatja: egyik Athene, másik Theseus ajkai által. Hogy minő haladás a tragikai megoldás természetesb és mégis magasztosabb felfogása felé: nem is kell kimutatnom. De hát Euripides? Ő a mythost vetkőzteté ki fenségéből, mondják. Az ókor romantikusa, ki kalandos mesévé változtatá a hagyomány által megszentelt mondát. Orestest és Elektrát egy egyszerű mezei lakban hozza össze. A boszút a palota bűneiért a kunyhó lakói forralják. Orestesében az anyagyilkos hősnél őrültségi rohamokká válik a lelkiismereti kínzatás, mely e fúriák üldözése elől való menekvés által szemlélhető alakban festetik.

A jó nővér és hű barát szeretettel gondozzák, érte készek meghalni. E részvét csillapítja szörnyű gyötrelmeit. Igaz, hogy a csomó megoldása a Dioskurok, tehát deus ex machina által történik és pedig kettős házassággal. Orestes és Hermione, Pylades és Elektra között. Igaz, hogy Euripides ránk maradt 17, kétségtelenül saját darabja közűl, kilenczben a megoldást deus ex machina útján eszközli, mit Sophokles csak a Philoktetesben tesz. Ezt szemére is lobbantja Aristoteles; Euripides ellenei pedig e könnyelmű eljárását nem is mulasztják lehető élesen megróni; de véleményünk szerint nem itt van a kérdés súlypontja. A magasztos legendák a kétely e kor-

szakában elveszték a hiedelmi alapot. Már allegorikus képekké, symbolumokká váltak. Stesikhorus, jóval Euripides előtt, képtelennek tartá a Helena rablási történetét. Szerinte csak ennek ködalakját ragadta el Paris. Euripides Afrikába helyezi át az állítólag hűtlen feleséget és hűséges nővé teszi, ki Menelaussal visszatér hazájába.

Iphigenia, ki Aiskhylos és Sophokles műveiben rá vonatkozó helyekből láthatóan, mint a végzet által megkövetelt szánalomra méltó áldozat, az oltár előtt szenvedett halált, vad skytha partra ragadtatik és találkozik a jóslat által oda, Artemis képszobra elrablására küldött Orestessel s a nagy Pelopidák gyászos családi végzetét kiengeszteli az által, hogy segíti fivérét, egy szent cselekvényt: az Artemis kegyelem-, áldás-osztó képének Görögországba szállítását végrehajtani. A mondát itt teljesen átalakítva találjuk. Leszáll ugyan Athene, hogy a felbőszülte Thoast meggátolja üldöző szándékában; de a fődolog azon mélységes igazság, hogy az emberi önfeláldozás, igazhit és törekvés megoldja a bűn nehéz fejtvényét. És abban a felfogásban, hogy a bűnös Orestes kegyelemosztó szent kultus alapítója lesz, a legszebb vallási sejtelem nyilvánulását látjuk, melynek a keresztyén martyrologia magasztos példáit mutatja föl, mint szent Pál írja a rómaiakhoz: ubi abundavit delictum, super abundavit gratia. Euripides a közhiedelmi alapot tevé drámai alapjává; ha az ingatag volt, nem lehetett szilárd emez sem. Ha egyenlőtlen: mesés phantasia és durva realitás, mythikus fény és élesen kivehető polgárias cselekvény, hívő lélekhez szóló szent hymnus és eristikus vita közben kipattant élczes, vagy mély nyomon járó bírálata a monda gyermeteg képtelenségeinek, egy ugyanazon mű különböző részeiben fölbontja e lángeszű költő elődeinél élvezhető fenséges összhangot: azon küzdelmes törekvésben nemcsak magyarázatát, de igazolását látjuk, melyet az író oda irányza, hogy a hiedelmi alapon, a valószínűség talaján

vesse meg lábát, mert a drámai hatást csak így érheti el, mint Antaios erőt a földből merített.

Mit Schiller a letűnt klassikus kort megörökítő költeménye végén elégikus fájdalommal mond:

> Was unsterblich im Gesang soll leben,
> Muss im Leben untergehen.
>
> *(Die Götter Griechenlands.)*

már érezé Euripides. És a skepsis e korszakában, gazdag, leleményes tehetségében kimeríthetetlen segédforrást talált, hogy a mythost kivetkőztetvén anthropotheistikus alakjából, a való élet viszonyaihoz idomítva át, mintegy allegoria gyanánt az örök igazság fényes ruhájával mutassa be. Anaxagoras, Heraklitos, sőt Socrates rationalismusa lelkét a kétely és hit forrongó küzdterévé változtatá; nem volt jobb koránál, de az igazságot sóvárgó lélekre mutat minden sora. Az emberi szív eddig ismeretlen mélységeit tárta föl. Az emberi szenvedélyek festője, lényünk legrejtettebb mélységeibe hatolt. Mint Pierron jellemzi: «Nem az erény hirnöke, és talán inkább gondolt arra, hogy megindítson és hatalmába ejtse a lelket, mint hogy megtisztítsa. Nem bir sem Aiskhylos mély lelkesedésével, sem Sophokles derült fenségével, és mindkettőnél alább áll a művészet nemesebb oldalaira nézve, de az ember belsejét önmaga előtt föltárta.» Pierron e nézetében összefoglalva van Euripides egész költészeti iránya, úgy fény, mint árnyoldaláról bemutatva. Aristoteles is legtragikusabb, a szenvedély legékesenszólóbb irójának nevezi. Quintilianus a szónokoknak ajánlja, hogy az emberi tettek indokainak kutatásában kalauzul használják, valamint a hatás titkait tőle eltanúljak. Az új görög vígjáték írói mesteröknek tekinték együtt halálos ellenfelével, Aristophanessel. Racine sétáiban el nem hagyta, mint lelke legközelebbi rokonát, mint igazi tanítóját, a szenve-

délyek kifejezésében. Honfitársainál pedig kimondhatatlan lelkesedést költött, hogy a monda szerint Athént a rombolástól menti meg egy idézet művéből. A «színpad e bölcsésze» korát megérté, korát híven tükrözé vissza; benne a költőn kívül, kinek művei vallásos ünnepélyre lévén szánva, vallásos jelleget öltenek, a szabad gondolkodó, a görög deista is megszólal. És ha Sophokles kedélyében arányosan egybeolvadt Dionysos isteni mámora, Athene mély leleménye és Apolló vidám öntudatossága, e vegyűlés aránytvesztett mértéke egyesült Euripidesben. Dionysos mámorából és Athene leleményéből kapott a művészi korlátokat túllépő mértékben. Nála csak legjobb műveiben, például a két *Iphigeniá*ban, *Ion*ban és a két *Bacchans-nők*ben található föl azon összhang, mely a görög költészetnek utólérhetlen bájt kölcsönöz, mely Winckelmann szerint a görög szépség maga, mely a kifejezés mérlegénél a mérleg nyelve, az egyensúly mutatója.

Ha vallást, erkölcsi törvényeket védni akart, a föllázadt szenvedélyek e korához a szenvedély nyelvén kellett szólnia; de a lelemény hajhászata, a pathos dús, gyakran dagályba átcsapó zajlása, soha el nem téveszték őt azon iránytól, hogy hazáját a humanitás, emberszeretet, szellemi fölvilágosúltság és intézményei folytán az erkölcsi törvények menhelyéül tekintse: az emberi gyarlóságban megdicsőülő isteni erőt magasztalja. Euripides szellemét alig tükrözi vissza jellemzőbben egy műve is, mint *Iphigeniája*. Rátérhetünk már magára e dráma elemzésére, melylyel párhúzamba fogjuk Gœthe remekét állítani. A fenntebb adott átalános jellemzés közelebb vezet e mű megértéséhez.

II.

Ha Euripides megítélésénél őt a görög szabad gondolkodás, leleményben, mély gondolatokban és fenséges emotiokban gazdag korának költőjéül tekintjük, tökéletesen megfejtve, igazolva találjuk mindazt az egyenetlensé-

get, mi műveiben nyilatkozott, miért a görög eszményiség elvont elméletének szenvedélyes védői a görög művészet törvényeinek megszegőjeként tűnteték föl. Ha Schlegel Frigyes mélységes fejtegetését olvassuk a görög művészet és költészetről: Euripidest a saisi ifjú vakmerőségével vádoljuk, ki szentségtelen kezekkel rántotta le az Isis-szobor leplét. De e lepel csak az elmélet kedvéért az élet eleven felfogását föláldozó tudományos képzelgés műve. Ezt mondani: «az összes antik költészet és művészet mintegy rythmikus *nomos*, egy szépen alkotott és a dolgok ősképeit visszatükröző világ örökre megállapított törvényeinek kijelentése», csak arra való, hogy vele szemben, mint ellentétet, fölállíthassa a romantikát, mint a mindig újjászületésre törő khaost, melyet a világrend hord mindig méhében úgy, hogy az ősszeretet lelke újból lebeg a vizek fölött. Minthogy Euripidesnél épen a romantika forrongásához hasonló egyenlőtlen stílt talált, nem az jut eszébe, hogy e költőt korához viszonyítsa, de a késő kor romantikájával ellentétbe állított antik nyugalom elleni vétséggel vádolja. Bármily szép, alkotni görög költészeti eszményt, akkor állhatná ki ez eszmény a próbakövet, ha lehetne a görög életet is eszményünknek megfelelővé tenni, ha lehetne a görög mythost, gyermeteg hitét a bírálat korszakában is érintetlenül fenntartani. De épen azon úton haladt, véleményünk szerint, Euripides, melyre rátért Sophokles bámulata mellett is nemzete. Már pedig a közhangulat uralkodott az egyéni gondolatok világa helyett az antik költészetben. Magam részéről ebben inkább gondolom a görög művészet jellemét föltalálhatni, hogy a közélet közvetlenebb kifejezője, tolmácsa volt, mint az egyéni gondolkodásnak szabad tért nyitó újabb művészetét. Nem támadta volna meg Aristophanes nyiltan a színpadon Euripidest, ha nem a meghasonlott közvéleménynek maga részére megnyeréséért küzd épen úgy, mint az olympiai versenyen két versenyfutó küzd egymással.

Euripidesben tehát a vallásos eszméknek nem megtámadóját, de a megtámadók fegyvereivel fölfegyverkezett védőjét találjuk. Aristophanes a fegyvereket tevé nevetségesekké; de a harcz mivoltát belőle meg nem ítélhetjük.

Hova tovább rohant az attikai nép a peloponnesusi háború vége felé a bomlás és teljes bukás örvényébe, azon mértékben foglalkoztaták Euripidest az attikai nemzeti legendák. E legendákat a kor szellemében aitiologiai alapon magyarázván, azért a színi előadás vallásos jellegét áhítatosan megőrizve: alkotá *Helenát*, *Iont* és a két *Iphigeniát*, mely műveit Schöne, Fix, de Patin is helyesen 412—408 tájra, tehát Euripides életének alkonyára teszik. E művekben nyilvánuló rationalistikus szellemmel egybeolvadó meleg vallásosság, a dráma stereotyppá vált alakjának megtartása mellett merész újítás a felfogásban és kivitelben: mind egy korszakra, a költő egy irányban alkotására mutatnak.

Mikor a vígjáték szenvedhetetlen és épen nem tisztességes támadásai Euripidest végkép elkomoríták és hazájából önkéntes száműzetésre kényszeríték: a *Bacchansnők* írásával bebizonyítá, hogy proteusi hajlékonysággal képes magát a legrajongóbb vallásosság hangulatába ringatni.

De *Iphigenia Taurisban*, vagy helyesebben Taurikában azon években született, melyekben a mondák merész átalakításában a legtovább ment. És a mit *Helenában* félsikerrel, azt itt teljessel vitte véghez, mert még Sophokles is utána ugyanoly felfogással fogott *Khryseséhez* és az attikai nép Halaiban az Artemis-cultus alapítójaként *Iphigenia Tauricát* tisztelé, holott Iphigéniának Orestessel egybehozása egyedül Euripides műve. E merész újítás mély nyomokat hagyott. Több költemény szülemlése köszönhető annak, melyeknek koronája a Gœthe műve. Tehát a mese-alkotás érdeme az Euripidesé. Minő forrásból merített e gazdag leleményű író? A görög legendák, helyi

mondák szövevényes ellenmondásai a magasb bölcsészeti fejlettséggel bíró évszázakban mindinkább emberiesebb, józanabb magyarázatot nyertek. A régi durva természetimádás embertelen, véráldozatokkal megszentelt cultusa enyhébb jelképező cselekvényekkel lőn helyettesítve.

A pelasg vallás, mely a keleti vallások vadságát viselte bélyegként, már a hőskorban anthropomorphikus jelleget öltött; az ó-szövetségi próféták magasztos szellemével hasonló szellemben magyarázá egy Pindaros és a többi lyrikus a mythost.

> Van, van csoda sok, de a monda is sző mesét,
> Mely túlhajt az igaz vonalon s a
> Sok színbe játszó tarka beszéd félre vezet sokat.

E szavakkal óv Pindaros, hogy a mondának ne higyjük minden szavát.

«Mondjon az égiekről az emberi ajk jót, így a hibája nem oly nagy.» A tragikusok még tovább haladtak ez irányban. Euripides több merészséggel a különböző mondák egybeszövése által a khaotikus zavart csak növelte; de czélját elérte. Az Iphigenia neve is, ha szóelemzés útján jelentésébe hatolunk, a humanus szellemben mind enyhébb alakot öltött, de az egykor kegyetlen *Artemis* cultussal függ egybe.

Ugyanis Artemis, mint a szerencsés szülést előmozdító istennő (Lucina) hajdan vért, emberáldozatot követelt. A fönicziai Astarteval sokban rokon istenasszony. Movers és Suchier gyanítása szerint e régibb felfogásra vihető vissza a régibb Iphigenia-monda, mely szerint Iphigenia az Agamemnonra haragvó Artemis kívánságára áldoztatott volna föl.

E vérengző kultus az attikai szellem emberies iránya folytán, a tiszta hellenizmus kifejlődése korában jelképes alakban tartá fenn magát. Így Attika két községében: *Brauronban* és *Halaiban*, az egykori emberáldozat helyett

öt éves lánykák sáfrányszín ruhába öltöztetve egy kecskeáldozat kíséretében föl lettek avatva a kegyetlen istenasszonynak. Hasonlókép a gyermekágyas nő ruhái, ha meghalt, Artemisnek szenteltettek. Az öt éves gyermekek fölszentelését *medveavatás* (ἀρκτευσις)-nak nevezték, mert a monda szerint egykor egy Artemisnek szentelt medve megharapván egy vele játszó gyermeket, megöletett ennek fivére által. A bosszús Artemis dögvészt bocsátott Brauronra s a jóslatot megkérdő lakosok azt a választ nyerték, hogy csak az által enyészik el az átok, ha minden leányt a medveavatás szentségében részesítenek. A gyermekleányok öltözete tehát a medvét jelképezte. Így lett népszerű Euripides korában az *aitiologiai* magyarázat, azaz: egy általános jellegű cultusnak egy-egy helyi eseményre való visszavitele. A folyam eredetének keresése a forrásnál. Nem rationalistikus felfogás-e ez? Így Spártában ugyanazon kegyetlen Artemis cultusa hajdan véráldozatot követelt, később ez átalakult az Artemis Orthia ünnepén a spártai ephebusok vérig verésévé, mi a Lykurgos elvei szerint a testi edzésben nevelt népnek fölötte tetszett. E cultus behozása szintén egy Artemisi ősi fa-szobor képe (ξόανον) fölavató ünnepén keletkezett s véres verekedésbe átment czivódás miatt megharagudott istenasszony bosszúja kiengesztelésére lőn kezdeményezve. Ime, az aitiologiai magyarázat, mely a vallásos hagyományok conservativ szellemét is kielégíté, de a szabad emberiesb felfogással is kezet fogott.

Tehát e mondák, kiegészítve a Taurikában eredeti vadságában fentartott cultus ismeretével, mely cultus minden a taurok földére lépett idegen feláldozásából állott, képezik a forrást, melyből Euripides merített. Hogy minő irányban? Az attikai műveltség finom emberies irányát a taurikai nép vadságával mesteri módon hozta ellentétbe, holott a ki a görög vallás ősmondáiban tájékozottsággal bír, érzi, hogy a kegyetlen Artemis Taurica nem más, mint az

ős pelasg cultust kegyeletes emlékkel tisztelő nép Artemise, mely örült, hogy a költő genialis leleményében igazolva találta az újabb, szelídebb felfogást az istenekről és Athene istenasszony közbeavatkozása folytán még megszentelve is. Aztán ily czéllal, ily szellemben létre hozott *deus ex machina* ellen lépnek föl azok, kik Euripides megítélésénél számba nem veszik azon álláspontot, melyet a költő kora vallásos nézeteivel szemben elfoglalt. De Euripides még tovább ment. Nem elégedett meg azzal, hogy az attikai Artemis cultus kegyelem-helyeinek előbb *Brauron*, majd *Halai* képszobra meséjét szövi oly szellemben, hogy a hellén szellem diadalát a messzi krim sarmatai közén kiterjeszti. Az Aiskhylos által az areopag eredetét, szent hagyományait föltűntető híres pört Orestes és az Eumenidák közt Athene kövecse által befejezettnek nem tekinté. E befejezés igen természetfölötti volt arra, hogysem rationalis felfogásának megfelelt volna. Tehát összeköté Iphigenia átalakított mondájával a fúriáktól üldözött Orestes bujdosásáról kerengő mondát, s összehozta a két testvért. Hogy minő merész újítás volt két testvér összehozása és a Tantalos-család ősi átkának egy szent cselekvény által megtörése, az ős család romjaiból föltámasztása, e kiengesztelődés a földön földi eszközökkel: fölöslegesnek tartom tovább fejtegetni. Épen ez újítás emeli Euripidest a drámai leleményben tekintetében társai fölébe, mit oly könnyen lehetne frivol eljárásnak nevezni, ha nem volna oly mély jelentőségű, ha nem rejtené a bölcseség mély bepillantásával fölfedezett gyöngyeit a legszebb gondolatoknak, a legfenségesebb eszméknek. A szenvedő emberiség a szeretet ereje által, az istenek segélyében vetett hittel kiengesztelődik a végzettel, melyet úgy is ellenmondásos természete mélyében dúló szenvedélyeiben találhat meg. Ki elolvassa beható figyelemmel *Iphigeniát*, megtalálhatja e gondolatot, mint az egészen átvonúló veres fonalat.

Euripidesnek a mily nagyszerű és a lángész mély-

elmű gondolatmenetére mutat conceptiója, maga e conceptióból szerves összefüggésben kifejlő mű is bámulatos szép.

Taurika partvidékén vagyunk. Artemis temploma néz le dór oszlopsoros csarnokával sziklás magaslatról; előtte egy oltár, melynek párkányáról áldozatúl esett görög vitézek fegyverei függnek alá. A vendégszeretetlen tengerpartra vezet az út balra, jobbra a félsziget beljébe. Iphigenia, az Aulisban föláldozott, de Artemis által e zord vidékre ragadt, egy vérengző cultus papnőjévé szentelt Iphigenia jelenik meg és ő mondja a prologot, mely Euripides által használt bevezetése a cselekvénynek, Aiskhylos és Sophokles rendes expositióját helyettesíté több darabjában. A cselekvés költészetéhez nem méltó kezdet. A drámai cselekvény életteljes bekezdését halvány, színtelen, elbeszélésszerű monologgal kezdeni: épen nem alkalmas az érdekköltésre; de ha nem is megyünk odáig, mint Lessing, hogy ebben a művészet fejlettebb fokát lássuk, mint annak jelét, hogy a költő eldobja még az érdekköltés rendes eszközét, a homályos kezdettel megindított cselekvény eleven hatását is, mert minden figyelmet csak a drámai kifejtésre és helyzetre, sőt még inkább annak eszmei tartalmára és indokaira kíván összpontosítani: azon fentebb jelzett álláspontból, melyet Euripides a hagyományokkal szemben elfoglalt, nélkülözhetetlennek kell vallanunk. A mely csorbát ejtett a költő ez által a szépészeti törvényeken, azt bőven kipótolta a gazdag cselekvény és mythos újított és mondhatni mélyített tartalmassága által, melyet művében feldolgozott. Maga a prolog szükségessége bizonyítja, hogy az egyéni lelemény egymaga nem képes egy művészileg bevégzett alakját sem megteremteni a költészetnek. A költészeti alak létrehozásában a kor átalakító hatását, kivált az ó-kori költészetben, minden lépten-nyomon tapasztalhatjuk. Már maga a karének, mint a tragedia eredeti alkateleme, mely bírt azon teremtő-

képességgel, hogy a költészet e legszebb virágát magából kifejleszsze, nélkülözhetetlen maradt az antik költészetben, holott Euripidesnél külsőbb, mellékesebb szerepet kezd játszani, sokszor csak dalvirágokkal takargatja a cselekvény merész ugrása folytán támadt hézagot, vagy a szenvedély tátongó örvényein átvezető könnyű pallót képvisel. A közönség megkívánta a maga részét a cselekvényben. Ő, mint a szent alkalommal végzett áldozatnál szintén áhítatos buzgósággal résztvevő fél, a karénekben kívánta képviseltetni magát, a drámai cselekvény által benne felköltött fölindulást tolmácsolni a kar által. Aristoteles a csak külsőleges és nem szerves összefüggésben beszőtt karének ellen megtette bírálati kifogását, de ha Euripides újításait magának a mythikus cselekvénynek alapeszméjére nézve kellően tekintetbe veszszük: érteni fogjuk az úgynevezett embolion-dal jelentését. Az Euripidesnél jelentkező egyenlőtlen styl minden esetre bizonyítja, hogy e nagy tehetség a művészi komolyságról nem egyszer megfeledkezett; a gyors teremtés és alkotás nem engedék, hogy művészi egyéniségét a kor képző hatása alatt összhangzatosan kiformálja; kiképzett költői egyéniség nélkül összhangzatlan lesz a művész ihletett pillanatában alkotott mű is. A mit Schlegel megállapodott stylnak nevez: a rohamosan fejlett és változó ízléssel bíró korban óriási nehézségei támadtak, melyekkel egy Euripides sem vala képes diadalmasan megküzdeni. — És csak e pontban, de egész erejében hárítanám magam is Euripidesre a felelősséget; csak e pontban nyomják le előttem a felhozható mentségeket az Euripidest sujtoló vádak. A mit a görög művészre nézve a *nomos*, a törvény elnevezés előtt a dalvilág benső összhangzatának tartott és elengedhetetlen föltételként állított föl: annak megszegését magam is törvényszegésnek tartom; de — ha Kazinczy elve szerint «nem botol az, ki helyén, tudva s akarva botol» — az utókor areopagja felmentheti vala Euripidest, ha a lángesze által

szabott törvényt következetesen és tudva követi s a művészet terén nem hízeleg gyakran a nép ízlésének, ez úton drága áron vásárolván meg a köztetszést. — De térjünk vissza Artemis papnőjéhez.

Tehát elmondja a prologban, hogy mint került Aulisból Artemis mentő karján Taurikába és mint lett ott a véráldozatban gyönyörködő istenasszony papnőjévé. Ki is fejezi, hogy: «oly szertartásban lel Artemis gyönyört ünnepjén, melyben nincs egyéb szép, mint neve». De utána teszi az istennő eljárására mondott e bírálati megjegyzésének:

De most, félvén az istennőt, elhallgatok.

A papnő a hellen tisztúltabb, vagyis inkább, a tragikusoknál a föl sem tűnő anakhronismust mellőzvén, a sophisták korának bíráló szellemétől van áthatva. De most egy álom fölveré lelke nyugalmát. Elhagyá lakát, hogy szabad folyást engedjen a szabadban fájdalmának, aggodalmának. Álmában Argosban az ősi csarnokot összeomlani látta, csak egy oszlop maradt épen, melynek fejét *szőke fürtök* boríták. Ezt, mint áldozatra szántat siratá és az áldozati vizet fecskendé reá. A szűzi papnő kire gondoljon másra, mint testvérére? mert a figyermek a ház oszlopa; tehát egyetlen fivére halálát jelenti az álom. Ezért testvérének a görög nőkkel halotti áldozatot akart hozni. Utánuk lép be a templomba. Ez álom a hazája után sóvárgó és a haza juthatás reményét csak családja egyetlen megmaradt férfi sarjában vető Iphigenia lelki állapotának oly eleven képe, oly mesterien vannak abba beszőve jelen papnői állásából vett vonások, a lelke mélyében élő legédesb emlékekkel s vágyakkal, hogy Patin méltán állítja elmésen szembe a Voltaire, Crebillon műveiben használt, inkább a Horácz-féle *aegri somnia* álomképekkel.

A költeményen átvonúló alaphang, St. Marc Girardin szerint a költemény alapeszméje: a testvérszeretet

megzendűl gyöngéden, finoman egy álmodó nő megható panaszában. Föllép Orestes és Pylades. Mint szökevények kémkedve, minden zörejre figyelve jőnek. Fölismerik a templomot a *hellen-oltárról*, melyről *hellen-vér* párolog. Az első benyomás a barbar földön, a *hellen-vér* látványa, mely mozzanatot a hellen hazafisághoz, a hellen önérzethez szóló költő művében kiemelendőnek tartom. *Nemzeti talajon, nemzeti hagyományok földjén született e költemény, hellen legendák, hellen ünnepély dicsőítésére.* E szempontra, Gœthe művéről szólva, annak idején visszatérünk. Orestes, az őrjöngő, átoksujtotta anyagyilkos, ki kétkedő, zord hangúlattal tétován megáll azon templom előtt, melyben Apolló jóslata szerint, Artemis égből hullott képszobrát megtalálná, melynek csel vagy szerencsés véletlen által kézrekerítése és Görögbonba szállítása volna eszköz a sovárgott kiengesztelődésre és a kezéhez tapadt vérfolt lemosására. A baráti részvét enyhíti lelke égő kínját, oszlatja kételyeit, éleszti akaratának bágyadó tüzét.

Orestes csüggeteg szavaira . . .*

Fussunk el a hajón, melyen eddig jutánk

Pylades biztatóan mondja:

Szaladni nem derék, nem is szoktuk mi azt,
S az isten jós-szavát megvetni nem szabad.

A rhetorika minden indokával fölér e két sor biztató

* Előre megjegyzem, hogy az idézeteknél Szabó Károly elég hű fordítását használom. Fordító sem Euripides könnyű, kellemes, gördülékeny és meleg irályát, sem kivált a kardalok merész szárnyalását, a jelzők kibeszélhetetlen gazdag változatát, festői csoportosítását a stichhomytiák ironikus fordúlatait, a szellemes kifejezések élét, sem a költészet báját, de sok helyt még az eredeti mélyebb vonatkozásait sem adja vissza, miért egy pár helyt kényelen leszek a fordítást mellőzni. De legalább teljesen érthető. Goethe *Iphigeniá*jából saját fordításom szerint fogom az idézeteket közölni.

szava. Ne szaladjunk, mert nem szoktuk meg, és mert az isten jóslata igaz. Javasolja, hogy az éj leple alatt lopják el a szobrot:

Hisz nem retteg a derék
Veszélyt s a gyáva semmiben, semmit sem ér.

Orestes is fölbátorul:

Hisz ifjúnak veszélyt rettegni nem szabad.

És az éji kaland tervében megnyugodva távoznak. Ekkor lép föl a kar, következik a parodos. A kart elfogott görög nők alkotják, kik a hazájába vágyódó papnő hangulatának legmeghittebb tanúi, leghűbb tolmácsai lehetnek. A karénekek szerepéről e műben később szólok, de itt is megemlítem, hogy mindjárt a kar fölléptekor meghat az áhítatos, csöndre intő, lassú (spondiacus) ütemű fohász a bérczi Artemishez, kinek temploma aranytetőzetét látja a közelgő szűzek menete. Kérdi a kar Iphigeniától, hogy mit kíván tőle, miért hívatá. Iphigenia keservesen kitör. Beszél elsírhatatlan siralmáról. «Lant zöngelme nélkül zengett sirámban.» «Dallamtalan dalban jajgatja el fájdalmát», melyet fölvert lelkében az álomkép. Az elveszett testvér emlékére vízzel elegy vért, bort és sárga méh szedte mézet áldoz. A kar az ázsiai dalt, az elegost rázengi. Szabónál Ázsia *üdvdaláról* van szó és három sorral később ezt *üdvzengedezés* nélkül zengi a kar, holott Euripidesnél az *elegos*, mint a dalok egy neme, a *paiontól*, e *hellen* dalnemtől van megkülönböztetve.

Nem birálati megjegyzésképp hoztam ezt föl, mire bő alkalom volna, de itt nem lenne helyén, hanem azért, hogy azon lefordíthatatlan szócsoportosításról képet adjak, mely a görög nyelvben utólérhetetlen bájjal hangzik, a görög ízlet gyönyörködteté, de nyelvünkön a görög szellemtől messze eltérő újabb szellemben élő író által legnagyobb erőfeszítés mellett is alig adható vissza. Elénekeli Iphigenia azt a szép dalt, mely Gœthe *Iphigeniája* negyedik

felvonásában épen a válság pontján zengett dalnak felel meg, melyben átkos sorsa, egykori rövid boldogsága megkapó közvetetlenséggel van festve. Itt inkább van helyén, mert itt mintegy a prolog által külső helyzetében bemutatott papnő lelki világába, nőies kedélye mélyébe pillanthatunk, hiszen az imádkozó nő lelkének fölzajdúlt hullámai a vallásos hangulat bűvétől érintve lágy, ringatózó tűkörré törődnek, melynek mélyéből a nőiség fensége sugárzik elénk. Az fáj Iphigeniának, hogy férjtelen, magzattalan, hontalan, baráttalan, szövőszékén nem hímzi az atthisi Pallas és a Titánok képeit, hanem vért önt, de ezt is feledi. Mi e fájdalom ahoz képest, hogy a „*fejedelemnek született Orestes*"-t siratja. Tehát a fisarjban a család oszlopa dőlt ki. E fájdalom közvetetlenségét nem kell kiemelnem. E kommatikus dal a kar és Iphigenia közt lebegő, sőt több helyt szapora lejtésű soraival az élénk izgalomról hű képet nyújt.

Az első epeisodionnak (epizód), mely az első dal utáni rész, mindjárt elején a görög dráma eleven hírnöki elbeszélései egyikét találjuk. Egy csordás sietve jő. Hallatlan dolgokat ad elő Iphigenia faggató kérdéseire. Két idegent fogtak el, egy tengerparti sziklabarlang közelében. A két idegen közül a csordás az egyiknek nevét is megmondja; ennek neve Pylades. Herrmann Gottfried igen helyesen emeli ki a költő e fogását, hogy Pyladesre, tehát az ismeretlenebbre hívja föl a figyelmet, hogy annál váratlanabb legyen Iphigeniára nézve a fölismerési jelenet. A hiszékeny pásztor előadja, hogy ők, a nyáj őrei, kezdetben a barlangból kibukkanó két idegent istenekül tekinték és feléjök egyik pásztor fohászkodott, mint Palaimonhoz, mint a Dioskurokhoz. Egy másik azonban hitetlenebb volt és hajótört vándoroknak nézte, kik az idegeneket fenyegető föláldoztatás elől menekültek. A pásztor előadja, mint őrjöngött Orestes a lelke előtt iszonyú alakban megjelenő fúriák látománya által.

Nem látod Pylades, nem látod Hades e
Sárkányát, mely megölni készül engemet,
Réműletes kígyókkal törve ellenem.
S amaz torkából lángot fúva és veszett,
Ölén anyámat tartva leng fönt szárnyain,
Hogy rám hajtsa őt súlyos kőszirt gyanánt.
Hová szaladjak? jaj megöl!

Így adja vissza a pásztor a szenvedő Orestes szavait. Ezután hozzá teszi:

De látható nem volt egy szörnyalak sem ott.
(Schöne kiadásában 290—291.)

Ezen sor, mely Szabó Károly fordításában hiányzik, fölötte fontos. Tehát, mint ugyanezen költő *Orestes*ében, a lelkiismereti gyötrelmek őrjöngésben nyilvánúlnak s így nem látják Pylades és a leskődő pásztorok a fúriák alakjait, mint Macbeth csak egymaga látja Banquo szellemét. E kétségbevonhatatlan bizonyítékra hivatkozva Lewes ez állítását: «A fúriák Euripidesnél borzalmas jelenségek, színészek által személyesített valódi lények» — merném tagadásba venni. Szemben Aiskhylos *Eumenidák* cz. művével, Euripides újítása épen e fölfogásban van, hogy a fúriák gyötrő üldözését a lelki tusába helyezte át. A pásztor előadja továbbá, hogy az őrjöngő férfi nyájukra rontott és elkezdett kaszabolni. Ők sem veszik tréfára, neki esnek, elkezdik a két jövevényt kövekkel dobálni.

Haljunk meg Pylades, de hadd legyen minél dicsőbb
Halálunk. Kardot rántva nosza jer, kövess!

Tehát még a fölismerési jelenet előtt hősi ellenállásra képes a görög hős, mely mozzanatra Goethe művében nem fogunk találni. Oly nagy küldetéssel, melylyel a görög legenda fölruházta Orestest, a lelki harczban teljesen meg nem tört, szívós ellenszegülésre képes hős tud csak megbirkózni. A túlnyomó erő legyőzi a két bajnok ellenállását. A pásztor élénk elbeszélése végén így szól:

Örülj ó lány! azon, hogy ép e vándorok
Jövének áldozatra: majd ha véröket
Ontandod, fog lakolni Hellasz vesztedért
Bűnhödve, mert hogy Aulisban megáldozott.

Patin kifogásolja ugyan, hogy a csordás oly jártas a görög mythosban, miszerint Iphigenia megáldoztatásáról is tud; de nagy jelentőséggel bír a pásztor buzdítása, mert épen talál Iphigenia elkeseredett hangulatával. Düntzer és mások is Iphigenia e hangulatát nem késnek az ő jelleme kisebbítésére fölhasználni. De Iphigenia lelkében — legalább a rossz álomkép hatása alatt — a szelíd, engesztelékeny hangulatot, mely borzadott a rokonvér ontásától, haragvó fölindúlás váltja föl.

Mert a szerencsétlen, midőn nyomorg maga,
Ki nála boldogabb, annak jót nem kíván.

Milyen más a résztvevő Didó beszéde, ki épen azért érez az Aeneadok iránt rokonszenvet, mert maga is szenvedett! De ugyanez alkalommal nem teheti, hogy az istennőt ne kárhoztassa:

Ki azt, ki embervért ontott, halotthoz ért
Vagy újjal egy vonaglót érintett csupán
Eltiltja oltárától, mint tisztátalant, —
Míg emberáldozatban lel gyönyört maga.

Mintha a bölcselkedés álarczát öltené föl játékból a gyermetegség. Iphigenia kedélyállapotában természetes e hullámzás, a kegyetlen hajlam, a boszúérzet, Helena és Menelaus ellen, kik okozói voltak a trójai háborúnak s így közvetve az ő föláldoztatásának, és a nyugodtabb fölfogás az istenekről, kik maguk tiszták, csak a vérszomjas nép ruházta át a vérengzés bűnét az istenekre. Hogy mily drámai élet, fejlődés van e jelenetben, és lélektanilag menynyire igaz: bizonyítja maga Gœthe, ki a Titánok véréből eredt Iphigenia ezen kegyetlen kitörését drámá-

jába — természetesen csak bölcselkedő hangon — szintén beszőtte.

A föláldozott nő kedve ellen áldozó papnő, de vért saját kezével soha sem ont, ám most e két idegen foglyul esése pillanatában, az elveszettnek hitt Orestesért boszúra gyúlad. Nem természetes fölindúlás-e ez, melyet a nő jobb érzése azonnal lecsillapít a nyugodt elme érveivel?

A kar kifejezi részvétét, a két áldozatra szánt ifjú iránt. Hogy tudták elhagyni hazájokat? Kincsszomjból az édes haza földét! Bár Helena jöne ide, hogy átkozott éltét elveszítse. Bár csak:

Bár a miként álmomba', lehetnék
Oly gyorsan ősi hazámba,
Részt véve a dal gyönyörében.

Mesterin van egybeszőve az Iphigenia hangúlatában osztakozó kar részvéte, a görög idegenek partra szállása folytán még nagyobb erővel fölébredt honvágy kifejezésével. A karének a közönség lelkében hullámzó különböző érzelmeket tolmácsolja; a zene hangjai mellett a glyconi sorok élénk üteme — a sóvárgás és meleg részvét érzelmei váltakozó hullámzásának hű képe.

A görög dráma ez ős eleme, mely még a drámai emotiok egymásután fölkeltett hullámai esését is rythmikus alakba öltöztetvén, az átalakúló indúlatok bizonytalan bensőiességét külidommal ruházta föl: Euripides e darabjában nem külső összefüggésben áll a cselekvénynyel. Megfelel Schlegel szabatos meghatározásának, melynél jobbat nem ismerek: «A kar, az eszményített néző közönség. Egy mélyen megrázó, vagy mélyen megható cselekvény benyomását enyhíti az által, hogy a valódi néző közönség előtt saját fölindulását dal alakban fejezi ki, és ezt a *szemlélődés* hangulatába ringatja át.» Nem felel-e meg ez első állódal (stasimon) e föladatnak? Schlegel elvont meghatározásának kiegészítésére csak annyit tartok szükségesnek megjegyezni, hogy a kar, mint a dráma őseleme,

a Bacchos ünnepen zengett vallásos hangulatú költemény eredeti bélyegét teljesen soha sem veszté el. Tehát összekötő lánczszem a cselekvény emberies mozzanatai és annak vallásos jelentése közt. Minthogy e vallásos oldal Euripides korában mindinkább háttérbe szorúlt: nem csoda, ha a karének csillogó költészete a hidegült vallási hangúlat fedezésére szolgált. A legenda tárgya a nemzeté volt, annak mélyebb fölfogása, drámai cselekvény alakjába felöltöztetése a költőé: a költővel együtt alkotó közönség a karénekben olvadt egybe a költői geniusszal.

E pillanatban jelenik meg a két idegen bilincsbe verve. A kar Artemishez fohászkodik, hogy fogadja el, ha kedvére van, ez áldozatot. Iphigenia papnői tisztéből folyó intézkedéseket tesz. Rokonszenve fölébred a gondolatra, hogy ezek után is testvér epedhet.

> Milyen két testvért vesztve most el bennetek
> Lészen testvértelen!

Kifejezi, hogy a sors homályában láthatatlanúl őrködő hatalom. E gnomikus gondolat Euripides több tragediájában előfordúl, majdnem ugyanazon szavakkal kifejezve, mi költészetének, nem épen előnyére kölcsönöz sententiosus jelleget. Iphigenia résztvevő kérdéseket intéz az ifjakhoz. Orestes, halálra szántan, hidegen utasít el minden közeledést. Kifejlődik a két testvér közt egy stichomythikus sorokba öntött, azaz: sor sornak megfelelő, kérdést és feleletet tartalmazó párbeszéd, mi a költeményben nyilvánúló egyenméretű irályra nagyban közrehat. A görög drámai styl e sajátos fordúlatát kitűnő mélységgel, ironikus éllel kezelte Sophokles, szónokiasabban, szellemesebben Euripides. Gœthe Iphigeniájában szerencsésen élt e fogással. A résztvevő nő kérdései elől, minél közelebb érinték keble sajgó sebét, mintegy ideges fölsziszszenéssel tér ki Orestes. Kijelenti, hogy a papnőnek úgy is csak *testét* és nem *nevét* kell föláldoznia, tehát hagyja abba faggatózását.

Orestes. S ki vagy te, hogy Hellasról mindent sorra kérdsz?
Iphigenia. Onnan való vagyok, mint gyermek vesztem el.
Orestes. Méltán kívánod úgy, oh hölgy! ezt hallani.
Iphigenia. S miként van, a boldognak hírelt nagyvezér?
Orestes. Ki az? mert a kit én tudok, nem boldog az.
Iphigenia. Atreus fia volt tán, Agamemnon király.
Orestes. Azt nem tudom. Oh errül én nekem ne' szólj!
Iphigenia. Az istenekre nem, de szólj, hadd éledek.
Orestes. Meghalt, és mást is vészbe dönte még.

És nyomról-nyomra halad fokozódott érdeklődéssel, a kérdésekben a nő, mit a stichomythikus alak gyönyörűen fejez ki. Orestes fájdalmában följajdúlva kéri:

Hagyd abba már, oh hagyd, ne kérdd tovább!

De mégis rájön Iphigenia a kérdésre, hogy Klytaimnestra elveszett-e? Midőn megtudja a valót, mily fönséges helyzetirónia, melyben Sophokles, de bizony egypár helyen Gœthe is mester, melyet a következő sor fejez ki:

Mi bűnösen gyakorlá szent jogát.

Nem tudja, hogy a lelkiismereti gyötrelmek okozta égő sebet érinté. Ezután Agamemnon gyermekei után kérdezősködik, megtudja, hogy él Elektra, bolyong Orestes. Reménykedve kiált föl:

Jó éjt csalárd álmok, nincs bennetek való!

Orestes azt feleli, hogy a bölcs istenek is csalnak. És mint a *Nehéz idők* hőséből, kitör a keserű panasz:

Ah égen, földön, minden oly kuszált!

Minő irónia! Egyik sem tudja, hogy épen akkor van teljesülőben a nem remélt találkozás s ez által beigazúl Apolló jóslata. A kar fölsóhajtva kérdi: hogy hát az ő szülei élnek-e? Iphigeniának ekkor támad azon ötlete, melyet Aristoteles a fölismerés által történő sorsfordúlat legtökéletesb, mert legtermészetesb példájaként idéz: hogy az egyik idegen által honába levelet juttasson. Azon, mondhatnám, henye kérdést, hogy Iphigenia honnét tudja, hogy

egyiket a két idegen közül megmentheti: akaratlanúl elhallgattatjuk lelkünkben, mert a két bajnok sorsának két ellenkező irányba fejlődése idézi elő a baráti önfeláldozás fölött kifejlett magasztos vetélyt. Ugyanis Iphigenia Orestes által akarja elküldeni a levelet. Orestes ellenszegűl egész határozottsággal;

Mert gyászos végzetem hajóján a vezér
Csak én vagyok, ő értem szállt reá csupán.

Menjen Pylades. Iphigenia könyekre fakadva mondja:

Te dicső férfi, mily nemes vérből eredsz,
Baráthoz ily hűn, ily valóban jó barát!
Bár ilyen lenne még élő fivérem is,
Mert vándorok, testvértelen én sem vagyok.

Itt újra a helyzet iróniája; ő testvérének vallja be, hogy nem testvértelen! Orestes csak azt kívánja, hogy bár nővére tenné sírba, mikor épen nővére készül őt megölni! Iphigenia megígéri, hogy virágfüzért tesz, mézet önt sírjára, olajjal megkeni testét. Távozik a levélért. Orestes és Pylades közt vetély támad, hogy melyik haljon meg.

Pylades. Nem is lehet, nem együtt halnom meg veled,
Nem együtt vérzenem, s nem együtt égnem el.

Orestes szégyennek tartaná, ha eltűrné, hogy barátja, ki érte annyit szenvedett, a halálba is kísérje; kéri, hogy Argosban emeljen emlékére sírhalmot, ne hagyja el Elektrát s mondja meg nővérének, hogy argosi nő által esett áldozatúl. Kijelenti, hogy Phoibos csalárd jóslata volt vesztének oka. Pylades igéri, hogy a sírban is barátja lesz, de még most is igaznak tartja Apolló jóslatát. Nagy válságban, nagy fordúlat állhat be. A kar egyik fele Orestes iránt szánalmat fejez ki; Orestes kijelenti:

Ne szánjatok ezért! inkább örüljetek!

Pylades a megmenekvése fölött örömét kifejező karnak így felel:

Barátnak fáj a lét, ha el barátja vész.

A dochmius lejtésű, bár többszöri feloldással szaporított énekrész fölváltva a recitativ beszéddel, oly megrázó hatást gyakorolhatott, melyet az így formaütemre lejtő jambus nem pótol soha:

Oh melyik igazán szerencsétlen
Habozó elmém kérdezi kétlőn,
Melyikért zengjek előbb panasz-dalt.

E három sor kifejezi az egész közönség érzelmét. Minő mesteri vonás Euripidesnél, kire Aristophanes a hatásvadászatot fogja rá, az, hogy nem Iphigenia előtt foly le a két barát közt e vetély. Gœthénél és e tárgy keresztyén feldolgozóinál természetesen az érzelmesség majdnem az érzelgésbe csap át, a két barát vetélkedésének festésében.

Iphigenia eltávolítja a szolgákat, hogy a levelet az ifjúnak átadhassa. Előbb megesketi, hogy ez valóban elviszi levelét Argosba, ő viszont megesküszik, hogy megmenti az ifjú életét. Mi átkot esküszik magára azon esetben, ha meg nem tartaná szavát?

Argosba élve el ne jussak úgy soha.

S hogy ha hajótörést szenvedve Pylades és elvesztené a levelet, elmondja tartalmát:

Agamemnon fiának Orestnek ezt jelentsd:
Ezt, Iphigenia, ki áldozat vala
Aulisban, küldi élve, bár nekik halott.

Orestes szavába vágva kérdi:

De hol van ő? föltámadt-é halottiból?

Iphigenia. Előtted áll. Beszédiddel ne háboritsd.

«Vígy engem óh testvér, míg meghalok, haza,
E vad honból, a szent oltár mellől vígy el,
Hol tisztem idegennek vérit ontani!»

Orestes heves izgalommal fölkiált:

Mit szóljak oh Pylades? mi történt velünk?
Iphigenia. «Vagy átkom fogja meg Orestes házadat,
Hogy újból halld és tartsd meg jól nevem!»

Pylades fölkiált az istenekhez. Iphigenia kérdésére, hogy az ő ügyében miért fohászkodik föl az égre, azt feleli, hogy csak folytassa: elbarangolt lelke máshová..... Iphigenia elmondja, hogy Artemis az áldozat pillanatában őt fölragadta és e földre tette le.

Pylades a levelet átveszi s ügyes leleménynyel így szól, Oresteshez fordúlva:

Az esküt, mit tevék, betöltöm íme most,
Kezedbe nyújtom át, fogadd ezen levélt,
Nővéred küldi azt, Orestes, általam.

Orestes siet nővérét átölelni. Hiába inti a kar, hogy nem illik az istennő hajadon papnőjét átölelni; Orestes erősíti, hogy ő annak fivére.

Iphigenia bizonyítékot kér. Orestes elmondja, mit Elektrától hallott, mily művészi szövetbe hímzé be az Atreus szörnyű lakomáját, a nap elsötétültét, az aulisi nap előtti szokásos fürdést a szent folyamban, és hogy anyjának fürtöt adott feláldoztatásakor emlékül, hogy Iphigenia női lakosztályában látta elrejtve Pelops régi fegyverét, melylyel Oinomaost megölte és a pizai szűzet, Hippodamiat elnyerte. Iphigenia többé nem kétkedik:

Oh kedvesem! ne többet, oh te vagy, te vagy
Enyém vagy, Orestes!
Távol a hontól itt keblemre ölellek!
Orestes. Könyek, siralomba vegyűlt kéj könyjei
Csillognak szemeidben s szintúgy az enyéimben is.

Mily szép e pár sor Szabó Károly fordításában, de még sem fejezi ki a görögben előfordúlt «könytelen köny» s a «sirvafakadt öröm» szójátékát. Mily szép, Iphigeniának örömtől repeső szívéből jött kifakadása:

Rettegek attól, hogy kezeimből eltűnve
A levegőbe enyészik, oh kyklops-rakta
Tűzhelyek, oh kedves honföld, Mycene!
Légy áldva, hogy éltet s tápot adál neki,
Hogy testvérem csarnokaiban
Ily diszszé neveléd!

Tehát ekkor is az áldott hazai földre gondol, mely drágább előtte, mióta boldog! Nem a sóvárgás légszerű, megfoghatatlan tárgya a haza; de az öröm, a boldogságadó szent hely, mely földi életünket bűbájos fénynyel veszi körül. A fölismerési jelenet meleg, szenvedélyes és igaz költészetét az ókor irodalmában is a legszebbek közé lehet sorozni; majdnem páratlan az. Ki mindig a görög tragédián elömlő nyugalmat, mint az antik dráma főjellemvonását hangoztatja, — és Gœthe utánzatában is mily sokan bámulják épen a nyugalmat, — annak Lewes megfelel, mielőtt Gœthe Iphigeniája elemzéséhez fogna. Nagy, megrázó események nyugodtan le nem folyhatnak, a cselekvény nyugodt külszíne vulkánt borító hóréteg, melyet a görög színpad szerkezete, tökélytelensége, részben a görög mysterium-dráma alaphangja idézett elő; de mélyében mozgalom és a szenvedélyek erős hullámzása forrongott. Ám olvassa el bárki a görög szövegben a III. epeisodion (4-ik felv.) ütemgazdag verseit: a dochmiusoknak, a nyugalmas trimeterjambicussal lázas egymásutánban szaggatott váltakozását, mely a két testvér önfeledt, örömittas állapotából fölrezzent és kétségbeejtő aggályoktól hányt-vetett hangulatát híven adja vissza: fogalmat szerez arról, hogy Euripidesben mily élet, mozgalom, szenvedély lüktetése van meg. És ezt vetik szemére a dráma-írónak, hogy a szenvedélyek harczát híven tolmácsolja! A mese egyszerű, kevés bonyodalmat tartalmazó; a drámai szenvedélyek és fölindulások festése vonásról-vonásra elevenül meg előttünk, azzal a nemes mérséklettel, melyet Kazinczy «Edle Zurückhaltung»-nak nevez: a görög drámában átlengő nyugalom ebben áll, de

összhatásában a szenvedélyek katharsisát bizony csak a részvét és félelem indulatai fokozatos felköltése folytán előállott fönséges izgalom idézi elő. A zenétől elválhatatlan a karénekben és kommatikus részletekben a költészet. A fordítás többnyire logaöd lengedi (lejtin végződő) sorokkal adja vissza azt, mi Euripidesnél lázas szaggatottságú, különböző ütemű sorok által van kifejezve. A kínos aggályt, melyet Iphigenia érez azon gondolatra, hogy testvérét kell feláldoznia, epitritos (— ◡ — —) fejezi ki, mely *dór* dallamú versmértéket, az *aeol*, vagy *lyd* dallamnak megfelelő lebegő lejtéssel fölcserélni helytelen dolog. Mily mesteri fokozatban fejlődik az izgalom, a remény fölcsillanása tükröződik le a hősi hatos nyugodtabb folyamában, hol a fordítás: «Járatlan útakon bolyongva» kitalálhatatlan üteme áll; azután a kétségbeesés újra nyugtalan dochmius lejtésbe csap át. Az ütemek változata, melyet a recitative közbeszőtt verssorok mindegyre megszakasztanak, a lengedi lejtésűek gyorsítanak, az indúlat fokain föl s alá lendűlő hangulatról kibeszélhetetlen hű képet nyújt. A dallam a múlt néma birodalmában örökre elhangzott, a versütemek, mint hideg hangjegyek, emlékeztetnek még az elnémúlt hangokra: csak a nyelv csodálatos zenéje képes azoknak viszhangját visszavarázsolni.

Ez izgalmas, örömittas és egyszersmind kétségbe ejtő aggályoktól nyugtalanított jelenetet félbeszakítja Pylades józan, mérséklő szavaival. Fölhívja a két testvért, hogy gondoljanak ki valami menekvési módot. Orestes kijelenti, hogy csak elszánt lélekre van szükség, a bátort az istenek is megsegítik, mit Szabó Károly épen ellenkezőleg, lehet hogy helytelen szöveg után, úgy fordít, hogy az elbízottat a végzet sujtolja. Ez igen fontos mozzanat, mert itt Orestes teljes bizalmat és életkedvet árul el, úgy hogy irányában Pylades a józan mérséklet személyesítője; Gœthénél Pylades a leleményes ész, de a merész cselekvés embere. Iphigenia nem bír ellen állni azon vágyának, hogy

Orestest sorsa felől kikérdezze. Élénk színekkel festi Orestes bűnét, az Erinnysek üldöző hadát, kizáratását, *igni* et *aqua*, mint a latin ritualis kifejezés mondja. Ez elbeszélést érdekes egybevetni az Eumenidák azon jelenetével, midőn az Apollo Loseias jósszavára Orestes Athene istenasszony templomában az oltárra leborúl és így kiált:

Királynő Athene, Apollo szent szava
Hozott ide, fogadd a bűnöst kegyesen.
Nem szökevény vagyok s tisztátalan kezű,
De hosszú úttól fáradt, megviselt vagyok.
Míg emberek között hányódtam szerte-szét.
Futottam szárazon, bolyongék tengeren,
A mint ezt Loseias nékem megrendelé,
Istennő szent lakodba, képedhez jövék,
Itt maradok, bevárva végítéletem.

A fúriák, mint személyek jelennek meg, énekelik az iszonyú dalt:

Figyelj, figyelj reá!
Nézzétek mindenütt
Tőlünk ne fusson el
Az anyagyilkos büntetlen.

S a vérnyomon haladva üldözik. Orestes kimerülten, kétségbe esve várja ítéletét. És akaratlanúl ötlik föl előttünk annak valószínűsége, hogy Euripides lelkében a termékenyítő eszme épen a fúriák zúgolódása és a hozott ítélettel való elégedetlenségök vala, mely kitör Apollo ellen e sorokban:

Fölforgatád te a szent őstörvényeket,
Midőn mi ősi istennők, elszunnyadánk.

Tehát Euripides az Athene kövecsével a kérdést megoldottnak nem tekinti, de úgy képzeli, hogy e vérig üldözött embert még boldoggá, sőt nagygyá, hőstettre képessé kell tenni. Így hozhatá egybe Iphigenia mondájával . . . . .

Ha olvassuk azon rajzot, melyet Orestes szenvedéseiről nyujt nővérének, a meleg rokonszenv, az igazi meghatottság érzelme foglal el azon borzadály helyett, mely átfut valónkon Aiskhylos *Eumenidák* cz. darabja olvasásánál. Ki olvassa megindúlás nélkül e sorokat:

Elsőben vendégül senki sem fogadt,
Mint istenektől üldözöttet, szívesen.
Kik szántak is, magamnak egy asztalt külön
Tőnek s bár egy fedél alatt eltűrtek is,
Hallgatva nem szóltak felém sem, hogy velök
Ettök- s ittokban semmi részem ne legyen.
S mindegyikök saját kelyhébe egyiránt
Öntött színig bort s így mulattanak magok.
És én, megfeddni bár gazdáim nem merém,
Némán fájlaltam ezt s nem látni színlelém,
Szívből sóhajtva, mért gyilkoltam meg szülém.

Minő hatást gyakorolhat e hely az athenire, kiben a közös lakomák édes emlékei staffageul szolgáltak e komor egyedűliség élénkebb elképzelésére! Önkénytelenül Johannes Parricida jut eszünkbe Schiller *Tell*jéből. Az egész Orestia trilogia röviden benne van az eleven festésben. És épen azon oldalról színezi ki jobban a sötét képet, mely a női kedélyre legközvetlenebbűl hatott. E szerint a fúriák tovább üldözték. Az areopag hiába menté föl. Ujra Apollóhoz fordúl. Ekkor bízza meg ez isten az Artemis-szobor elhozásával.

Oh hát szerettem! oh egy test, egy vér velem!
Az ősi házat tartsd meg, tarts meg engemet,
Mert én s Pelops családja mind oda vagyunk,
Ha meg nem kapjuk a menyből szállott szobort!

Minden indok, mi hathatott Iphigeniára; mi vágyai, reményei, törekvése, boldogsága összegét képezé; mi rá nézve a földi lét czélja lehetett: négy sorba egybe foglalva.

A szellemek szörnyű haragja szállta meg
A Tantalos faját s vészek közé viszi.

Hallszik a kar borongó gyászdala. Iphigenia minden gondolata csak az, hogy kedves Orestesét megmentse, ha mindjárt ő a dühöngő Thoas áldozatául esik is. Mert «Sajnos a fiú halála a házban, a nőnem gyenge faj». Így szól a görög Iphigenia a válság pillanatában. Gœthénél épen ekkor nyilatkozik legmerészebben a nő hivatásáról. Jellemző Orestes válasza. Ő kinyilatkoztatja, hogy ha Artemisnek ellenére volna Iphigenia megmenekvése, Loseias nem parancsolta volna, hogy nővérére találjon. E szavakban rejlő ötlet eszmévé magasodik Gœthénél és az egész bonyodalom megoldása fűződik ehez, mert Orestesben villámgyorsan támad a gondolat, hogy maga Apollo a nővérre és nem a szobor elszállítására utalt homályos szavaiban.

Ezután rohamosan fejlik a cselekvény. Iphigenia lesz a csel föltalálója, hogy azon szín alatt, miszerint Orestes őrjöngése beszennyezi Artemis képszobrát, vigyék teljes ünnepélyességgel a tengerpartra, ott maga a két papnő végezze a tisztítási szertartást Orestesen, mint a képszobron. A tervet kifőzik. De a kar jelenléte aggasztja Orestest, hogy tervöket idő előtt elárulják a kart alkotó szűzek. Iphigenia rendre esdekel a kar tagjainál, hogy el ne áruljanak semmit. A kar Zeusre esküszik, hogy hallgatni fog. Iphigenia Artemishez és Loseiashoz fohászkodik, hogy segítse meg őket: kéri Artemist, hagyja itt e barbar földet.

Nem illik laknod itt,
Midőn szerencsés városodban lakhatol...

A hellen önérzet, mely még a «tiszta emberiesség» Gœthe-féle eszményére nem emelkedett. Természetesen a görög királyleányból lett papnő jellemének e hű vonásai nem tetszenek azoknak, kik Euripides *Iphigeniája* olvasásakor nem tudják elfeledni a Gœthéjét, holott Mayer helyes megjegyzése szerint ezt kell vala tenniök. Racinet Schlegel con amore és nem kis szenvedélylyel megtámadja, mert

Iphigeniája a franczia salonba illő előkelő hősnő, de azért a Gœthe eszményített *Iphigeniáját* nem haboz utólérhetetlen tökélynek és mégis antiknak nevezni egy lélekzettel.

Érdekes kar-dal következik. A kar nem szólhat őszintén; a testvérek tervének sikerét aggódó nyugtalansággal óhajtja, de nem mondhatja el, erőt vesz rajta is és pedig fokozott mérvben a vágy, haza mehetni. Igazán alkalmazhatók e karénekre Horácz szavai:

> Utiliumque sagax rerum et divina futuri
> Sortilegis non discrepuit sententia Delphis.

Alapgondolata az, hogy vigye őt Apollo és Artemis haza. Megragadó képben fejezi ki az édes otthoni boldogságot. A költészet illata, lágy fuvalma végig-leng e zord vidéken és zengő dallam tölti be a süvöltő szelek kietlen hazáját! Mint a sirály siratja párját, olyan ő, szárnyaszegett madár:

> Mert a nyomort
> Nem érzi, ki benne növelkedik
> S fordúlhat is a balsors,
> De szerencse után, nyomorultnak lenni, mi fájó!

Bár e sorok lejtése más az eredetiben, más mondhatni annak alaphangja, *éthosa*, azért a gondolatmélységet híven fejezi ki. Dante idézi e gondolatot Boetius után: «Nincs nagyobb fájdalom, mint nyomor közepett emlékezni boldog napokra».

Musset a bú e megsértése ellen tiltakozik s azt mondja, hogy «a földön egy boldog emlék talán valódibb, mint a boldogság maga».

Mint előtérbe lép a természet képe, midőn a ragyogó Athenről beszél! Nemcsak a lélek, de a természet, mint az élet színpada, dúsgazdag pompával jelen van Euripidesnél. E dal befejező versszakát, mely Beranger *Ha volnék kis madár* Szász Károly által gyönyörűen viszszaadott dalával kiállja a versenyt, a jelzők kifejező gazdagságának szemléltetésére, megkisértem hű fordításban adni:

Fényes égi úton, hol a nap jár,
Tűzszekerén szállanék én is
És csak otthoni hajlékunk
Fölött vonnám be szárnyaimat,
Édes fészke fölött pihenőre
Kartánczban is lejtve lebegnék,
Mint egykoron én, a dús ház hajadon
Sarja, keringék körbe, leány
Társaim közepette kelvén
Versenyre a kellem, drága ruhák és
Csillogó bájban, messze sugárzék,
Arczomra leomló fátylam
S puha fürtjeim éje takarta
Lángra lobbanó képem.

E költészet varázsa andalítja el a hallgatók lelkét, mintha tündérfátyol takarná el a háttérben tátongó mélységet, melyen aláiramlik a bomlásnak indúlt drámai csomó kifejlése. Az utolsó epeisodionban Thoas lép föl. Durva, zord alak. Parancsolni tud, de a babona és előítélet játéka fogva tartja. Iphigeniában föltétlenül bízik. Iphigenia szavaira megengedi a tisztítási ünnepélyt. Érdekes megjegyzés Thoas szájában és nem csekély anachronismus, hogy midőn megtudja, a két idegenről, mily szörnyű bűnt követtek el, az Iphigenia előadása szerint egy akarattal, így szól.

Apolló! Egy barbar sem merné tenni ezt!
Ezt egy barbar mondja!

Thoas beleegyezik, hogy a két idegent megkötözzék, arczukra leplet borítsanak. Egy pár cseléd kíséretében küldje őket a tengerpartra, de maga maradjon a templom előtt és hirdettesse ki a városban, hogy senki se mozduljon ki lakásából, nehogy fertőzet ragálya szállja meg.

Jön a két idegen, ezeket megkötözik. Iphigenia Zeushöz és Artemishez fohászkodik. Mesteri az a kétértelműség, mely nyilvánul utolsó szavaiban. Iphigenia saját sorsukra gondolva, kér kegyet, a nép magára érti:

O Zeus s Léta szűz leánya, majd ha bűnök elmosom
S áldozandok ott a hol kell, tiszta házban lesz lakod.
És mi boldogok leszünk. Bár többet egy szót sem teszek,
Érted azt te istenasszony, értik a mindentudók!»

A tiszta lak: Mycene, az ősi város, a haza drága földje. A lejti sorok zöngelme, megragadó hűséggel van visszaadva. A végső állódal Iphigenia fohászához csatlakozik. Magasztalja Leta dicső gyermekeit, főként Apollót, ki elrabolta még gyermekkorában a Pythón kigyó megölése által a jóstisztet Themistől; de a Föld, Themis anyja, panaszra ment az égbe. Zeus a Föld által szült riasztó éji álmokat szétűzvén, a jóstisztet visszaadta Apollónak. E kardalt sokan csak külső összefüggésbe hozták a cselekvénynyel, holott a hallgatásra kényszerített kar leplezve a költemény diadalra jutandó alapeszméjét, öltözteti föl e mythikus ruhába. Apollón által Orestesnek adott jóslat teljesül; tehát a szent tisztre küldetést nyert Orestes a szent szobor és nővére elszállításával hosszú átka alól föloldatást nyer, megnyugvást talál.

A mi az exodosban, vagy újabb kifejezés szerint, az utolsó felvonásban van, egy pár szóval elmondható. Egy hírnök jön, elmondja, mit mívelt Iphigenia a szent szertartás leple alatt. Feloldozá a két idegent. Hajóra vitték a szent szobrot. Az ámúló kíséret csak ekkor ébredt a valóra. Neki esik a hajónak. Elfogták Iphigeniát, de a két ifjú őket szétveri; hátrálva egy magasabb helyről köveket dobáltak Orestesék csapatára, de a hajó orráról Orestes hajósai visszanyomják a támadókat. Egy erősb hullám a hajót a parthoz hajtá. Orestes ölébe ragadja Iphigeniát és egy hajólétrán viszi a hajóba. Fölzendűl a vidám hajósdal, de vihar kerekedik s épen e pillanatban a hajót ismét a part felé sodorja a hullámtorlat. Hiába Iphigenia buzgó esdeklése:

Testvéred oh istennő! kedves neked is,
Szeretni illik nékem is testvéremet.

Ez eszme Gœthénél is előfordúl. E veszélyes pillanatban mondja a hírnök, Thoas erélyes föllépése a menekvők tervét meghiúsíthatja. Ekkor száll le Athene istenasszony. Athene a felek közt parancsolón lép föl. Thoasnak meghagyja, hogy ne üldözze Orestest, ki Loseias jóslata folytán jött elrabolni az istenszobrot. Halaiban állítsa föl és törvényűl tegye, hogy bűnének emlékét a nép brauroni Artemis istennőnek véráldozattal (mely jelképes cselekvénynyé vált) szentelje meg, és itt papnő Iphigenia legyen. A fogolynőket pedig váltsa ki. Thoas azonnal megnyugszik az istennő szózatában. A kar örömtől repesve fohászkodik föl hálásan Athénéhez. Az utolsó három sor a győzelem istennőjéhez van intézve; — alkalmasint Euripides e versenydarabjának sikeréért maga az író fordúl az istennőhez.

A deus ex machina Euripidesnél szokott eszköze a cselekvény kifejlésének és összefügg a prolog behozatalával. Minden esetre rendesen erőszakos eszköze a megoldásnak. Horácz kimondja, hogy csak akkor használható, ha a csomó *vindice dignus*. Sophokles csak *Philoktetes*ben használja, melyben Herakles meg nem jelenése belátlhatatlan bonyodalmat idézett volna elő, mert Philoktetesnek lélektani lehetetlenség volt a rászedetés után Odisseusékkal Trója alá indulni a gyűlölt görögök segítségére, kik elárulták. Kérdés, hogy itt kikerülhető volt-é? Mayer, ki alapos és mély elemző tehetséggel írt tanulmányt Euripides és Gœthe *Iphigeniájá*ról, igen szerencsés érveléssel bebizonyítja, hogy, ha a csomó megoldása másképen történik, a cselekvény menetének meg nem felelt volna. Egy tragikus költő, kit *Pacuvius* utánzott, harczra keríti a dolgot, melyben megölték Thoast; de akkor az egész cselekvény fokozatos fejlése, nyomról nyomra haladása, mi czélra való volt? Ha pedig Thoas egyszerűen beleegyezik Iphigenia távozásába, mint Gœthe darabjában, természetesen a másképen szőtt cselekvénynek megfelelően

történik, akkor hol a drámai hatás? Ha tragikus véget ér a cselekvény, akkor a költő annyi gonddal szőtt cselekvény-fejlesztése hiába való fáradság volt. De legfontosabb érv, mit felhoz Mayer és mi előttem döntő: Athene föllépése volt szükséges, hogy a csellel elorzott szobor elvitelét az égiek beleegyezése szentesítse, hogy Athene a Halai és Brauronban kifejlődött cultust az athéni hazafiság szellemében őshagyományaira visszavíve igazolja és dicsőítse költeményében. Valamint az areopag eredete van Aiskhylos *Eumenidák* czimű darabjában, a költészet dicsfényével borítva; ebben az egész attikai Artemis cultus, az emberies szellem diadala, a barbar felfogás ellenében. És ha itt keressük e költemény alapeszméjét, bámuljuk a görög szellem vallásos áthatottságát, mely a csodaszerűt oly eleven képben látta drámáiban. Valóban szerencsés nép, hogy mysteriumának lélektani rajzát adhaták e drámák. A katholikus szentek gyönyörű legendái lettek-e ily közvetetlen szemlélhető alakban földolgozva? Hiányzott az ily alkotásra a gyermeteg hit mellett nélkülözhetetlenül szükséges művészi adomány.

Csodálatos elfogúltság kell ahoz, hogy Euripides e remekét nagyon is másodrangú, de épen azért Euripidesének állítsa *Gruppe*, mig az *Iphigeniát Aulisban*, mert jobb, Sophoklesének. Oly merőben euripidesi szellem lengi át a két *Iphigeniát* és, bár az általunk elemzett műben a régibb mondát alakítja át merészen a költő, tehetségének fény- és árnyoldalai oly egyformán tükröződnek le mind két alkotásában, hogy egy pár későbbi idézetből, mert azok az Euripides aulisi *Iphigéniája* jelen alakjában nem találhatók föl, eltagadni Euripidestől a benne nyilvánuló szenvedély, eleven lelemény, könnyen gördülő irály és pompázó költészet szembeszökő euripidesi vonásai mellett is: a hozzávetések túlzott kedvelésére, de nem az igazság őszinte szeretetére mutat. Igaz, az aulisi *Iphigenia* gazdagabb drámai emotiókban: a dicsvágyáért leányát feláldozni kész

atya; az élet legboldogabb szakában, az önfeláldozás magasztos, de rá nézve végzetes erényére emelkedő, pedig az életen rajongó szeretettel csüngő hajadon; az anyai érzésében rászedett anya, midőn belátja, hogy áldozatra hozta, a boldog házasság ölébe az édes anyai gonddal Aulisba vitt leányt; a fölébredés iszonyú pillanata, s végre az áldozat perczében megmentett és Artemis által ismeretlen helyre ragadt és eltűnt Iphigenia: sokkal mélyebb, megrendítőbb hatású mozzanat mindez, mint sem az aulisi *Iphigenia* túl ne szárnyalja a taurikai *Iphigeniát*. De e két műben Euripides drámairói jellemének két sarkpontját látom: amabban a természet és élet boldogító köréből szakította ki a melegen érző hajadont, a végzet kérlelhetlen, sötét háttérben működő hatalma hajtja őt a halál örvényébe, de ő e pillanatban hősnővé magasztosul és nemzetéért föláldozza magát, az örvényből láthatlan magasságba emelkedik, megdicsőül; ime az enthusiasta Euripides *Iphigéniája*. Emebben a hősnő hazájába visszasóvárgó, a barbar földet megvető királyleány lesz, kivetkőzik fennkölt magasztosságából, a testvéri szeretet vesz uralmat rajta, de meleg, de szenvedélyes, de igaz: ime a földi szenvedélyeket híven tolmácsoló Euripides *Iphigeniája*. Nem az emberi természet hű képe mind a kettő? — Az önmagáról megfeledkező rajongás és önfeláldozás nem oldja meg egymaga az élet szövevényes fejtvényét; de higgadt öntudat, világos értelem, finom lelemény szintén csak belebonyolúlhat a kérdések útvesztőjébe: leszáll a vallásos kedély mélyébe az Olympus küldötte és könnyű szerrel megoldja a csomót, hogy a cselekvény egységes, bevégzett, tehát tökélyes alakot öltsön a tökélytelen élet alaktalanságából.

III.

Minő mély hatást gyakorolt Euripides merész alkotása, mennyire megfelelt a mythos gazdag tartalmának tudatára ébredt, de azért a rationalismus sekélyeiben el

nem veszett költő felfogása a bölcsészeti eszmék és kérdések finom vitatásához szokott attikai nép felfogásának: bizonyítják azon — bár, fájdalom, alig egy pár töredékben ismert, de ennyiben is mesterkezekre valló — művek, melyek a klasszikus ókorban többé kevésbbé ugyanezen dráma pendantjai, vagy egyenes utánzásai gyanánt tekinthetők. Bizonyítja az antik dráma mesteri utánzójának, az antik ízlés és művészet törvényei hódoló tisztelőjének, Racinenak ránk maradt terve, egy, az *Iphigenia* Taurikának megfelelő drámáról; bizonyítja a görög tökély mélyebb jelentőségét, a görög öszhang bűbáját, a görög szellem józan mérsékletét, a görög alkotás finom méreteit és arányait utólérhetetlen hűséggel tolmácsoló Gœthe remeke. Maga Sophokles ugyanazon mythikus körből vett tárgyat dolgozott föl *Khrysesben*. A mint Hyginus CXXI és CXXII meséiből, melyek majdnem teljes bizonysággal színművekben feldolgozott mesék, mert a görög költő hagyományaihoz sokkal hívebben ragaszkodott, mint az újabb kor költője, s az utánzó Pacuvius római költő nagy hatású és úgy látszik nem csekély eredetiséget tanúsító *Dolorestes* (Álorestes, mint véleményem szerint helyesen értelmezi Pacuvius darabjának czímét Ribeck, mert a sorsfordúlat épen abban áll, hogy Pylades akar Orestes helyett meghalni) czímű darabja ránk maradt töredékeiből meglehetős pontossággal Schöne egybeállítja a *Khryses* tartalmát, ez nem egyéb, mint kibővitése, talán szövevényesebb tovább szövése ugyanazon mesének és a mi legfontosabb, ugyanazon szellemben felfogva és keresztűlvíve. Mit jelent ez, ha nem épen az Euripides álláspontjának igazolását? Sophokles ránk maradt két darabja után indúlva, e költő soha meg nem zavart, derűlt világnézetén nyugvó öszhangtól lebűvölve, megtámadói feledni látszanak oly mozzanatokat, melyek, hitem szerint, fölötte jellemzők. Nem az Iphigenia mondakör legfrissebb hajtását szedte-é le Sophokles is említett művében? Csak Euripides

kalandos képzelme volt-é az oka azon átalakúlásnak, melyen a mythosok felfogása átment? Mert mi a *Khryses* tartalma? Természetesen csak Schöne egybeállítását követem, mert azt teljesen elfogadhatónak tartom:

Khryses Agamemnon kedvesének, Khryseisnek, Khryses főpap leányának, szerelemgyermeke, kit anyja, még atyja előtt is, Apolló gyermekének ad ki. Tehát féltestvér Orestessel és Iphigeniával. Thoas alkuba bocsátkozik Khrysessel a megmenekült Iphigeniának, ki a szent szobrot is elrabolta, valamint két bűnös társának (Orestes és Pyladesnek) kiadatása iránt. Khryses mint igaz görög, csak az igazán bűnösöket: tehát Iphigeniát és testvérét hajlandó kiadni, s ezzel Thoas meg is elégedett. Ekkor Khryses tudtára adja a két barátnak határozatát és kérdi tőlük, melyik közülök Orestes? Erre támad a vetély a két barát közt, mert mindenik magát adja ki Orestesnek (tehát: Álorestes) és végre mindkettő kérte, miután egyik sem akart engedni, hogy Khryses adja ki mindkettőt. Ekkor a válságos pillanatban fedezi fel Khryseis születésök titkát.

Hogy a barátok közti vetély mily hatást tehetett, Cicero *Barátságról* irt gyönyörű értekezésében tett megjegyzéséből tudhatjuk, mely szerint az egész színházi közönség viharos tapsban tört ki e jelenet láttára; lehet, hogy e jelenet Pacuvius leleménye, mint szeretnék azok hinni, kik a latin tragédia eredetisége mellett is szót emelnek, mi mindenesetre egyike a dráma története legnehezebben megoldható kérdéseinek, de azért maga a mese ugyanaz. Kell-e Euripides mellett erősb bizonyítékot felhoznom?

Ép oly érdekes egy más költőnek Polyeidosnak műve, ki Schöne gyanítása szerint valószínűleg ugyanaz a Kr. e. 398 tájt élt dithyrambikus költő- és festővel. E mű tartalmát meglehetős alapossággal egybeállíthatni, Lukianos *Ioxaris* cz. műve azon helyéből, mely az Orestes-cultusra vonatkozik. Orestes és Pylades hajótörést szenvedvén, a

vad skhüthák kezébe kerülnek. Áldozatra hurczoltatnak. Iphigenia már a szent vízzel megfecskendezi őket, midőn Orestes így kiáltott föl:

«Hát nem elég, hogy nővérem is feláldoztatott? Nekem is úgy kell elvesznem?!»

Ekkor Iphigenia testvérére ismer s valószínűleg sikerül neki a két ifjú bilincsét megoldani, ezek az őrökre rohannak, fölfegyverkeznek, Iphigenia a szent képet keríti kézre. A dolog harczra kerül, melyben Thoas Orestes kezétől esik el. Az elősietö skűthák csoportján a menekvők keresztül törnek, hajóra szállnak és eleveznek. Aristoteles a fölismerésnek, mint sorsfordúlatnak, Polyeidas által használt e nemét megdícséri és az okoskodás, vagy eszmerokonítás útján történőnek nevezi, a fölismerés másik három nemétől különböztetvén meg, melyek eszközei: a *testi jegyek* (Euripidesnél a fölismerés megerősítésére szolgálnak) még pedig anyajegyek, vagy pedig később kapott jegyek; azután *külső jelek* milyenek az ékszerek, gyűrűk stb., mely utóbbi nem az újabbkori sentimentális drámákban az unalomig ismerve van; végül a költő által kitalált *lelemény*, milyen a levélküldés is. Aristoteles mind ezen felismerési módok közt a legutóbbit tartja legjobbnak, mi igen éles itélőtehetségre és a dramaturgiai követelmények alapos ismeretére mutat.

E két mű közül az elsőt azért hoztuk föl, mert Gœthe a *Khryses* meséjének megfelelő meséjű darab tervét hagyá hátra egyik levelében, melyet olaszföldi útjából 1786 okt. 19-ről ír, midőn *Iphigeniája* épen végleg alakot vala nyerendő. E terv szerint Elektra azon reményben, hogy Orestes a taurikai Artemis szobrát Delphibe szállítja, megjelen Apolló templomában és a végzetes családi átok végleges kiengesztelése jeléül a kegyetlen dárdát fölszenteli, mely a Pelopidák családjában annyi rokonvért ontott. Találkozik egy fiatal göröggel, ki elmondja: mint látta Orestest és Pyladest halálra hurczoltatni. Elektra fájdalmában magán

kívül van, nem tudja: az istenek, vagy az emberek ellen forduljon-e átkaival. Ekkor jelenik meg Iphigenia két társával. Elektra szenvedélyes türelmetlensége szép ellentétet alkot Iphigenia szende, vallásos nyugalmával. A fiatal görög Iphigeniában az áldozó papnőt ismeri föl. Elektra haragra lobbanva a végzetes lándzsával már-már Iphigeniát kész megölni, midőn egy szerencsés fordulat a két nővért és fivéröket megmenti e szörnyű válságból. Gœthe e jelenettől oly hatást remélt, milyent nem minden nap idéz elő bármely jelenet. E mesét mi úgy tekinthetjük, mint a kész, csak átalakításra váró *Ighigenia* kevés cselekvényének egy más műben kárpótlását, mert hogy e delphosi *Iphigeniájának* cselekvénye gazdagabb lett volna, alig szenved kétséget. De e terv bizonyítja, hogy Gœthe Hyginus fentemlített meséit ismerte. A Polyeidos darabját azért említők föl, mert Gœthe fölismerési jelenetét előkészíté Pylades azon cselfogása, hogy Orestes történetéhez hasonlót költ és ezt adja elő Iphigeniának; Iphigenia pedig Agamemnon családjáról tudakozódván, azon szenvedélyes és izgatott hangulatból, melylyel Orestes a saját maga által elkövetett anyagyilkossági bűnt előadja, meggyőződik arról, hogy az elbeszélő hasonló bűnt követett el és ezt ki is fejezi. Ekkor tör ki Orestes, hogy ő nem tűri a nemes, égi nő eláltatását, s kijelenti, hogy ő Orestes. Engem meglepett azon finom szálakba átmenő összefüggés, mely van Gœthe műve és az ókor itt felhozott darabjai, tehát az ó klasszikai hagyomány közt. Ki igazságosan kíván eljárni ítéletében, annak minden kis mozzanatot, mely alkatelemévé vált Gœthe bámulatos alkotásának, tekintetbe kell venni.

Így szállt tehát az utókorra *Iphigenia*, a Pelepidaház öröklött átkának szent feloldozója, mint költészeti eszmény, vetekedve Sophokles *Antigonéjával*, bár fenségben ezt utól nem érve, de a nemes nőiség igaz kifejezésében vele egyenrangú helyet foglalva el.

Mielőtt Gœthe művének jellemzésére térnénk, szükségesnek tartjuk egy pár vonásban föltűntetni azt a viszonyt, melyben az újabb kor a klasszikus ókorral áll az utánzás kérdésében. Ha a latin költészet legkiválóbb alkotásait egybehasonlítjuk a görög költészet megfelelő példányaival, a többek közt csak Horáczot a görög lantos költőkkel, meglep az az életeleven, a másolatig hű utánzás, mely egy szellemre, egy ihletre, egy világnézetre, a költés egyforma módjára látszik vallani, de azért a római élet közvetetlen kifejezője a római költő műve. Egész versszakok, epizódok, fordúlatok, hasonlatok, sőt gyakran hangúlat és hang majdnem másolatnak tűnnek föl, és mégis úgy egybeolvad a nemzeti élet nyilvánúlásaival a latin lantos elbeszélő, sőt még drámai költő műve is, hogy e szép viszhang, mint a mesebeli Echo még forrón szeretheti Narkissosát, az epedés miatt még nem vált puszta hanggá, mely elveszté erejét, életét. A XVI. évszázad utánzásában már a szobai éjjelezések mécsénél fölidézett ókori eszményképet véljük látni a természet illatártól ittas legében, s a tanultság és mesterkélt szabályok korlátai által nyűgzött költő lelkesedését az értelem elvont képei gerjesztik föl inkább, mint a nemzeti élettel egybeforrt, életteljes érzelem és működésbe hozott képzelem valódi áthatottsága. Ilyen szellem lengi át az olasz Ruccelai *Iphigeniáját*, mely Euripidesét nyomról nyomra követi, csak ennek nemes egyszerűsége ölt benne pompázó, szónokias jellemet, s az egyes helyek bő részletezése, tudós zamata, a párbeszéd elnyujtott alakja, elegans színezete különbözteti meg az eredetitől. A humanisták rajongó lelkesedését a sírjából föltámasztott klasszikus ókori szellem iránt, mert az ókort ismerték azelőtt is annak szelleme nélkül, ki ne tisztelné? De épen azon mohó vágy folytán, hogy minél több emlékét mentsék meg az ókor hagyományának, ennek legcsekélyebb íze is értékessé vált. A művészi utánzás ez iránya meddő. A köl-

tészet csak a nemzeti élet talajából meríthet erőt. A XVII. évszázadban már az utánzás oly alakot öltött, mely a „*hűtlen hűség*“ elvének megfelel. Az ókor költészeti hagyományának romjai : új elevenítő szellemtől átlengve, pompás épületekké válnak, melyeknek stilja már a valódi renaissance szellemét tükrözi vissza ; de a csillogó épület mely nagyszabású alkotó szellem műve, épen méreteinek szabályszerűsége, sokszerű egybetétele, a rápazalt dús fény, pompa, a háttér egyhangú változatlansága miatt soha a nemzeti szellem önkéntes nyilvánulása gyanánt nem volt tekinthető. És Schiller gyönyörű gondolatát: «A szellem építi porhüvelyét», találóan lehet alkalmazni Racine és kora költészetére, mert e kor előkelő, finom ízlését, a szerelmi kalandok, lovagias kedvtelések és erények iránti előszeretetét, illemszabályok által korlátozott modorát, mindenben a természetesnél jobb, nemesebb alakok iránti hajlamát, de nagy szenvedélyektől áthatott voltát, az élet szövevényeiben szerzett tapasztalatait, a zajos és mesterkélt élvezetek közt a gyermetegség iránt elvesztett érzéket, finom romlottságát, mely a nemesség mázával kendőzik, híven tolmácsolja a franczia klasszicizmus, mely meghódítá, lebilincselé, utánzójává tette a legtöbb nemzet költészetét. Csak a spanyol és angol nemzet voltak oly szerencsések, hogy nemzeti szellemtől megelevenített drámai költészettel bírtak, amaz Lope de Vega, Calderon és Moreto, emez a páratlan Shakspere, dicső alkotásai folytán. A keresztyén romantika és ókori klasszicizmus közti nagy, két különböző világnézeten sarkaló ellentétet alig lehet szembeszökőbb módon szemlélni, mint egybevetve Shakspere bármely, tárgyára nézve keresztyén mondakörből merített drámáját a Racine klasszikus korból merített drámájával. Amannál minő nagy, végtelen láttával lep meg az ember és élet, minő mélység az egyéniség felfogásában, minő szabadság, erő, titáni merészség a kivitelben ; tér, idő korlátai mint hullanak le a Pro-

metheus teremtő szelleme előtt, mint hiányzik mind az, mi eltanúlt, mi utánzat, mi önkényes, mi feszélyes, mind a jellemek, mind a nyelvezetből, mint Schlegel mondja: «e Prometheus a bűvös szellemvilág kapuit föltárta, szellemeket idéz, boszorkányokat léptet föl, a levegőt enyelgő tündérekkel, villikkel népesíti be, és emez csak a képzelemben élő lények is az élet színét öltik föl a csalódásig híven». Nála az ellentétek harcza előttünk forrong: költészet és próza, komolyság és tréfa, pathosz és gúny, emlékezet és sejtelem, szellemiség és érzékiség! Hova dobta el Aristoteles szépészeti elvét: hogy a tragédiába vegyíteni a komédia alkatelemeit törvényszegés! Racinenál minő kimért láthatár, az egyéniség minő typikus felfogása, minő szabályszerűség a tér, idő korlátainak milyen tiszteletbentartása, egységes színezet, egyforma hang, minden sorában hatásos szónoki pompa, kifejezési dísz, képletek és alakzatok chablonszerű ékítményei. Csak egyet nem tud eltagadni, csak egyet nem bír visszatartani, csak egyben marad hű tolmácsa az emberi szívnek: és ez a szenvedély. A mesterien alkotott szép, szónokias mondatoktól az iskolaszerű kidolgozás mellett kiárad a mélyen érző költő mély, igaz szenvedélye. Finom szalonok szőnyeges termeiben az előkelő modort lelkiismeretesen megőrző hősök az udvar előkelő körében élő urakhoz hasonlítnak; de Racine nemes szenvedélye e finom kört a költői igazság és életteljesség színével ruházza föl. De boldog Shakspere, hogy a maga által teremtett világ törvényalkotója is lehetett; minő küzdelembe kerülhetett Racinenak teremtőtehetségét a már kész törvények korlátai közé szorítni! A franczia ítészek mintegy becsületbeli dolognak tekintik Racinet a német ítészek szenvedélyes megtámadásai ellen védeni, bár többen bevallják, köztük a jeles *Villemain* is, hogy bámulatos ugyan Racine abban, mit az ókori mesébe pótolva szőtt be, de nem tekinthetők e változtatások, a művészet örök szempontjá-

ból, haladásnak. Azonban még az ítéleteiben méltányosabb jelenkorban is egy *Chasles* azt állítja, hogy a franczia nemzetnél azon föltételek, melyet az utánzás sikerére nézve szükségesek, inkább megvannak, mint bármely nemzetnél, mert a franczia író, ha a klasszikus világba lép, csak nemzeti élete bölcsőjéhez fordúl, mint Antæus az anyaföldet érinti. Nem is kell mondanom, hogy ez állítást ép oly merésznek tartom, mint Schlegel Vilmos követelését, hogy az, ki az ó-kort utánozni akarja, vallásos és erkölcsi nézeteit, szokásait, gondolkodás- és kifejezésmódját kell utánoznia. De akkor miben nyilvánúl az alkotás? Ez óhajtásnak meglepően megfelel Gœthe *Helenája*. De nem válik-e allegoriává? Hol van az élet eszményített képéből, mit a drámai költés feladata adni, az élet maga?

Racine minden görög utánzatában alapszenvedélylyé a szerelmet tette. Így azon tervben is, melyet hátra hagyott, egy készítendő taurikai Iphigeniáról, szintén ez elem csúszott be. Holott maga a mese, a mesének alapúl szolgáló erkölcsi eszme mennyire kizárja köréből épen a szerelmet! Maga Euripides ezt csak futólag említi. Sajátságos iránya az újabb költészetnek, hogy a szerelem benne kizárólagos helyet kíván elfoglalni; a többi emberi indulat és érzés mint egy központ körül csoportosúl egy mindenható szenvedély: a szerelem körül. Saint-Marc Girardin elmésen jegyzi meg a drámai szenvedélyekről írt kitűnő művében, hogy azon ókori hagyományokat is, melyekben az alapszenvedély egész más, az érdek egészen más mozzanatra van irányozva, a szerelem beszövése által az újabb kor teljesen megváltoztatta. «A régiek atyák, férjek, fiak, polgárok és mindazok, mi csak az ember e földi életben lehet: az újabb kor emberei, ha csak a regényírók és költők után ítélünk, csak szerelmesek.»

Racine meséjében is lényeges szerepe van a szerelemnek. Ebben Thoas király fia vad sküthák rablócsapatjai kezéből kimenti Orestest és Pyladest s akkor

tudja meg, hogy e két ifjú: görög; kedvese Iphigenia pedig mint irtózik a véres áldozattól, annyival inkább épen a görög vér ontásától. A király neheztel fiára azért, hogy egy rabszolganőbe szerelmes. A fiatal herczeg hivatkozik arra, hogy Iphigenia fejedelem leánya, kit épen az áldozás pillanatában kalóz taurok raboltak e zord taurikai partra. Tehát Iphigenia csodaszerű megmentésének kiküszöbölése és a szerelem beszövése képezik Racine felfogásában az újabb mozzanatokat. Patin azon meggyőződését fejezi ki, hogy ha Racine e művét megírja, *Phaedra* és *Iphigenia Aulisban* című műveivel lesz vala egy sorba állítható, melyben, ha megváltoztatja is sokban az ókor erkölcseit, s befolyást enged azokra az új kor szellemének a görögök leghűbb, legékesszólóbb tolmácsa lett volna ebben is, mint a más két fent megnevezett művében. — Hasonló szellemben alakítá át Euripides meséjét Lagrange-Chancel, ki nagy feltűnést költött fölléptekor és mégis észrevétlenül tűnt le, mi a középszerű, divatos költők állandó sorsa. Lagrange művében még egy skütha fejedelemasszony is belejátszik a cselekvénybe, ki szerelemre gyúlad Thoas iránt, ki trónjától fosztá volt meg családját. Szerelem és nagyravágyás vezérli: Iphigeniának Pylades iránti szerelmét felhasználja arra, hogy a szintén Iphigeniáért rajongó király elől Iphigeniát Orestessel együtt megszöktesse maga helyett, a sarmata követ kíséretében, kivel ép őt akarta volna a király elküldeni. Egész fejedelmi udvar főuraival, követeivel, cselszövényeivel és kalandjaival. Mivé vált az eredeti mese! A XVIII. évszázad utánzata egészen más jelleget ölt. Ezen, minden hagyományt mosolygva, gúnyosan megtámadó évszáz nagy eszméivel a költészet mezején föllépett kitűnőségeinek kicsinyes önteltsége, hiúsága, mosolyra késztő. Így Voltaire és La Harpe vakmerő megvetése az ó-klasszikai irodalom iránt, melynek jelentőségét az alkotta volna, hogy a franczia gigászok *utánzásra méltaták*, mint Voltaire

kifejezi; melynek gyermeteg egyszerűségét a szini hatás szempontjából nevetségesnek tarták, mint La Harpe, *Philoktetes* átalakitásánál Sophokles költészetét a szinpad követelményének megfelelővé is akarja tenni, s ezért az egész mesét az újabb kor felfogása szerint a szinpadi hatás kedvéért gyökeresen ki is vetkőzteté mindabból, mi e fenséges művet a legszebb költői alkotások egyikévé emelte. A XVIII. évszáz már túlhaladott álláspontnak tekinté a klasszicizmust, de nyűgeihez, szabályaihoz még merevebben ragaszkodott. Soha irodalom nem volt sajátosabb ellentétekből összeszőve. A hiedelmi alapot támadá meg hitben, politikában, társadalmi kérdésekben, művészetben; de a hiedelmi alap helyett a sekélyes rationalismus ingoványaira épitett. E korszak a rombolásban nagyszerű, dicső, de az alkotásban kicsinyszerű vagy utópistikus. A minden hitet, meggyőződést és eszményt elvető Voltaire műveiben a gépezet használata oly kisszerű, melyhez fogható kevés van.

E korszakban keletkezett *Guimont de la Fouche* műve, melyet Gœthe főképen Diderot bíráló méltatása alapján ismertetett. E darab és Gœthe műve mellett még létezik a *Guillard* operaszövege, melyre Glück azon gyönyörű operát irta, melynek Iphigeniáját ki szerencsés volt Joachimné által tolmácsolva hallani, a görög tragédia elnémult zenéjét a klassikus kor lelkének fuvalmát érezheté. Gœthére ez operaszöveg aligha volt hatással. Guimond darabjában a két barát egy szerencsés véletlen által elszakíttatik, hogy épen a megáldoztatás és fölismerés pillanatában jelenjék meg. E műben Iphigenia a rationalismus álláspontján áll: szavait átlengi Voltaira szelleme; Thoas csak fenyeget és szónokol, Pylades pedig az önfeláldozásban a fitogtatásig megy. Patin egy pár szép helyet kiemelve e műből s Euripides megfelelő helyeivel egybehasonlítva, mintha csak a franczia klassicizmus fögyengéjét fejezné ki e bírálati megjegyzésében: «a mi

drámai nyelvünk ünnepélyes méltósága a szenvedély igaz hangját őszinteségéből kivetkőzteté.»

Íme Gœthe elődei. A klassikus eszmény hatása a múlt évszáz végén újra emelkedőben vala. A számba nem vevő elbizakodottság helyet adott az alapos nyomozás és tudományos szigorra támaszkodó értelmes bámulásnak. Hozzá járult e bámuláshoz az irodalmi megújhodás szükségérzete, mely mindig fölébred, valahányszor a rideg formalizmus békói tűrhetetlenekké válnak, mert ezek meddőségre kárhoztatják egész nemzedékek szellemi termőképességét. Ez érzelem uralkodott a német földön is minden irányban. *Hans Sachs* és *Ayrer Jakab* nemzeti mondákból táplálkozó dráma-költészetének örököse *Gryphius András* halála után, Mayer elmés megjegyzése szerint, a szép nemzeti hagyomány gazdag bányája, mint a Szigfried kincse, mélyen el volt sűlyesztve, úgy hogy már Gryphius a római és byzanci történelemhez fordul, ebből meríti tárgyát: a szabályszerűség, de egyszersmind a természetietlenség is mindinkább túlsúlyra emelkedett. *Lohensteinnál* ez még kirívóbb lett. Tanúltsággal akarták helyettesíteni az igaz érzést és szenvedélyt, az élet eleven közvetetlenségét. Sőt épen az utánzat utánzása az, mi a német költészetet még lealázóbb bilincsekbe verte. A különben elméleti rendszerekhez nagy hajlammal viseltető nép drámai költésében hajthatatlan törvények alkotójává lesz *Gotsched*, kinek a felőle fenforgó eltérő nézetek mellett is közönségesen elismerik azt az érdemét, hogy kizáróan a nemzeti érzés felköltésére kívánt és tudott hatni; de a franczia mesterek mesterkélt rendszerét zsinórmértékűl állítá föl. *Bodmer* és követőinek forradalmi föllépésére volt szükség a természethez visszatérés érdekében. Shakspere nevét irta zászlójára a *Sturm und Drang*-korszak. Legnagyobb forrongás uralkodott. Széttört a mesterkélt szabályok igája, de a féketvesztett szabadság formátlanságra ragadta a költőket. Az érzés, mely a természet ki-

meríthetetlen forrásából örök ifjan buzdúl föl, a bevégzett költői alkotásra még nem elég. Az alak nélkül valódi mű nem képzelhető. De épen ez alak nem függ egészen az egyéntől. A formáló elvet magával hozza minden teremtő genius; de azért a mű létrehozása, mintha csak a Schiller harangöntéséhez hasonlóan az egy szellemben munkálkodók közös műve lenne. Az egyéniség adja meg a bevégzettséget, az egyöntetű jelleget, de mintha a megrepesztett mintát mások készítették volna. Minden esetre: ez utóbbi soha sem végleges forma; de ennek képződését elősegíti. A mozgalom iránya helyes volt, visszatérés a természethez, de ennek két útja volt: a romantika és klassicizmus igaz felfogása. Mint Gœthe elismeri, őt az antik vezette vissza a természethez. A józan ízlés és termékeny művészeti elv alapos kutatói Winckelmann és Lessing, eme német Aristoteles, léptek föl. Hatásuk Gœthére mély és átalakító volt. Winckelmann műtörténelméből élénk, megszólamlásig hű alakban látta Gœthe elősugárzani a görög tökélyt, ennek eleven életteljét és mégis finom rész letekig bevégzett arányosságát. A klassikus írókat szenvedélyes szeretettel olvasgatá újból s mintha a plastika magyarázta volna a költőket, Laokoon csoportja Virgiliust. A belvilágában forrongó elemek zűrös állapota e bámulatosan egészséges szellemre elviselhetetlenné lett. Shakspere féktelen ereje absorbeálni látszott lényét, csak növelte a bensejében zajongó küzdelmet. Egyéniségébe Shaksperet beolvasztani nem bírta volna úgy, hogy épen egyéniségét föl ne adja, mint e küzdelem a *Wilhelm Meister*ben megragadóan van lefestve. De mindig megmaradt Gœthében azon átalakíthatatlan elem, azon formáló elv, mely az egyensúlyt, a legkínzóbb vagy legrajongóbb beltusák után ismét nyugalomra csillapítá le, mely benne az ősterméseztből hozott, megsemmisíthetlen alkateleme volt létezése és fejlődése bármely alakjának. Ez egyensúlyra törekvésnek köszönheti azon olympi nyugalmat, mely e

homlok körül lengett, e homlok minden gondolatát rythmikus alakba öltözteté, mely soha sem engedé belső *énjét* egészen beolvadni a világot beolvasztó eszmék és érzelmekbe sem. Ez tükröződik le *Iphigeniá*ban, *Tasso*ban; ezért nem enthusiasta. Az enthusiasmus elragadtatásaitól, de kétségbeejtő szenvedéseitől, túlhajtott igaztalanságaitól, de rajongó lelkesedésétől, önfeláldozó eszmecultusától is ment maradt. Másik mestere Lessing volt, ki Shakspere iránt hódoló tiszteletet ébresztett, ennek lelkes terjesztőjévé lett és ugyanakkor Aristotelest a szépészét Euklidesének, tehát örök törvényhozójának ismerte el. Lessingben és Gœthében mintha csak ugyan azon irány jutott volna uralomra. De Lessing az iránytű szerepét képviselte, Göthe a hajósét. Lessingben az ítész szigora, a műkedvelő lelkesedése és a költő fogékonysága egyesült; de egyéniségében hiányzott azon formáló elv, mely mind ez elemeket öntudatosan egybeolvaszsza. Vagy az ítész szabálya feszélyezi a költőt, vagy a költő tévelyíti el, teszi ingadozóvá a műtökély megalapításánál. De egyben legyőzhetetlen: abban, miben századát fejezi ki. A XVIII. évszáz szabad gondolkodása éles fegyvert ad kezébe; de ő nem rombol a nélkül, hogy félkézzel ne épitsen. Ebben legnagyobb. Mi volt tehát a feladata? A klasszicizmusból az ó-kor szellemét szívni be, hogy annak alakító képessége, kifejezési gazdagsága, plastikus szemlélhetősége elsajátítassék és a görög tökély egyszerü fensége érthető legyen; de a romantikából az élet mélyebb fölfogását, a keresztyén szellem újabb távlatát, az egyéniség mystikus teremtőképességében vetett majdnem csodaszerű hitet, még az alakot nem öltött sejtelemvilág tiszteletét is, és a szeretet engesztelékeny, kibékítő fuvallatát szívni be: ez volt e korszak feladata. E feladat megoldója lőn Gœthe. Ki ily feladat megoldására bir hivatással és képességgel, az titáni erővel lőn a természettől fölruházva. És épen ezt tesz Gœthe egyéniségét a legbevégzettebb költői egyéniséggé, alakját

szoborszerű széppé, mert élete különböző korszakainak mintegy symbolumai művei és ezekben a belküzdelem mind meg annyi győzelmi jelét láthatjuk, melyeket óriás egyénisége, mindig derült, nyugodt homlokkal kivívott. Mint egyik lángeszű alkotásában *Mahadoh a föld királya* a tűzből megifjodva kel ki, így haladt ő beltusák tüzen keresztül. *Faust*ja azon piramis, melyet mintha csak fejlődése különböző korszakainak mély jelentőségű hieroglyphjeivel írt volna be. Énjét tárgyiasítani és mint objectumot szemlélni a nélkül, hogy az alanyiság éltető lehelletének érzetét teljesen elvesztette volna: még egy költő sem volt képes soha. De épen ebben rejlik költészetének azon tagadhatatlan árnyoldala, hogy minden külsővé vált nála, hogy alakot nyerhessen. A forma-érzék mindinkább helyettesíté az igaz álhatottságot, a symbolismus mindinkább helyettesíté az igazi cultust. Ő maga mondta, hogy a művészettel szemben polytheista. A polytheismus csillogó formája foglyul ejté. Szép Helena utáni kalandos vágyódásában vesztett el valamit a bensőies kedély igaz melegéből. Szász Károly szépen jellemzi Göthe költészeti irányát szembe állítva Petőfivel, ki «igazán őszinte, igazán közvetlen, teljesen a pillanat benyomásait irta le; Gœthénél, ha az őszinteség teljes is, s bizonyos értelemben az, de a közvetlenség látszata csak művészet, bár épen az a legnagyobb művészet.» «Érzésének», irja tovább, «dalba öntése természetének legbenső lényege, de egy szűrőközegen át, mely abból a pillanatnyit, az esetlegest kiválasztja, a nélkül, hogy idegent, valótlant, csak egy szemernyit is tenne hozzá s ez által őszinteségét és valóságát megvesztegetné». De épen a Pindaros által a halandó testtel szemben halhatatlannak nevezett *alaknak* e cultusa tevé őt mindinkább külsőiessé, hideggé. Ezért mondja róla Ampère, kit pedig Gœthe saját egyénisége alapos ismerőjének, éles, beható szemmel bíró szemlélőjének nevez: «közelről szemügyre véve a dolgot, az alak a *Götz von*

*Berlichingen*ben *még nincs* kifejlődve; ez *uralkodik* már az *Iphigeniá*ban, és a *Natürliche Tochter*ben ez *minden*". De meg kell adni, hogy azon korszakban, mely írói egyénisége kifejlődésének fénykora volt, a nagy küzdelem árán megszerzett nyugalom derűje oly igéző hatással tölti be Gœthe egész lényét, hogy ez idő tájban *Sturm und Drang* korszak lezajlott rohamos alkotásai után, a győzelmes öntudat steni mosolya sugárzik elénk minden sorából. Nem volt költő, ki oly hatalmas fogékonysággal tudta volna magába olvasztani a legkülönbözőbb korok és népek szellemét, mint ő. És sértetlenül ép maradt maga az alkotó Prometheus. Évekig lelke mélyén nyugodtak egyes tárgyak, legendák, benyomások; évek múlva egyszer csak, mintha bűvütésre, oly könnyen, oly erőfeszítés nélkül léptek napvilágra. Csak megrázta termőképességének arany fáját, és hullott alá az érett gyümölcs. Minden műve a tárgyiasság alakjában, alanyisága egy-egy darabját jelképezi. Drámai alkotásaiban Götz gróftól kezdve *Faust*ig nyomról nyomra kísérhetjük a fejlődés mindig újabb alakját, melyről azt hinnők: ez Gœthe és ő mindig újabb alak fölvételére képes. Csak hasonlítsuk össze múzsája első termékeit, hallgassuk meg a Friderika iránti forró szerelmének hatása alatt keletkezett első dalokat és hasonlítsuk egybe a *West-östlicher Diván* keleti bölcsességben megnyugodott, de keleti érzékiség által édes álomba ringatott agg költőjének dalaival: minő ellentét. És mégis! Amaz első dalokban az égő szenvedély oly tárgyias alakot ölt, mintha a szerető szív csak költené magát a szenvedélyt; emez őszi virágokban a nyugalom oly meleg kedély nyugalmaként lehel ránk, mely kedélyben a viharok csak elpihentek, de végkép el nem szunnyadának. Drámái nem különben élte különböző korszakában tett confessiók. *Iphigeniá*ban épen az ő általa is «északi természet»-nek nevezett forrongó ifjú kimeríthetetlen teremtővágya, a német kedély közvetetlensége, mely mindent készpénz gyanánt vesz a költők kezé-

ből a helyett, hogy csak igérvénynek tekintené, a klassicismussal lépett frigyre. Egy második *Götz von Berlichingen* nem született. Nem állhatom meg, hogy ne idézzem Mayer jellemzését Göthe e korszakáról, melyet Lewes oly erővel, oly hatalmas tollal ecsetel, hogy még férfi küzdelmeinek és diadalának elismeréseül szebb koszorut nem kapott, mint Gœthe Lewes kezéből.

„*Iphigenia Taurikában* Gœthe minden esetre legérdekesebb korszakának válpontján keletkezett, mint egyike azon alkotásainak, melyek annál határozottabb alakban lépnek napvilágra, minél hosszasabban nyugodtak keblében, a hol táplálkoznak, növekednek és nemesbülnek, mialatt azon pillanatnyi mozzanatok, melyek lényével összeforrni nem valának képesek, vagy végkép elenyésztek, vagy, ha a pillanat kényszerítő hatalma folytán napfényre törtek az éretlenség bélyegét hordják magukon.» Hozzátehetjük e szavakhoz, hogy *Iphigeniá*ban épen a bevégzettség utolérhetetlen mintaképét bámulhatjuk, mely a legnagyobb magasztalás egy műre, mint művészi alkotásra vonatkoztatva, de nem mindig az az embert egész valójában híven kifejező drámai költés szempontjából. Lehet egy műben művészi igazság a nélkül, hogy drámai igazság is legyen benne. E paradoxonnak látszó tételt lesz alkalmam bővebben *Iphigeniá*ja elemzése nyomán érvekkel támogatni. Gœthe megítélésénél ezt egyik legfontosabb mozzanatnak tartom; így saját álláspontom igazolása is a legszigorúbban megkívánja, hogy bizonyítékokkal erősítsem föntebbi állításomat. Gœthe tevékenysége legmunkásabb és nagyszabású egyéniségének állami hivatal, társadalmi állás, irodalmi munkásság, művészeti és tudományos tanulmányok közti szoborszerű arányosságban való kifejlése dicső szakában, e gazdag, kimeríthetetlen belvilág élvezésének olympi napjaiban: a teremtő Prometheusnak, mint saját teremtő képességéről gondolkodva magát gyakran a titáni faj egyik sarjának képzelé,

pihenő óráiban írta tehát *Iphigeniát*: quieto die, quieta mente, mintha csak egy húzomban irta volna az egészet, mint a negyedik felvonást Schwalbensteinen 1779. april 19-én. Szépen mondja Gervinus: e darab, mint symbolum tekinthető, melyben a tisztúlt világnézetre és nyugalomra magát kiküzdött költő a hősök ama végzetes családjának magasztos kiengesztelődésében saját, önmagával való kibéküléset örökíti meg. Schäfer hasonlóan jellemzi e művet. «E lélektani képhez az alapvonás a vad titáni faj egyik sarjának lemondás által nyert megnyugvása, meg volt Gœthe keblében is; ő is keresztül küzdötte magát a titani küzdelmen és elmondhatta magáról

Távol vidékről erre sort vete
S most a barátság itt lekötve tart.

Ő érezte már, mint ugyane költeményében mondja:

A túlfeszült érzés nem úr magán,
Új s új veszély felé sietni,
S a lázas izgalom után
Meg lázasan pihen ki.
Vidám napokban vad, szilaj,
Tombolni tud, örülni nem.
(Szász Károly fordítása szerint.)

Ez az, mit a görög αὐτάρκεια lefordíthatatlan szóval fejez ki, mit Horácz egyik legszebb ódájában *sui potens* szókkal pótol: saját belvilágunk öntudatos nyugalma, mely nem engedi egészen foglyul esni lényünket egy szenvedélynek sem, legyen az bármily magasztos, egy eszmének sem, legyen az bármily igaz, csak a szép alak által lebűvölten a benne letükröződő kozmos fényében gyönyörködik. Göthe mindig óvakodik magát egészen adni: épen ez menti őt meg az enthusiasmus veszélyeitől. Isteni előjog élvezése a halandók sorában; de ez csak az egoismus magasb, nemesb alakja, az is igaz. Hideg magaslatokra ragad, a völgy homályát kerüli. Mintha érettünk, velünk szen-

vedni nem tudna. 1779 kezdetén kezdé írni. Hivatalos teendői által sokféleképen gátolva, lassabban haladott, mint remélte. De egy vidám áprilisi napon, mint említők, már a negyedik felvonást írja meg egy végtiben és április 28-án a weimari herczegnő születésenapjára előre kitüzött darab kész volt. A darabban Orestest maga Gœthe játszta, Knebel Thoast és a kitűnő művésznő Schröter Corona Iphigeniát, Konstantin herczeg Pyladest, Scheidler Arkast. Még azon évben előadták egy párszor. Egyik alkalommal Pylades szerepét maga a herczeg játszta. Iphigenia ez első kidolgozásának próza-alakja volt, Gœthe csakhamar egy második, 1781-ben harmadik kidolgozáshoz fogott. 1786-ban művei kiadásával lévén elfoglalva, ismét elővette *Iphigeniáját* és versekben dolgozta ki újra az egészet. Még mind nem érte el darabja azon alaktökélyt, melyet a rajta átlengő eszményies alaphang megkívánt volna. Herder buzdítá, hogy vegye magához *Iphigeniáját* olaszföldi útjára, melyre oly régóta sóvárgott, mely sóvárgását *Mignon dala* kibeszélhetetlen bájjal fejezi ki. Itt, a Gardató partján olvassa újra jambusait. A rengő habok dallamos lejtése, a déli ég fénylő sugárzása, mely a tó sötét kék habjait átragyogja, kedélyét azon lágy merengésbe ringatják, melyet a hazájába sóvárgó görög nő a zord Taurika partjain érez. Sajátságos! Mint német a honvágynak észrevétlen kedélyébe lopódzó igézetétől nem bírt menekedni, holott az észak ködös világából menekült ide. De szerelmének emléke, Stein asszony eszményi alakja kisérte ide is. Verona-, Vicenza-, Paduában és Velenczében dolgozik rajta. Közbe a föntebb említett delphosi *Iphigenia* terve is elfoglalja; végre 1787 elején bevégzi, miután K. Ph. Moritz prozódiai művének irányelvei alapján a versalak ingatagvoltát elenyésztette. Ekkor küldi el Herdernek e «kínosan szült gyermeket», mint maga nevezi *Iphigeniáját*. Még ekkor is kijelenti: «Ilyen mű voltaképen soha sem lész teljesen kész; késznek kell nyilvánítanunk, ha a körül-

ményekhez képest az». Minő kielégíthetetlen vágyat árulnak el e sorok az alaktökély után! Gœthe darabjának végleges alakját Olaszországban adta meg. De később is, jelesen 1802-ben, midőn Schiller volt a weimari színház igazgatója, jelentékenyen megbírálta és átalakította, minden képen színi hatást akarván adni e «lélekteljes műnek, mely csak erkölcsi, de az érzéki szenvedély, élet és mozgalom és minden, mi egy művet valódi drámai művé tesz, hiányzik belőle».

IV.

De lássuk magát e gyönyörű művet. *Az első felvonásban* Iphigenia Artemis istenasszony kegyes papnője, épen a templomból lép ki a szent ligetben, mely amazt környezi. Lelkével honát keresi föl, melytől távol lekötve tartja a zord Taurika partjain kegyetlen tiszte. Bár hálával telik el azon nemes férfiú iránt, ki őt megmenté, kinek otthon, görög honában szívesen szolgálna, de azért csak haza vágyik és felfohászkodik Artemishez, hogy ha megmenté őt a haláltól, midőn atyja Agamemnon föláldozá, mentse meg őt e második haláltól:

Vezérelj vissza, vissza engem is!
Ki a haláltól megmentél, s ments meg
E léttől itt, e második haláltól.

A honvágy, melyet Euripidesnél a kardal oly megható, eleven képben fejezett ki, Gœthénél Iphigenia magánbeszédében szólal meg édes hangokban. Gœthe a kardalok lyrikus elemét Iphigenia magánbeszédébe vegyíté, mi nem kevéssé befolyt arra, hogy a különben is érzelmességre hajló papnő alakját még inkább kivetkőztesse drámai jellemeből. Mindjárt föllépte bensőies női kedélyt árul el, melyet a hála fogva tart, a vágy messze von. Saint Marc Girardin e nyugodt bölcsességgel beszélő papnőt, ki a nő sorsát szánja, mert

Mi szűkre szabva a nő élete!
Zord férj szavának még hódolni is
Kötelme, vigasza s mily nyomorult
Ha idegenbe hajtja végzete! —

igaz német nőnek tekinti, nem a görög gynacaeumban növekedett görög nőnek. A nemzeti jellemtől megfosztva, a tiszta emberiség kifejezője. Madame Staël is ezért mondja Iphigeniáról, hogy egy bölcs nyugalmával bír. E hangulattal fogadja Arkast, a király meghittjét, a XVIII. század e stereotyp alakját, melyet egyébiránt Gœthe Racine tervtöredékéből vette át. Tisztelettel a *szent hajadon* iránt, szánja őt, hogy szeme mindig borong:

Kebled mélyében van talán szived
Aczélkapcsokkal lánczraverve bent.

Iphigenia itt nem mint görög királyleány, de mint csodásan megmentett dicső nő jelenik meg, ki bűbájos hatást gyakorol szende nőiségével, a barbar népet és királyát szelídebb érzelmekre hangolja, a királyban legyőzhetetlen vonzalmat ébreszt. Iphigenia kedvéért hagyott föl a király azon szigorral, melylyel a minden idegen föláldoztatását kimondó vallásos törvényt eddig végrehajtá. Kéri Arkas, hogy legyen a király iránt szíves és mind érthetőbben utal a királynak iránta gyuladt szerelmére, hivatkozik azon áldásteljes hatásra, melyet e földön gyakorol. Kérdi, nem volna szép:

Ha te a népnek, melynek ég adott,
Új áldás örök forrása leszesz.

Iphigenia a király szerelmét határozottan visszautasítja; azt mondja, hogy ő, ha a király erőszakosan merne föllépni, segélyül hívna minden istent, kivált Dianát;

Segélyt örömmel nyujt a *szűz, a szűznek.*

Arkas kéri, hogy ne ingerelje a királyt, legyen iránta hálás, ha szeretni nem tudja. Semmi gyűlölet, semmi dacz a

titani sarjban. Megnyugodott, bölcs kedély, ki hálával csüng azon, ki neki e zord éltet, e második halált adta. Mintha csak mind az, mi Iphigeniában a hagyomány által meghagyott földies vonás volt, e női eszményből nyomtalanúl elenyészett volna.

A király megjelen. Elmondja sok aggodalomtól kínzott életét, mióta fiát elveszté és a trónörököstől megfosztatott trónt minden előkelőtől félteni kénytelen. Fölajánlja neki, hogy oszsza meg vele a trónt. Iphigenia kitér a forró szenvedély elől. Mentegetőzik, fölhozza családja szomorú sorsát, melyet eddig senki sem ismer Taurikában. A király e bizalmatlanságot szemére is lobbantja. Iphigenia azt feleli, hogy elfödte az iszonyt, mert ha tudná azt Thoas, bizonyára kidobná idegenbe. Thoas nagylelkűen e föltevést visszaútasítja e szavakkal:

> Kezemre bízott istenasszonyunk:
> Mint néki, nékem is te szent valál,
> Intése eztán is parancs nekem
> Ha hazatérted *még nem remélheted.*
> Föloldlak minden tartozás alól.

Így köti le szavát a becsületes Thoas épen azon pillanatban, midőn Taurika martjára kötött ki a két idegen, kik hivatva voltak Iphigeniát haza vinni. Iphigenia bevallja ekkor Thoas sürgetésére:

> Tudd meg! Tantalos törzsén sarjadék!

Thoas először megdöbben; de családja története után tovább kutat. Iphigenia elmondja az Euripides prologjából ismert tényeket. Elbeszélését mesteri elhallgatással közepén így szakítja meg:

> Íme papnődnek ősei ezek;
> S a férfiak sok áldáz esetét
> A bomlott elme szörnyü tetteit
> Sűrű szárnyával elfödi az éj!
> S riasztó árnyék ködlik csak elénk.

Thoas csak Iphigenia saját esetét mondatja még el. Ezután kezét újra fölajánlja. Iphigenia kérdi:

Mint merjem én ezt tenni, óh király?
Megmentő istennőmnek nincsen-e
Szent életemhez egyedűl joga?

Kérdi, hogyan zárja el magát még a hazatérhetés reményétől is? A király türelmetlen, ingerült lesz, azt véli, hogy Iphigenia csak áltatja. Ekkor mondja Iphigenia eme gyönyörű szavakat:

Nem értenéd-e, mint epedhetek
Sóvárgó vágygyal édes szüleim
S testvéreimnek látása után?
Hogy majd az ősi lakban, hol nevem'
A bánat olykor még rebesgeti,
Mint új szülöttért fűzzön az öröm
Az oszlopokra legszebb koszorút!

Thoas kifakad a nők ellen, kiket meggondolás ellen nyugtalan vágy, szenvedély vezet. Iphigenia eme jellemző nyilatkozatot teszi:

Oh hidd, fölötted állok abban én,
Hogy nálad jobban ismerem magam.
Hiszed, hogy boldog frigy még egyesíthet,
Tele reménynyel és jóindulattal.
Sürgetsz, hogy én is engedjek neked.
De istennőmnek hála, hogy erőt
Adának ellenezni e frigyet,
A melybe ők nem nyúgodtak bele.

Thoas. Egy isten sem szólt így, csak ten szived
Iphigenia. De hozzánk a szív által szólanak.
Thoas. Hát nincs-e jogom, hallani szavuk?
Iphigenia. Viharban elvész e halk, gyönge szózat.

Mintha csak Stein asszony csillapítaná a költő fokozódó szenvedélyét, mely már Gœthe fejedelmi barátjának

élczes nyilatkozata szerint «légszerű csapongás»-ba ment át. Aztán mily bámulatos, háborítatlan nyugalommal szemléli önmagát, benső lényét, környezetét; mint fölötte áll a szenvedélyek lázas, pusztító hatalmának! Patin jól mondja, hogy Göthe hősei igen is öntudatosan szemlélődő lények, kikre a drámai küzdelem egy fölvetett bölcselmi fejtvény ingerével hat, melynek megoldásához van nyugodtságuk. Thoas ekkor véghatározatként kimondja, hogy maradjon papnő; de teljesítse is véres tisztét, hajtsa végre a szörnyű áldozást, melyet csupán érte szüntetett meg, pedig népe egyre jobban zúgolódva követeli az ősi szent szokás visszaállítását. Thoasban a lecsillapított barbar vérszomj kitör a visszautasított szerelem miatti boszúsága folytán. Thoas elárulja, hogy csak szerelem, nem meggyőződés volt nála engesztelékenyebb hangulatának rugója:

Soh'sem kívántam én ezt magamért.
Az ég lakóit félreérti az,
Ki vérengzőknek véli, csak saját
Vad ösztönét ruházza ő reájuk.

Mint Euripides is, nem tartja isteneknek a vérengző isteneket. Thoas nem enged. Kijelenti, hogy két idegent fogtak el egy sziklabarlang rejtekén, legyenek ezek az első áldozat. Lewes helyesen mondja, hisz az első felvonás keretéből is kitetszik, hogy Thoas a mint Gœthe felfogta, nem *drámai*, csak *erkölcsi* alak, mert ki oly nemes lelkű, ki oly gyöngéd, ki magát ennyire bírja fékezni, annak ellenszegülése, pillanatnyi fölhevülése, komoly drámai küzdelmet, érdekfeszítő drámai összeütközést aligha idéz elő. A bölcselmi felfogás az élet tevékeny mezejéről a lélekbe helyezi át a küzdelmet, a cselekvény lefolyása hovatovább mindinkább lélektanivá kezd válni. Az első felvonás végén Iphigenia ismét egy dalba önti ki szorongó hangulatát, melyet benne felköltött a király fenyegetése. Föllndulásának hullámai e magasztos nőnek vallásos megnyugvásban csöndesülnek el.

Az istenek a kegyes embert
Ébren őrzik, bárhol is éljen,
És a halandó gyorsan iramló
Éltit örömmel, hosszúra nyujtják,
S míg alkonyra leszállana napja
Engedik örök égüknek isteni
Fényén csüngeni szent gyönyörök közt.

Iphigenia tiszta, minden mocsoktól írtózó kedélyét alig lehetne szebben föltűntetni, mint Gœthe az első felvonást berekesztő magán dalában, melyben kéri Artemist:

Oh! vért hullni e kézre ne engedj!

Euripidesnél Iphigenia a feletti keserüségében, hogy rossz álmának hitelt adva, testvérét Orestest is elveszettnek hiszi, még legalább indulatától pillanatnyira elragadtatva, örömmel gondol arra, hogy görög vért onthat. Úgy fáj a nyomorúltnak a mások boldogsága. E kedélyállapot levon ugyan Iphigenia alakjának magasztosságából, de nem fosztja őt meg mind azon jellemvonásoktól, melyekkel a büszke Tantalos sarját fölruházta a hagyomány. *A második felvonásban* Orestes és Pylades már lánczra verve jelennek meg előttünk. Orestes, kinek kedélyét végzetes multja elsötétité s Apollo azon igéretét, hogy Taurika fölött uralkodó nővére templomában talál végre menekülést az üldöző Erinnysektől, úgy értelmezi, hogy éltével együtt ér véget szenvedése:

Halálnak útját bolygják lépteink,
Mert nyomrúl-nyomra csöndesebb szívem.

Örül, hogy meghal:

Jobb itten az oltár előtt
Mint hitvány zugban, hol hálóba ejt
Közel rokon orgyilkos rút csele.
Oh hagyjatok hát Földalattiak,
Kik a nyomomba csergő vér után
Üldöztök engem a szimatra indult
Ebek gyanánt, oh nyugtot hagyjatok!

Csak Pyladest szánja, hogy érte oly korán száll ama
Gyászhonba, már csak élted vagy halálod
Összes reményem, minden aggodalmam.

Barátja bátorítja; ő hiszi, hogy Apolló szava teljesülni fog. Orestes ismét sötét hangulatának lesz rabja. Fölmerül lelkében a szörnyű bűn emléke. Előadja, mint nőtt fel ő, anyjának képmása, hogy szerette Elektrát, hogy hallgatta Elektra szép meséit. A költő minden sora, a szív teljességéből beszél. Pylades kéri, hogy gondoljon jobb, szebb napokra, mert az ad a nagy tettekre új erőt. Gondoljon barátságukra. És még inkább elsötétíti Orestest, ki úgy érzi, hogy minden felé csak romlást viszen. Pylades kérdi, hogy van-e ok kétségbeesésre?

Nem tölt be most is ifjú kedv, erő?
S kedv, szeretet ad nagy tettekre szárnyat.

Orestes kitör:

A nagy tettekre? Úgy emlékezem,
Midőn ezekről rajgva álmadoztunk.
Ha gyakran együtt elbarangolánk
Vadakra hajtva völgyen, bérczeken
S ökölre, szívre oly erővel ép,
Mint őseink, mi rablót, szörnyeket
Reméltünk űzni és legyőzni is;
Estenden aztán mi egymásra dűlve
A tenger partján nyugton pihenénk;
A hab enyelgve lábunk csókdosá,
Oly nyitva, tárva állt a nagy világ!
Kezünk nem egyszer kardjához kapott,
S jövendő tettek fénye tűnt elénk,
Mint kelt az éjből csillagmyriád.

Pylades emlékezteti, hogy már általuk is nagy tetteket vittek véghez az istenek s még nagyobbakra szánták őket. Erre Orestes visszaesve kétségbeesett hangulatába, azt feleli: őt nem hazáját védni, ellenséget verni, de gyilkos műre szánta a végzet:

Hidd ezt csak Tantalos házára mérték,
Hogy én se érjek, végső sarjadék,
Mint bűntelen, szép, tisztes egy halált.

Pylades. Az istenek az atyák vétkeit
Meg nem torolják a fiún soha.
Öntettiért, jó vagy rossz légyen az,
Arat jutalmat, büntetést kiki,
Áldást, nem átkot öröklünk szülénktől.

Vigasztalja barátja, hogy reméljen; mert hiszen az Erinnysek nem mertek már csak e szent berekbe sem behatolni:

Orestes. Halálom így hát nyugodtabb leszen.

A halálig elkeseredett hős borongása csak nem akar földerülni. Pylades magasztos elvet mond ki, midőn így szól:

Nagy tettre hív egy isten, egy nemes
Vitézt, ki súlyos vétket végezett.

Ez Pylades életvidor nézete, önbizalom sugallta meggyőződése. És itt már érintve van a Gœthe fölfogása által erkölcsivé vált cselekvény alapeszméje; majdnem *jelvies* alakot ölt felfogása, mely irányban Gœthe szelleme azon mérvben haladt mind előbbre, melyben belküzdelmeiből kibontakozva, magasb nézpontból tekinté az életet és világot. Maga a mű alapeszméje kényszeríté arra, hogy a drámai küzdelem kivetkőzzék, hogy úgy mondjam, minden anyagias eleméből. A mű szerkezete vitte Gœthét ez úton tovább. E nyom, majd később többre is vezet. Orestes felelete megragadó szép:

Ha még életre, tettre szánt a sors,
Vegye gondterhes homlokomrul el
Egy isten azt a szédűlést, a mely
Az anyavértől párolgó nyomon
Sikamlós úton alvilágba von.
Apaszsza el a forrást, mely anyám
Sebéből áraszt el örök mocsokkal.

Pylades, jelleméhez híven, nem csügged; terveket sző. Hallott valamit a papnő szendeségéről, jóságáról, ki egészen nő. Még e körülmény is hasznukra válhat. Orestes a fortélyos Ulisseshez hasonlítja barátját. Pylades összes jellemét adja e két sorban:

Csel és eszély azt nem gyalázza meg,
Ki merész tettre szánja el magát.

Ez már a görög hősre való vonás. Midőn Orestes Pylades azon reményére, hogy a papnő még megmentheti őket, hitetlen marad, Pylades ép a papnő jóságában hisz, mert míg a férfi következetes a küléletben:

Egy érzűlethez a nő hű marad
És biztosabban számíthatsz reá
A jóban, rosszban.

Orestest Gœthe eltávolítja; hogy miért, nem indokolja. A mű szerkezetében azonban a megismerés fokozatos előidézésére e fogás mesteri. Hanem azt már mégis indokolnia kellett volna, hogy miként járhatnak Orestes és Pylades a szent berekben szabadon. Gœthe egy alkalommal kifejezte, hogy az ő drámáinak épen azért nincs oly színpadi hatásuk, mert az indokolásban túlságosan lelkiismeretes; mert a váratlan, a meglepő, hiányzik drámáiból. E pontra nézve a túlvitt indokolást senki sem vetheti szemére. A lánczra vert Orestes hogy távozhatott a színről? Iphigenia jön, leoldja a halálra szánt bajnok lánczait, kérdezősködik hona felől. Pylades, megértve Iphigenia ajkáról elhangzó görög beszédet, így kiált föl:

Mely édes hang ez idegen hazában,
Az anyanyelvnek drága zengzete!
A szülőföldnek kéklő bérczeit
Örömmel látom ujra, én a rab.
Hadd tudd meg tőlem azt az örömöt,
Hogy, mint te, magam is görög vagyok.

Mily viszhangra leltek e szavak Iphigenia szívében! Patin találóan jegyzi meg e helyre, hogy Philoktetes nem talált lelkiállapotának lefestésére ily szép szavakat, midőn a görög szót először meghallá; csak ennyi tör ki belőle: Oh édes hang! De Patin e kifogását igaztalannak tartom; mert Pylades, e leleményes, higgadt jellem nem érzelgésből, de számításból is mondhatá e szavakat, hogy előre lekötelezze a *görög nőt*. Ekkor Pylades Iphigenia kérdezősködéseire előadja történetöket, de oly formán, mint Odysseus Penelopenak: költött nevek alá rejti el a gyilkossági tényt. Ők Adrastus fiai mindketten, kik a trón fölött villongva, középső testvéröket megölte idősb testvére Laodamas (Orestes). Most ide jöttek az istennő berkébe Apolló jósszavára, hol az átok alól föloldoztatást remélnek. Herrmann Gottfried megjegyzé, hogy nem lehet belátni, mire való e meseköltés, melyet Euripides kikerült és a fölismerési jelenetet mégis bámulatos szép egymásutánban tudta létrehozni. Véleményem szerint, és ebben Mayerrel egyetértek, a fölismerési jelenet késleltetése megkívánta ezt, és elkerűlhetetlenné tette a mű szerkezete, mert Iphigenia *gyógyító, átokoldó* tiszta nőiségét Pylades zavaró jelenlététől ment jelenetben akarta bemutatni. Aztán az eszélyes Pyladeshez illik is ez eljárás, mert a *bűnt* is enyhíti, mivel nem az anyát, de a testvért öli meg, előadása szerint, Laodamas. Iphigenia kérdi: mi lett Ilion sorsa? Pylades bár nem örömest, a papnő mind kíváncsibb kérdezősködéseire elmondja Trója sorsát, a hősök hazatértét, el még Agamemnon halálát is. Iphigenia elborúl. Pylades kérdi, mi köti őt úgy Agamemnon sorsához? Iphigenia erre nem válaszolva kérdi a bűn részleteit. Nevezetes mozzanat az, hogy Gœthe Klytaimnestra bűnének indokául épen a Sophokles által is használt bosszút állítja föl a megáldozott Iphigeniáért. Iphigenia elfödve arczát, e szavakkal távozik izgatottan:

Elég, még látlak ujra tégedet.

Pylades megerősödvén reményében így szól:

Bölcsen evezzünk vígan arra most,
Hol a reménynek csillaga ragyog.

A harmadik felvonás kezdetén Iphigenia Orestessel sző beszédet. Sajnálja a fogoly sorsát, kit föloldoz. Előtte földije drága és kedves lény, ha szolga volna is, mert lelkében a fényes múlt nagy alakjait idézi föl; reményt kíván ébreszteni az idegenben e szavakkal:

Ti rátok senki sem teszi kezét,
Míg én Diánna papnője vagyok!

De aggódik az iránt, hogy a király az áldozás tisztét másra ruházza. Orestes e barátságos szavak által indíttatva, Iphigenia származása felől tesz kérdést. Iphigenia válasz helyett a Pyladestől vett értesülések kiegészítésére kérdést intéz Oresteshez, a Trója alól hazatért hősök sorsa, főképen Agamemnon felől. Mint félistenekre emlékszik ő a dicsőkre, kik közt Agamemnon volt a legdicsőbb. Kérdi, hogy való-e, mit testvére e fejedelem vesztéről szólt? Midőn Orestes e hírt megerősíti, Iphigenia fölsóhajt:

Oh jaj, nyomorult Mycén!
Így Tantalosnak sarjai vadul
Átokra átkot szórtak telt marokkal!

Kéri a foglyot, leplezze le, mit testvére eltitkolt, hogy él-e a deli gyermek, ki hívatva van bosszút állani, él-e Elektra?

Orestes. Mind ketten élnek.
Iphigénia. Oh arany nap, add
Legszebb sugárod s vidd hálámul azt
Zeüshez, mert néma én s szegény vagyok!

Orestes óvja Iphigeniát a kora örömtől. Ekkor következnek e sophoklesi művészettel írt stichomythikus versek:

Iphigenia. Hát ez a hír, oh mondd csak, nem elég?
Orestes. Az iszonyatnak csak felét tudod.
Iphigenia. Mit féljek én már, él Orest', Elektra?!
Orestes. S Klytaimnestráért félni nincs okod?
Iphigenia. Nem menti őt meg félelem, remény!
Orestes. Remény honából el is költözött.
Iphigenia. *Önvérit* ontá bűne tudatában?
Orestes. Nem, de *önvére* adta a halált.

Iphigenia sürgetésére eleven, és itt már igaz drámai erővel adja elő Orestes a gyilkosság szörnyű művét.

És Klytaimnestra elhullt önfiától, —

végzi az iszonyú történetet. Ekkor Iphigenia panaszban tör ki az égiek ellen, hogy azért őrizték őt meg tisztán, az öröktűz élesztésének szent tisztéhez kötve,

Csak hogy utóbb, de mélyebb gyötrelemmel
Érezzem házam szörnyű esetét.

De azért kéri, hogy szóljon Orestesről. Megragadó színekkel írja le ez átokverte életét, leírja az üldöző Erinnysek szörnyű csoportját:

Előttök gőz száll föl az Akheronból,
És őrjítően sűrű köd megől
A megtörtént örök szemlélete
Csapong a bűnös bús feje körül.

Ekkor mondja Iphigenia a nevezetes szavakat, melyek kipattantják a nemes Orestes kebléből az igazságot:

Boldogtalan, te ép e bajba vagy,
S érzed, mit szenved a földönfutó!

Orestes nem tűrheti, hogy e nemes hölgyet eláltassák; kijelenti:

Orest' vagyok, e bűnterhelte fő.
A sírba hajlik és halált keres;
Bármely alakban, áldott légyen az.

És a kétségbeesés legszélső fokára jutvván, így szól:

Lelketlen testem zuhanjon alá
E szirtről, vérem tengermélybe folyjék
S e barbar partot átka sujtsa még!
Ti menjetek a szép görög hazába,
Derűlten ott új éltet kezdeni, —

s eltávozik.

Lewes a fölismerés után e fordulatot, hogy Iphigenia ekkor a helyett hogy fivére karjaiba rohanva fölfedezze kilétét, engedi őt tovább szólni és távozni, kezdő drámaíróra emlékeztető vétségnek és Gœthéhez méltatlannak tartja. A tragikai helyzet abban áll, hogy a nővér akarja megölni fivérét; de Gœthe nem zsákmányolja ki e helyzetet. Alig érinti, félelmünket nem ébreszti föl teljes mértékben, a megrázó sorsfordulat iránt izgatott várakozást nem költ, mire az Euripides művében nemcsak hogy súly van fektetve, de oly művészet pazaran kifejtve, mely Euripides hatásra számító drámai leleményének páratlan tökélyű alkotása. A fölismerés által előidézett sorsfordulat a félelem és részvét katharsist eszközlő indulatait a legmagasb mérvben zajdítja föl lelkünkben. Hozzá még a kar lyrai hangú, a zene jajoktól szaggatott ütemkísérete. Azután a két barát vetélye, melyet az Euripides után keletkezett darabok még hatásosabban szőnek be, e különben is gazdag drámai hatást keltő részébe a cselekvény fejlődésének. Iphigenia mit tesz? Fölsóhajt a betelő reményhez, mint istennőhöz, hogy ily szörnyű zord alakot öltött, vallásos kedélyéből arany szavak törnek föl, melyek csillapítólag hatnának még a fölzajdúlt lelki hangulatra is.

Mert ti (istenek) tudjátok, hogy mi van javunkra;
Mert tárva néktek a jövő tömérdek
Biralma, ámde minden alkonyon
Födi előlünk csillag s ködlepel.

Gyermekkedélylyel sürgető imánkat
Nyugodtan hallgatjátok; de soha
Nem tépitek le éretlen' az ég
Aranygyümölcsét; annak jaj, ki azt
Mohón szakítja: keserű halált
Eszik belőle.

Kéri az isteneket, hogy ne hagyják e nem vélt szerencsét most eltűnni.

Itt van helyén visszatérnünk azon fentebb megérintett tételre: hogy lehet egy műben művészi igazság a nélkül, hogy drámai igazság is lenne benne. Gœthe *Iphigeniája* egy művész alkotása, a költészet páratlan gyöngye, de nem valódi dráma. Ismerjük Lessing híres gondolatát, melyet igyekeznek is e mű föltétlen magasztalói lehetően kizsákmányolni, mely szerint «a szenvedélyek minden benső harcza, a különböző gondolatok minden oly sorozata, melyben egyik gondolat a másikat mint ellentétest kizárja, szintén cselekvény.» Ha egész terjedelmében magunkévá tennők is ez állítást, mi ellenkeznék a drámáról alkotott újabb felfogással, Gœthe művének kérdéses jelenetében *még ennyi sincs*. Mert mindennek a cselekvésre és nem a kibékülésre, mindennek a küzdelemre és nem a nyugalomra kell sietnie; épen az a drámaiság a gondolatmenetben, az érzelmek, indulatok rajzában, ha az nem az egész ember belvilágát, nem egy concret jelenség fölötti elvont okoskodást, nem a bölcselmi igazságot tükrözi vissza a hős beszédében, gondolataiban: de épen azt a végzetes állapotot, midőn az egész világot békésen visszatükröző nyugodt kedély fölháborítva egy érzelem, egy indulat, egy szenvedély rabja lesz. *Az eszmetársítás*, mely a gondolatokat ébreszti a hős lelkében, mely a szavakat adja ajkaira, nem a minden lélektani mozzanatot okoskodása körébe vonó elvont gondolkodás műve, de épen a szenvedélyeitől bizonytalan eszmekörbe sodort, önuralmát elvesztett hős egyoldalú világítása folytán ön-

kénytelen támadt eszmék rajzása. Bensővé, lélektanivá válhat a küzdelem, mint válik Iphigenia és Thoas közt, mi Gœthe művének halhatatlan érdeme marad; de a testvérszeretet indúlata a viszontlátás örömében nem nyilatkozik úgy drámai jelenetben, mint az ily drámai jelenet fölött áradozó lyrai költeményben. Oly művészi egészet alkot Ighigenia minden szava, nyilatkozata, hogy Gœthe már műve szerkezete, összhangja által kényszerítve sem tűntetheti vala föl e szent Agathához önmaga által hasonlított «schöne Seele»-t, kinek nem akart egy szót sem adni ajkára, mit e szent nő el ne mondhatott volna. Tehát a művészi egység, kerekdedség és *igazság* megvan úgy, mint még egy költői műben sem, de hiányzik a drámai igazság, mely a földi harcz eszményített képe, nem pedig a belforrongások fölött lebegő nyugalom: az élet összevisszáját átlengő magasb összhang tükre. De azért épen ez teszi bevégzetté Iphigenia alakját, csak kivetkőzteti drámaiságából. Egy ily alak lehet a bűnös Orestes őrjöngésének lélektani alapon orvoslója; a bűvös gyógyszert csak e nyugalmat sugárzó kedély adhatá Orestesnek, a gyógyítás folyamát ily tiszta, megvesztegethetlen szent nőiség, az «örök nőies» személyesítője idézheté elő. De vajjon ez eljárás nem *jelvies* jelentőséggel bíró eszmét képvisel-e? Nem egy lélektani tünemény magyarázatát törekszik-e nyújtani a drámai alkotás jelképező szemléltetése alakjában inkább, mint épen magát a küzdelmet adni vissza? A katharsist, mely a részvét és félelem indulatainak magasztos kibékülésében áll, de csak a néző közönségnél a cselekvény összhatása által előidézett hangúlat: Gœthe, mondjuk, a katharsist Iphigeniával eszközölteti a cselekvény folyamában. Tehát megóv a részvét és félelem fölindulásai legmagasabb hánykódásaitól, csak ringat a hangulat himbálódzó árjain. De oly magasztos élvezet ide emelkedni! Az élet ily nyugodt fölfogására, mélységeinek ily tudatos mérlegelésére, kincseinek ily boldog élvezésére, arra csak egy oly kiforrott

kedély képes, mint Gœthe. Ő is éltének azon szakában, midőn egy megközelíthetetlen fenségben kedélye fölött uralkodó nő hatása alatt élt és a nőiség szoborszerű tökélyét alkotá meg Iphigeniában s lesz megalkotandó az égbe ragadott Margitban. Tehát a művészi igazság, a drámai igazság rovására diadalmaskodott, a tökélyes alak által rabul esett költő lelkében.

De térjünk vissza Orestessel együtt Iphigeniához. Orestes meghallván a fohászkodó hölgy végszavait, izgatottan kéri, ne társítsa a bűnös fejét az ő és Pylades sorsához. Iphigenia megnyugtató szavait nem akarja meghallgatni és azon kérdésére, hogy van-e még nővére, azt feleli, hogy másik nővérét jó végzete előbb ragadta el, fokozott izgalom közt őrjöngése mind magasabb fokra hág. Fáj neki a szeretet, rokonszenv lágy szava. Hallja az Erinnysek üvöltését.

A távolból hallom itt, meg ott
Undok kaczajjuk. A sakálok így
Lesnek egy fára, melyre az útas
Kúszott előlük! Kinn hevernek ők
Ostromra készen; elhagyván e berket
Fölkelnek rázva kígyófürtözött
Fejök, port verve lábaik nyomán,
Kergetve hajtják martalékukat.

Iphigenia így szól vígasztalva:

Fényt új reményre nyújt az ég neked.
Orestes. Füst, gőzön át az árnyvilág folyója,
Bágyadt világ csillanik csak felém.

Mikor Iphigenia eltűnt nővére után kérdezősködik, a láz erőt vesz rajta:

Ne kérdezd oh, ne társulj még te is
A fúriákhoz! Ezek kárörömmel
Élesztik lelkem hamvadó tüzét,

S nem tűrik el, hogy végzsarátja bár
Házunk borzasztó nagy tűzvészinek
Kihaljon bennem. Lángra szítva ég
Újból, meg újból, pokol kénkövével
Táplálja, marja, lelkem égetőn.

Iphigenia a nővéri szeretet kitörő hevével mondja:

A lángba édes tömjént hintek én,
Hadd hűtse enyhén szeretet lehe
Keblednek izzó, pusztító tüzét.
Drága Orestes észre sem veved?
A vész-istennők vad kísérete
A vért eredben úgy kiszárítá?
Vagy mint a szörnyű Gorgonfő bűbája
Varázs dermeszti meg minden tagod!
Oh, ha anyád kiontott vére hí
Le a pokolba tompa hangokon,
A tiszta nővér áldó szózata
Segélyt az égből, mondd, ne esdjen-é?

Orestes őrjöngve fölugrik, mint a kinek legvérzőbb sebét szaggatják föl:

Hát vesztemet óhajtod?
Boszúistennő rejtezett beléd?
Ki vagy te, kinek szózata szívem
Mélyéig hatva, fölszaggatja azt?»

Ekkor tör ki Iphigenia:

Orestes, ime én vagyok, igen,
Én, Iphigeniád!

Hogy Gœthe Orestes lelkének pathologikus ismeretébe mennyire belemerült, bizonyítja e jelenet, melyben a szeretet e forró szózata a szenvedőt őrjöngésébe még jobban bele sodorja. Lelki rázkódása megrendítő, nem annyira drámai, mint lélektani szempontból. És Ziegler ki szép tanúlmányt írt Gœthe *Iphigeniá*járól (*Studien und Studienköpfe*, Th. Ziegler Schaffhausen 1877.) a cselek-

vény e mozzanatában látja a szende nő gyógyító hatását testvérére, kinek betegségét Gœthe épen legutolsó rohamában festé, míg Euripides mellőzi a kigyógyulás lelki folyamát. A keresztyén költőt Orestes állapotának érzelmi, kedélyi oldala ragadta meg; oly lélektani távlat nyílt meg előtte, a mint a szenvedések és belgyötrelmek örvényző mélyében, nővére kínos helyzetének oly finom árnyalatait vette észre, mely Euripides felületesebb világnézete előtt rejtve maradt. De épen ez által helyezte át a drámai küzdelmet annyira a lélek belsejébe, hogy bölcselmi fejtvény érdekét ölti föl a cselekvény. Mind az, mi esetleges, mi concret, mi a monda ténylegességére emlékeztetne, ki van küszöbölve. A testvéri szeretet indulata, mely a cselekvény mozgató rugójául vala tekinthető: érzelmek árjaként csapong szerte, a helyett, hogy mind szorosb mederbe gyűlve belterjes erővel sietne a kifejlet felé.

De mégis az érzelmek gazdag áradása valami megható, ellenállhatatlan hatalommal ragad magával. A szende égi nő, ki nyugodt lemondáshoz szoktatá kedélyét, heves érzelemmel öleli át fivérét, esdve kéri, hogy hallgasson egy nyugodtabb szót tőle. De ez nővére hő, szenvedélyes kifakadásába egy csábos nympha incselkedését látja. Minő keserű gúnyja a helyzetnek, Iphigenia kínos fájdalommal kilát föl:

Merev szeméről vedd a bűvöt el
Oh ég, hogy percze legmagasztosabb
Üdvünknek kínok kínjává ne váljék!

Orestes azt hiszi, hogy a végzet úgy akarja, hogy az egész család rokonvérben gázolva pusztúljon el: így ő nővére keze által esik áldozatul; azt mondja, hogy még csak Elektra hiányzik. Mind azt, mi Iphigeniában tiszta, bűnösnek, mi áldás, átoknak nézi, hiszen az ő életében is így vált minden áldás átokká. Nővére résztvevő tekintete emlékezteti ama szerető szemekre, melyekkel anyja nézett rá, midőn tört emelt keblére. Fölhívja a Furiákat, hogy

kerengjenek körűlte, vigyék le az árnyvilágba. Jól esik neki a halál, mert nővére nem bosszúból, de tisztéhez híven szúrja le. A könnyező Iphigeniához így szól:

Ne sirj, hisz bűntől tiszta vagy te még!
Gyermekkoromtól még nem szereték
Úgy senkit, mint tudnálak tégedet.
Rajta! Emeld föl vasad, ne kíméld,
Szakítsd te szét e keblet, nyiss útat
Kitörni a benn izzó áradatnak!

És ájúltan rogy össze. Iphigenia nem bírván tovább nézni e szörnyű szenvedést, elindúl Pyladest fölkeresni, hogy ennek segélyét kérje ki. E közben Orestes föleszmél, vagy inkább édes álmadozásnak adja át magát.

Még egy pohárt nyújts Lethe folyamából,
Az enyhűlet hűs, végső poharát.
Elmosva mindjárt a vonagló élet
Keblemből, s lelkem halkal összefoly
A feledés bús hullámaival.

A költészet oly lendületteljes, oly titokszerű varázszsal bír, oly édes dallamú hangokban árad ki zöngelme, oly átlátszó, kristályszerű hullámokban susog felénk álomszerű, lágy dalt, mélyében a fenséges gondolatok meteorai vonnak fényes barázdát, hogy a bűv leköt. A földön gyötrelmek martalékául esett Orestes békés Eliseumban képzeli magát, hol a rokonvértől beszennyezett család tagjai szerető, boldog egyetértésben lejtenek kar karba; hol Klytaimnestra is kart nyújthat Agamemnonnak. Kéri őket, hogy fogadják őt is körükbe. A rövidebb jambikus a középmetszet előtt féltaggal megtoldott sorok bámulatosan hasonlítnak a görög dochmius lejtésű (⏑–⏑⏑–⏑–) sorokhoz. Csak az ősz Tantalos láttára kiált föl:

Oh jaj! az égnek erős hatalmi
Bősz kínokat szorosra vertek
Aczélkapcsokkal a hős kebelre!

E békés alvilág még Guimond de la Fouche alvilágától is mily eltérő jellemmel bír! Orestes mindenütt anyja véres árnyát látja maga mellett fején kígyókkal, melyek mérgöket lehellik rá. Mily más ez alvilág, mint a monda, az Euripides alvilága. De épen itt nyer újabb bizonyítékot azon fentebb is igazolt állítás, hogy e műben a művészi igazság más, mint a drámai, és hogy a művészi tökély bevégzettségéből egy szemernyit sem lehetne elvenni, sem hozzáadni. Aztán mily lélektani mélység van Gœthe felfogásában! A földön nyugtot nem talált a halálig üldözött hős, az alvilágban békés, boldog kört képzel kimerültség szülte édes szenderhez hasonló álmadozásában. Euripidesnél Orestes a cultust alapító legendahős marad a legnagyobb kínok közben is; a titani erő, törhetetlen jellem ily útra soha sem téved.

Midőn Iphigenia és Pylades hozzá visszatérnek, Orestes azt hiszi, hogy ők is az alvilágba szálltak alá. Ekkor mesteri fokozatban következik egymás után Iphigenia fohásza Apollóhoz és Artemishez, hogy a későn megtalált fivér ne őrjöngjön tovább. Ha Artemis őt megmenté, hogy egykor itt találja föl fivérét: oldozza föl átka rabbilincseiből és Pylades bátor biztatása:

No, fogj szilárdan, nem vagyunk mi árnyak!
Figyelj szavamra! Érts meg! Térj magadhoz!

Ekkor tölti el a szegény szerencsétlen szívét elöször *tiszta* öröm. Ekkor öleli át testvéri bizalommal nővérét. A lelki marczangolások után ős életvidor erejéhez jutott, az öröm megrázó hatása alatt kigyógyúlt s a lét derűlt legét tele tüdővel mohón belélegző Orestes elragadtatott beszéde kitörölhetetlen benyomást tesz annak lelkére, ki aztvalaha olvasta. A sorsfordúlatot e szavak fejezik ki:

Megtör az átok, szívem súgja ezt.
Az Eumenidák raja elrobog.
És hallom: mint dörg, rájok mint csapódik
A Tantalosnak ércz-kapuja már!

A föld is enyhe illatot lehell
S mosolygva hí, hogy áldott, szent ölén
Vadászszak kéjre s hős tettekre én!

A cselekvény súlypontja tehát nem a fölismerésre és azután a menekvésre, hanem a családi átok megtörésére és azután, mint látni fogjuk, a békés hazatérésre van fektetve.

A negyedik felvonást Iphigenia egy magánbeszéde kezdi meg, melyben az égieknek háláját fejezi ki azért, hogy jelen szorongatott helyzetében «egy nyugodt barátot» adtak mellé Pyladesben. Áldást kér e derék ifjúra. Előadja, hogy már a két barát mindent előkészít a menekvésre; őt megtaníták okos beszédre, melylyel a királyt kijátszsza; de mennyire ellenére van az ámítás, mely kétélű fegyver, az ellen fordulhat könnyen, ki használja. Ez aggodalmai közt lepi meg a király követje Arkas és jelenti, hogy a nép az áldozást nyugtalanúl várja. Ekkor Iphigenia azzal indokolja az áldozás elhalasztását, hogy az idősb idegent rokonvér szennyezi be és jelenléte a templomot bemocskolá; így az áldozás végre nem hajtható, mielőtt az istennő képszobrát egy külön ünnepi szertartás mellett nem tisztítják meg. Arkas ezt a királynak akarja jelenteni, mit Iphigenia kezdetben nem akart megengedni, de végre mégis beleegyezik Arkas kívánságába. Arkas újra emlékezteti Iphigeniát, mily magasztos hivatást tölthetne ő be mint a király neje; égi szendesége átalakító hatást gyakorolna:

Oh, mert sehol az égi szendeség,
Mely emberarczot öltve földre száll,
Országokat nem hódít hamarabb,
Mint életkedvtől duzzadó, erős,
Új nép között, mely elhagyatva félénk
Aggálylyal, hordja a lét terheit!

Iphigeniát nemes kedélyére való e hivatkozás megzavarja, megkezdődik lelkében a kínos tusa, mely az igaz nőiség soha sem csalárd egyenessége, és cselfogást, alattomos

hitegetést, a király bizalma megrablását a legerősebb, legszentebb érzések nevében követelő kényszerhelyzete közt támad. Midőn Arkas e szavakkal távozik:

Oh, bár szívedben fölújítanád
Irántad mily jó, mily nemes vala
Megérkezésed óta ez napig!»

Iphigenia a legkínosabb nyugtalanság martaléka lesz. Előadja, mily önfeledten adta át magát a boldogságnak testvére ölelő karjai közt, mily leküzdhetetlen erővel ragadta őt honvágya, mint csábitá arra, hogy szökési tervökbe beleegyezzék, a közreműködést megigérje, de Arkas szava:

Eszméltetett, hogy emberek maradtak
Itt is mögöttem s kétszer undokabbnak
Tünik előttem föl e rút csalás.

A kétség fullánkja szivében van már és ő a hit, a bizalom zavartalan nyugalmához szoktatván magát, a lemondó önfeláldozás nehéz erénye által mintegy lényével jön meghasonlásba. Az igaz nőiség, a gyermeteg bizalom édes járszalagján engedi magát vezettetni a nélkül, hogy fenségéből vesztene, a meghasonlás megtörni látszik bűvös erejét. Ily hangúlatban találja Pylades. Örömmel jelenti, hogy Orestes egyre életvidorabb, az ifjúságnak kelleme:

Ragyogóbban, egyre ragyogóbban
Lobogja körül szép, fürtös fejét.

Hajójuk egy sziklabarlangban van elrejtve, készen várja őket és csak a jelt várja az elindulásra. Be akar menni, hogy a templomból a képszobrot kiragadja. Iphigenia a helyett, hogy követné, tétován megáll. Pylades visszafordúl és csodálkozva kérdi:

Állsz, tétovázol, szólj mi lelt? Te hallgatsz,
Zavarban vesztegelsz! Gátolja tán
Szerencsénk újabb akadály?

Iphigenia elmondja, hogy Arkas itt járt. És izenete-

vel a királyhoz tért vissza. Most a király izenetét várja. Pylades aggódva szelid szemrehányásokat tesz a hajadonnak azért, hogy ily veszélybe sodorta ügyöket. Kérdi, miért nem burkolózott papnői jogába? Iphigenia önérzettel feleli:

Lepelnek azt nem használnám soha.

Pylades izgatottan mondja, hogy így égi tisztasága dönti vészbe őket; de azért nem esik kétségbe, csak a királytól tagadja meg, ha kivánná látni az idegeneket; mondja, hogy a templomba rejté el őket; ez alatt a szökésre időt nyernek. Orestes már kigyógyúlt.

Lengő szél szárnya vidd őt szadadon
Az istenlakta szent magányba el.
Aztán Mycénben hadd pezsdüljön élet
A hideg tűzhely hamvadó parázsa
Mélyéből keljenek ki isteni
Szép láng lobogja be oltárukat.

Iphigenia is fölvidul e beszédre.

Mi becses, drága kincs
A hű barátnak bíztató szava,
Melynek nem érzi égi erejét.
Ki elhagyatva évődik magán.

Pylades el akar távozni, hogy majd visszatér. Iphigenia jeladására várjon, mely a szökésre lesz a várva várt jel. Iphigenia homloka újra elborúl. Pylades nyugtalanúl kérdi, mi bántja? A félelem és veszély közt csalárd frigy van, óvja Iphigeniát habozása következményeitől. Gyönyörű stichomythikus párbeszéd fejlik ki köztük:

Pylades. Kitől futsz, az megölné jó öcséd'.
Iphig. De ugyan ő volt nyájas jóltevőm.
Pylades. Nem hálátlanság, mit szükség parancsol.
Iphig. De az marad, ha szükség menti is.
Pylades. Ám isten, ember előtt az kiment.
Iphig. De önszivem nem nyughatik bele.
Pylades. Túlzott szigor csak rejtett gőg lehet.

Iphig. Okoskodás helyt én csak érezek.
Pylades. Jónak érezve, becsűld is magad.
Iphig. Magába' tiszta szív lel csak gyönyört.

Mily messze áll ez Iphigenia a görög monda alakjától! Csel, fortély útján czélt érni, szent ügyet diadalra juttatni, épen egy barbarral szemben, görög felfogás szerint, megengedett dolog. A görög Iphigenia pillanatig sem habozott volna. Tehát maga a felfogás teljesen a német érzelmesség álláspontján van. Az elvont erkölcsi igazságnak a drámai cselekvény folyamában alig érthető fenséges alakját, a legmerészebb idealismust, mely még a szenvedély jogától is megfosztja emberi valónkat, mely lefegyverez minden védfegyvertől, abbeli félelmében, hogy a fegyver be ne mocskolja kezünket, mely védtelenül ad át a zord végzet hatalmának, mert igéző hatalmat tulajdonít a szeplőtlen tisztaságnak: e tisztán bölcselmi álláspontot tünteti föl. Ha a német ítészet szenvedélyesen megtámadja Racinet, hogy a görög erkölcsök helyett franczia életet és erkölcsöt fest, bizony Gœthe is a német érzelmesség eszményiségét lopja be Euripides *Iphipeniájába*, mely hús és vér, nem puszta szellem. Ki ne érezné a philanthropismus fuvallatát? Az utopia rajongását, csábító, légszerű alkotását ki ne ismerné föl? Ha Euripides kalandos romantikáját megtámadja az irodalomtörténet, Gœthe romantikus felfogását föltétlen dicséretben részesíteni sincs jogosítva; de hogy korának szellemétől nyert ihletet mindkettő, az igen természetes. Miért vonna bennünket az örökre letűnt klassikus eszmény Loreleyként csalárd igézetével az éltető napfény világából a mult tovasiető hullámaiba?

Helyesen jegyzi meg Lewes, hogy Gœthe Iphigeniája a két utolsó felvonásban nyer magasabb érdeket. Euripidesnél, szerinte, az érdek csappan a fölismerési jelenet megrázó hatása után, Gœthénél emelkedik. Lewes állításának ez utóbbi ágát teljes mértékben elösmerjük, annak

első ágára szolgáljon, feleletül fejtegetésünk Euripides művéről szóló része.

Pylades képviseli az egészséges, józan gondolkodást Iphigenia eszményi felfogásával szemben.

Az élet mások s önmagunk iránt
Kevésb szigort bir el, tanúld meg azt,
Nemünk csodásan kúszált tömkeleg,
Száz érdek vonja, húzza szerteszét,
Hogy meg nem őrzi tisztán önmagát
Maga, s másokkal szemben senki sem.

Hiába! Iphigenia haboz. Pylades ily hangúlatban hagyja el azzal a kérelemmel:

Hogy megmentésünk drága zálogát,
Hadd adja által szűzi, szent kezed.

Iphigenia ekkor fejezi ki egy magánbeszédben megrendűlt kedélyének sötét hangulatát:

Hiába reméltem, hogy megóva itt,
Házam sorsától távol, elszakítva
Még tiszta kézzel, tiszta szívvel a
Bűnterhelt háznak átkát megtöröm.

Megriad a lelkében támadt fölindúlástól, családja átkát érzé keblére szakadni, a derűlt elme látköre elborúl, a Tantalus törzsének vegzetét teljesűlni látja. Megrázkódva kéri a kegyes nő az isteneket, hogy óvják meg a hitetlenség szörnyű következményeitől.

Oh csak ne verjen szűmben gyökeret
A dacz, titánok, régi istenek
Gyűlölködése, ti ellenetek
Olymp lakói, s kesely körmivel
Ne tépje, kínzza gyöngéd keblemet.

Es fülébe cseng a Tantalos család bölcsődala, melyhez szomorú kíséretet az alvilágból a gyötrelmek mar-

czangoló kínjai alatt fölhangzó jajgatás képezi. Gœthe költészetének legszebb gyöngye e dal, mely bármely görög tragedia kardalának beillenék. Ezt a görög lyra múzsája lehellte Gœthe lantjára. Bár a drámai küzdelem e mozzanatában a dallamos összhang az álmodozó bölcsődal a közönségben szenderbe ejti a részvét és iszony indúlatait épen akkor, midőn legmagasabb fokra hágtak; de e pihenő a görög dráma szerkezetével oly bámulatosan összhangzik, hogy a görög drámát utánzó műbe teljesen beillik. A drámai igazság helyet enged a művészi igazságnak. A művész költőt a görög dráma tökélye úgy foglyul ejté, hogy a harmadik felvonás végén Orestes ajkaira adott lyrai áradozásnak megfelelően Iphigenia ajkáról elhangzó dalt szövi be ellendal gyanánt a negyedik felvonás befejező részéül. Minő arány, minő részletekbe átmenő alakérzék! A görög dráma részarányosságának mily avatott ismerete Gœthe korában, midőn a görög dráma technikája még nem dicsekedhetett távolról sem oly irodalommal, mint napjainkban!

Patin e dalt, melyben az istenek hatalma van megragadóan ecsetelve, kik Tantalost asztaltársukká tették, hogy az elbizakodott halandót annál mélyebben taszítsák le a mélybe, Stapfer Albert szép fordításában közölvén, kijelenti, hogy az eszmék emelkedettségében, az isteni stylban fekszik Gœthe varázsa, abban az alaktökélyben, melyről oly találóan mondja Lewes: «nyelvének tiszta folyamában a jellemek lelki állapotainak fejleménye oly átlátszó, mint a méhek működése üvegfalú kasban.»

Bizony minden is oly szerves egészben forr egybe, hogy e bámulatos tökély mindvégig lebűvölve tart és mindent elhitet velünk.

Az *ötödik felvonás* elején Arkás fölébredt gyanúját fejezi ki a király előtt Iphigenia magatartása iránt. A király rögtön hivatja a papnőt. Míg Arkas érte megy, egy magánbeszédben Thoas boszankodásának ad szabad fo-

lyást a miatt, hogy ő a szolgaságra termett emberekkel, mint szabad lényekkel bánt. Bezzeg meghódolt volna Iphigenia az ő atyjának, ki hajthatatlan, zord jellem vala, míg ő engedékenységével csak merész reményre csábítá e nőt, ki:

Csel és furfangban keres útakat,
Hivén, övé lesz örökké kegyem.

Iphigenia megjelen, hogy elmondja, miért halasztá el az áldozást. A király azonnal kifakad a papnő ellen, gyanúsítja, hogy neki is van része a halasztásban. Iphigenia határozott hangon azt feleli, hogy ha a királyt ily vad szándék vezérli, bár ne jött volna el maga. Miért nem maradt megközelíthetetlen magasságban: trónján; bízza szolgákra a szörnyű tett végrehajtását. Erre mondja Thoas:

Vad ének zendül a szent ajkakon.

Iphigenia kijelenti, hogy ő nem papnő, de *Agamemnon leánya*, ki szabad elhatározásból igen, de szolgamódra nem hódol senkinek. Thoas azt mondja, hogy a törvénynek kell és nem neki engedelmeskednie. Ezt Iphigenia csak a vad szenvedélyek szép ürügyének nevezi, egyébaránt maga is még régibb törvénynek enged,

A mely előtt szent minden idegen.

A király e meggondolatlan merész szavakban a papnőnek a két idegen iránti mélyebb érdeklődését látja. Iphigenia nem tagadja, hogy az idegenek sorsában önsorsát látva, borzad a szörnyű áldozástól. Thoas kijelenti:

Tisztednek engedj s nem urad szavának.

Iphigenia erre azon óhaját fejezi ki, hogy bár itt állna Agamemnon fia:

Van kardja, karja néki is, mivel
Megvédje keble drága jogait.
Nekem csak szóm van, de a nő szavát
Becsülni tudja nemes férfiú.

E szó megkapja Thoas nemes szívét, önérzetesen feleli:

Én többre, mint a férfi kardvasát.

Iphigenia óvja az elbizakodástól, mert még van az erőszak ellen is fegyver, melylyel a természet fegyverzé föl a védtelent: ez az eset. Iphigenia lelke mélyében az őszinteség szava mind hangosabban szólal meg. Még küzködik, még csüggedt hangon kérdi:

Hát ellenedben védtelen vagyok?
Ha szép könyörgést, e szép olajágat,
Mely nő kezébe' még hatalmasabb
Mint fegyver és kard, elutasítod.

A király erre gyanúját fejezi ki, hogy a két idegen sorsán nem ok nélkül tűnődik annyira. Kik ők? kérdi. Iphigenia azt feleli, hogy görögök. Ekkor megsejti Thoas Iphigenia kínos hangúlatának forrását:

Tehát honosaid s föl is újták
Szívedbe' tán a honvágy álmait.

Ekkor a leány nehány percznyi hallgatás után, merész elhatározással az őszinte igazságosság megdicsőítésére fenkölt szavakba önti ki mind azt, mi keblét elviselhetetlen teherként nyomta; lerázza mind azt, mi a föld gőzkörébe vonta, mi a mocsoktalan női bensőségre a szenvedély homályát lehelte, mi féligazság az egész igazság útjába állott, mi a bűnoldó tisztaság égi fényére a földiség ködpárját borítá. Igazat mond, mert lényét, szebb valóját tiporná sárba, ha az igazságot cserbe hagyná ő is, ki azt ismeri s kinek azt istenek jelenték ki a vallásos áhítat és szent lemondás nyugodt óráiban. Elmondja az egész tervet, a király nagylelkűségére bízva édes övéit, reményei, vágyai összeségét. Merészen mondja ki az újabb kor legszebb társadalmi elvét, hogy a nőnek fenséges hivatása van, az élet legvégzetesb küzdelmében van osztályrésze.

Keblembe merész eszme forr, zajong.
Vád, szemrehányás ér ezért, tudom,
És nagy csapás, ha balul ütne ki,
De rád, kegyedre bízom magamat.
Ha mint dícsérnek, lelked oly igaz,
Hadd dicsőüljön meg segélyed és
Én általam és bennem az igazság!

Oh gyenge nő, benned hogy dicsőül meg a nőiség, a védtelenség mily erős fegyverrel rendelkezik; az élet fejtvénye kínos útvesztőjének Ariadne fonala kezetekben! De az élet erőszakos végzetességével szemben, minden emberi szenvedélytől, még a testvér- és honszeretet, a műveltség, családi tűzhely drága penatjai szent kötelékeitől is fölszabadúlt eszményi világba ragadt eme szent nőben: mi marad a drámai hősnőből, kinek igazsága nem az összember igazsága, szenvedélye nem az emberiség tárgyiasan felfogott eszméiben gyökerezik. A szemlélődő élet jellemvonása épen az, hogy az egyéniség száz meg száz alakja helyett, mindannyiban az általános embert látjuk. E szemlélődő irány vezette Gœthét arra, hogy a lelki világ egy tüneményét se zárja ki elmélkedése köréből; hőseinek küzdelme így vált magasb erkölcsi fejtvény drámai burkává, melyből a legszebb erkölcsi igazság bontakozik ki: a valódiság értéke minden látszólagos értékű és becsű életelvvel, a közgondolkodás által szentesített nézettel szemben; sőt még a legszentebb természeti kötelékek sem jogosúltak arra, hogy kényszerítsenek az eszményi jobb való alárendelésére múló érdekeknek. Iphigenia emlékezteti Thoast igéretére, hogy megesküdt, hogy ha nyílik út, megengedi hazatérhetését. Ime, az alkalom eljött: itt fivére, itt ennek hü barátja Pylades, bocsássa el őket, mert király nem igér, mint köznapi lény, vaktába. Oly esdő, égi szendeség remeg a nő hangjában, hogy Thoas akaratlanúl így kiált föl:

E hang mi gyakran csillapíta le!
Iphig. Oh nyújtsd kezed, mint drága békejelt.
Thoas. Ily percz alatt te vajh sokat kívánsz!
Iphig. Jótettre nem kell sok fontolgatás.

A király már-már ingadoz, mikor kivont karddal beront Orestes és türelmetlenül hívja Iphigeniát: jöjjön, mert emberei alig bírják fentartani a taurikai nép támadását és minden veszve van. A király kardjához kap e hallatlan merészség által felingerelve. Férfi ne merjen jelenlétében kardot rántani, szól haraggal. Iphigenia békéltetőn lép közbe; inti Orestest, hogy tisztelje a királyt, kinek kezébe ügyöket letette, kivel a titkot közölte és lelke tisztaságát így óvta meg a hazugság szennyétől. Midőn Orestes azt kérdezi, tehát a király szabad útra bocsátja-e őket? Iphigenia azt kívánja tőle, hogy előbb kardját dugja hüvelyébe. Ez megteszi. Jön Pylades, szintén sürgetve őket jön Arkas s jelenti az idegenek leveretését. Thoas népének nyugalmat parancsol Arkas által. Orestes a fegyverszünetet elfogadja és megmaradt bajnoktársait hasonlókép nyugalomra inteni küldi el Pyladest. Iphigenia mérsékletre kéri mindkét hőst. Thoas fölszólítja Orestest, hogy igazolja kilétét. Orestes fölmutatja atyja győzelmes kardját és felszólítja Thoast, hogy válaszszon ki egyet bajnoki közül: döntsön ügyökben párbaj. Küzdjön meg vele a király. A vendégszeretet szent jogáért akar Orestes kardot rántani, hogy azt kivívja minden idegen számára. A királynak tetszik a bátor ifjú; ő maga kész vele síkra szállni. Iphigenia közbelép. Előadja újra, mi szánalmas végzete van a nőnek, kire a férfi bátor tüzétől elragadtatva nem gondol.

De hát az özvegy és az elhagyott nő
Záporral omló könyeit vajon
Számítja-é a késő nemzedék?
Száz könytől ázott éjt, napot feled
A költő, melyben egy borongó lélek
Epedve, aggva h'jába sír, eseng.

Milyen modern, mily keresztyén zamat érzik Iphigenia minden szaván! És Orestes, ki párbajt ajánl, hogy megvívjon minden idegen jogáért, mint emlékeztet a keresztyén lovagra, ki védi az eltiprott igazságot bárhol! Minden lépten nyomon a nemes férfijellem keresztyénies felfogása. Hová tűnt a Tantalos erőszakos, égberontó fajának heve, szenvedélye? Mint mosódik el minden concret vonás az elvont emberiesben, mint enyészik el minden esetleges, jellemzetes, nemzeti szín az eszményi képből!

Iphigenia fölsorolja ama nemzeti bizonyítékokat, melyek őt meggyőzték arról, hogy Orestes valóban a valódi Orestes, az ő fivére; mert a király gyanúját fejezte ki, hogy tán megcsalták hiszékenységét. A király sokkal csillapúltabb; de azért határozottan kijelenti, hogy ha Iphigenia szava el is űzné minden kételyét, ha haragját el is fojtaná, mégis meg kellene vívnia Orestessel, az istennő képszobráért. Ekkor villan meg Orestesben az ötlet, mely a csomót megoldja, hogy tudniillik Apollo képletben beszélt és átka megtörése feltételéül nem a képszobor elhozását kívánta, nem saját húgáról beszélt az isten, de a nővér alatt Iphigeniát érté.

Széttört a kapocs,
Tiéidé vagy újra már te szent!
Érintésedre én meggyógyulék,
Utószor tépte karjaid között
Éles körmével keblemet a kór
És járta át a metsző kín velőm;
De aztán eltünt, mint kigyó suhan
Odvába. Újra élvezem a fényt
Te általad! Mi szép, dicső megoldást
Nyer az istennő rejtett szándoka.

Nem lehet ékesszólóbb bizonyítékot felhozni a mellett, hogy Gœthe mennyire jelvies jelentést kölcsönzött a mesének, mily bölcselmi mélységet vegyített annak felfogásába. Tehát Apollo a nővér alatt Orestes nővérét érté,

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

mert hiszen e nő jelenlétében érezte a szenvedő azt a rázkódást, mely őrjöngéséből kigyógyítá. Érezte, a mint a vaskapcsok, melyek, mint Tantalos szívére, keblére szorítják a kint és gyötrelmet, széttörnek és ő szívhatja a lét derűlt legét. Mi magasztos conceptio, mily igazi mély bölcselem, mily gazdag kedélyvilág! De a megoldás, melybe a dialectika éles elemzése játszik bele, mely ötletszerűen villan meg, bár Orestes belvilágában lefolyt lélektani folyamatban magyarázatát leli, még is a kigúnyolt deus ex machina egy neme: a XVIII. század rationalismusa így oldá meg a vallás legkényesebb és legbonyolultabb fejtvényeit. Sehol mélyebben nem éreztem ama szépészeti elv igazságát, hogy a drámai megoldás csak a cselekvény egyik lánczszeme, mely az egésznek, következetes fejleméből természetesen folyik. Bár mily elmés a végmegoldás e neme, az az értelem és okoskodás műve és bár, hitem szerint, Orestes lelki fejlődéséből kimagyarázható mozzanat, mégis olyan formán hat, mint a Shylock által követelt hús értelmezése által történő megoldása a csomónak.

Orestes végszavai megragadó hatást gyakorolnak és igen jellemzők, mert úgy szólván az egész Iphigenia magvát foglalják magokban:

Erőt, eszélyt, e legszebb férfi-díszt
Megszégyenít e szent, e szűzi lélek,
Őszintesége s tiszta gyermeteg
Bizalma egy ily nemes férfihoz
Nyer szép jutalmat érdeme szerint.

E sorokban van letéve, Mayer felfogása szerint, a cselekvény alapeszméje. Iphigenia még egyszer emlékezteti a királyt szavára, kéri beleegyezését. Thoas kedvetlenül mondja:

Hát menjetek!

Iphigenia szerető, bensőies kedélyét e rideg szózat nem nyugtatja meg:

Nem úgy király! Igy el nem válhatok,
Nem, ellenedre s áldásod nekül.
Ne száműzz! Ámde szent vendégi jog
Kapcsoljon egybe. Így örökre mi
Elválva, elszakítva nem leszünk!

Mint atyját akarja őt ezután is tisztelni, minden taurikait, mint szent vendéget, mint istent akarja majd fogadni, tűzhelye mellé ültetni és Thoasról kérdezősködni. Végszavai így hangzanak:

Élj boldogúl! Oh fordúlj hát felénk
S bucsúszavunkra nyájasan felelj!
Így lágyabb szellő lengeti vitorlánk
S a búcsúkönny is enyhébben fakad.
Élj boldogúl és oh nyujtsd jobbodat
A régi frigynek záloga gyanánt.
Thoas. Élj boldogúl.

Ez végszava a megindúlt királynak.

V.

Ime a gyönyörű költemény tartalma, melynek előadásánál azon mozzanatokat iparkodtam kiemelni, melyek a Gœthe *Iphigeniáját* az Euripidesétől szellem ben, földolgozásban megkülönböztetik. Tehát minden oly elem, mely a görög monda nélkülözhetetlen alkatrésze volt, mind a jellemek festése, mind a cselekmény fejlesztése folyamán teljesen átalakúlt: a lelki élet körébe lőn átvíve a cselekvény maga, ennek folytán nyert a helyi, történeti színezettől menten örök emberi jelleget, a mese mintegy a legmagasb erkölcsi kérdések drámai alakban történő megoldására szolgál anyagul. Gœthe művében Iphigenia visszariad minden tettől, sőt minden gondolattól, mely tisztaságára homályt vetne; Euripidesében ő találja ki a cselt, ő is hajtja végre, mert szent ügyet szolgál, mert hazájának visz áldást, mert késő nemzetek is áldani fogják, hogy az üdvhozó szobrot Orestessel kezet

fogva kézre keríté; Orestes a bűnterhelte, lelki kinoktól marczangolt hős, a tiszta nővér kiengesztelő szeretete által átkától megszabadúlva kigyógyúl, és a végén a csomó megoldója lesz. Euripides Orestese életvidorabb, gyötrelmei daczára titani sarj marad törhetetlen erélyében. Pylades Gœthénél jelentékenyebb állást foglal el, mint Euripidesnél. Csüggedhetetlen erélye, önfeláldozó ragaszkodása, zavartalan nyugalma és gyakorlati érzéke egyedűl őt teszi menté az eszményiség túlzásaitól. Thoas Gœthénél a legdrámaiatlanabb alak. Patin ki is emeli, hogy e Thoas oly bölcs, oly nagylelkű, oly emelkedett jellemnek van bemutatva mindjárt a költemény kezdetén, hogy komoly összeütközés e jellemmel szemben nem tud valószínű jelleget ölteni és a dráma sorsfordulata épen azért nem idéz elő kellően megrázó hatást, mert midőn Iphigenia mindent koczkáztat, föl sem teszszük ez uralkodóról, hogy másként is határozhatna, mint határozott. *Arkas* hasonlít urához, csak jellemének van kevesebb súlya, mint Thoasénak. Euripidesnél Thoas barbar király, az utolsó felvonásig elő sem jön. Erőszakos, durva jelleme, hiszékeny, babonás vallásossága a görögöknek a barbárokról alkotott képzetének teljesen megfelelt.

Igy változtatá át Gœthe a jellemeket; hát a cselekvényt? Senki nála jobban nem jellemzé azt. Maga mondja: «A darabnak megvannak nehézségei. Gazdag bel-, szegény külélet dolgában.» Vallásbölcseleti álláspontját, mely a XVIII. évszáz legnemesb gondolkodójául mutatja őt be, nem tagadhatá meg, ha mint művész, saját vallomása szerint, polytheista volt is. A mindenséget betöltő törvényszerűség volt az a *fatum*, melyet ő költői műveiben is oly kegyeletes áhítattal tisztel; szerinte az emberiség legbonyolúltabb, legkínosabb fejtvényeinek megvan megoldó eszméjök, melyek minden csodaszerű külhatás nélkűl a lelki világ fejlődésében következetes egymásutánban lesznek kijelentve. Minden, mi bennünk félszeg,

esetleges, tökélyes alak nyerésére van hivatva. Ez átalakúlás fenséges folyamának mint egy bűvös tükörben feltűntetője a művészet és költészet. Nem az istenektől, vagy istentől sugalmazott lelki áthatottság csodája, de az emberi szellem belerőinek öszhangzatos kifejlesztése menti meg az embert. Ezért szerette úgy a görög szellemet, mert a fatum tiszteletében a világ törvényszerűségének sejtelmét látta nyilvánúlni. Keblében sok forrongás után létre jött fenséges öszhang keresett symbolumot, mely a tisztúlás e folyamatát kifejezze, s a titáni, erővel és gyötrelmekkel szenvedő Orestes meséjében megtalálta azt; de épen mert e mesét magas bölcselmi eszmék kifejezésére használta föl: lengi át művét oly merőben modern szellem, oly keresztyénies bensőség, oly bölcselmi nyugalom. Patin odáig megy, hogy megtagadja, miszerint *Iphigeniá*nak általában volna igazi drámai cselekvénye. Szerinte Gœthe a görög tragédia egyszerű szerkezetét, nyugodt menetét úgy utánzá, hogy megsemmisíté művében a cselekvényt. Ez állítást azon ellentét kedvéért koczkáztatja tán Patin, mely van a franczia klassikus utánzás és Gœthe utánzása közt. Míg a franczia és az olasz utánzás a cselekvénynek gazdagabb, egészen modern elemek beszövése által hatásosabb kibővítésére, minden csodaszerűnek kiküszöbölésével valószínűen színpadi előadásra alkalmas szerkezetre törekszik és így alkot a maga korának szellemében modern művet. Gœthe a görög dráma meséjének egyszerűségét, mondhatni leglényegesebb elemeire szorítását híven utánozza, mig a gondolatok mélysége, a felfogás bölcselmi iránya által szintén újít. Hartung is nyiltan bevallja, hogy Gœthe művét görög szellemben alkotottnak állítni tévedés.

Véleményünk szerint Gœthe művében gazdag cselekvény van. Iphigenia keblében a lemondás nyugodt hangúlatától, a legkínosabb aggodalmak örvényző mélyéig, valamint az eszményi fenköltség legmerészebb magaslatáig:

oly hullámzása zajong az érzelmeknek és indúlatoknak, melyeknek festéséhez Gœthe gazdag nyelvére, mély színezésére vala szükség. Orestes belszenvedéseinek, lélekmarczangoló kínainak drámaiságát tagadni nem lehet; a kigyógyúlás pillanata oly rázkódást idéz elő lelkünkre, mint a hogy Danténál a purgatorium hegye megrázkódik, valahányszor egy bűnös, vezeklő lélek tisztul meg és vergődik ki a Lethe vizéhez. Azon édes álmodás a képzeletben maga előtt látott Lethe vize mellett, mint a habok lágy rengése a kitombolt vihar után, még jobban átéreztetik velünk a gyötrelmek azon éjtszakáját, melyet átszenvedett a szerencsétlen hős. Thoasznak végre szép kiengesztelődése a szende nő ellenállhatatlan varázsa alatt, szintén nem történhetik meg drámai küzdelem nélkül. És mégis! Maga a cselekvény folyama, magas eszményiségtől átlengett jellemei, főleg Iphigeniának «a tiszta emberiesség hatásának életre szólított eszményi volta», mint Ulrici őt szépen jellemzi, az alapeszme mély, bölcselmi jelentősége, épen azért jelvies alakba öltöztetése, a mese minden eredeti mondai tartalmától megfosztott alakja, a megoldás utópistikus iránya, a nemzeti színezet halvány, bágyadt fénye, a szenvedélyek erős drámai rajza helyett lyrai érzelmesség: mind oly vonások, melyek miatt e művészi tekintetben tökélyes mű a valódi drámaiságot nélkülözi. Mint utánzást ép oly kevéssé lengi át görög szellem, jellemei oly távol esnek a mythikus hősöknek a görög költök művében testet öltött alakjaitól, mint a mily nagy átalakuláson ment át a világnézet Euripides korától Gœthe koráig. De épen az utánzás folyt be gátlóan arra, hogy Göthe gazdagabbá tegye a cselekvény küléletét, illetőleg elevenebbé tegye az egészet. De nem is a lángész feladata az utánzás szolgai módja; bizonyítja Gœthe ez örök szép műve, mert épen azért marad halhatatlan e mű, a benne nyilvánuló fenséges öszhang, isteni styl, a gondolatok mélysége, de főképen a conceptió magasztossága, az

azt átlengő fenkölt gondolkodás és érzésmód, kiforrott, magában, önerején megnyugvást kiküzdött férfias jellem nyugalma, örök szép életderű a világ felfogásában, a görög szellem legcsodásabb oldalának, az alaktökély iránti érzékének plastikus kifejezései, kimeríthetetlen gazdagságának mintegy csodaszerű nyilvánulása és újból életre támasztása, az alkotás bámulatos erejével párosított művészi tökély s a legkisebb ízig az egészet átható részarányosság által. Nem győzte le Euripídest, mint Sophokles, de legyőzte minden korok költőit abban, hogy életének minden mozzanatát, mély gondolkodásának legérettebb gyümölcseit, gazdag érzelemvilágának minden kis virágát, sőt művészete tudományos kutatásait, nagy egyénisége egész fejlődési folyamát, mind költői alakban volt képes kifejezni. Kimeríthetetlen teremtő tehetsége a költészet virágait fakasztá mindenütt, a hol csak járt. Gazdag fejlődése legszebb korszakát, mely legmesszibb kihatással volt egész költői egyéniségére, a klassikus eszményiség fejezte ki leghívebben. Ennek örök-szép emléke *Iphigeniája*.

KISFALUDY KÁROLY LEVELE CSAPÓ DÁNIELHEZ.

Közli: Dux Adolf.

(Felolvastatott 1879 október 29-én.)

Tisztelt Társaság! Van szerencsém Kisfaludy Károlynak egy eddig ismeretlen levelét bemutatni, melyet Csapó Vilmos cs. kir. kamarás úr, családjának tengeliczi levéltárában talált, és ideiglenesen nekem átengedni szíveskedett arra a czélra, hogy ismertessem meg ez ereklyét a t. t. körében. És ezt teendő, mindenek előtt megemlítem, hogy e levél Csapó Dánielhez van intézve, ki Tolnavármegye alispánja és országgyűlési követe volt, s kinek emléke mint a legnemesebb törekvésű hazafiak egyikeé, maig is él. Már pedig maga a tény, hogy e férfiúhoz van intézve a kérdéses levél, annyiban új adat gyanánt vehető, a menynyiben Kisfaludy K. elsőrendű s irányadó életírója Csapó Dánielt nem nevezi meg költőnk barátjai közt. Pedig benső, bizalmas viszony lehetett az, mely a két kitűnő férfiú közt létezett, s melyről a kérdéses ereklye bizonyságot tesz. Kisfaludy t. i. e németűl írt levelében «legkedvesebb barátjának» nevezi Csapó Dánielt; adatokat sürget tőle egy tervezett történelmi művéhez; egy legújabban befejezett drámájának czímét, irányát és minőségét közli vele; végre nehány önszemle-féle sorban kedélyhangulatát írja le. Mind oly tárgyak, melyekről egy költő csak olyan embernek ír, kihez bizalomteljes tisztelet és barátság érzelmei

kapcsolják. De az említett tárgyak egyszersmind új adatokat is szolgáltatnak Kisfaludy Károly irodalmi működéséhez. Mert az a mű, melyhez az adatokat sürgeti, egy *Árpád* című nagyobb szabású munka lett volna, melylyel, mint mondja, emléket akart állítani népünk alapítójának; és azon drámának címe, melynek befejezéséről értesíti barátját: *Buda bevétele*. Pedig sem az előbbi, sem az utóbbi munkáról nem volt eddig tudomásunk.

Itt van helyén előhozni, hogy a kérdéses levél Pestről junius 24-ről van keltezve, de az évszám nincs kitéve rajta. Azonban e hiány talán pótolható ama nehány szó által, mely a *Buda bevétele* című, négy felvonásos dráma megemlítése után következik. Itt t. i. azt írja Kisfaludy: «Bis zur Stunde hat es die Bestimmung den Kaiser zu bewillkommen». Már pedig Ferencz király 1820-ban volt Pesten, akkor t. i. midőn a pestmegyei bizottsághoz azon ismeretes szavait intézte, hogy «totus mundus stultisat et imaginarias quærit constitutiones». Tehát valószínűleg 1820. a hiányzó évszám, és pedig azon évé, melyben előadták ugyan Kisfaludy Károly egy drámáját Ferencz király előtt, de nem azt, melyről itt szó van, hanem a *Tatárok* címűt. Habár nincs tudomásunk Kisfaludynak egy *Buda bevétele* című drámájáról, mégis kell, hogy létezett az, mert egész határozottsággal szól itt a költő e művéről, czéljáról, irányáról és minőségéről. Azt mondja róla, hogy iránya a két szomszéd nemzetnek viharos időkben bizonyított egyetértését bemutatni; és bevallja, hogy e műben csattanósság és látványossággal akarja elérni a hatást; «mert — azt mondja, — a nagyok úgy hiszem, inkább a külsőséget szeretik, mint a benső lendületet, és azért ily formába öntöttem e művemet». — És e minősége a szóban levő drámának oka is lehetett annak, hogy e mű ismeretlen maradt. A censor alkalmasint nem engedte meg a politikai irányú, vagy annak látszó dráma előadását a király jelenlétében, és a költő valószínűleg megsemmisítette darabját.

mely csak egy bizonyos alkalomra volt írva, és csak külsőségeken alapúlt, tehát nem igen bírhatott belbecscsel.

A levél következő részében a maga állapotjáról szól Kisfaludy; azt írja t. i. hogy nyugodt lélekkel halad szokott pályáján, harmoniában magával és a világgal, szerencsét nem remélve, balszerencsét nem félve; egy felette lebegő mosolygó ideál által lelkesítve, s az álmok boldog tündérországába meritve, írja, mit akkor érez, és boldognak mondja magát. Ez örvendetes kedélyhangulattal is összevág az 1820. év, melyben Kisfaludy Károly drámai mozgása oly termékeny volt, és ő, mint drámai költő, úgy szólván a dicsőség mézes heteit élte.

A levél végsoraiban nehány személyt említ Kisfaludy, t. i. *Idát*, ki Csapó Dániel leánya volt és később Kiss Pál fiumei kormányzóhoz ment férjhez; egy *Madeleine* nevű kisasszonyt, az előbbinek volt nevelőnőjét; egy *őrnagyot*, ki a Csapó-család benső barátja, báró Serpes Lajos volt; azután még *Hunkárt* is említi, ismeretes barátját, ki tehát Csapóékkal is barátságos viszonyban állott.

A levél, melynek eredetije * alatt olvasható, következőképen hangzik:

Pest, junius 24. Kedves barátom! Örömmel hallottam, hogy Kartheder úr Tengeliczre utazott, és gondoltam magamban, hogy sokkal inkább magam szeretnék ott lenni; de miután ez

* Pest, am 24. Juni. Liebster Freund! Mit Vergnügen hört ich die Reise des Herrn Kartheders nach Tengelitz, — ich dachte wohl wär's lieber ich — — allein da es nicht sein kann, so bleibt mir nur der heisse Wunsch übrig, dass diese Zeilen Sie Alle in erwünschtem Wohlsein finden mögen.

Wie steht es mit *Árpád??* — mit höchster Sehnsucht erwarte ich dieses Thema. Sollte mein kleines Talent den guten Willen nicht betrügen, so soll es bald das Licht der Welt erblicken; ich hoffe, dass ich mich nicht vergebens mühen werde, um dem Gründer unseres Volkes ein kleines Denkmahl zu setzen. Meine ganze Denkkraft hällt dieses Werk nun in Spannung.

Seit jener Zeit, als sie uns verlassen, habe ich ein Original Drama in vier Aufzügen, unter dem Titel: Die Einnahme von Ofen verfertigt. Bis zur Stunde hat es die Bestimmung den Kaiser zu bewillkommen, Wass

lehetetlen, nem marad más hátra, mint forró óhajtásom, hogy e sorok mindnyájukat a kívánatos jólétben találják.

Hogyan áll az *Árpád* ügye? A legnagyobb epedéssel várom e thémát. Ha kis tehetségem jó akaratomat meg nem csalja, úgy nem sokára meg fog jelenni e művem; és reménylem, nem hiába fogok fáradni a körül, hogy népünk alapítójának egy kis emléket állítsak. E munka egész elmémet foglalkoztatja és megfeszíti.

Mióta Ön elhagyott bennünket, egy *Buda bevétele* című eredeti, négy felvonásos drámát készítettem el. Ez óráig azon czélja van, hogy a császár üdvözletére adassék elő. A mennyi csak oda férhet a kis színpadra egy oly nagy esemény előadására, az mind benne van; főiránya: megmutatni azon egyetértést, melyben a két szomszéd-nemzet élt egymással ama viharos időkben; sok csattanósságaival, reménylem, nem lesz hatás nélkül. Meglehetősen gondoskodtam a látványosságról, úgy hogy rendkívüli pompával adhatnák elő darabomat. A nagyok, úgy hiszem, inkább szeretik a külsőségeket, mint a benső lendületet; és ez az oka, hogy ily formába öntöttem művemet.

Egészséges vagyok; nyugodtan haladok megszokott pályámon, egyetértésben magammal és a világgal; szerencsét nem remélve, balsorstól nem félve, viharok és nyugtalanság nélkül élek; néha egy fejem felett lebegő, mosolygó eszmény lelkesít és elmerít az álmok boldogságos tündérországába; és azon érzelmeket leírva, melyek akkor keletkeznek bennem, egy és más boldog órát élek.

nur der kleine Raum einer Bühne erlaubt, um so ein grosses Ereigniss gedrängt darzustellen, ist darin enthalten; die Haupttendenz ist die Eintracht der beyden benachbarten Nationen in jenen stürmischen Zeiten zu schildern, mit Knallmoments übersäht wirt es hoffentlich nicht wirkungsloss bleiben. Für die Augen hab ich so ziemlich gesorgt, den man kann selbe mit ausserordentlicher Pomp aufführen — die Grossen glaube ich lieben mehr des äussere, als den innern Impuls, drum hatte ich dieses Werk in dieser Form gegossen.

Ich bin gesund — gehe ruhig die gewohnte Bahn, in Eintracht mit mir und der Welt; kein Glück hoffend — kein Unglück befürchtend lebe ich jetzt so ziemlich ohne Sturm und ohne Ruh (? talán «Unruh»); ein lächelndes holdes Ideal über meinem Kopfe begeistert mich manchmahl, und versenkt mich in das glückliche Feenland der Treume, die erwachten

Tiszteletemet és kézcsókomat a nagyságos asszonynak, Idának és mindazoknak, kik rólam emlékeznek.

Madeleine kisasszony egészséges már? — Hogy van a jó őrnagy?

Hunkár egészséges; — bár csak annyiszor emlékeznének rólunk a tengelicziek, mint mi beszélünk ő róluk — — —

Ujdonságokat e sorok átadója többet tud mondani, mint én, mert én valóban nem sokat tudok.

Az isten áldja meg, kedves barátom! Gondolatban ölelvén önt, maradok tisztelet és szeretettel őszinte barátja: *Kisfaludy Károly.*»

*

Hátra van még az érvek elsorolása, melyek e levél valódiságát bizonyossá teszik. Az első azok közől a birtokos, Csapó Vilmos, cs. kir. kamarás úr állítása, ki e levelet családjának tengeliczi irattárában Csapó Dániel levelezése közt találta. — Azon kívül az írás tökéletesen hasonlít Kisfaludy Károlynak a M. Akadémia levéltárában őrizett, szinte német nyelven írt leveleihez, melyeket az Gaal Györgyhöz intézett, s melyekkel gondosan összehasonlítottam. Nemcsak az írásra nézve egyezik azokkal, hanem bizonyos, a német nyelvtan és helyesírás ellen vétkező sajátságok tekintetében is, melyek itt is, ott is előfordúlnak. Végre ez érvek körébe vág azon érdekes

Gefühle schreibe ich dann nieder und diese gewähren mir so manche glückliche Stunden.

Mein Gruss und Handkuss an die Gnädige Frau, an Ida, an alle die sich meiner erinnern.

Ist die Freulein Madlen schon gesund? — wie geht es dem guten Major

Hunkár ist gesund — mögen doch die Tengelitzer unssrer so oft gedenken, als wir von Ihnen sprechen — — —

Neuigkeiten wird ihnen der Ueberbringer dieses wohl mehrere erzählen können als ich, den ich weiss wirklich nicht viel —

Leben sie herzlich wohl lieber Freund! sie im Geiste umarmend verbleibe ich mit aller Hochachtung und Liebe Ihr aufrichtiger Freund Carl *Kisfaludy.*

körülmény, hogy költőnk Gaal-lal is közli szándékát, mely szerint egy Árpádot tárgyaló költői munkát akart írni. Hónapokon keresztül foglalkozott e tervvel; mert a mit június havában Csapó Dánielnek ír e tekintetben, ugyanazt már 1820 február 8-án Gaalhoz intézett levelében is megemlítve találjuk. Ez utóbbiban t. i. többi között a következőket írja: «Wenn ein guter Genius mir beistehet, so will ich ein Heldenspiel unter dem Titel *Árpád* ausarbeiten, nur bin an Quellen und Materialien zu arm, um diesen Man unszern Stammvatter würdig herzustellen und dem Werke einen historischen Werth zu geben.» — Itt tehát még panaszkodik, hogy nélkülözi a kutforrásokat és a kellő anyagot. Talán csak azután ismerkedett meg Csapó Dániellel, vagy ennek jártasságával történelmi dolgokban, és így azután ettől kérte a kellő utasítást. Ez utóbbi adat tökéletesen igazolja a kérdéses levél valódiságát.

AZ ANGOL *BÁNK-BÁN*.

CSIKY GERGELYTŐL.

(Felolvastatott 1879. deczember 30-án.)

BÁNK-BÁN történetének drámai tartalma, tragikai összeütközésének nagy ereje a messze Angliába is elhatott, és a mult században feldolgozóra talált. Szerzője, *Lillo György*, tisztességes helyet foglal el az angol drámai irodalom történetében. Ő volt az első, ki a polgári életet a színpadra vitte, s e tekintetben új irány úttörője lett. E nembeli darabjai, mint *Barnwel György vagy a londoni kalmár* és a *Végzetes kíváncsiság* rendkívüli hatással kerültek színre. Irodalomtörténeti jelentősége és írói értéke leginkább e művében nyer kifejezést; meséinek egyszerűsége, a jellemek hű festése, a szenvedély találó hangja és a megindulás eszközeinek szerencsés kombinacziója ezekben nyilatkozik legkivált. Más drámáiban elhagyja a köznapi életet, emelkedettebb tárgyak felé fordúl s magasabb érdekek összeütközését dolgozza fel; s bár a szerény polgári élet rajzolásában sokkal inkább helyén van múzsája, de nemes egyszerűsége, nyelvének ereje, jellemfestése és az alapeszméül vett erkölcsi igazságnak következetes keresztülvitele magasabb stylű drámáinak is nem csekély értéket tulajdonít.

Ez utóbbiak közé tartozik Bánk-bán történetének drámai feldolgozása, melyet Lillo kevéssel halála előtt (1739.) fejezett be, s barátja John Gray vitetett szinre a költő halála után. Czíme: *Elmerick vagy az igazság győzelme*. Sze-

mélyei a következők: *Férfiak:* II. András, Magyarország királya, közönségesen jeruzsálemi András név alatt. Konrád, morva herczeg. Elmerick. Báthori, Ismena atyja. Belus, Elmerick titkárja. *Nők:* Matilda, Magyarország királynéja. Ismena, Elmerick neje. Zenomira, a királyné hölgye. Lordok, követek, őrök. Szín: a királyi palota Budán.

Első felvonás. Az első jelenet Elmerick lakásán, Ismena szobájában történik, s körülbelől az antik drámák prológjának felel meg, mely a hallgatót általános vonásokban megismerteti a szükséges előzményekkel és a szereplő személyek jellemével. E jelenetből is, mely Ismena és atyja, Báthori párbeszédéből áll, megtudjuk, hogy Elmerick elhagyta a visszavonúlt élet csendes boldogságát s elfogadta a nádori méltóságot, melyre nem rég megválasztották. Hogy a király Palesztinába készül keresztes hadjáratra, s ma reggel tanácskozásra hívta össze országnagyjait, hogy távolléte idejére kormányzót nevezzen ki, mely alkalommal az öreg Báthori olyképen nyilatkozik a keresztes háborúkról, mintha valódi angol puritán, s nem a középkori lovag beszélne belőle. Megtudjuk továbbá, hogy Elmerick a legkitűnőbb tulajdonokkal van az égtől megáldva, s hogy nejének, ki imádja férjét, nincs egészen kedvére, hogy a magánélet nyugalmas boldogságát a királyi udvar zajával és a nagy méltóság gondjaival kellett fölcserélniök, Megtudjuk, hogy a királyné nem szereti férjét, hogy büszke, szenvedélyes nő, kinek lángoló indulatja még nagy veszélybe döntheti a királyt és az országot. Végre megtudjuk, hogy a királyné testvére, a kicsapongó Konrád herczeg, midőn nővérének menyegzője alkalmával Budán tartózkodott, álnokúl tört vetett az akkor még leány Ismena erényének, miben a királyné, ha nem is támogatta, de hallatlan gondatlansággal nézte testvére bűnös szándékát. A királynénak e viseletét csak Ismena s atyja ismeri; Elmericknek nem fedezték föl, s a nagylelkű Ismena megbocsátott neki és elfeledte hibáját. A második jelenetben a királyt

látjuk tanácsosai s az országnagyok közt. II. András itt az alkotmányos király valódi eszménye gyanánt van feltüntetve; az angol író oly módon beszélteti őt nemzeti jogokról, köz szabadságról, melyből világosan látszik a czélzás saját nemzeti történetének ugyanazon korszakára, földetlen János és az angol bárók küzdelmére, kikről különben nemsokára név szerint is megemlékezik. A királyok igazságtalan rendeletei ellen fölruházza a nemzetet az ellenállás jogával, sőt azzal is, hogy a törvényszegő királyt letegye s másnak fejére helyezze Szent István koronáját. Azután kijelentve, hogy tüstént útra kél palesztinai hadjáratára, Elmericket, a nádort nevezi ki az ország kormányzójának, teljes királyi hatalommal. E szavaiban fejezi ki egyszersmint a dráma alapeszméjét s a belőle kivilágló erkölcsi tanulságot, az általános és részrehajlatlan igazságosság szükségét, midőn igy szól Elmerickhez:

. . . . . Vedd a kardot,
S ne hordd hiában. Bárki merje,
Rangban vagy születésben bizakodva,
Polgáraim nyugalmát megzavarni:
Ne tartsa semmi vissza kezedet;
Felelni fogsz az égnek és nekem.

Az állam ügyeinek elintézése után a király a harmadik jelenetben nejétől búcsúzik el, kihez valódi mély és komoly szerelemmel vonzódik. Tudtára adja, hogy távolléte idejére Elmericket tette az ország kormányzójává, kinek a királyné is engedelmességgel tartozik. Matilda helyesli férje választását, s miután még egy pár hideg szóval viszonozza a király gyöngéd és szerető búcsúzását, az első felvonás véget ér.

Második felvonás. A király elhagyta Budát, neje egyedül van Ismenával. Keserű panaszokban tör ki férje ellen, ki annyira elhanyagolja; megvallja, hogy nem szereti őt, hogy unatkozik e komoly, erényes udvarban, melyért a vídám olmützi udvart kellett cserében adnia, s

hogy a király mostani hosszú hadjárata reá nézve oly megbántás, melyért boszút fog állani. Ismena, kit a nagy bizalom meg is rémít, szánalomra is indít, vigasztalja királynéját a fénynyel, hatalommal, mely megilleti; de Matilda e jellemző szavakkal útasítja vissza vigasztalását:

Kincs, hatalom, dicsőség férfi vágyát
Táplálja; ám a mi szerény nemünk
Elégedett csupán gyönyörrel is.

Ellentétül felhozza Ismena boldogságát, s meleg szavaiból, melyekkel Elmerickről beszél, megrezzenéséből, midőn Ismena gyöngéd szeretettel dicséri férjét, már sejteni lehet, hogy a királyné nem érzéketlen a nádor iránt. S midőn Ismena a szerelmes nő elragadtatásával mindig tovább megy férje dicséretében, nem képes tovább nyugodtan hallgatni őt, s a kertbe küldi, hogy várjon rá, míg utána megy. Alig távozott Ismena, alig röppent el a királyné ajkáról nehány szenvedélyes szó, mely elárulja szerelmét, midőn belép Elmerick s jelenti Konrád herczeg megérkezését. A királyné sokkal gyöngédebben köszöni meg e hírt, mint különben szokás, egyedül azt sajnálva, hogy üres köszönetnél egyébbel nem hálálhatja meg szolgálatát. «Kegyelmed, melyet nőm iránt mutatsz, minden hálával felér», felel a nádor, s e szavával új sebet üt a királyné szerelmes szívébe.

Konrád herczeg megjő s a találkozás első öröme után megvallja, hogy nemcsak testvéri szeretet hozta Budára, hanem sokkal hevesebb szenvedély, szerelme Báthori leánya, Ismena iránt, ki egykor visszautasítá ugyan, de azóta nem tudta feledni; szerelme oly erővel ég, hogy vagy ki kell elégítnie vagy megöli. Tudja, hogy Ismena azóta Elmerick neje lett; de nincs akadály, melyet le ne rontson érette. A királyné látja testvére égő szenvedélyét, eszébe jut, hogy ha Ismena hűtlen lenne férjéhez, ez is elfordúlna tőle s ő nyerhetné meg szerelmét: segítségét

igéri Konrádnak s elárulja, hogy épen e pillanatban egyedül találhatja Ismenát a kertben. Konrád elrohan, s Ismenával találkozik. De az erényes nő előbb megvetéssel, aztán irtózattal fogadja vallomását; férje boszújával fenyegeti, ha még tovább is sértené szerelmi ajánlataival; most egyelőre elég viszonzásnak tartja megvetését. Konrád észrevéve Báthori közeledését, még lángolóbb szenvedélylyel és haraggal szívében távozik és Ismena elmondja atyjának a herczeg újabb bántalmát. Báthori azt tanácsolja, hogy férjének ne szóljon erről; ő maga képes lesz egyedül megvédni leányát. De Ismena nem elégszik meg e biztatással s elhatározza, hogy atyjával együtt elhagyja az udvart, míg Konrád az országban marad.

Harmadik felvonás. Konrád őrjöngő szenvedélylyel rohan a királynéhoz. Megtudta, hogy épen most készül Ismena elhagyni az udvart. Segítségre szólítja fel testvérét. Nem képes többé lázongó indulatának ellenállni s kész Ismenát erőszakkal is elragadni. A királyné óvatosságra inti s megigéri, hogy Ismenét elútazása előtt még egyszer látni fogja a palotában. E czélra megbízza meghitt hölgyét Zenomirát, ki Elmerick titkárjának, Belusnak kedvese, hogy ez által hívassa Ismenát a palotába, mintha férje rendelte volna oda, Konrád lecsillapúl és reménykedve távozik. A királyné komoly elmélkedésbe merül, megborzad tettétől, sajnálja Ismenát; de szerelme sokkal erősebben fogva tartja, hogysem visszaléphetne. De talán megnyerhetné Elmerick szerelmét a nélkül, hogy Ismenát feláldozza? Ha megvallaná szerelmét — de ekkor fölébred a nő méltósága, a királyné büszkesége; irtózattal, réműlettel tölti el szívét már a gondolat is, ha Elmerick nyilt vallomása után visszautasítaná és felkiált:

A nő, királynő kináljon szerelmet,
És visszaútasítsák! Oh nyomor!
Oh, égő szégyen! Oh halál s pokol!

De nem, mért vélekedjem ily szegényűl
Magamról s Elmerickről? Életem
Vigasztalan, sivár most . . . Iszonyú
Erővel hajt a szenvedély viharja,
Bizonytalanság éje fog körűl,
Előttem a mély, mérhetetlen örvény,
S hátam mögött setét, vad pusztaság.

Ez erős küzdés alatt lép be Elmerick, kit magához hívatott. A királynét elragadja szenvedélye; már nem számít, nem okoskodik. Elébb félénken, szemérmes zavarral, majd nyiltan, határozottan, szenvedélyesen megvallja szerelmét. A nádor megréműl, visszariad; eleinte nem érti, aztán nem akarja érteni; majd gyöngéd kiméllettel emlékezteti mindkettejök kötelességére, királya bizalmára és végre Ismena iránt érzett szerelmére, melyet még érette sem áldozhat fel. Ez sújtja le a királynét; a megalázás, szégyen, büszkeség, féltékenység kétségbeesésbe hajtja s megragadja Elmerick kardját, hogy előtte üsse át vele saját szivét. E jelenet nagy erővel, a szenvedély igazságával, mesteri fokozással van festve. Elmerick megragadja a királynét, hogy meggátolja öngyilkosságát, midőn berohan Konrád s felkiált, hogy a nádor erőszakoskodik testvérével. E szó visszaadja a királyné öntudatát s eszébe juttatja a boszút. Ő is vádolja Elmericket, kire a herczeg kardot von. De a nádor lefegyverzi Konrádot s nyugodt méltósággal, mely a királyi hatalom képviselőjét megilleti, visszaútasítja a vádakat s mint kettejök birája, emlékezteti őket, hogy a mit most elnézett, másodszor nem fogja megbocsátni. Távozása után a düh és szégyen szavaiban tör ki a királyné s Konrád boszút esküszik, midőn Zenomira jelenti, hogy Ismena a hívásra megjelent a palotában. A királyné most a mellékterembe küldi Konrádot s bebocsáttatja Ismenát, ki férjét keresve jő. A szegény áldozat s a tiszta nő látása még egyszer, utoljára fölkelti a királyné szivében jobb érzését, megrendűl s haboz egy

pillanatig, — elsápad, reszket — midőn eszébe jut visszautasított szerelme, megalázott büszkesége, ellenállhatatlan erővel magával ragadja a boszúvágy s rövid, rekedt szóval a terembe küldi Ismenát, hol Konrád vár rá.

Negyedik felvonás. A meggyalázott Ismena atyja karjaiba menekül s megvallja szégyenét. Báthoriban fellázad az atyai indulat, boszút esküszik a bűnösök fejére, de inti leányát, hogy férjének el ne árulja meggyaláztatását; nemcsak azért, hogy megkímélje a gyötrelemtől, hanem legkivált azért, nehogy elragadja indulatja és veszélybe döntse magát, mielőtt boszút állhatna. A királyné és testvére bizonyosan rá ügyelnek leginkább; oly ember, ki nincs annyira kitéve figyelmöknek, biztosabban megbüntetheti a bűnösöket. Alig távolította el leányát Báthori, szemben találkozik Konráddal. Kardot ránt rá, de a herczeg nyugalomra inti. Megvallja, hogy sérelmet követett el leányán, de boszúja jogos volt, mert Elmerick ugyanazt akarta tenni a királynéval. Inkább büntessék meg tehát egyesülten az árulót s akkor ő kész lesz jóvá tenni hibáját, nejéül fogadja Ismenát és maga mellé trónjára emeli. «Inkább lássam a halál karjában, mint veled a világ trónján», kiált Báthori és kivont karddal a herczegre rohan. A viadal zajára elősiet a királyné több országnagygyal. Árulással vádolja Báthorit, ki a királyi család rokonát fegyverrel támadja meg. Báthori jogosultnak mondja haragját, de okát nem akarja megvallani. A főurak két részre szakadnak; de azok is, kik a herczeg pártját fogják, Elmerick, a kormányzó ítélete alá kívánják az ügyet bocsáttatni. A királyné mindnyájokat felindúlva elküldi szine elől s megbizza Konrádot, hogy siessen a király után, ki még alig érte el Székesfehérvárat s vádolja be előtte Elmericket. Így, ha Ismena később panaszt fog is tenni, az egész csak tettetésnek, férje védelmére kigondolt cselnek fog látszani. Ha a nádor elesett, a királyné boszúja ki lesz elégítve, Konrád nőül veheti Ismenát, kit kiolthatatlan szenvedély-

lyel szeret. De ezalatt Ismena szobájában Elmerick találkozik nejével. Karjaiba akarja szorítni s a nő eltaszítja magától. A nádor megdöbben; eleinte azt hiszi, a királyné vádolta neje előtt s ez most hűségében kétkedik; szerelmének egész erejével ostromolja nejét, kit végre megtör a szégyen és megvallja, mily tőrbe csalta a királyné álnoksága. Elmerick a szánalom és bocsánat szavaival szorítja keblére a megtört áldozatot s megesküszik, hogy oly emlékét fogja felállítani a büntető igazságnak, mely réműlettel sújtja a trónon űlő gonoszságot.

Ötödik felvonás. A királyné sötét merengések közt űl szobájában, midőn hölgye jelenti, hogy a nádor kíván eléje bocsáttatni. A bűntudatos nő szíve elszorúl, de biztatja magát, hogy csak gyűlölet, s nem félelem az, a mit érez. Elmerick komoran, nyugodtan lép be, mint biró, ki büntetni jött. A királyné kegyetlen gyönyörrel nézi fájdalmát s mielőtt amaz kérdőre vonná, megvallja: «Te visszautasítád szerelmemet és én megsemmisítettem nődet.» «Ezzel vádoltak, felel a nádor, de magad megvallottad, nincs szükség más bizonyításra, ügyed el van döntve.» És rövid szünet multával kimondja az itéletet.

Te félelmes szent hatalom, mely az
Eget, földet kormányzod s a poklot letiprod:
Kérlelhetetlen és örök igazság!
Im áldozatkép nyújtom most neked
E felséges bűnöst: fogadd el őt
Engesztelésül, hadd legyen örökkön
Rettentő példa, ünnepélyes intés.
Melyből tanúljon a bűnös világ!

A királyné, ki a szerelmében sértett férj szenvedélyes kitörésében vélt gyönyörködhetni, megrendűl a biró nyugodt, rettentő itéletétől. Segítségért kiált, a király boszújával fenyegetőzik, aztán erőt vesz a megbántott női büszkeségen félelme, megtörik, könyekre fakad, kölcsönös

bocsánatot ajánl, életéért könyörög. De az itélet ki van mondva, a biró nem vonja vissza. «Tegyétek kötelességteket,» mondja a belépő bakóknak, és végrehajtatja itéletét a királyi bűnösön. A bakók megfojtják a királynét. A nádor kinyittatja az ajtókat s az összehívott országnagyoknak megmutatja a holttestet. Mindnyájan megdöbbennek e merész igazságszolgáltatáson, de nem mernek határozni, várják a király itéletét. Harsonák jelentik a király megjöttét, ki Konrád vádjaira sietve visszatért Budára, hol neje holttestét találja. Elmerick meghallgatást kér. Elmondja a királyné bűnét, bizonyságokat állít: neje könyeit, a királyné szavait, Belus és Zenomira írott vallomását, melyből a király nemcsak az elkövetett ármányt ismeri meg, hanem valódi indokát is: neje bűnös szerelmét a nádor iránt. Ekkor hírmondó lép be s jelenti Ismena halálát. Megölte a szégyen és a fájdalom. Konrád e hírre tört üt szívébe s Ismena nevét suttogva meghal. «Ismena meg van boszúlva — kiált Elmerick, — hadd legyek én most nyomorúlt!» És a király e szavai fejezik be a tragédiát:

Mindnyájan érezzük gyötrelmeinket;
De ne szenvedjen a közjó miattunk.
Oh Elmerick! nagy volt a mit tevél.
Maradjon meg továbbra is kezedben
Királyi pálczám, miglen visszatérek
A szent Sionról, Jordán partiról.
Helyettesem légy addig és örökké
Barátom aztán. Az örök igazság,
Mely tisztán, felhőtlen fénynyel ragyog
Az égben, egyedűl lehet dicsőbb,
Miként e szent merényed. Ez legyen
Dicséreted: tetted jóváhagyom.

Ez Lillo drámájának a meséje. Nem akarok most róla itéletet mondani, sem összehasonlítani más Bánk-bán tragédiákkal. Az elmondott vázlatból annyi mindenesetre

kitünik, hogy az alapeszme, az egyetemes pártatlan igazságszolgáltatás szüksége szemlélhető kifejezést nyer benne. Elmerick, Lillo Bánk-bánja, megtestesült képviselője ez eszmének; de csak is ez, és nem valódi tragicus hős. A dráma központja inkább a királyné; az ő végzetes szenvedélye idézi fel az összeütközést s vezet a katasztrófához. Elmericket nem a szenvedély hajtja: nyugodt, hideg, kérlelhetetlen képviselője az igazságnak; pártatlan biró, a ki megbünteti a bűnöst, tekintet nélkül születésére és rangjára, miként királya parancsolá. Nem a megbántott férj szenvedélye ragadja boszúra, hanem a biró kötelességérzete; ő maga mondja, hogy ugyanezt tette volna a királynéval, ha a legutolsó paraszt nején is követi el e megbántást. Elmerick nemes, eszményi alak, mely csodálatot és tiszteletet parancsol. Általában a dráma alakjain bizonyos emelkedett nemesség ömlik el. Még a csábító Konrád sem csupán aljas élvvadász; valódi mély szerelmet érez Ismena iránt, s kész őt nőül venni, trónjára emelni; midőn pedig megtudja halálát, önmagára mond büntetést öngyilkossága által. A királyné a szerelem lázas indulatában, a megalázott nő őrjöngésében követi el bűnét; mindvégig az a szenvedélyes, vágyaiban korlátot nem ismerő asszony marad, milyennek a dráma elején van bemutatva; szenvedélye birja arra, hogy eldobja szemérmét, ez hajtja boszúra, de szilaj őrjöngése közepett is felcsillan benne jobb női érzése, szánja az ártatlan áldozatot, s kielégített boszúja után jóvá igyekszik tenni iránta hibáját. Megérdemlett büntetésében, az elégtétel mellett, szánalmat is érzünk iránta. E nemesség, mely a dráma alakjaiban nyilatkozott, jellemzi nyelvét, hangját és a cselekvény egyszerű menetét. Nem halmozza össze mesterkélten a hatás eszközeit, de több jelenete, különösen a harmadik felvonás vége, a mostani elkényeztetett ízlés mellett sem tévesztené el a csattanós külső hatást.

Midőn Lillo halála után a Drury-Lane színházban

szinre került, a siker — mint Davies, Lillo életírója mondja — nagy volt, sokkal nagyobb, mint e tragédiától várták, mely oly egyszerű szerkezetű, s oly régi, bár kitűnő alapeszmén épült. Hammond prológja, mely e dráma első előadását bevezette, találóan jellemzi Lillo e darabját és egész költészetét, midőn így szólítja meg a hallgatókat: «Nem mesterséges jelenetek ékesítik ma éjjel a színpadot; Lillo egyszerű érzése fogja megragadni szívünket. Művészetet, szabályt nem ismert, de melegen érezte a szenvedély erejét, s úgy írt, mint érezett.»

MUKÁNYI.

VIGJÁTÉK NÉGY FELVONÁSBAN.

(SZÉKFOGLALÓ.)

IRTA

CSIKY GERGELY.

(Bemutattatott 1880. január 28-án.)

SZEMÉLYEK.

(E szereposztással adatott először a nemzeti szinházban 1880. okt. 22.)

Mukányi Bódog		Szigeti József.
Olga, neje		Molnárné.
Piroska, leánya, első nejétől		Csillag Teréz.
Margit, fogadott leánya		Márkus Emma.
Darnai, főispán		Egressi.
Ella, unokahúga, özvegy		Lendvayné.
Szeredy Ödön		HeténYi.
Zápolya Ignácz, nyelvész	a természettudósok vándorgyűlésének tagjai	Ujházi.
Kozák Manó, reporter		Vizvári.
Várkonyi Endre, miniszteri titkár		Halmi.
Cziprián Mór, ügyvéd		Pintér.
Dr. Karó, allopatha		Szigeti Imre.
Dr. Kokas, homeopatha		Földényi.
Özvegy Vargáné		Szathmáryné.
Ifj. Varga Gergely, unokája		Palotai Piroska.
Rózsaberki Gusztáv, a «Bánvári Harsona» szerkesztője		Kőrösmezei.
Csukáné		Császárné.
Tarkóné		Füredinė.
Utazó öreg kisasszony		Györgyné.
Vasúti pénztárnok		Tóth.
Vasúti portás		Gonda.
Öreg úr		Sántha.
Rendező		Benedek.

Bolti szolga. Inas Mukányinál. Rendező fiatal emberek. Urak, hölgyek. Utasok. Természettudósok. Hordárok.

Történik egy vidéki városban.

☞ *E kiadás a szinpadokra nézve kéziratnak tekintendő, a mennyiben e darabot csak a szerző engedélyével lehet előadni.*

ELSŐ FELVONÁS.

(Vasúti pályaudvar csarnoka. — A középen nagy ajtó, melyen túl a pályaudvar látszik. — Balra a város felé nyiló ajtó „Kimenet“ felirással. — Hátrább ugyanez oldalon a pénztár ablaka, előtte vas-korláttal. — Jobbra három ajtó; az első: „Étterem“, a másik kettő „Váróterem“ felirással. — A falak mellett padok.)

I. JELENET.

Portás (a középajtónál). Pénztárnok (a pénztár-ablakban). Több útas és hordár (a közép-ajtón egymást lökdösve tolong kifelé.) Öreg kisasszony (ölében kis kutyával, kezében és hóna alatt dobozokkal és csomagokkal.)

PORTÁS *(háromszor csenget. — Kívül kiáltás):*

Harmadik csengetés!

ÖREG KISASSZONY *(a pénztár ablakán zörög):*

Jegyet kérek!

PÉNZTÁRNOK *(becsapva az ablakot).*

Késő!

ÖREG KISASSZONY *(a középajtóhoz rohan).*

Várjanak!

PORTÁS *(becsapja az ajtót).*

Késő!

ÖREG KISASSZONY.

De nekem sietős utam van.

PORTÁS.

Vasúton nincs sietős út.

(Kívül sípszó, fütty s az induló vonat zakatolása hallatszik.)

II. JELENET.

Előbbiek, Mukányi (s utána több fiatal ember, tetőtől talpig feketében fehér vállszalaggal.)

MUKÁNYI.

Csengetés! fütty! talán csak nem jöttek meg a tudósok?

PORTÁS.

Ne tessék félni, csak a déli vonat indult el.

ÖREG KISASSZONY.

Uram, igazságot kérek!

MUKÁNYI *(leereszkedőleg)*.

Miben segíthetek, jó asszony?

ÖREG KISASSZONY *(méltósággal)*.

Kérem, én még leány vagyok.

MUKÁNYI.

Sajnálom.

ÖREG KISASSZONY.

Igazságot kérek!

MUKÁNYI.

Mi baj?

ÖREG KISASSZONY.

Lehagytak a vonatról.

PORTÁS.

Mért nem sietett jobban?

MUKÁNYI *(a fiatal emberekhez, elégedetten)*.

A nagyság átka. Látják kedves barátim, mennyi követeléssel lépnek föl azok iránt, kik a világban bizonyos rangot foglalnak el. Im, ez a jó asszony —

ÖREG KISASSZONY.

Kérem, én még leány vagyok.

MUKÁNYI.

Örvendek .... Im ez a tiszteletre méltó kisasszony most azon követeléssel lép elém, hogy állítsam meg az elindult vonatot, holott az egészen hatáskörömön kívül esik. Igen, tisztelt assz — — bocsánat — nem megy a nyelvem a kisasszonyra — mondjuk hölgy, ez tágabb értelmű — tisztelt hölgy, én a természetbuvárok és tudósok országos nagygyűlésén a helyi elszállásoló bizottmány elnöke vagyok. E minőségemben szolgálatára állok, de a vasúti menetrendre nincs befolyásom.

ÖREG KISASSZONY *(boszúsan)*.

Hát akkor minek beszél annyit?

MUKÁNYI *(magában)*.

Mérges. Látszik, hogy még leány.

ÖREG KISASSZONY.

Most mit csináljak?

MUKÁNYI.

Tessék a következő vonattal elútazni. Ez minden, mit kegyedért tehetek.

ÖREG KISASSZONY.

Ilyen a szegény elhagyott leány sorsa.

MUKÁNYI *(két kisérőjéhez).*

Vezessék el e tisztelt hölgyet, legyenek szolgálatára.

(Két fiatal ember kivál a tömegből s meghajtja magát az öreg kisasszony előtt.)

ÖREG KISASSZONY.

(dobozait és kutyáját az egyiknek adja s a másik karjába kapaszkodik.)

Van itt jó sör?

MUKÁNYI.

Pompás!

ÖREG KISASSZONY.

Menjünk!

(El két kisérőjével az étterembe.)

MUKÁNYI.

Látják fiatal barátim, így kell a társadalmi rangot embertársaink javára gyakorolni .... Portás! melyik vonat érkezik előbb?

PORTÁS.

A felső.

MUKÁNYI.

Ez hozza a tudósok és buvárok zömét. Mikor jön meg?

PORTÁS.

Tíz óra harmincznégy percz.

MUKÁNYI.

És a másik, az alsó?

PORTÁS.

Tizenegy óra tizennyolcz percz. *(El.)*

MUKÁNYI.

Ezen jön a főispán a megyei székvárosból. Ezt majd én fogadom üdvözlő szónoklattal. A tudósoknak nem tartok beszédet, elég lesz nekik, ha egy hangos éljennel fogadjuk. Vigyázzanak, jó hangosan kiáltsanak ; azt mondják, hogy a tudósok nagyon szeretik az éljenzést. Adjunk nekik belőle bőven ! Legyenek megelégedve a fogadtatással szerény városunkban, melyet országos gyűlésük színteréül választottak. Most oszoljanak szét, de az első füttyre azonnal itt legyenek, s a tudósok közt oszszák ki a lakjegyeket. Ne feledjék el az éljent ; tanítsák meg a hordárokat is. Mikor megjönnek a tudósok, nézzenek rám — én fölemelem karomat — így —

FIATAL EMBEREK.

Éljen !

MUKÁNYI.

Hangosabban és többször !

(újra fölemeli karját.)

FIATAL EMBEREK.

Éljen ! éljen ! éljen !

MUKÁNYI.

Nagyon jó. Meg vagyok önökkel elégedve.

(A fiatal emberek különböző ajtókon el.)

III. JELENET.

Mukányi (egyedül).

Mint egy tábornok, úgy osztom a parancsokat, és egész hadsereg indul, fordul, éljenez kommandómra. Mi-

lyen szép a hatalom! Ideje is volt már, hogy nagy emberré legyek; ez az első lépés, ezzel fogok feltűnni a haza, sőt mondhatom, egész Európa előtt; hisz a mi tudósainkról azt mondják, hogy európai szinvonalon állanak. Nem tudom ugyan, hogy mi ez, de én is rá állok; kell már valamit tennem nevemért, családomért — *(gomblyukát tapogatja)* ah! még mindig üres; még mindig csak a cseléd-jeim hívnak nagyságos úrnak! *(zsebéből kéziratot vesz ki)* Ezt a beszédet is olyan hosszura csinálta az az Ödön. Még csak az kellene, hogy belesüljek. *(kitárja az iratot s szaval)* Felviradt végre a dicső nap hajnala — a kezdet szép és eredeti, el fogja bájolni a főispánt. *(ismét szaval)* Felviradt végre a dicső nap hajnala —

IV. JELENET.

Csukáné (három leánynyal), Tarkóné, férfiak, nők. (A férfiak feketében, a nők túlzott, ízléstelen díszszel.)

CSUKÁNÉ.

Mukányi úr, kérem!

MUKÁNYI *(zsebébe rejti a kéziratot).*

Mi tetszik?

CSUKÁNÉ.

Ne feledje, hogy három tudós számára ajánlottam szállást, de kikötöm, hogy nőtlenek legyenek.

MUKÁNYI.

De hát miről ismerjük azt meg? Csak nincs az orrukra írva.

CSUKÁNÉ.

Másformát nem fogadok el.

(Leányaihoz megy.)

TARKÓNÉ.

Mukányi úr, kérem!

MUKÁNYI.

Tessék!

TARKÓNÉ.

Nekem csak egy tudós kell; nincs három eladó lányom.

MUKÁNYI.

Hát tehetek én róla?

TARKÓNÉ.

Nehogy valami korhely tudóst szállásoljon hozzám, a ki éjfél után jár haza.

MUKÁNYI.

Majd erkölcsi bizonyítványt kérek tőle.

(A váróteremekből előkerülnek a rendező fiatal emberek, s mindnyájan csoportokra oszolva járkálnak a csarnokban. — Mukányi félre vonul.)

Most talán békét hagynak.

(Kéziratába pillant.)

V. JELENET.

Előbbiek, Rózsaberki.

RÓZSABERKI.

Mukányi úr, hallotta a legújabb vasúti balesetet?

MUKÁNYI *(zsebébe rejti kéziratát).*

Mi baj?

MIND.

Mi történt?

RÓZSABERKI.

A vonat mindjárt megérkezik a tudósokkal.

MIND.

Hahaha! Pompás élcz!

CSUKÁNÉ.

Ez a Rózsaberki csupa szellem.

RÓZSABERKI.

Mit mond hozzá Mukányi úr?

MUKÁNYI.

Hahaha! nagyon jó! pompás élcz! *(félre)* A sajtó embere, jó lábon kell vele állnom. Hanem itt már nem jutok tovább a hajnalnál, ki kell mennem az udvarra. *(El, magában szavalva.)*

Felviradt végre a dicső nap hajnala . . . .

RÓZSABERKI.

Nagy ujságot mondok.

MIND.

Halljuk!

RÓZSABERKI.

Tudják, hogy a miniszteri sajtó-irodával egyenes összeköttetésben állok.

MIND.

Tudjuk, tudjuk!

TARKÓNÉ.

A sajtó nagy hatalmasság.

RÓZSABERKI.

Ez úton tudtam meg, hogy tudós vendégeink közt többen lesznek, kik a kormánykörökhöz tartoznak.

CSUKÁNÉ.

Mukányi ezeket bizonyosan magához szállásolja.

TARKÓNÉ *(halkan)*.

Nem is a Csuka kisasszonyok kedvéért jönnek le.

VI. JELENET.

Előbbiek, Olga, Piroska, Margit, Ödön.

CSUKÁNÉ.

Ah! kedves Olgám, szintén kijöttek? . . . Jó napot lányok!

PIROSKA.

Jó napot.

OLGA.

Mi is látni akarjuk a fogadtatást.

PIROSKA.

Kis mama, nem mennénk inkább a váróterembe?

RÓZSABERKI.

Kérem hölgyeim, hallgassák meg előbb legújabb élczemet.

MIND.

Hahaha! Nagyon jó!

RÓZSABERKI.

Hallották a legújabb vasúti balesetet?

MARGIT.

Szent isten! mi történt?

RÓZSABERKI.

Hát a vonat mindjárt megérkezik a tudósokkal.

OLGA *(komolyan)*.

Igen?

(El a váróterembe.)

PIROSKA *(halkan)*.

Ödön, hozza utánam a napernyőmet.

(Piroska, Margit, Ödön el a váróterembe.)

RÓZSABERKI *(bámulva)*.

Nem nevettek.

TARKÓNÉ.

Nincs szellemök.

RÓZSABERKI.

És ha meggondolom, hogy mindent nekem köszönhetnek. Ha én nem agitálok lapomban Mukányi mellett —

CSUKÁNÉ.

Azt hiszem, a fiatal menyecske férjét is csak úgy félvállról veszi, mint egész városunkat. Még erre az ünnepélyes alkalomra is mily egyszerüen öltözködött a lányokkal együtt! Közönséges utczai toilette, — creton, semmi más, mint creton.

TARKÓNÉ *(szomszédjához)*.

Kárpótlásul Csukáné úgy feltollazta, bokrétázta lányait, mint a lakodalmas lovakat.

CSUKÁNÉ.

És a leánya, az a Piroska! Hallották, hogy köszönt? Jó napot! A helyett, hogy illendően mondaná: csókolom kezét Lotti néni! . . . vagy legalább: alásszolgája Lotti néni! . . . jó napot! Már bizony, a mely leány nekem azt mondja: jó napot, annak nálam: jó éjszakát!

(Hosszú, éles fütty hallatszik.)

RÓZSABERKI.

Hiába fütyölsz, nem ülök fel!

MIND.

Hahaha! pompás élcz!

(A háttéri ajtó felé fordulnak. A portás csenget és kinyitja az ajtót. Hordárok futnak az udvarra. Olga, Margit, Piroska a váróterem ajtajában állnak. Ödön a rendezők közé siet, kik az ajtó előtt csoportosulnak.)

VII. JELENET.

Előbbiek, Mukányi.

MUKÁNYI *(lihegve)*.

Mindjárt itt lesznek! Fiatal barátim, figyelem és tapintat! Az ország és Európa szeme néz reánk.

(Kívül fütty, csengetés, a vonat zakatolása, kiáltás):

«Bánvár, tizenöt percz!»

(Mukányi a rendezők élére áll).

Vigyázzanak intésemre! Szóltak a hordároknak?

EGY RENDEZŐ.

Igen, pálinkát is kaptak Mukányi úr számlájára.

MUKÁNYI.

Isten neki! Hanem aztán ordítsanak!

VIII. JELENET.

Előbbiek, Zápolya, Kozák, Várkonyi, Cziprián, Ella, Vargáné, Gergely, több tudós.

(Zápolya és Kozák elül jönnek, s az ajtóban megállnak, úgy hogy a többit is megállásra kényszerítik. Mukányi fölemeli karját.)

RENDEZŐK ÉS HORDÁROK.

Éljen, éljen, éljen!

(Zápolya némán és ünnepélyesen hajlong Mukányi előtt. Kozák jegyzőkönyvet vesz ki zsebéből, megnyálazza irónját s várakozólag néz Mukányira. Mukányi zavartan hajlong.)

ÖDÖN *(sugva)*.

Mukányi úr, ezek beszédet várnak.

MUKÁNYI *(sugva)*.

De hiszen nem készültem.

ÖDÖN.

Mondjon akármit.

(Mukányi és Zápolya ismét némán hajlongnak.)

KOZÁK *(írásra készülve)*.

Na?

MUKÁNYI *(félre, kétségbeesetten)*.

Mit mond Európa?

ÖDÖN *(sugva)*.

Ezek addig meg nem mozdúlnak, míg valamit nem mond Mukányi úr.

MUKÁNYI.

Legalább éljenezzenek, hogy ne juthassak szóhoz.

KOZÁK.

Na?

VÁRKONYI *(hátul áll.)*

Halljuk!

MIND.

Halljuk!

MUKÁNYI

(mélyen meghajol, Zápolya viszonozza).

Felviradt végre a dicső nap hajnala —

ÖDÖN ÉS A RENDEZŐK.

Éljen!

(Kozák jegyzőkönyvébe ír.)

MUKÁNYI *(sugva)*.

Jól van, ne hagyják magukat! *(fenn)* A tudomány vívmányai —

ÖDÖN ÉS A RENDEZŐK.

Éljen!

MUKÁNYI.

Polgártársaim lelkesültsége nem enged szóhoz jutnom; engedjék meg tehát, hogy én, mint az elszállásoló bizottmány elnöke —

ZÁPOLYA.

Megálljon! Uram, ön nem tud magyarul!

MUKÁNYI.

Hogyan?

ZÁPOLYA.

Hogy mer ön igetőhöz járuló képzőt névszóhoz tenni?

MUKÁNYI.

Mi tetszik?

ZÁPOLYA.

Hogy mer ön nok-nök képzőt alkalmazni, melyre a nyelv semmi számbavehető analogiát nem nyujt?

MUKÁNYI.

De kérem —

ZÁPOLYA.

Bizottmány! elnök! Hát már e félreeső fészekbe is elhatottak e hibás képzésű szavak? Uram, ön valódi barbár!

MUKÁNYI.

Engedelmet *(halkan Ödönhöz)* Nekem úgy látszik, hogy ez gorombáskodik.

ÖDÖN.

Nekem is úgy látszik.

ZÁPOLYA.

Nem tudja egyszerűen és magyarul így mondani: Én mint a szállók kiosztásával foglalatoskodók elölülője?

MUKÁNYI.

De hiszen kérem, annyi dolgom van, hogy egész nap nem érek rá leülni.

ZÁPOLYA.

Mindegy! Hogy mer ön új szavakat csinálni? Ki adott önnek erre jogot?

MUKÁNYI *(ijedten)*.

Senki.

VARGÁNÉ *(a háttérből)*.

Hát már örökké itt fogunk állni az ajtóban?

MUKÁNYI *(magában, rémülten)*.

Szent ég! a nagynéném hangja.

VÁRKONYI.

Halljuk a szónokot!

KOZÁK *(irónját Mukányi felé nyujtva)*.

Na?

ZÁPOLYA.

Van még valami mondókája?

MUKÁNYI *(ijedten).*

Csak annyi, hogy isten hozta szerény városunkba a tudomány vívmányait.

MIND.

Éljen! éljen! éljen!

(Zápolya és Kozák megindulnak, utánok a többiek is bejönnek az ajtón. A rendezők lakjegyeket osztogatnak, a városiak ismerkednek, kezet fognak vendégeikkel. Csukáné hármat elfog a legifjabb tudósok közül s kiosztja leányai közt. A pénztár ablaka megnyílik, néhány utas jegyet vált s a pályaudvarba megy. — Ezalatt)

MUKÁNYI *(homlokát törölve, egy öreg úrhoz).*

Ugy-e kitettem magamért?

ÖREG UR.

Pompás szónoklat volt.

MUKÁNYI.

Pedig rögtönöztem — becsületemre — nem készültem rá.

(A tömeg közt sürgölődik, mindenkivel kezet fogva, bókolva és bókokat fogadva.)

ELLA

(Czipriánnal karöltve jő az utasok közt).

Mikor érkezik meg a másik vonat?

CZIPRIÁN.

Nem sokára.

ELLA.

Úgy itt várom meg nagybátyámat.

CZIPRIÁN.

Menjünk addig az étterembe.

ELLA

(menet észreveszi Ödönt, magában).

Ah! Ödön itt van?

(mindketten el; Ella az ajtóból még egyszer visszanéz.)

PIROSKA.

Láttad kis mama, milyen pillantást vetett ez az idegen nő Ödön felé?

OLGA *(szórakozottan).*

Nem. *(félre)* Mit látok! Várkonyi is eljött?

MARGIT *(Piroskához).*

Én észrevettem.

VARGÁNÉ

(ifj. Varga Gergelyt kezén vezetve).

No, valahára kikerültünk az ajtóból. *(elfogja Mukányit)* Hát te észre sem veszed nagynénédet?

MUKÁNYI.

Milyen meglepetés, kedves néném! Minek köszönhetem e szerencsét?

VARGÁNÉ.

Hát a tudósok gyűlésére jöttünk.

MUKÁNYI.

Néném is tudós?

VARGÁNÉ.

Én nem, hanem az unokám. Többet tud ez, mint azok a vén tudósok összevéve. Gergely, adj kezet bácsidnak.

GERGELY.

Nem ismerem ezt az urat, mutasd be.

VARGÁNÉ.

Mukányi Bódog — ifjabb Varga Gergely, syntaxista.

GERGELY.

Önképző-köri jegyző s az *Örökzöld lombok* szerkesztője. *(Kezet ad Mukányinak.)* Jó napot!

MUKÁNYI *(elbámulva)*.

Alásszolgája! Nem is tudtam, hogy ilyen atyafiságom van.

VARGÁNÉ.

Fiam, idősb Varga Gergely tanár elsőszülöttje és csudagyerek. — De ni! kik állnak ott a váróterem ajtajában? Nem családod?

MUKÁNYI.

Az.

VARGÁNÉ.

Legalább egy kocsin megyünk be. Gyere Gergely!

(Gergelylyel Olgához siet, látszik, a mint vele s a többiekkel csókolódzik, Gergelyt bemutatja, mialatt a váróterembe mennek.)

MUKÁNYI *(elfordul)*.

No ez csakugyan váratlan szerencse.

(Fel s alá jár, a lakjegyek kiosztását rendezve s Zápolyát óvatosan kerülve.)

VÁRKONYI.

(ezalatt felcsiptetett szemüveggel járkált a csarnokban; most hirtelen észreveszi Olgát, ki épen ekkor megy a váróteremhe).

Ah! kit látok? A kis Olga? Ezért már érdemes volt ide útazni természetbuvárnak.

(A lakjegyet, melyet egy rendező kezébe nyom, olvasatlanul zsebébe rejti, s Olga után siet.)

KOZÁK

(ezalatt folytonosan jegyzeteket írt; most zsebébe teszi jegyzőkönyvét s megfordul).

RÓZSABERKI *(hozzásiet).*

Kit látnak szemeim?

KOZÁK.

Szervusz Guszti! hát te itt vagy? Mi lett belőled?

RÓZSABERKI.

Vidéki lapszerkesztő.

KOZÁK.

Ugyan sokra vitted. De jó, hogy itt vagy; ha nem kapok jobb szállást, hozzád szállok. Csak van lakásod?

RÓZSABERKI.

Olyan a milyen. Megyek előre, kisepertetem.

KOZÁK.

Várj, előbb ismertess meg röviden a helyi viszonyokkal.

(Karöltve fel s alá járnak, halkan beszélgetve. A városiak ezalatt mind eltávoztak vendégeikkel, egyedül Zápolya maradt itt, ki ezalatt több lakjegyet visszautasított, s veszekedett a rendezőkkel.)

ÖDÖN *(új lakjegyet ad).*

Ez talán meg fog felelni.

ZÁPOLYA.

Borjútér 7-ik szám. *(visszaadja)* Hogy mernek önök engem a borjútérre szállásolni? Czélzás akar ez lenni?

ÖDÖN.

Oh kérem! ez egyike legszebb tereinknek.

ZÁPOLYA.

Nem kell.

EGY RENDEZŐ.

(Mukányihoz, ki a háttérből aggódva szemléli Zápolyát.)

Már a hatodik lakást utasítja vissza. Szóljon vele Mukányi úr.

MUKÁNYI.

Nem merek. Megint rám sütné, hogy nem tudok magyarul.

ÖDÖN *(más jegyet ad).*

Talán ez?

ZÁPOLYA.

Retek-utcza 8. Közel van ez a város középső pontjához?

ÖDÖN.

Közel.

ZÁPOLYA.

Intelligens ember a házi-úr?

ÖDÖN.

Tornyai úr, földbirtokos, igen müvelt ember.

ZÁPOLYA.

Van a házban házi mester?

ÖDÖN.

Van.

ZÁPOLYA.

Kis gyerek ?

ÖDÖN.

Egyetlen egy sem.

ZÁPOLYA.

Kutya, macska ?

ÖDÖN.

Tudtomra az sincs.

ZÁPOLYA.

Megnézhetjük. Ki fogja utánam hozni bőrös ládámat ?

MUKÁNYI *(előre jő, nyájasan).*

A hordár.

ZÁPOLYA *(haragosan).*

Kicsoda ?

MUKÁNYI *(ijedten).*

A hordár.

ZÁPOLYA.

Az magyarul nem hordár, hanem hordó.

MUKÁNYI.

De hiszen kérem abban náluuk bort tartanak.

ZÁPOLYA.

Ön talán neológ ?

MUKÁNYI.

Én ? Oh a világért sem !

ZÁPOLYA.

Barbarismus ! csupa barbarismus ! *(El.)*

MUKÁNYI.

Ejnye be furcsa természetbuvár ez az úr!

(A rendezőkkel beszél.)

RÓZSABERKI.

Most sietek haza, kisepertetni lakásomat.

KOZÁK.

Várj, kikisérlek a friss légre. Itt egészen oda vagyok a nagy zajtól.

RÓZSABERKI.

Ha itt vagy, akkor ide vagy és nem oda.

KOZÁK.

Guszti! mi ez?

RÓZSABERKI.

Élczes szójáték.

KOZÁK.

Hát ti még ebben a stádiumban vagytok?

(el mindketten a kimenet felé.)

MUKÁNYI.

Meg vagyok önökkel elégedve, fiatal barátim. Reménylem, önök is meg vannak velem elégedve.

RENDEZŐK.

Éljen!

MUKÁNYI.

Köszönöm a közbizalomnak e megható nyilvánulását. Most oszoljanak szét, de a jelszóra azonnal itt legyenek, ne feledjék, hogy a haza és Európa szeme még mindig ránk van függesztve.

RENDEZŐK.

Éljen Mukányi úr! *(mindenfelé el.)*

MUKÁNYI *(egyedül).*

Milyen szép a népszerűség! Van-e lélekemelőbb a világon, mint ez a riadó kiáltás: Éljen Mukányi! —

(A vonat kívül fütyül.)

Mi ez? Hahaha! Majd megijedtem a füttytől.

(A portás megjelenik a középajtóban és háromszor csenget.)

IX. JELENET.

Mukányi, Pénztárnok (a pénztár-ablakban), Portás (az ajtóban), Öreg kisasszony (ölében a kis kutyával és dobozokkal, rohanva jő az étteremből.)

ÖREG KISASSZONY *(a pénztárhoz siet).*

Jegyet kérek!

PÉNZTÁRNOK.

Balra kerüljön, a korlát elején, ez a szabály!

ÖREG KISASSZONY *(a korlátot megkerülve, a pénztárhoz megy).*

Jegyet kérek!

PÉNZTÁRNOK *(becsapja az ablakot).*

Késő!

ÖREG KISASSZONY *(az ajtóhoz rohan).*

Várjanak!

PORTÁS.

Késő!

(becsapja az ajtót s el. — Kívül fütty, s az induló vonat zaja.)

ÖREG KISASSZONY *(Mukányihoz).*

Megint lemaradtam. Uram, igazságot kérek.

MUKÁNYI.

De hát tisztelt asszonyság —

ÖREG KISASSZONY *(méltósággal)*.

Kérem, én még leány vagyok.

MUKÁNYI.

Nem tehetek róla.

ÖREG KISASSZONY.

Most mit tegyek?

MUKÁNYI.

Tessék a következő vonattal elútazni. Ez minden, mit kegyedért tehetek.

ÖREG KISASSZONY.

Ugy sem ittam még ki a sörömet. Vezessen.

(Kutyáját s dobozait Mukányinak adja s el az étterembe.)

MUKÁNYI.

A nagyság átka.

(El, ölében a kis kutyával és dobozokkal az öreg kisasszony után.)

X. JELENET.

Kozák, Mukányi.

KOZÁK *(jő a kimenet felől)*.

A mit erről a Mukányiról hallottam, abból jó kapitálist lehet csinálni. Ahá, itt jö. *(félre vonul)*

MUKÁNYI *(jő az étteremből)*.

Most már csak átfuthatom beszédemet.

(Kiveszi a kéziratot s olvas).

Felviradt végre a dicső nap hajnala . . .

KOZÁK *(vállára üt)*.

Ön az elszállásoló bizottság elnöke?

MUKÁNYI *(zsebébe rejti a kéziratot)*.

Szolgálatjára.

KOZÁK.

Miért választották meg?

MUKÁNYI *(meglepetve)*.

Miért? Azt hiszem — szerény érdemeim —

KOZÁK.

Vagyonos ember ön?

MUKÁNYI.

No — no — *(félre)* Hát ez mi az isten csudája?

KOZÁK.

Ne higyje, hogy nincs jogom e kérdésre. Én Kozák Manó, fővárosi hírlapíró vagyok.

MUKÁNYI *(félre)*.

Teringettét! evvel jó lábon kell állnom. *(fenn)* Örvendek a szerencsének, nagyon örvendek. Tetszik már szállásának lenni?

KOZÁK.

Úgy — szükség esetére. Hanem ha nagyon erőltet, kész vagyok önhöz szállni.

MUKÁNYI.

Legnagyobb szerencsémnek tartom. Azonnal bemegyünk, mihelyt megjön a főispán.

KOZÁK.

Ön fogadja a főispánt?

MUKÁNYI.

Rövid üdvözlő szónoklattal.

KOZÁK.

Ön készítette a beszédet?

MUKÁNYI.

A beszédet? természetesen — hogy is ne?

KOZÁK.

Nem mondhatná el főbb vonalaiban?

MUKÁNYI.

Főbb vonalaiban? hm — ha kívánni tetszik —

KOZÁK *(előveszi jegyzőkönyvét).*

Na?

MUKÁNYI.

A tudomány vívmányai — haza — szerény városunk — méltóságod nagy lelke — Európa szeme — felviradt végre a dicső nap hajnala. *(félre)* Jaj be megizzaszt!

KOZÁK *(írva).*

Hatásos beszéd. A fővárosban nagy szenzációt fog csinálni, kivált az én tudósításom kiséretében. Nagy emberré teszszük önt.

MUKÁNYI *(szerénykedve).*

Oh kérem!

KOZÁK.

Kiadjuk az arczképét.

MUKÁNYI.

Oh kérem!

KOZÁK.

Megírjuk az életrajzát.

MUKÁNYI.

Oh kérem!

KOZÁK.

Adja ide a photographiáját.

MUKÁNYI.

Oh kérem!

KOZAK.

A hol a közjó forog kérdésben, ott nincs helye a privát szerénységnek.

MUKÁNYI.

A közjó — oh kérem — ha a közjó kívánja, én mindig fel tudtam magamat áldozni polgártársaimért. Bátor leszek otthon egy fényképemmel szolgálni emlékül.

KOZÁK.

Jó. Most nehány életrajzi adatot. Ez úton ismeri meg érdemeit az ország. Jegyezze meg, hogy irányadó körökben csak a mi lapjainkra adnak valamit.

MUKÁNYI.

Valóban? Mindenben inspirálják az irányadó köröket?

KOZÁK.

Mindenben.

MUKÁNYI.

Például — nem mintha érdekelne — csak úgy példakép jutott eszembe — például érdemes hazafiak kitüntetésében?

KOZÁK *(félre)*.

Ahá! nyomon vagyok. *(fenn)* Ha mi poussirozzuk önt, nem állok jót róla, hogy érdemjelet nem kap.

MUKÁNYI *(megrázkódik)*.

Érdemjelet!

KOZÁK.

Vagy királyi tanácsossá lehet.

MUKÁNYI.

Királyi tanácsossá! *(félre)* Régi álmaim! Oh régi álmaim!

KOZÁK *(írásra készülve)*.

Na? Mukányi —

MUKÁNYI *(nagy szerénységgel)*.

Bódog.

KOZÁK.

Állás?

MUKÁNYI.

Föld- és házbirtokos.

KOZÁK.

Vagyon?

MUKÁNYI.

Kétszázezer körül.

KOZÁK.

Eltusolni való pontok?

MUKÁNYI.

Mi tetszik?

KOZÁK.

Vannak-e multjában eltusolni való pontok?

MUKÁNYI.

Mi az?

KOZÁK.

Például hamis bukás, sikkasztás, uzsora, sajátszerű bankmanipulációk.

MUKÁNYI.

Nincs.

KOZÁK.

Kár.

MUKÁNYI.

Hogyan?

KOZÁK.

Stylisztikai szempontból. A nehézség mutatja meg a mestert. No de se baj, nem lehet mindenki minden. Menjünk tovább. Kora?

MUKÁNYI.

Okvetlenül szükséges ezt kitenni az ujságban? Mert hát, tetszik tudni, fiatal feleségem van.

KOZÁK.

Ujabb ajánlat .... Majd azt írjuk: legjobb férfikorában.

XI. JELENET.

Előbbiek, Zápolya, hordár (a ládával).

ZÁPOLYA.

Hol van a szállók kiosztásával foglalatoskodók elülülője?

MUKÁNYI.

Kérem — tessék — én vagyok az — izék elülülője. *(Kozákhoz)* Bocsánat — a hivatalos kötelesség.

KOZÁK.

Csak tessék.

(Mukányi háta mögé kerül, észreveszi zsebében a kéziratot, kilopja onnan, egy padhoz siet s gyorsan lemásolja.)

ZÁPOLYA.

Micsoda fészekbe szállásoltak engem?

MUKÁNYI.

Hiszen kérem a legjobb kinézésű ház —

ZÁPOLYA.

Ez először germanizmus, másodszor nem igaz. Hogy volna az a legjobb szinben viruló ház — a mint magyarul mondani kellett volna? Hát még a szoba! Bejáró a konyhán keresztül — ajtó rosz — ablak rosz — olyan levegői áthúzódás van benne, hogy egy nap alatt bizonyosan megkapnám a köszvényt, vagy magyarosabban mondva: podagrás betegséget.

MUKÁNYI.

De az isten szerelmére, legyen oly szíves megmondani —

ZÁPOLYA.

Hogy mer ön az infinitivusra rámutatni egy névmással?

MUKÁNYI.

Mi tetszik?

ZÁPOLYA *(kiigazítva)*.

Legyen oly szíves, *hogy* megmondja —

MUKÁNYI.

Mit mondjak meg?

ZÁPOLYA *(dühösen)*.

Én mit mondjak meg?

MUKÁNYI.

Hogy milyen szállást tetszik kivánni?

ZÁPOLYA.

Olyant, mely minden hiányosság nélkül szűkölködik.

MUKÁNYI.

Úgy? most már értem. *(Lakjegyet ad.)* Tessék, ez minden hiányosság nélkül szűkölködik.

ZÁPOLYA.

Majd meglátjuk. *(El.)*

MUKÁNYI.

Hordó vigye ez úr után a bőrös ládáját. *(Hordár el.)*

XII. JELENET.

Mukányi, Kozák.

MUKÁNYI.

Lassan-lassan megtanulok magyarul .... Hanem most már csakugyan el kell olvasnom beszédemet. *(zsebébe nyul)* Ur isten! hova lett a beszédem? Hiszen a zsebembe tettem. *(többi zsebét tapogatja)* Itt sincs ... *(a földön keresi.)* No hiszen szépen megjárom — *(észreveszi Kozákot)* Ah! ott látok valami olyanforma irást ... Bocsánat, nem az én beszédem az?

KOZÁK *(irva)*.

Mindjárt, mindjárt!

MUKÁNYI.

De kérem, nagyon rossz irás az, el tetszik vele rontani a szemét. Ha nincs ellenére, inkább felolvasom.

KOZÁK.

Biz ez meglehetős macskakaparás. Na itt van, olvassa. *(átadja.)*

(A váróterem ajtaja megnyilik.)

MUKÁNYI.

Már megint jönnek. Menjünk az udvarra, ott senki sem háborgat.

KOZÁK *(karon fogja Mukányit).*

No hát halljuk, öreg!

MUKÁNYI *(menet közben olvas).*

Felviradt végre a dicső nap hajnala... *(mindketten el.)*

XIII. JELENET.

Ödön, Margit, Piroska (elől karon fogva), Várkonyi, Olga (hátrább), Vargáné, Gergelyt kezén vezetve, leghátul.

PIROSKA.

Merre menjünk kis mama?

OLGA.

Akármerre, csak ki a friss levegőre.

MARGIT *(hátranéz).*

Menjünk lassabban, hogy együtt maradjunk.

VÁRKONYI *(félre).*

Hogy vigyáz ránk a kis boszorkány!

GERGELY.

Nagymama, mikor eszünk?

VARGÁNÉ.

Majd ha a többi tudósok is megérkeztek.

GERGELY.

Nem csak tudománynyal él az ember. Én éhes vagyok.

VARGÁNÉ.

Hallják ezt a gonosz fiút? Nem valódi csudagyerek?

VÁRKONYI.

Tünemény, asszonyom, tünemény. Beválasztották már az akadémiába?

VARGÁNÉ *(szárazon)*.

Még nem. *(félre)* Jó, jó, urficskám! tudom, miben töröd a fejedet.

GERGELY.

Éhes vagyok.

VARGÁNÉ.

Gyere hát az étterembe. *(félre)* De az egyik szemem itt lesz.

(Gergelyt kezén vezetve, el az étterembe.)

ÖDÖN *(a kimenet ajtajánál)*.

Jó lesz, ha erre megyünk?

OLGA.

Igen. Jőjjön Várkonyi úr.

VÁRKONYI.

Hadd menjenek előre.

(Ödön, Piroska, Margit el.)

OLGA.

Miért menjenek előre?

VÁRKONYI.

Hogy mi egyedül maradjunk.

OLGA.

És mi szükség arra, hogy mi egyedül maradjunk?

VÁRKONYI.

Hogy kiönthessem panaszaimat és elmondhassam szemrehányásaimat.

OLGA.

Valóban? Önnek panaszai és szemrehányásai vannak?

VÁRKONYI.

Vannak-e? Képzelje csak magát az én helyzetembe. Képzelje, hogy ismert egy bájos lényt, kivel az egész farsangot végigtánczolta, kivel az egész telet végigkorcsolyázta, a kiért rajongott és jégre ment, lángolt és didergett . . . És miért? Hogy a rá következő nyáron a természettudósok és buvárok gyűlésén mint Mukányinéval találkozzék vele. Mit mondana hozzá?

OLGA.

Azt mondanám, hogy az a bájos lény nem valami elátkozott várban lakott, hanem a zöldfa-utczában; kapuját sem hétfejű sárkány őrizte, hanem egy igen szelid házmester; szülei sem voltak kannibálok, hanem igen czivilizált emberek, a kik nem ették meg a tisztességes szándékú látogatókat.

VÁRKONYI *(félre)*.

Bizony erről megfeledkeztem egy kissé. *(fenn)* De férjhez menni, olyan rövid idő alatt! És én semmit sem tudtam róla!

OLGA.

Pedig benn volt az ujságban is, a hymen-hírek közt.

VÁRKONYI.

Nem szoktam elolvasni a hymen-híreket.

OLGA.

Máskor hát olvassa el.

VÁRKONYI.

Most már késő a megtérés, többé nem olvashatom: Beregi Olga és Mukányi Bódog — oh ez a név! hogy lehet férjhez menni egy Mukányihoz?

OLGA.

Nagyon könnyen. Mukányi úr igen derék ember, régi barátja atyámnak, és én szegény szüleimet nagyon boldogokká tettem, midőn elfogadtam kezét.

VÁRKONYI.

Magát pedig boldogtalanná.

OLGA.

Kikérem magamnak, én boldog vagyok.

VÁRKONYI.

Boldog egy Mukányival.

OLGA.

Igenis, boldog. És mivel csak ezt kívánta tudni, most menjünk leányaim után, a kik bizonyosan nagyon fognak aggódni miattam.

VÁRKONYI.

Oh a kedves kicsinyek! Ne féltse őket, velök van a dadájok. De hát nem akar megérteni? Nem olvassa ki szememéből, arczomból azt az egy szót, mely minden voná-

somból hangosan beszél, csak reszkető ajkamon nem me megjelenni — a szerelmet?

OLGA.

Nagyon későn jut eszébe erről beszélni.

VÁRKONYI *(félre)*.

Az igaz, egy kissé későn jut eszembe. *(fenn)* Az én hibám az, — hogy előbb férjhez ment, mielőtt engem —

OLGA.

Elég uram! Ne feledje, hogy férjem van.

VÁRKONYI.

Oh dehogy felejtem!

OLGA.

És azért arra kérem, legyen ez utolsó beszélgetésünk; úgyis rövid ideig marad e városban, keressen addig másutt mulatságot; de kerüljön engem, kérem, kerüljön.

VÁRKONYI.

Száműz magától?

OLGA.

Igen — nem akarok többé önnel találkozni — nem akarok —

(Ödön, Margit, Piroska visszajönnek.)

Ah! visszajöttetek? *(Eléjök siet.)*

VÁRKONYI *(félre)*.

Izgatott — fél tőlem — pompás! Kellemes szórakozás lesz erre a természettudományi kirándulásra.

XIV. JELENET.

Előbbiek, Ödön, Margit, Piroska.

ÖDÖN.

Margit kisasszony sürgetett.

MARGIT.

Aggódtam miattad. Azt hittem, bajod van, hogy nem jöttél utánunk.

VÁRKONYI *(félre)*.

Hogy céloz a kis boszorkány!

OLGA *(izgatottan)*.

Nem kedvesem, semmi bajom sem volt. Várkonyi úr annyi bohóságot beszélt a régi időkről, hogy egészen megfeledkeztem rólatok.

MARGIT *(komolyan)*.

Oh te nem feledkezhetel meg rólunk semmiféle bohóságért!

VÁRKONYI *(félre)*.

Micsoda leány ez?

XV. JELENET.

Előbbiek, Vargáné, Gergelyt kezen kezetve.

VARGÁNÉ.

Gergely jóllakott, most már nyugodtan várhatunk.

OLGA.

Nem unja meg magát a kedves kicsike?

GERGELY *(szivarra gyujt)*.

Én soha sem únom magamat.

PIROSKA.

De nem akarna játszani?

GERGELY.

Én már nem játszom, hanem szivarozom.

XV. JELENET.

Előbbiek, Mukányi.

MUKÁNYI *(magában)*.

Leráztam nyakamról az ujságírót. Míg az állomásfőnököt vallatja, addig átfutom beszédemet... Itt is vannak... Ah! ti vagytok? Menjetek a váróterembe, ott sokkal kényelmesebben lehettek.

OLGA
(kendőjével törli Mukányi homlokát).

S a magad kényelmével nem gondolsz?

VÁRKONYI *(félre)*.

Értem. Ez tüntetés akar lenni.

PIROSKA.

Szegény papa, hogy ki van fáradva.

MUKÁNYI.

A nagyság fáraszt és izzaszt. Ödön, vezesse a nőket a váróterembe, aztán jöjjön vissza, szükségem lesz magára.

(Ödön, Olga, Margit, Piroska el.)

VARKONYI *(félre)*.

Ideje lesz már megismerkedni evvel a Mukányival.

VARGÁNÉ *(halkan Mukányihoz)*.

Látod ezt a fiatal embert?

MUKÁNYI.

Látom.

VARGÁNÉ.

Őrizkedjél tőle. Kigyó.

MUKÁNYI.

Micsoda?

VARGÁNÉ.

Kigyó.

MUKÁNYI.

Az igaz, még nem is köszönt nekem; pedig láthatja, ki vagyok. *(aggódva)* De vajjon nem ujságíró?

GERGELY *(megvetőleg)*.

Tud is az írni!

MUKÁNYI.

Micsoda! No hiszen majd megtanítom én emberségre! *(aggódva)* De vajjon nem tartozik az irányadó körökhöz?

VARGÁNÉ *(megvetőleg)*.

Ez a kis bélyegnyaló hivatalnok?

MUKÁNY .

Micsoda? No hiszen majd megmutatom én neki, hogy ki vagyok!

VARGÁNÉ *(félre)*.

Ugy urficskám! most aztán udvarolj a menyecskének. *(fenn)* Gyere Gergely!

(Gegelyt kezén vezetve, el a váróterembe.)

MUKÁNYI

(fölemelt fővel, méltóságos tartással Várkonyi felé megy és gőgösen megáll előtte.)

Én Mukányi vagyok.

VÁRKONYI.

Én meg Várkonyi vagyok.

MUKÁNYI *(emeltebb hangon)*.

Én Mukányi vagyok.

VÁRKONYI.

Egészen?

MUKÁNYI *(méltósággal)*.

Egészen.

VÁRKONYI.

Örvendek a szerencsének.

MUKÁNYI.

Azt akarom mondani —

VÁRKONYI.

Mit?

MUKÁNYI *(leereszteti hangon)*.

Hogy örvendek a szerencsének.

VÁRKONYI *(igen udvariasan)*.

Részemről a szerencse. Tetszik még valamit kívánni?

MUKÁNYI.

Csak ezt akartam mondani. *(Elfordul.)*

VÁRKONYI.

A férjnek be vagyok mutatva, most már szabad a vásár. *(El a váróterembe.)*

MUKÁNYI.

Ez megkapta a magáét istenigazában... De most már csakugyan ideje, hogy átfuthassam beszédemet. *(Kiveszi zsebéből a kéziratot.)*

Felviradt végre a dicső nap hajnala....

XVII. JELENET.

Mukányi, Zápolya, Hordár (a ládával).

ZÁPOLYA.

Ah! itt van uraságod?

MUKÁNYI *(zsebébe rejti kéziratát).*

Az istenért! megint vissza tetszett jönni?

ZÁPOLYA.

Tetszett? Épen nem tetszett. De az önök figyelmetlensége valóságos kényszerítő helyzésbe juttat, hogy egyebet se tegyek, mint egész napon át az induló házból a városba és a városból az induló házba sétáljak.

MUKÁNYI.

De hát kérem, micsoda hiányosságban szűkölködik a lakása?

ZÁPOLYA.

Mondja inkább bővelkedik. Egy házban van a zenélővel, a város valamennyi gyereke ott hegedül, furulyáz, zongoráz, a mennyiben ez utolsó hibás képzésű szavat kénytelenek vagyunk jobb hiányában elfogadni.

MUKÁNYI *(más lakjegyet ad).*

Tessék, ez jó, csendes lakás; egy öreg nyugdijazott —

ZÁPOLYA.

Micsoda?

MUKÁNYI.

Bocsánat, ez sincs magyarul?

ZÁPOLYA.

Nincs.

XVIII. JELENET.

Előbbiek, Ödön.

ÖDÖN.

Mukányi úr, parancsát várom.

MUKÁNYI *(halkan).*

Jőjjön édes barátom, beszéljen evvel a tudós úrral. Én már mukkanni sem merek.

ÖDÖN.

Kérem uram, tessék —

ZÁPOLYA.

Csendes ház?

(Mukányi némán igent int a fejével.)

A házi úr, a mint hallom, nyugalomjutalommal ellátott — micsoda?

MUKÁNYI

(Int Ödönnek, hogy beszéljen).

ÖDÖN *(a jegyet nézve).*

Tanító.

ZÁPOLYA.

Megpróbálhatjuk.

MUKÁNYI

(kezével és fejével némán és udvariasan indulásra szólítja fel Zápolyát. Sugva Ödönhöz).

Jőjjön velünk barátom, ültessük kocsira. Én nem merek egyedül maradni vele. *(Mind el.)*

XIX. JELENET.

Ella.

ELLA.

Végre mindenki eltávozott, háborítatlanul találkozhatom Ödönnel, s ah! nekem kívánnom kell, hogy első viszontlátásunknak ne legyenek tanúi .... Ugy látszik, néhány perczig nem félhetünk félbeszakítástól ... *(kitekint)* Már kocsiba ültették vendégöket; az öreg úr az udvar felé tart, Ödön egyedül siet vissza. Mint dobog a szívem! mintha félnék a találkozástól, pedig mennyire vágytam utána ... Ah! már itt van.

XX. JELENET.

Ella, Ödön.

ÖDÖN

(gyorsan át akar menni a szinen, midőn meglátva Ellát, megdöbbenve hátrál s állva marad).

ELLA *(lassan feléje megy).*

Jó napot Szeredi úr! Úgy látszik, meglepte látásom.

ÖDÖN.

Valóban megvallom, nem vártam e szerencsét.

ELLA.

És nem kívánta; különben sem kívánságára történt, biztosíthatom. Nagybátyám, a főispán akarta, hogy itt találkozzam vele, s azután együtt menjünk falusi jószágára; és így történik, hogy hosszú, hosszú idő után egész véletlenül találkozunk e kis város vasúti csarnokában. De ne siessen kérem; azt hiszem, volna egy kis magyarázni valónk. Ha jól emlékszem, mi valaha jegyesek voltunk.

ÖDÖN.

Oh nagyságos asszonyom! még mindig emlékszik e csekélységre?

ELLA.

Csak úgy véletlenül jutott eszembe. De mivel már eszembe jutott, arra is emlékeztem, hogy ezt az eljegyzést ön egyszerre megszakította, a nélkül, hogy valami okát adta volna. Nem gondolja meg uram, hogy e makacs vonakodásban, melylyel minden magyarázatot megtagad, épen annyi a gyöngédtelenség a nő iránt, mint a hálátlanság —

ÖDÖN.

A jótevő iránt. Vártam ezt a szót s kész vagyok rá megfelelni. Nem asszonyom, nem vagyok hálátlan, soha sem fogom elfeledni jóságát, melylyel a szegény egyszerű ifjút, ki elfeledve dolgozott nagybátyja, a főispán úr irodájában, figyelmére méltatta, pártfogásával kiemelte a homályból, alárendelt helyzetéből, s szerelmével tisztelte meg és kezével akarta boldogítani. Nem feledtem ezt, s épen mivel nem vagyok hálátlan, engedje, hogy megtagadjak minden magyarázatot.

ELLA.

Nem tudom uram, gúnyolódik-e vagy komolyan beszél? De az mindenesetre furcsa kifejezése a hálának, midőn egyszerre, minden ok nélkül lemond a hivatalról,

melyet — mint mondja, — pártfogásom szerzett, és szó nélkül elhagy engem, a ki — ismét az ön szavait idézem — megtisztelte azzal, hogy szívét és vagyonát oszsza meg önnel.

ÖDÖN.

Ez utolsót — épen ezt nem akartam — nem lehetett megosztanom.

ELLA.

A férfiúra, ki szerezni tud, nem megalázó a nő vagyona; épen ez által lesznek egyenrangúakká. Különben ön is épen olyan jól tudja ezt, s tudja azt is, hogy ez üres kifogással nem mentheti hallatlan gyöngédtelenségét.

ÖDÖN.

Oh asszonyom! ismét gyöngédtelenségről vádol? Mért nem engedett szó nélkül távozni, mért kényszerít bevallani, hogy nem tarthattam meg állásomat, mert oly pártfogás szerezte, melyet a világ hangosan vádol érdekeltségről; hogy önérzetem nem engedett oly vagyonban osztoznom, melynek nagy része épen e befolyás értékesítéséből származik.

ELLA

(megrázkódik, egy ideig földre szegzett tekintettel hallgat. Halkan).

Ön hitt a rágalomnak?

ÖDÖN.

Kérem, ne beszéljünk többé róla. Kegyed kényszerített e magyarázatra; engedje meg, hogy ennél maradjunk, s ne bolygassuk többé fájdalmas emlékeinket. Feledjük a multat, feledjük egymást. Legyen kegyed boldog a magas körben, hová állása helyezte, s hagyjon engem itt alant, egyszerű világomban, hol magamhoz illő boldogságot találhatok.

ELLA.

Ön mást szeret!

ÖDÖN.

Isten önnel, asszonyom!

ELLA *(megragadja kezét).*

Ön mást szeret!

ÖDÖN.

Igen.

XXI. JELENET.

Előbbiek, Piroska, később Cziprián.

PIROSKA *(a váróterem ajtajában).*

Ödön, mért nem jön már? Mért várat oly sokáig magára?... Ah! bocsánat, nem vettem észre, hogy — *(zavartan megáll).*

ELLA *(halkan).*

Ez az!

ÖDÖN.

Asszonyom.

ELLA.

Ez az, ne tagadja, érzem, hogy ez. *(fenn)* Isten önnel Szeredi úr!

ÖDÖN.

Isten önnel nagyságos asszonyom!

(Piroska felé megy.)

ELLA *(az étterem ajtajához siet s beszól).*

Cziprián! *(Cziprián kijő.)*

ÖDÖN *(Piroskához).*

Parancsára állok, kisasszony.

PIROSKA *(zavartan)*.

Csak a mama kérdezte, hol van.

(El mindketten, Piroska még egyszer visszanéz.)

ELLA.

Látta-e leányt?

CZIPRIÁN.

Láttam.

ELLA.

Ismeri?

CZIPRIÁN.

Mukányi Bódog leánya.

ELLA.

Miféle ember az a Mukányi?

CZIPRIÁN.

Gazdag, együgyű, nagyravágyó.

ELLA.

Tudja meg, mily módon lehetne rá befolyást gyakorolni.

CZIPRIÁN.

Épen itt jő.

ELLA.

Vegye tüstént elő. *(El.)*

XXII. JELENET.

Cziprián, Mukányi.

MUKÁNYI *(magában)*.

Akárhová megyek, sehol sem jutok tovább a hajnalnál. Tessék, itt is van valaki, bizonyosan engem keres... Kit látok! Te vagy? Hogy kerültél ide?

CZIPRIÁN *(kezét szorongatva)*.

Kedves öreg barátom!

MUKÁNYI.

A tudós gyűlésre jöttél? Te is természetbuvár vagy?

CZIPRIÁN.

Oly éles elméjű embernek, mint te vagy barátom, nem kell magyaráznom, hogy efféle vándorgyűléseken legkevesebb az igazi szakember. Én ügyvéd vagyok, a második mérnök, a harmadik semmi; de eljövünk, mert olcsón utazunk, új vidéket látunk, ünnepélyekben részesülünk, eszünk, iszunk, tánczolunk, ismeretségeket kötünk, érdekes kalandokat szövünk, szóval — buvárkodunk a természetben.

MUKÁNYI.

Ugy? ezt nem tudtam. De hát a gyűlésen mit csináltok, a hol a sok igazi tudós közt majd ki sem meritek nyitni a szájatokat?

CZIPRIÁN.

Dehogy nem! Beiratjuk magunkat a társadalmi osztályba.

MUKÁNYI.

Hát ez mi?

CZIPRIÁN.

Az a része a természettudósoknak, a kik nem természettudósok, sőt egyáltalában semmiféle tudósok. Itt elférünk szépen mind egymás mellett s beszélhetünk tücsköt-bogarat. Ez is a természetrajzhoz tartozik. Majd meglátod, mennyien leszünk; többen, mint a többiek együttvéve. Te is közénk kerülsz.

MUKÁNYI.

Lesz is nekem időm. Annyi dolgom van a mérges tudósokkal —

CZIPRIÁN.

Hogy is tudtad elvállalni e terhes hivatalt?

MUKÁNYI.

Csak kell már valami érdemet szereznem a haza körül.

CZIPRIÁN *(félre)*.

Jól van, értem. *(fenn)* Nemes törekvés. Erről ismerek rád. És ha meggondolom, hogy érdemeidet eddig úgy elmellőzték, mintha semmi sem volnál — oh — hálátlan világ!

MUKÁNYI.

Hjah — biz az szomorú — de úgy van.

CZIPRIÁN.

Hányszor gondoltam magamban: Itt van ez a Mukányi, mintája a polgári erényeknek, a ki meggazdagodott, házakat épített, kétszer nősült, pontosan fizette adóját, és mi az elismerés mindezért? semmi.

MUKÁNYI *(sötéten)*.

Semmi.

CZIPRIÁN.

Persze azt mondják, az olyan nagy szellem, mint egy Mukányi, megelégszik a belső értékkel, megveti a külső czafrangot —

MUKÁNYI.

Meg is vetem.

CZIPRIÁN.

De nem gondolják meg, hogy az ily lényeket nem magukért kell kitüntetni, hanem a köznapi emberekért, a kik mindig a külsőség után indulnak.

MUKÁNYI.

Hiszen én is csak az emberek kedvéért kivánnám.

CZIPRIÁN.

Mit?

MUKÁNYI.

Hát tudod — én megelégszem belső értékemmel — megvetek minden czafrangot — de a világ, az emberek csak a külső után indulnak; csakis ezért, becsületemre, ha megkinálnának valami kitüntetéssel — például egy kis rendjellel — én a közjó érdekében nem utasítanám vissza.

CZIPRIÁN.

Azt nem volna szabad tenned. Ezt az áldozatot megkívánhatják tőled polgártársaid. S több áldozatra nem volnál képes?

MUKÁNYI.

De igen. Képes volnék. Nem bánnám, ha kineveznének királyi tanácsosnak. Tudod, a cselédjeim nagyságos úrnak hívnak, pedig nincs hozzá jogom; már pedig én ellensége vagyok minden jogtalanságnak; ezért, csupán ezért, hogy megszüntessem ezt a jogtalan állapotot, elfogadnám a királyi tanácsosi czímet.

CZIPRIÁN.

Csodálom is, hogy a kormány eddig nem jutalmazta érdemeidet.

MUKÁNYI.

Jó úton vagyok. Neked, mint bizalmas barátomnak megsughatom, hogy csakis ezért vállaltam el e terhes hivatalt. A főispánt magamhoz szállásolom, finomságommal megnyerem ő méltósága kegyét — ő készíti a fölterjesztéseket — és —

CZIPRIÁN.

Ah! barátom, ez még nem elég . . .

MUKÁNYI.

Még ez sem elég?

CZIPRIÁN.

A mai világban semmit sem ér az érdem pártfogás nélkül. Azért nagyon örülök, hogy bizalmas voltál hozzám. Oly pártfogóhoz útasítlak, kinek segítségével biztosan eléred czélodat.

MUKÁNYI.

Oh barátom! Ki az?

CZIPRIÁN.

A főispán unokahúga, a fiatal özvegy Villányi Ella. Megmérhetetlen befolyása van nagybátyjára; a micsoda kitüntetés, kinevezés volt megyétekben, az, biztosítlak, mind az ő műve. Most ő is itt van, hozzád száll —

MUKÁNYI.

Oh az angyal! Mily boldogság!

CZIPRIÁN.

De még ez sem elég. Ügyelj rám; neked, mint bizalmas barátomnak megvallom, hogy én vagyok az angyali özvegy ügyvivője, s rendesen én közvetítem jótékony működését az érdemes honpolgárok kitüntetésében. Beláthatod, hogy ő sem ajánlhat bátyjának senkit, a kinél nem támaszkodhatik valami tényre, valami kézzelfogható érdemre. Olyan érdem kell, melyről mindenki beszél, melyről az újságok írnak, szóval, a melyet meg lehet fogni. Érted?

MUKÁNYI.

Igen, de azért csak magyarázd meg.

CZIPRIÁN.

Számodra például itt a jó alkalom. Holnap megjelensz a nagygyűlésen, s ünnepélyesen kijelented, hogy természettudományi czélokra ezennel ötezer forintos alapítványt teszel le az elnök kezeibe.

MUKÁNYI *(elhülve)*.

Ötezer forintos alapítványt? Nem lehetne olcsóbban csinálni?

CZIPRIÁN.

Mit gondolsz? Mások százezres alapítványokat tesznek. Ez a legkisebb összeg, melyre tisztességgel reflectálni lehet. Aztán utoljára is az a kérdés: akarod-e czélodat elérni vagy nem?

MUKÁNYI.

Akarom, hogy ne akarnám? Teringettét, ha a haza javáról van szó, akkor egy Mukányi nem szokott fukarkodni. Leteszem az ötezer forintot az elnök kezeibe.

CZIPRIÁN.

Ezt vártam nagy lelkedtől. De vigyázz, nehogy megkináld valamivel a főispán hugát.

MUKÁNYI.

A világért sem!

CZIPRIÁN.

Az ékszereket majd én adom át neki.

MUKÁNYI.

Micsoda ékszereket?

CZIPRIÁN.

Csitt! ez vele jár. Ugyanannyi értékben.

MUKÁNYI *(sugva)*.

De hisz akkor már tizezer forintomban van.

CZIPRIÁN.

Mi az neked, midőn a közjóról van szó ?

MUKÁNYI.

Igaz, áldozatokat kell hozni a haza javáért. De legalább bizonyos ?

CZIPRIÁN.

Csakis így bizonyos. *(megszorítja kezét)* A többit majd elvégezzük nálad. Csitt! jönnek már.

XXIII. JELENET.

Előbbiek, Csukáné, három leánya (mindegyik egy-egy tudós karján). Rózsaberki, Tarkóné, férfiak, nők, gyermekek (a kimenet felől jönnek). Várkonyi, Olga, Ödön, Margit, Piroska, Vargáné, Gergely (a városteremből). Rendezők, hordárok, Portás (látszik a középajtón belül).

RÓZSABERKI *(fel s alá jár keresve)*.

Hol van Kozák barátom, a fővárosi journaliszta ?

OLGA *(halkan Várkonyihoz)*.

Még egyszer kérem uram, kerüljön engem.

VÁRKONYI.

De hát nem látja, hogy véletlen találkozásunk a végzet intése volt, s a végzet hatalmának ellenállni nem lehet ?

OLGA.

Én ellen fogok állni.

MARGIT

(Olga karjába ölti karját).

Maradjunk együtt.

VÁRKONYI *(félrevonul, magában).*

Ez a kis lány úgy vigyáz mamájára, mint a kincsőrző sárkány.

VARGÁNÉ

(Gergelyt kezénél vezetve, magában).

Ahá urficskám! kiadták az útadat? *(fenn)* Gergely, mellettem maradj!

GERGELY.

Nem vagyok én gyerek.

(Nagy füstöket fúj szivarjából s a tömeg közé keveredik, mindenkibe beleütődve.)

CZIPRIÁN

(Mukányihoz, Várkonyira mutatva).

Látod e fiatal embert?

MUKÁNYI *(megvetőleg).*

Látom.

CZIPRIÁN.

Mily szerencse! Ez még sokkal könnyebbé fogja tenni dolgunkat. Tudod ki az?

MUKÁNYI.

Ugyan ki?

CZIPRIÁN.

Miniszteri titkár, épen abban az osztályban, hol a kitüntetéseket intézik el. Gondolom, épen ő szokott ez ügyekben referálni.

MUKÁNYI.

Jaj nekem! És én csaknem gorombáskodtam vele! Bocsáss meg barátom, ha itt hagylak, de jóvá kell tennem hibámat.

(nagy alázattal Várkonyihoz közeleg.)

Van szerencsém magamat bemutatni, az én nevem —

VÁRKONYI.

Mukányi — szép név — tudom —

MUKÁNYI.

Oh de akkor egész más hangon mondtam; így halkan, szeliden sokkal jobban hangzik. Méltóztatik már lakásának lenni?

VÁRKONYI *(lakjegyét mutatva).*

Ezt a jegyet kaptam.

MUKÁNYI *(széttépi).*

Bocsánat, épen nem méltó szállás. Legyen nekem szerencsém, kérem, ne tagadja meg e kegyet.

VÁRKONYI.

Oh ha ez önt boldoggá teszi —

MUKÁNYI.

Rendkívül boldoggá. Kérem, engedje, hogy bemutassam családomnak.

(Várkonyit karon fogva, családjához vezeti.)

Várkonyi úr — kedves vendégünk — *(sugva Olgához)* Kérlek édesem, légy hozzá nagyon nyájas.

OLGA.

Azt kivánod?

MUKÁNYI.

Én érettem — kérlek — járj mindenkép kedvében.

VÁRKONYI.

(karját nyujtva Olgának, halkan).

A végzet hatalmának ellenállni nem lehet. *(Tovább sétálnak.)*

MUKÁNYI *(előre jő, homlokát törölve, magában).*

Ezt szerencsésen rendbe hoztam.

VARGÁNÉ

(elfogja Gergelyt, s kezén vezetve, Mukányi mellé megy).

Mit láttam? Kebledre zártad a kigyót?

MUKÁNYI.

Hagyja el néném, tudom én, mit csinálok.

VARGÁNÉ.

No ha tudod, akkor nekem semmi közöm hozzá. Gyere Gergely!

(Sértett méltósággal tovább megy.)

EGY RENDEZŐ.

Mukányi úr, itt vannak a czigányok. Muzsikáljanak-e, ha megjő a főispán?

MUKÁNYI.

Természetesen, azért rendeltem ki.

EGY RENDEZŐ.

Akkor kérek húsz forintot, a primás előleg nélkül nem akar hegedülni, azt mondja, nagyon szomjas a banda.

MUKÁNYI *(pénzt adva).*

Ingyen csak a halál.

(A távolból az érkező vonat füttye hallatszik.)

XXIV. JELENET.

Előbbiek, Kozák.

KOZÁK.

Rend és figyelem! A vonat már fütyöl.

RÓZSABERKI *(hozzá siet).*

A fütty öl.

KOZÁK.

Guszti! Már megint rossz szójátékot csinálsz?

RÓZSABERKI *(halkan).*

Ne rontsd a tekintélyemet a publikum előtt.

KOZÁK.

Kell is vidéki laphoz tekintély! Igaz, majd elfeledtem, nem szállok hozzád, jobbat találtam. *(Mukányihoz siet)* Na öreg, tudod már a beszédedet? Vigyázz, bele ne sülj! hehehe!

(megveregeti Mukányi hasát.)

MUKÁNYI *(félre).*

A nagyság átka.

KOZÁK.

De most már ideje, hogy bemutass a családodnak.

MUKÁNYI.

Legnagyobb örömmel.

(Kozákkal karonfogva, családjához megy s bemutatja.)

Kozák úr, nőm — Piroska leányom — Margit, nevelt leányom.

KOZÁK *(Margithoz).*

Elfogadja karomat kisasszony?

MUKÁNYI *(sugva).*

Kérlek édes gyermekem, légy nyájas hozzá; egy kissé határozott modorú ugyan, de az én kedvemért légy hozzá nagyon nyájas.

(visszamegy Czipriánhoz.)

KOZÁK

(karöltve sétál Margittal).

Ön nem leánya Mukányinak?

MARGIT.

Nem, uram; de azért oly jó hozzám, mintha gyermeke volnék, s én úgy szeretem és tisztelem őt, mint édes atyámat.

KOZÁK.

Fog önnek valamit végrendeletileg hagyni?

MARGIT.

Erre soha sem gondoltam uram.

KOZÁK.

Van talán saját vagyona?

MARGIT.

Igen uram; nevelőatyám kezeli örökségemet.

KOZÁK.

Mennyire rughat?

MARGIT.

Nem tudom, uram.

KOZÁK.

Szeretne férjhez menni?

MARGIT.

Erre még nem gondoltam, uram.

KOZÁK.

Van már választottja?

MARGIT.

Nincs, uram.

KOZÁK.

Mit tart ön a házasságról? Melyiknek ad előnyt, az angol vagy a franczia módnak?

MARGIT.

Nem gondolkoztam még e kérdésről, uram.

KOZÁK

(észreveszi, hogy Margit hátra néz s szemével követi).

Ah! Várkonyit nézi? Tetszik önnek Várkonyi?

MARGIT.

Nem.

KOZÁK.

Annál jobb. Mondták azt már önnek, hogy nagyon szép lány?

MARGIT.

Nem.

KOZÁK.

Na hát mondom én. *(Tovább sétálnak.)*

MUKÁNYI *(Czipriánhoz).*

Mikor mutatsz be az angyali özvegynek?

CZIPRIÁN.

Épen itt jő.

XXV. JELENET.

Előbbiek, Ella.

CZIPRIÁN *(Ella elé siet).*

Hallotta beszédünket?

ELLA.

Mindent hallottam; de az ékszerekkel elhamarkodta a dolgot. Most az egyszer mást fogok kivánni.

(Mukányi mellé érnek.)

CZIPRIÁN.

Engedje nagyságod, hogy bemutassam házi gazdáját, Mukányi Bódog urat.

MUKÁNYI *(földig hajolva).*

Mennyei boldogság — szerény házam — bár tündérkastélylyá tehetném.

ELLA *(kezét nyujtva).*

Igen örülök Mukányi úr, hogy szerencsém van ily kitünő honpolgárt megismerhetni. Legyen szíves bemutatni kedves családjának.

MUKÁNYI.

Nagyságod véghetetlenül kegyes.

(Ellát karonfogva családjához vezeti.)

Van szerencsém bemutatni — nőm — Margit gyámleányom — Piroska — hol van Piroska?

PIROSKA *(kiválik a tömegből).*

Itt vagyok papa.

MUKÁNYI *(bemutatva).*

Piroska leányom — bátor vagyok nagyságod kegyébe ajánlani.

ELLA *(kezét nyujtva).*

Már most is nagyon érdeklődöm iránta.

PIROSKA *(megrezzen, magában).*

Hogy néz rám ez a nő. Félek tőle.

(Fütty, csengetés, a Portás kinyitja az ajtót.)

MUKÁNYI.

Ah! itt a vonat — bocsánat — a kötelesség.

(Mindnyájan az ajtó előtt csoportosulnak, Mukányi a rendezőkkel elül. Kozák elbocsátja Margit karját, Mukányi mögé kerül, jegyzőkönyvét Mukányi hátára teszi s írásra készül.)

XXVI. JELENET.

Előbbiek, Főispán. Több útas.

MUKÁNYI

(fölemeli karját. Éljenzés. *A főispán megáll az ajtóban. Mukányi eléje lép).*

Felviradt végre a dicső nap hajnala....

(észreveszi, hogy hátán írnak, megfordul.)

Ah! Kozák úr? csak tessék, tessék!

(jobban meggörbíti hátát, hogy Kozák kényelmesebben írhasson s ismét a főispánhoz fordul).

Felviradt végre a dicső nap hajnala...

(Tolongás, éljenzés, a zene megszólal.)

(A függöny legördül.)

MÁSODIK FELVONÁS.

(Terem Mukányi lakásán. Pamlagok, asztalok, székek. Egy nagy szekrény.)

I. JELENET.

Olga, Főispán, Ella, Várkonyi, Piroska, Cziprián, Margit, Kozák, Vargáné, Gergely, Mukányi, Ödön (a reggelizö asztal körül ülnek).

CZIPRIÁN.

Mondhatom, hogy a tudósok körében általános a szenzáczió.

KOZÁK.

Mukányi nevét harsogják a verebek is. Kérek még abból a sonkából.

(Olga szolgál Kozáknak.)

MUKÁNYI *(szerényen).*

Oh kérem!

FŐISPÁN *(leteszi csészéjét. Éles orrhangon).*

Az igaz, hogy kitett magáért. Ötezer forintot áldozni a tudományok emelésére, az szép és ritka. A tegnapi gyülésen megörökítette nevét a — a — hogy is hívják?

MUKÁNYI *(fölkel s mély bókkal).*

Mukányi Bódog *(leül).*

VARGÁNÉ.

No ezt csakugyan nem hittem volna. Olyan ember, a ki ezelőtt semmit sem törődött a tudományokkal, és soha sem vett a kezébe könyvet.

ELLA.

Annál nagyobb az áldozat érdeme.

FŐISPÁN.

Én is azt mondom. Annál nagyobb az érdem. Ha tudós tesz valamit a tudományért, arról azért mondjuk uraim, hogy egyszerüen passzióját követi, uraim! De ha egy olyan ember, mint a — a — hogy is hívják?

MUKÁNYI *(fölkel, mély bókkal)*.

Mukányi Bódog *(leül)*.

FŐISPÁN.

Igen, mint a Mukányi, a ki nem törődött a tudományokkal, a ki semmit sem tanult és semmit sem tud — azaz akarom mondani — a ki — —

GERGELY.

Buta.

VARGÁNÉ.

Gergely!

FŐISPÁN.

Nem azt akartam mondani, midőn e kis ember félbeszakított, hanem idióta — igen, ez a leghelyesebb kifejezés — ha idióta tesz valamit a tudományért, arról elmondhatjuk, hogy az már áldozat, igen, érdem —

VÁRKONYI.

És az érdem elnyeri jutalmát.

MUKÁNYI.

Oh kérem!

KOZÁK *(a főispánhoz)*.

Mit tart ön az érdem jutalmának?

FŐISPÁN.

Az — az a felfogástól függ. *(halkan Ellához)* Micsoda impertinens ember ez?

ELLA *(halkan)*.

Csitt bátyám! a népszerűség —!

KOZÁK.

Fel fogom önöknek olvasni sürgönyömet, melyet a tegnapi eseményről a legtekintélyesebb lapoknak küldtem *(irást vesz elő)*. «Nagygyülés. Mukányi helybeli dúsgazdag birtokos a természettudományok emelésére ötezer forintos alapítványt jelent be. Óriási elragadtatás. Este az ünnepelt lakása előtt fáklyás zene.»

PIROSKA.

Hisz az nem volt.

KOZÁK.

Mire a lapok megjelennek, lehet. *(olvas)* «Lelkesítő szónoklatok. Darnai főispán az összegyült nép előtt megöleli és megcsókolja Mukányit.»

FŐISPÁN.

Micsoda? Azt én nem tettem.

KOZÁK.

De még megteheti.

MUKÁNYI *(fölkel)*.

Oh kérem! *(leül)*.

KOZÁK.

Mi meg szoktuk előzni az eseményeket. Könnyű azt leírni, a mi volt; de mi arról értesítjük a közönséget, a mi lesz. Ez a journalistika haladása.

VARGÁNÉ.

Gergely, te is írd meg ezt lapodnak.

GERGELY.

Én majd vezérczikket írok róla.

KOZÁK.

Kérek abból a ménesiből! *(Tölt és iszik.)*

FŐISPÁN *(halkan Ellához)*.

Micsoda nép közé hoztál te engem?

ELLA *(halkan)*.

Csitt bátyám! a népszerűség —!

KOZÁK.

Hallják a végét! *(olvas)* «Mukányira, mint halljuk, magasabb kitüntetések is várnak. Bővebb tudósítás levélben.»

MUKÁNYI.

Szép stylus!

KOZÁK.

Ma már az egész ország, sőt a művelt külföld is olvassa ezt — a mi lapjainkban. Kérek szivart!

MUKÁNYI *(felugrik s a szivarládával kozzá rohan)*.

Méltóztassék!

(Kozák a ládába akar nyúlni, mikor Mukányinak eszébe jut, hogy a főispánt még nem kínálta meg, s feléje rohan.)

KOZÁK.

Na, hol a szivar?

MUKÁNYI.

Mindjárt szolgálok. *(mély bókkal a főispánhoz)* Parancsol méltóságod?

FŐISPÁN.

Köszönöm, nem szivarozom. *(Olga felé)*. Ha megengedi nagysád, szobámba vonulok.

OLGA *(fölkel)*.

Méltóságod itthon van.

(Mind fölkelnek. Kozákot kivéve, ki szivarra gyújt s jegyzőkönyvébe ír.)

MUKÁNYI.

Megengedi méltóságod, hogy termeibe vezessem?

FŐISPÁN.

Ne fáradjon; majd húgom fog velem jönni.

ELLA *(halkan Mukányihoz)*.

Maradjon itt, beszédem lesz önnel.

MUKÁNYI *(félre)*.

Diadal!

(Főispán, Ella el.)

VÁRKONYI *(Olgához)*.

Mit gondol nagysád, egy kis séta a kertben nem volna kellemes e fölséges reggeli után?

OLGA *(Margithoz)*.

Jer te is velünk, kedvesem!

MARGIT.

Szivesen, kis mama!

KOZÁK *(fölkel)*.

Ha nem genirozza a kisasszonyt, felajánlom karomat.

MUKÁNYI *(sugva Margithoz)*.

Kérlek édesem, örülj a szerencsének.

MARGIT *boszúsan elfogadva Kozák karját)*.

Örülök a szerencsének.

VÁRKONYI *(Olgához)*.

A végzet ellen küzdeni nem lehet.

OLGA.

Ön kiállhatatlan ember.

(Mindketten el.)

MARGIT.

Menjünk uram, ha úgy tetszik.

KOZÁK *(menet)*.

Mit tart ön a házi barátokról?

MARGIT.

Semmit.

(Mindketten el.)

MUKÁNYI.

No hát ti többiek, nem mentek sétálni?

PIROSKA.

Nézze Ödön, mind elosztoztak, most már csak én maradtam magának.

ÖDÖN.

Oh kisasszony! ha tudná — ha merném —

PIROSKA.

Csak meri nekem a karját nyújtani?

MUKÁNYI.

No, mentek már?

PIROSKA.

Megyünk papa, csak ez az Ödön makranczoskodik.

(El Ödönnel)

VARGÁNÉ.

Hát te nem jösz Gergely?

GERGELY.

Én most vezérczikket írok.

VARGÁNÉ.

Helyes!

(Gergely kezét fogva Mukányihoz megy.)

Gergelyt most szobájába kisérem; de mindjárt visszajövök; beszédem van veled.

MUKÁNYI.

Később, néném, később!

VARGÁNÉ *(szigorúan)*.

Mindjárt! Gyere Gergely! *(El.)*

MUKÁNYI *(Czipriánhoz)*.

Ugyan édes barátom, tartsd vissza legalább egy félóráig; mindjárt jön az isteni Ella — tudod — fontos mondani valói lehetnek — érted?

CZIPRIÁN.

Értem, nagyságos királyi tanácsos úr! *(El).*

MUKÁNYI *(egyedül).*

Nagyságos királyi tanácsos úr — ah! mintha az angyalok énekét hallanám. Igaz, hogy már tízezer forintomba van; de reménylem, nem vesz kárba kiadásom. — Talán épen erről akar velem beszélni *(észreveszi Zápolyát)* Seregeknek ura! végem van.

II. JELENET.

Mukányi, Zápolya, Hordár (Zápolya ládájával).

ZÁPOLYA.

Végre megtaláltam uraságodat.

MUKÁNYI.

Az égre! mért tetszett engem keresni?

ZÁPOLYA.

Mondtam már, hogy e szófűzésben semmi helye a tetszésnek. A kényszerűség hajt ön után.

MUKÁNYI.

Hát kérem, a nyugdíjaz — akarom mondani a nyugalomjutalommal ellátott tanítónál sem tetszett megelégedni a szállásával?

ZÁPOLYA.

Nem tetszett. Nappal csak megvoltam volna, mert soha sem voltam otthon, de az éjtszaka borzasztóul voltam. Rossz ágy, egérczinczogás, és a savanyú uborka évadja vagy ivadja, de semmi esetre sem idénye lévén, oly savanyú uborkaszag a levegőben, hogy egész éjtszaka

ennen orromnak savanyú uborkává való átváltozásáról álmodtam.

MUKÁNYI.

Méltóztassék akárhol választani szállást —

ZÁPOLYA.

Itt maradok. Gondolja meg uram, ha ön így bán vagy bánik egy országos hírű tudóssal, mit ér akkor az ön hánytorgatott tudományok iránt való pénzbeli áldozatra való készsége?

MUKÁNYI *(félre)*.

Teringettét! még kiír az ujságban. *(fenn)* Nagyon fogok örülni; hiszen nincs nagyobb tisztelője a tudománynak, mint én. Tetszett látni, tegnap is ötezer forintot adományoztam —

ZÁPOLYA.

Azt ön nem adományozta.

MUKÁNYI.

Bocsánat! nyilvánosan történt, ott áll az ujságban.

ZÁPOLYA.

Azért ön azt még sem adományozta, hanem adta. Vagy talán neológ ön?

MUKÁNYI.

Én? Oh isten mentsen! Tessék most velem jönni, szobájába vezetem.

ZÁPOLYA.

Kizesse ki a hordót.

MUKÁNYI.

Micsoda hordót?

ZÁPOLYA.

Csak nem véli, hogy két nap óta ingyen hordja utánam bőrös ládámat?

MUKÁNYI.

Ah! A bőrös ládát? Ezt is nekem kell kifizetni?

ZÁPOLYA.

Hát kinek? Nem ön a szállók kiosztásával foglalatoskodók elölülője?

MUKÁNYI *(félre)*.

A rang költséggel jár. *(a hordárhoz)* Hordó, itt van a pénze, aztán hordja el magát .... No, várjon, előbb hozza utánunk a bőrös ládát.

(Kezével és fejével némán és udvariasan indulásra szólítja fel Zápolyát.)

ZÁPOLYA.

Szóljon világosabban! Nem értem a süket-néma beszédet.

III. JELENET.

Előbbiek. — Vargáné.

VARGÁNÉ.

Mit látok! Zápolya úr szintén a mi vendégünk? — Mily szerencse és megtiszteltetés!

ZÁPOLYA *(merev bókkal)*.

Csak megtisztelés, kerülendő lévén a szenvedő igéből való főnévképzés.

MUKÁNYI.

Ismeri néném e tudós urat?

VARGÁNÉ.

Ismerem-e? Legjobb barátja fiamnak, idősb Varga Gergelynek. *(sugva)* Nagy ember, országos név, megbecsüld.

MUKÁNYI.

Teringettét! *(fenn)* Legyen szives néném, szobájába vezetni e mélyen tisztelt urat.

VARGÁNÉ.

Karját, kedves Zápolya úr... *(Mukányihoz)* Vezess!

MUKÁNYI.

Ha néném sziveskednék — nekem itt dolgom van —

VARGÁNÉ *(szigorúan)*.

Ilyen nagy ember megkövetelheti, hogy a házi úr személyesen szállásolja el. Vezess!

MUKÁNYI *(kezével és fejével némán indulásra szólítja fel Zápolyát)*.

Hordó, hozza utánunk a bőrös ládát!

(Mind el egy oldalajtón.)

IV. JELENET.

Kozák (a középajtón jön).

KOZÁK.

A kis lány nagyon kivánkozott a mamájához, én hát elbocsátottam. A kis lányt ezután is megtalálhatom, de a mit itt fogok hallani, azt többé meg nem csiphetem, ha most elszalasztom. A főispán húga elmenőben azt sugta Mukányinak, hogy maradjon itt, beszélni akar vele. Miről akar beszélni? Reporteri méltóságom parancsolja, hogy megtudjam. *(kiveszi jegyzőkönyvét)* Valami történik itt titokban, a mit csak sejtek; de ne legyen Kozák a

nevem, ha most nyomára nem jövök. *(körülnéz)* Ugyan hová bújjak? Itt a mint látom, nincs hirlapírói karzat

(asztal alá, fiókokba, kandalló mögé tekint, végre kinyitja a nagy szekrény ajtaját.)

Itt talán elférek . . .

(Belép a szekrénybe).

Nem a legnagyobb kényelem ugyan; de voltam én már rosszabbul is, mikor a válság alatt éjnek éjszakáján versenyt futottam egy fiakerrel, csakhogy kihallgassam, mit beszél benne két miniszter; aztán Budától Pestig egyebet se mondtak, mint azt, hogy: «Micsoda szemtelen ficzkó szalad a kocsi mellett?» . . . Csitt! jönnek . . .

(Magára húzza a szekrény ajtaját.)

V. JELENET.

Ella. — Mukányi.

ELLA *(kezében ékszeres tokkal).*

Nincs itt. Nem hallotta volna, mit sugtam neki?

MUKÁNYI *(lélekszakadva jő).*

Kétségbe vagyok esve — várakozni méltóztatott —

ELLA.

Most jöttem én is. Egyedül vagyunk?

MUKÁNYI *(minden ajtón kitekint).*

Tökéletesen egyedül.

ELLA.

Ön tegnap Cziprián által egy ékszeres tokot küldött számomra, valószinüleg tévedésből. Ime, visszahoztam, nem fogadhatom el.

MUKÁNYI *(félre)*.

Servus királyi tanácsosság! *(fenn)* Talán nem elég díszes?

ELLA.

Nem fogadok el ajándékot senkitől, legkevésbbé öntől, s épen most, midőn kitüntetésre ajánlottam önt nagybátyámnak.

MUKÁNYI.

Hogyan! Hát mégsem veszett kárba a természettudományok iránt való nagylelkűségem?

ELLA.

Most beszéltem nagybátyámmal, s ő késznek nyilatkozott magasabb helyre fölterjesztést tenni, melyben önt királyi tanácsosságra ajálja.

MUKÁNYI.

Jaj! Elszédülök — bocsánat — forog velem a szoba. *(kinyítja a tokot)* Esedezem — méltóztassék e csekélységet elfogadni — emlékül — jaj! Királyi tanácsos — ne tegyen boldogtalanná — méltóztassék elfogadni!

ELLA *(egy melltüt kivesz a tokból)*.

Az ön kedvéért, ezt az egyet, a legegyszerűbbet, elfogadom — emlékül. *(keblére tűzi)* Sárga szőlőfürt, zöld levelekkel — ízléses munka — mindig kellemesen fog önre emlékeztetni, Mukányi úr — és most ne beszéljünk többé róla. Nagybátyám kész volna önt királyi tanácsosságra ajánlani, de egy oly nehézséget hozott fel, melyet nem tudtam legyőzni.

MUKÁNYI *(becsukja a tokot)*.

Nehézséget?

ELLA.

Az ön házában valami Szeredi Ödön tartózkodik.

MUKÁNYI.

Igen, távoli rokonság. Hajdanában én iskoláztattam, irgalomból. Méltóztatik tudni, mindig nagylelkű voltam.

ELLA.

Félek, ez a nagylelkűsége fogja tönkre tenni királyi tanácsosságát. Szeredi a felsőbb körök előtt igen kedvezőtlen hírben áll; hivatalát feltünő módon elhagyta; merev, daczos jellem, sőt forradalmi hajlamai vannak.

MUKÁNYI.

Uram ne hagyj el! De hiszen kérem, nagyon, de nagyon távoli rokonság; lehet mondani, csak Ádámról és Évárol.

ELLA.

Sőt nagyon is közeli rokonává készül lenni, leánya keze által. A világ azt beszéli, hogy nem sokára az ön vejévé lesz. Beláthatja Mukányi úr, hogy nagybátyám minden jóakarata mellett sem ajálhat magasabb kitüntetésre oly embert —

MUKÁNYI.

Az istenért, hisz én nem is sejtettem ezt; de ha igy van, ha Ödön ily hálátlanul visszaélt nagylelkűségemmel, úgy méltóztassék rám bízni, még ma, még ebben a perczben véget vetek én a mende-mondának.

ELLA.

Ez már más; ily loyalis eljárás mellett semmi sem fogja nagybátyámat akadályozni. De az ön érdekében, figyelmeztetem Mukányi úr, hogy a felsőbb körök megnyugtatására biztosíték szükséges, mely örökre lehetetlenné teszi, hogy Szeredi egy királyi tanácsos családjába tolakodjék.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MUKÁNYI.

Kész vagyok minden képzelhető biztosítékra. Mily összeget méltóztatik gondolni?

ELLA.

Nem pénzről van szó. Az egyetlen megnyugtató biztosíték csak az lehet, ha ön leányát máshoz adja férjhez.

MUKÁNYI.

Azonnal, ebben a nyomban férjhez adom — azaz hogy előbb hozzá illő férjet kell keresnem — méltóztatik tudni, apa vagyok, nem adhatom leányomat akárkinek.

ELLA.

Az ön leánya, annyi szépséggel és vagyonnal, minden pillanatban válogathat a legkiválóbb férfiak közt. Annyira érdeklődöm családja iránt, hogy már kerestem is leányához illő férjet, ki nemcsak méltó egy királyi tanácsoshoz, hanem elő is segítheti az ön kinevezését. Cziprián majd bővebben fogja értesítni. Addig is jegyezze meg, a mely napon tartja leánya eljegyzését, az nap fog fölmenni a fölterjesztés, mely önt királyi tanácsosságra ajálja.

MUKÁNYI.

Ah! mennyi kegy . . . !

(gomblyukát tapogatva.)

És egy kis rendjel — méltóztatik tudni — a szimmetria kedvéért —

ELLA.

Mint királyi tanácsos nem fog soká várni oly rendjelre, melylyel talán bárói rang is jár.

MUKANYI.

Bárói rang — jaj!

(kinyitja az ékszeres tokot).

Esedezem — ne méltóztassék megvetni e csekélységet —

ELLA.

Ön félreért engem Mukányi úr. A mit önért teszek, azt egyedül érdemeiért teszem. Ajánlata csaknem sértő reám nézve.

MUKÁNYI *(ijedten kabátja alá rejti a tokot).*

Bocsánat!

ELLA.

Ne feledje tehát, a mely napon leánya eljegyzését tartja, az nap nyeri el jutalmát az ön érdeme. Isten önnel! *(El).*

MUKÁNYI *(egyedül).*

Diadal! dicsőség! királyi tanácsos — esetleg bárói rang — vajjon melyik rendjellel jár bárói rang? Mindjárt megfulok — *(kinyitjn az ablakot)* — így! szükségem volt e friss levegőre nagyságom terhe alatt. Ah! dicső, nemeskeblű nő, még az ékszereket sem fogadta el. Annál jobb, úgy sem fizettem ki, az aranyműves egy kis veszteséggel vissza fogja venni . . . Hanem most avval az Ödönnel végezek . . . *(csenget)* Ki hitte volna? Aztán tegyen jót az ember távoli rokonaival . . . *(Inas jő.)* Küldd ide Szeredi urat. *(Inas el.)* Addig elteszem valahová ezt a tokot — ugyan hová tegyem? *(körüljár).*

KOZÁK *(kitekint a szekrény ajtaján.)*

Az interview sokáig tart, kezd már megmeredni a lábam.

(becsapja az ajtót.)

MUKÁNYI *(megfordul).*

Mi volt ez? Mintha az ajtó nyilt volna. Senki. De hova tegyem ezt a tokot? Egyelőre itt is elállhat.

(A szekrény felé megy, Vargáné belép, Mukányi megáll s kabátja alá rejti a tokot).

VI. JELENET.

Előbbiek. — Vargáné.

VARGÁNÉ.

Jó hogy találllak. Csak egy pár szavam van, aztán sietek vissza Zápolya úrhoz, nehogy unatkozni találjon. Ilyen tudós úr csakis velem mulathat méltán, a ki egy egész tudós nemzedék ősanyja vagyok. Te ember, nem is sejted, mily szerencse érte házadat. Reménylem, emléktáblát tétetsz a szobába, hol aludni fog.

MUKÁNYI.

Hát olyan nagy ember ez a haragos tudós?

VARGÁNÉ.

A magyar nyelv reformátora. De beszéljünk másról. Gergely most vezérczikket ír, van hát időm pár komoly szóra. Az a pesti urfi megint feleségeddel sétál a kertben.

MUKÁNYI.

Tudom, én kértem rá Olgát.

VARGÁNÉ.

Igen? Ugyancsak szeretetre méltó férj vagy. De hát nem figyelmeztettelek, hogy ez az ember kigyó? Ha mondom neked, hogy már leánykorában udvarolt Olgának.

MUKÁNYI.

Annál jobb, legalább könnyebben fog menni.

VARGÁNÉ.

Ugy? Persze hogy könnyebben fog menni! És ha neked csak az a kívánságod, hogy könnyebben menjen, akkor én többé egy szót sem szólok.

MUKÁNYI.

Ugyan néném, hogy tehet föl ilyesmit Olgáról? Mért akarja ezt a derék jó feleséget előttem gyanusítani? Ha mondom, hogy politika az egész. Olga az én dekorálásomon működik.

VARGÁNÉ.

Igen? A dekorálásodon? Aztán hány ágú lesz a czimered?

MUKÁNYI.

Néném bizalmasan megsúghatom — de titok pecsétje alatt — hogy fényes kitűntetés vár reám, nagy dicsőséget hozok családunkra. Királyi tanácsos leszek.

VARGÁNÉ.

Te! Te akarnál a királynak tanácsot adni?

MUKÁNYI.

Miért nem? Voltak már a királyoknak rosszabb tanácsadóik is.

VARGÁNÉ.

És azért udvaroltatsz a feleségednek?

MUKÁNYI.

Ugyan néném, hiszen nem udvarlás az; hanem csak illik, hogy nyájas legyen ahhoz, ki diplomámat fogja expediálni.

VARGÁNÉ.

És téged dekorálni. Jó, nem szólok többet. Vannak bizonyos dekorácziók, melyeket a férjek számára nem diploma mellett szoktak expediálni. Én megtettem rokoni kötelességemet, ezután mosom kezeimet. Sok szerencsét a dekoráczióhoz, királyi tanácsos úr! *(El.)*

MUKÁNYI *(magában)*.

Ejnye be házsártos vén asszony! Erővel gyanúba

akarja hozni szegény kis feleségemet .... azaz hogy — teringettét! mégis szeget ütött a fejembe .... — De nem — olyan jó hű asszonyka — nem sértem meg ily gyanúval. Ördögbe! minek is van vén asszony a világon! .... Hanem ezt a tokot ideje lesz eltenni, kezd már zsibbadni a kezem.

(A szekrény felé megy, Ödön és Piroska jönnek, Mukányi kabátja alá rejti a tokot.)

VII. JELENET.

Előbbiek. — Ödön, Piroska.

ÖDÖN.

Mit parancsol, Mukányi úr?

MUKÁNYI *(Piroskához)*.

Hát te miért jöttél?

PIROSKA.

Együtt voltam Ödönnel, és azt gondoltam, nem illik magára hagynom.

MUKÁNYI.

Nagyon lovagias vagy. Különben annál jobb; legalább mind a ketten egyszerre végezhetünk vele. Képzeld csak ennek a fiatal embernek a vakmerőségét! Szerelmes beléd.

PIROSKA.

Igazán?

ÖDÖN.

Kérem uram —

MUKÁNYI.

Fiatal ember, várjon sorára. *(Piroskához)* Nos hát mit mondasz hozzá?

PIROSKA.

Én? Hát kell valamit mondanom hozzá?

MUKÁNYI.

Felhatalmazlak rá.

PIROSKA.

Akkor azt mondom, hogy ez nagyon szép tőle.

ÖDÖN.

Oh kisasszony . . . !

MUKÁNYI.

Fiatal ember, elvonom öntől a szót. *(Piroskához)* Micsoda? Nem lázadsz föl, nem gyúl ki a harag lángja arczodon?

PIROSKA.

Oh nem!

MUKÁNYI.

De gondold meg, nőül akarna venni.

PIROSKA.

Hiszen ha szeret, csak el is akar venni. Én ezt nagyon természetesnek találom.

MUKÁNYI.

Természetesnek találod? Teringettét! hát már az egész világ természettudóssá lett? Ugyan te leány, csak nem vagy szerelmes ebbe a fiatal emberbe?

PIROSKA.

Én papa? Dehogy! Soha sem gondoltam ilyesmire. Hanem hogy most a papa kitalálta, úgy hiszem, szivesen nőül mennék hozzá, ha ő is szeret, mint a papa mondta.

MUKÁNYI.

Ez aztán logika! Menj szobádba te rossz leány, s ne merj többé e fiatal emberre gondolni. Mást találtam számodra, kitünő, előkelő, szép fiatal urat.

PIROSKA.

Ki az?

MUKÁNYI.

Ki? *(félre)* Ugyan kicsoda hát? *(fenn)* Semmi közöd hozzá. Elég annyit tudnod, hogy Ödön soha sem lesz férjed.

PIROSKA.

Hát akkor minek juttatta eszembe a papa, hogy szeret? Most már én is . . . .

ÖDÖN.

Oh kisasszony!

MUKÁNYI.

Csend legyen a karzaton! *(Piroskához)* Szót se többet, menj szobádba! Hallottad határozatomat, s tudod, hogy én rendíthetetlen vagyok, mint — mint — egy háromemeletes ház.

PIROSKA *(megöleli Mukányit)*.

Dehogy az, papa! Tudja, mikor még kis lány voltam és a vásárban megkivántam egy nagy mézeskalács babát, a papa akkor is azt mondta: nem szabad. Én aztán hallgattam és nagyon szomorúan néztem — így — *(sóhajt)* — Erre a papa köhögött, nyakát csavarta — így — *(utánozva)* s maga hozta el nekem a mézeskalácsot. Tudom, hogy jó az én aranyos papám, s nem szomorítja meg az ő kis lányát. Maga is, Ödön, beszéljen okosan. Mondja, hogy mi nem vagyunk okai, a papa maga találta ki, máskép talán eszünkbe sem jutott volna. Majd meglátja, milyen jó em-

ber az én papám, csak bánni kell vele. No jó, megyek már .... Pá aranyos papám, ne feledje a mézeskalácsot! *(El.)*

VIII. JELENET.

Mukányi. — Ödön.

MUKÁNYI.

Fiatal ember, hallotta : leányom semmit sem akar önről tudni.

ÖDÖN.

Bocsánat, Mukányi úr, Piroska kisasszony máskép beszélt.

MUKÁNYI.

Persze! Azt a mézeskalácsról mondta. Csak nem gondolja, hogy maga is mézecskalácsból van? Egy szó mint száz, nyomára jöttünk nagyravágyó tervének, s beláthatja, hogy többé nem maradhat e házban. Hálátlan fiatal ember! Ezt érdemeltem annyi jótettemért?

ÖDÖN.

Oh uram, ne vádoljon hálátlanságról engem, a ki úgy tisztelem, mint édes atyámat. Hogy leányát megszerettem, arról nem tehetek. Hiszen mondja, lehet-e őt ismerni és meg nem szeretni?

MUKÁNYI *(őszinte hangon)*.

Bizony Ödön barátom, nem is csodálom ezt; ha nem volnék .... *(hirtelen összeszedi magát, méltósággal)* Hálátlan fiatal ember! avval viszonozza jóságomat, hogy elcsavarja e tapasztalatlan gyermek fejét?

ODÖN.

Soha sem szóltam neki szerelemről; ön ébresztette öntudatra, ön birta vallomásra leányát.

MUKÁNYI *(őszinte hangon)*.

Hiszen Ödön barátom, az még nem volna olyan nagy .... *(hirtelen méltósággal)* Hálátlan fiatal ember! mért gátolja fényes jövőmet? Tüstént hagyja el házamat, ne kompromittáljon az irányadó körök előtt.

ÖDÖN.

Távozom Mukányi úr! Jól tudom, minő idegen befolyás fojtja el szivében jobb érzését; jól tudom, hogy hiában küzdenék most ellene. Elmegyek hát, mindazon hálával és szeretettel szivemben, melylyel jóságáért tartozom.

MUKÁNYI *(elérzékenyedve)*.

Hiszen Ödön barátom, nem fog üresen távozni, majd gondoskodom .... *(méltósággal)* Hálátlan fiatal ember! ne gondoljon többé leányomra; találtam már hozzá illő férjet, a ki méltó egy királyi tanácsos családjához.

ÖDÖN.

Királyi tanácsos! *(félre)* Értem — az ő keze!

MUKÁNYI.

Azaz hogy, nem úgy értettem — még titok — azaz hogy — eh! teringettét! de hát mit vallat maga engem? Elég az hozzá, hogy azonnal el kell hagynia házamat —

ÖDÖN.

Engedje meg legalább, hogy távozásom előtt még egyszer megszoritsam hálás szívvel azt a kezet, mely annyi jót tett velem.

MUKÁNYI *(óvatosan körülnéz, aztán oda nyujtja kezét)*.

Itt van, szorítsa meg!

ÖDÖN.

Isten önnel, Mukányi ur! *(El.)*

MUKÁNYI.

Servus! No, ezen is túlestem! Szegény fiú! De csak nem mulasztom el miatta a királyi tanácsosságot? Majd gondoskodom róla; Piroskának sem fájul meg utána a feje. Maga mondta, hogy csak annyiba veszi, mint egy mézeskalácsbabát. Hanem ezt az ékszeres tokot csakugyan ideje lesz már eltenni valahová . . . *(a szekrényhez megy, kinyitja ajtóját, s ijedten visszahökken)* Hé! mi ez? Ki van itt?

IX. JELENET.

Mukányi. — Kozák.

KOZÁK *(a szekrényben, nyugodtan)*.

Servus öreg!

MUKÁNYI *(kábultan)*.

Kihez van szerencsém?

KOZÁK *(kijő a szekrényből, kezében jegyzőkönyvvel)*.

Hát nem ismersz? Én vagyok. Itt voltam a szekrényben. Átkozott kényelmetlen helyzet! Nem tudtál nagyobb szekrényt csináltatni, hogy széket lehessen belé tenni hasonló alkalmakra? *(lábát nyujtogatva.)* Tessék! egészen megmeredt a lábam.

MUKÁNYI.

Itt tetszett lenni a szekrényben?

KOZÁK.

Itt hát! De minek urazol engem? Legyünk per tu. *(Kezet ad.)*

MUKÁNYI *(sóhajtva kezet ad).*

Szerencsémnek tartom.

KOZÁK.

No csak ne rejtegesd azt az ékszeres tokot, hiszen értjük egymást. Mondom, hogy itt voltam. *(Jegyzőkönyvét mutatja.)* Tudok sötétben is stenographirozni. Itt van az egész interview. De ne félj, mi értjük egymást.

MUKÁNYI.

Kész vagyok minden áldozatra. Mennyit kívánsz?

KOZÁK.

Barátom, te sértegetsz engem! Azt gondolod, revolverrel dolgozom? Kikérem magamnak, én nem szoktam pénzt elfogadni. Ni! micsoda sértés!

MUKÁNYI.

Bocsánat, tisztelt hazafi!

KOZÁK.

Nekem az a célom, a mi neked, hogy királyi tanácsossá légy, és punktum. Na, szövetkezünk?

MUKÁNYI.

Nemeskeblű polgártárs!

KOZÁK.

Most megyek, megírom az életrajzodat, s még ma felküldöm lapomnak, arczképeddel együtt. Na, hát nem derék gyerek a Kozák? Hát nem érdemes a Kozákkal szövetkezni?

MUKÁNYI.

Örökre adósod maradok.

KOZÁK.

Adós? Örökre? Hosszú terminus.

X. JELENET.

Előbbiek. — Inas.

INAS.

A főispán úr szobájába kéreti a nagyságos urat.

MUKÁNYI.

Azonnal. *(Inas el.)* Hallod barátom, ő méltósága hivat.

KOZÁK.

Tehát örök szövetség?

MUKÁNYI *(savanyú arczczal).*

Örök szövetség!

KOZÁK.

A jelszó: titok és bizalom.

MUKÁNYI *(visszafordul az ajtóból, ujját ajkára helyezve).*

A jelszó: titok és bizalom. *(félre)* Vinne el az ördög! *(El.)*

KOZÁK *(magában).*

Bravo Kozák! A helyzet ura vagy, és van eszed, hogy értékesíteni fogod uraságodat. A kis leány nagyon szép — negyvenezer forint független vagyon .... Ah! a szerelem egészen erőt vesz szivemen! *(Indul.)*

XI. JELENET.

Kozák. — Olga.

OLGA *(gyorsan jő, magában).*

Alig tudok szabadúlni e Várkonyitól . . . . *(észreveszi Kozákot, ki ezalatt bókolva körüljárta)* Ah! Kozák úr!

KOZÁK.

Van szerencsém! *(félre.)* Szép asszony — tán nála is felhasználhatnám helyzetemet. *(merész tartással Olgához közeledve)* Csak egyedül, kicsikém?

OLGA.

Uram!

KOZÁK.

Na, na, egyedül annyit jelent, hogy nem kettecskén. *(félre)* Jobb lesz ráijeszteni és éreztetni vele hatalmamat.

OLGA.

Mi tetszik uram?

KOZÁK.

Semmi, semmi. Ne féljen szép gyermek! A Kozák szeme mindent lát, de a szája semmit sem mond. Mi értjük egymást, úgy-e szép gyermek? Szolgálatért viszontszolgálat, vagy parasztosan mondva: kéz kezet mos.

OLGA *(méltatlankodva).*

Uram!

KOZÁK.

Na, na, nem kell félni! A Kozák világfi és lovagias a szép asszonyok iránt. Csak jó barátságban kell vele lenni, és akkor a Kozák néma, mint a hal. Pá szép gyermekem, pá! *(Büszke tartással el.)*

OLGA *(magában)*.

Mi ez? Ide jutottam? Saját házamban mernek így beszélni velem — hibám nélkül. Ah! ennek véget kell vetnem.

XII. JELENET.

Olga. — Bolti szolga.

SZOLGA.

Nagyságos Mukányi úr?

OLGA.

Mit akar vele?

SZOLGA.

Tonner úr küldi ezt a számlát.

OLGA.

Adja ide, majd átadom neki.

SZOLGA.

Tessék. Ajánlom magamat. *(El.)*

OLGA.

Számla az aranyművestől, férjemnek? Talán valami meglepetés számunkra? Szegény jó öregem! *(kinyitja a számlát, meglepetve)* Mi ez? Ékszerek, ötezer forint értékben? Mit jelent ez? Ily nagy összeg! s nekem semmit sem szólt róla. Nem értem e pazarlást. *(Elgondolkozva zsebébe rejti a számlát.)*

XIII. JELENET.

Olga. — Margit.

MARGIT.

Kis mama, Csukáné és Tarkóné látogatóba jöttek; várnak rád a teremben.

OLGA.

Megyek kedvesem! . . . Mondd csak, nem beszélt férjem neked vagy Piroskának bizonyos új ékszerekről?

MARGIT.

Semmit.

OLGA.

Megfoghatatlan. *(El.)*

MARGIT.

Ez is megfoghatatlan. Ugy látszik, nálunk már minden megfoghatatlan kezd lenni. Mindenki nyugtalan, izgatott, és senki sem tudja, miért; csak én, ah! egyedül én rettegek, hogy megértem saját nyugtalanságom okát.

XIV. JELENET.

Margit, Várkonyi.

VÁRKONYI *(gyorsan jő, Margitot látva, meglepetéssel).*

Ah! Margit kisasszony?

MARGIT *(hidegen).*

Uram! *(Indul).*

VÁRKONYI *(félre).*

Ez a kis lány mindig kivesz a sodromból, valahány-

szor rám néz azzal a mély tekintetével. *(fenn)* Bocsánat kisasszony, nem akartam háborgatni; ha terhére vagyok, azonnal távozom.

MARGIT *(visszafordul az ajtóból)*.

Nekem nincs terhemre.

VÁRKONYI.

Kegyednek? Hát másnak talán terhére vagyok e házban?

MARGIT *(Várkonyihoz lép)*.

Oh uram! olyan boldogok voltunk mi eddig mindnyájan. Miért jött ön e házba?

VÁRKONYI *(meglepetve)*.

Kisasszony!

MARGIT.

Ugy-e csodálkozik szavaimon, ugy-e megütközik azon, hogy egy fiatal leány így mer önhöz szólni? Lássa uram, én szegény árva vagyok, a ki mindenemet nevelőatyámnak köszönhetem. Olyan jó ő, uram, úgy megérdemelné, hogy boldog legyen. Ne ütközzék meg tehát azon, ha én, a gyönge gyermek, meg akarom védni boldogságát, mert ez kötelességem.

VÁRKONYI.

És ki ellen van szüksége védelemre?

MARGIT.

Ne tettesse magát, uram, ne játszék oly kegyetlenül az én egyszerűségemmel. Hiszen jól tudja, hogy megértett; jól tudja, mily gyötrelem az reám, midőn így kell beszélnem ön előtt. Legyen hát irgalmas egy szegény gyermekhez, és értsen meg engem.

VÁRKONYI *(komolyan)*.

Megértettem kisasszony, és azonnal távozom e házból.

MARGIT.

De úgy-e nem haragszik? Hiszen látja, mily együgyü leány vagyok, nem tudom megválogatni a szavakat. Gyermekkorom óta vad leánynak neveztek, s oh! én jól tudom, hogy az embereknek igazok volt. De higyje el, hogy minden hibám mellett igazán, szivemből tudok szeretni — már tudniillik nevelő atyámat s a kis mamát — kis mamának hívjuk és ez a név olyan jól illik hozzá — és mindnyájan olyan boldogok voltunk — és úgy rettegtem, hogy ezt a boldogságot megzavarja, tönkre teszi valami, a mi — a mit —

(zavartan lesütött szemmel, mintegy a szót keresve)

észrevettem... Oh ne itéljen meg uram, hogy így beszélek; de én igazán nem tudom — *(sírva fakad)*

VÁRKONYI.

Legyen nyugodt kisasszony, és bocsássa meg nekem könnyeit. Még ma eltávozom, nemcsak e házból, hanem a városból is.

MARGIT *(hirtelen)*.

Oh hisz az nem szükséges.

VÁRKONYI.

Nem ez volt a kegyed kivánsága?

MARGIT *(zavartan)*.

Azaz — nem úgy akartam mondani — ne nevessen ki — lássa, én eddig nagyon, de nagyon haragudtam önre.

VÁRKONYI.

S mivel érdemlettem e nagy haragot?

MARGIT.

Oh Várkonyi úr, ne faggasson, hiszen tudja. *(könynyezve és nevetve)* Nem is tudom, honnan vettem bátorságot, hogy így mertem önnel beszélni? Most ijedek meg, mikor már vége van; igazán, majd a föld alá sülyedek. De már nem haragszom önre; látom, hogy nem olyan rossz ember.

VÁRKONYI.

És igazán rossz embernek tartott engem, kisasszony?

MARGIT.

Annak. Nagyon rossznak.

VÁRKONYI.

És most?

MARGIT *(hirtelen)*.

Isten önnel Várkonyi úr! *(El.)*

XV. JELENET.

Várkonyi (egyedül).

VÁRKONYI.

No, így még soha sem mondták szemembe, hogy milyen haszontalan ember vagyok. Milyen leány! Mennyi drága kincs! Egy ilyen piczi kis teremtésben mennyi megmérhetetlen kincs! Ejnye no! én ugyan szépen megjártam! Mi lett belőlem? Ide kellett jönnöm ebbe a vidéki városba, hogy ez a kis lány kiforgasson magamból? Hogy beszélt, hogy könnyezett, hogy mosolygott! Szerencsés útat Olga! ne tarts már tőlem, megtanított jó erkölcsre ez a kis lány. Teringettét! mi történt velem? Mi ez? *(szemét tapogatja)* Nedves! Honnan került ide ez a viz? Nevess hát no! Eleget nevettél a könnyeken, nevess most is!.... Haha .... Nem megy, nem megy a nevetés .... Menjünk pakolni! *(El).*

XVI. JELENET.

Olga. Ödön.

OLGA.

Alig tudok hinni fülemnek! Férjem kitiltotta önt házunkból?

ÖDÖN.

Nem tőle származott, idegen befolyás fordította el tőlem jó szivét. Más előtt nem szólhatok róla, nem árulhatom el jóltevőmet; de tudom, azzal nem követek el árulást, ha kegyed előtt kimondom sejtésemet.

OLGA.

Tudom, ez a nő, a főispán húga, kit az előbb említett —

ÖDÖN.

E nő kérlelhetetlenül gyűlöl engem, az ő kezét látom mindenben, oly tisztán, mintha szemem előtt működnék. Felhasználta Mukányi úr ártatlan nagyravágyását, s rangot, rendjelt igért neki, ha engem elűz —

OLGA.

Ah! most már kezdem érteni. A drága ékszerek . . . az ötezer forintos számla . . . *(kiveszi zsebéből)*. Nézze Ödön!

ÖDÖN.

Az ő számára volt. Jól tudom, rég ismerem, nem először történik ez vele. Látja asszonyom, jól sejtettem; e befolyás ellen haszontalan a küzdelem; hiszen nem léphetünk föl ellene, mert ezzel jóltevőmet, az ön férjét állítanók szembe ellengérre. Oh! biztos az ő játéka, s mi semmit sem tehetünk, hallgatást parancsol a hála és a szeretet.

OLGA.

Ki tudja? Igaz, hogy nyiltan nem léphetünk föl, de vannak titkos föllépések, oldaltámadások is. Bízza csak rám, mi nők jól értünk az ilyesmihez. Adja ide azt a számlát, ez hatalmas fegyver lesz *(elgondolkozva nézi a számlát)* Az ékszerek egyenként fel vannak sorolva — ah! itt van egy — ez a melltű — nagyon feltünő, sárga szőlőfürt zöld levelekkel — magam is láttam Tonner kirakatában — figyelmeztettem is rá férjemet. Épen azért gondoltam eleinte, hogy engem akart meglepni vele... Jól van; ezzel még tehetünk valamit... Ön csak hagyja el most a házat, a mint férjem kivánta, búcsúzzék el a leányoktól is, ide hivattam őket ... épen itt jönnek.

XVII. JELENET.

Előbbiek. Margit. Piroska.

PIROSKA.

Hivattál kis mama?

OLGA.

Ödön búcsúzni akar tőletek.

MARGIT.

Búcsúzni?

PIROSKA.

Hova megy?

ÖDÖN.

Hallotta kisasszony édes atyja parancsát. Azonnal el kell hagynom e házat.

PIROSKA.

Oh istenem! hiszen nem kell azt olyan komolyan venni, a mit a papa mond. Mért nem beszélt vele okosan?

ÖDÖN.

Fájdalom, kérlelhetetlen volt.

PIROSKA.

Hát akkor miért hozta fel azt, hogy ... oh istenem! azt sem tudom, mit beszélek. Olyan boldogtalan vagyok *(sírva Margitra borúl)*.

MARGIT.

Ne sírj Piroskám, nem vagy már gyermek.

PIROSKA.

Hiszen te is sírsz.

MARGIT.

Az egészen más. Én téged siratlak.

XVIII. JELENET.

Előbbiek. Mukányi.

MUKÁNYI.

Micsoda sirás-rivás van itt, mintha temetni vinnének valakit?

ÖDÖN.

Búcsúzni jöttem.

MUKÁNYI.

Ugy? Azért sírnak? Van is miért? Különben annál jobb, csak sirjatok, legalább minél előbb megtudják az irányadó körök.

MARGIT.

Oh papa! hogy lehet ilyen kegyetlen szegény Piroskához?

MUKÁNYI.

Hallgass! mit értesz te a magasabb politikához? Ennek így kell lenni! Ödön merev, daczos jellem, sőt for-

radalmi hajlamai vannak, és engem kompromittál az irányadó körök előtt... Távozzék hát innen, hálátlan fiatal ember, és ne merjen többé leányomra gondolni. Mondtom már, hogy más kérte meg kezét, jeles, nagy jövőjü fiatal ember, Várkonyi Endre.

OLGA *(meglepetve)*.

Micsoda!

MARGIT *(rémülten)*.

Ah!

(tántorog, Olga vállára hajtja fejét).

MUKÁNYI.

No, mit ijedeztek úgy, mintha kutyafejű tatárról beszélnék? Hát találhatok ennél jobb férjet leányom számára?

PIROSKA.

Oh papa!

OLGA *(figyelmesen nézi Margitot, félre)*.

Mit látok! Margit!... Hála istennek!

MUKÁNYI.

No, menjen most Ödön barátom, de ne féljen, nem feledkezem el... *(méltósággal)* Hálátlan fiatal ember, hagyja el házamat!

ÖDÖN.

Isten önökkel! *(sugva Olgához)* Asszonyom, ne feledjen! *(El.)*

XIX. JELENET.

Előbbiek. (Ödön nélkül).

MUKÁNYI.

Mindjárt törvényesebb színe van a szobának, hogy ez a nihilista kiment belőle. No csak sírjatok, majd

fogtok nevetni is, ha megtudjátok, milyen dicsőség vár reám.

OLGA *(magában)*.

Margit szereti . . . Ah! most már kétszeres okom van megrontani e nő terveit.

MUKÁNYI *(Olgához)*.

Hát te mit morfondirozol? Talán te is rosszalod loyalis eljárásomat?

OLGA.

Nem kedvesem, te vagy a család feje; nekünk nincs más tenni valónk, mint meghajolni parancsod előtt.

MUKÁNYI.

Ez már okos beszéd.

OLGA.

De azért jogom van szemrehányást is tenni. Ily pazarlás!

MUKÁNYI.

Micsoda pazarlás?

OLGA.

Hagyjátok a sírást, leányok! Jertek, köszönjük meg atyátoknak a gyönyörű ékszereket —

PIROSKA.

Kell is nekem!

MUKÁNYI.

Micsoda ékszereket?

OLGA.

Hanem ezt a pazarlást csakugyan rossz néven veszem. Ki látta azt, ötezer forintot adni ki —

MUKÁNYI *(felszökik)*.

Ötezer forint! Jaj! Micsoda ötezer forintról beszélsz te?

OLGA.

Hiszen a meglepetés igen szép, igen gyöngéd, de ötezer forint — az mégis túlságos. Leányok, köszönjétek meg atyátok bőkezűségét!

MARGIT.

Köszönöm papa, de nekem nem kell.

MUKÁNYI.

Hallod, neki nem kell. Azaz nem is tudom, miről beszélsz.

OLGA.

Ne tagadd kedvesem; a gyöngéd meglepetést elárulta ez a számla, mely véletlenül kezembe került.

(mutatja a számlát, Mukányi utána kap, de Olga ismét zsebébe teszi).

MUKÁNYI.

A gazember! hogy sietett vele! Hiszen már visszavittem.

OLGA.

Hogyan? Visszavitted?

MUKÁNYI.

Azaz — dehogy! Hanem másnak —

OLGA.

Micsoda! Másnak? Kinek vehetsz te ékszert, ha nem nődnek és gyermekeidnek?

MUKÁNYI.

Azaz — dehogy! Persze, hogy nektek vettem.

OLGA.

Mutasd hát, úgy szeretném látni. A leányok sem fognak többé sírni, ha meglátják.

PIROSKA.

Nekem nem kell.

MARGIT.

Nem vagyok rá kíváncsi.

MUKÁNYI.

Hallod, nem kíváncsi rá, a kedves gyermek.

OLGA.

De én kíváncsi vagyok. Mily gyöngéd figyelem! — Megemlékeztél, hogy egyszer mennyire megtetszett nekem a kirakatban, s a mint a számlából látom, az is köztük van. Ez az enyém lesz.

MUKÁNYI.

Mi lesz a tied?

OLGA.

A sárga szőlőfürt zöld levelekkel.

MUKÁNYI *(ugrik)*.

Sárga szőlőfürt!

OLGA.

Add ide kedvesem, hadd tűzzem keblemre azt a gyönyörű sárga szőlőfürtöt —

MUKÁNYI.

Üssön be a phylloxera abba a sárga szőlőfürtbe! *(félre)* Szépen vagyok, épen ezt az egyet fogadta el.

OLGA.

Hogyan? Megtagadod tőlem, mikor úgyis megvetted, azt a kedves sárga szőlőfürtöt?

MUKÁNYI.

Pusztuljon el a világ valamenynyi szőlője!

XX. JELENET.

Előbbiek. Vargáné. Zápolya.

VARGÁNÉ.

Jöjjön kedves Zápolya úr, együtt van az egész család.

MUKÁNYI *(félre)*.

Még csak ez volt hátra.

VARGÁNÉ.

Kedves Olgám, Zápolya úr megtisztelte házatokat azzal, hogy ide szállt. *(Zápolya mereven bókol.)*

OLGA.

Nagyon örülök uram.

VARGÁNÉ *(bemutatva)*.

Margit — távoli rokonunk; Piroska — unokahúgom. *(sugva)* Ez az a leány, kiről beszéltem.

ZÁPOLYA *(halkan)*.

Jól beszél magyarul?

VARGÁNÉ.

Fájdalom, e városban senki sem tud magyarul. De más tekintetben egészen önhöz való.

OLGA *(halkan)*.

Nos az én sárga szőlőfürtöm?

MUKÁNYI *(elkeseredve)*.

Hagyj nekem békét a szőlőfürtöddel! Félreértés van a dologban; majd megmagyarázon később, ilyesmit nem lehet dobra ütni.

OLGA.

Kedvesem, tudod, hogy féltékeny kezdek lenni.

MUKÁNYI.

Még csak ez hiányzott.

OLGA.

Ha elárultál volna! Hah! Ha más keblén látnám azt a szőlőfürtöt!

MUKÁNYI.

Végem van.

VARGÁNÉ *(Mukányihoz)*.

Zápolya úr beszélni akar veled. Fontos mondani valója van.

MUKÁNYI.

Később kérem, most nincs időm, mindjárt meg fog nyittatni a gyülés.

ZÁPOLYA.

Uram, ön most szenvedő igét merészelt használni. Gondolja meg, szenvedő igét!

MUKÁNYI *(kábultan)*.

Szenved szegény? Ugyan mi baja lehet?

OLGA *(sugva)*.

Felvilágosítást kívánok a sárga szőlőfürtről.

ZÁPOLYA.

Nem tudja, hogy a szenvedő igénél még sokkal magyartalanabb a belőle képzett igenév?

MUKÁNYI *(elkeseredve)*.

Hagyjon nekem békét! Eleget szenvedek én magam, mit törődjem még az igék szenvedéseivel is?

XXI. JELENET.

Előbbiek. — Kozák.

KOZÁK.

Készülj öreg! A tudósok küldöttsége jő.

MUKÁNYI *(kétségbeesve)*.

Épen jókor!

KOZÁK.

Aztán kitégy magadért, szép beszédet tarts.

(kiveszi jegyzőkönyvét s írásra készül).

MUKÁNYI.

A nagyság átka.

XXII. JELENET.

Előbbiek. Dr. Karó. Dr. Kokas. Több tudós.

(Mukányi cselédjei az ajtón kívül. — Mukányi magát egyengetve a küldöttség elé áll.)

Dr. KARÓ.

Mélyen tisztelt hazafi! Az orvosok és természettudósok országos nagygyülésének nevében van szerencsénk ön előtt megjelenni, hogy hálateljes —

ZÁPOLYA.

Hálával teljes!

Dr. KARÓ *(Zápolyára néz, hangsúlyozva ismétli).*

Hálateljes szívvel köszönetünket fejezzük ki azon szivélyes —

ZÁPOLYA.

Szives!

Dr. KARÓ *(Zápolyára néz, ingerülten ismétli).*

Szivélyes fogadtatásért, melyben e nemes város közönsége részesített, de különösen önnek, mélyen tisztelt hazafi, azon nagylelkü alapítványért, melylyel a természettudományok emeléséhez járulni méltóztatott. Kegyeskedjék velünk most a nagygyülés színe előtt megjelenni s ünnepélyesen átvenni az oklevelet, mely társulatunk dísztagjává való megválasztatását —

ZÁPOLYA.

Megválasztását!

Dr. KARÓ *(Zápolyára néz, dühösen).*

. . . tatását tudtára adja.

KÜLDÖTTSÉG.

Éljen! *(Mukányi hajlong).*

KOZÁK *(sugva).*

Ne hajtogasd magad, hanem beszélj! *(írásra készül).*

MUKÁNYI *(félre).*

Szépen vagyok; ez minden szavamat felirja, az minden szavamat kiigazítja. Tessék aztán beszédet tartani *(köhög, zavartan hajlong).*

ZÁPOLYA.

Halljuk!

KOZÁK.

Na?

MUKÁNYI.

Tisztelt tudósok és hazafiak! Vannak pillanatok az emberi életben —

(egy oldalajtó megnyílik, Ella megjelen, keblén a szőlőfürtös melltűvel. Mukányi észreveszi s rémülten megakad).

XXIII. JELENET.

Előbbiek. — Ella.

MUKÁNYI *(félre)*.

Keblén van a melltű, ha meglátja a feleségem, minden el lesz árulva.

ZÁPOLYA.

Halljuk!

KOZÁK.

Na?

MUKÁNYI.

Vannak pillanatok az emberi életben —

(kezével titkon távozásra inti Ellát).

ELLA *(magában)*.

Mit jelent ez?

KOZÁK.

Na?

MUKÁNYI *(elkeseredve)*.

Vannak pillanatok az emberi életben — *(félre)* most mindjárt oda néz!

(titkon hevesen távozásra inti Ellát).

ELLA *(magában)*.

Itt történt valami *(El)*.

MIND.

Mi az? Mi történt?

MUKÁNYI *(félre)*.

Ah! ez jó eszme! *(fejéhez kap, fenn)* Jaj! szédülök! eláll a lélekzetem!

(Székre roskad. Általános zavar. — Olga, Margit, Piroska hozzá rohannak s ápolják. Dr. Karó és Dr. Kokas hozzá sietnek, s egyik a jobb, másik a bal kezét ragadja meg).

Dr. KARÓ.

Az agygyurma belső mellső részében vérömleny.

Dr. KOKAS.

A félholdképű billentyű elégtelensége és függéri szájda szűkülete.

Dr. KARÓ.

Bocsánat, ez nem külözi magát, ellenkezőleg a csikos test és láttelep szétroncsolásából folyományos hajszáledényi vérzés összefolyásábóli góczot észlelek.

Dr. KOKAS.

Bocsánat, ez nem külözi magát, ellenkezőleg a billentyűzsugor következtében a függéri szájdának billentyűnövedékek általi összenövését, sőt a balpitvargyomrocsi szájda szükületét is észlelem.

Dr. KARÓ.

Lárifári! Szájdaszükületet épen oly kevéssé észlelek itt, mint kolléga urnál orr-porcz-sorvot.

Dr. KOKAS.

Hiábavalóság! A peczkelő érverés tünetei a félhold-

képű billentyűk elégtelenségét küllemezik; az orr-porcz-sorvot pedig tartsa meg kolléga úr magának.

ZÁPOLYA.

Irgalmas ég! Micsoda barbár beszéd ez!

KOZÁK.

Ezt már én sem tudom stenographirozni!

Dr. KARÓ.

Eret vágok.

Dr. KOKAS.

Ünnepélyesen tiltakozom. Pulsatillát neki, ha ez nem segít, belladonnát, ha ez sem segít, akonitot, ha ez sem segít, mind a hármat.

Dr. KARÓ.

De kérem, az én kórismém —

ZÁPOLYA *(hozzájuk rohan dühösen)*.

Hogy meri ön a szavakat megcsonkítani?

Dr. KOKAS.

Hagyjon békét! látja, hogy egy ember életéről van szó.

ZÁPOLYA.

Inkább veszszen el, hogysem ily rossz szavakkal mentsék meg.

Dr. KARÓ.

Ön bolond!

ZÁPOLYA.

Önök pedig barbárok!

Dr. KARÓ *(Mukányi jobb kezét ránczigálaa)*.

Érvágás!

Dr. KOKAS *(Mukányi bal kezét ránczigálva).*

Pulsatilla!

VARGÁNÉ *(a mellékszobából egy kancsó vizet hoz s nyakon önti Mukányit).*

Majd segítek én rajta!

MUKÁNYI *(felugrik, félre).*

Elment. *(fenn)* Nincs már semmi bajom. Menjünk a gyülésbe!

[A függöny legördül.]

HARMADIK FELVONÁS.

(Kert Mukányinál. Este. A kert meggyujtott lampionokkal van világítva. A háttérben kerti lak, szintén világítva; nyitott ajtaján keresztül butorozot szoba látszik. Oldalt lugas, kerti székek, gyeppamlagok stb.)

I. JELENET.

Várkonyi, Cziprián.

VÁRKONYI *(gyeppamlagon ül, szivarozva)*

Valóban tündéri látvány! Szinte azt hiszem, hogy a Margitszigeten vagyok; csak a szúnyogok és a goromba pinczérek hiányzanak, hogy tökéletes legyen az illusió. Ugyan mi jutott derék házigazdánk eszébe, hogy ezt a fényes mulatságot rendezi?

CZIPRIÁN.

A természettudósok tiszteletére — aztán alkalmilag eljegyzési ünnepélyül.

VÁRKONYI.

És kinek az eljegyzését ünnepeljük?

CZIPRIÁN.

A tiedet.

VÁRKONYI.

Igazán? Hát csakugyan komolyan tetted nekem azt az ajánlatot?

CZIPRIÁN.

És te nem komolyan fogadtad el?

VÁRKONYI.

Barátom, én még eddig életemben semmit sem csináltam komolyan — adósságaimon kívül.

II. JELENET.

Előbbiek. — Ella.

ELLA *(kilép a lugasból)*.

Csakhogy ez adósságok kezdenek már nagyon komolyak lenni, s épen azért ideje volna, egyebet is komolyan venni.

VÁRKONYI *(fölkel)*.

Ah! nagysád kegyes volt kihallgatni igénytelen szavaimat? Tehát ideje volna egyebet is komolyan venni? Például? . . . .

ELLA.

Például feleséget.

VÁRKONYI.

És nagysád már azt is keresett számomra? Mennyi kegyesség! Mivel érdemlettem meg e kitüntető érdeklődést?

ELLA.

Tudja, én nem szoktam megfeledkezni régi jó barátaimról, s szeretem meglepni őket azzal, a miért leginkább vágyódnak. Az ön vágya pedig mindig egy gazdag parthie volt, hisz ezt mindenki tudja a fővárosban — nos, nem találtam el?

CZIPRIÁN.

S én mint ügyvéd hozzá tehetem, hogy legfőbb ideje volna, ügyeidet rendbe hozni.

VÁRKONYI.

Te is érdeklődől irántam, nemeskeblű barát? *(sugva)* Mennyi lesz a sáp?

CZIPRIÁN *(elfordul:)*

Ugyan!...

ELLA.

Nos, nincs talán megelégedve menyasszonyával? Van valami kifogása ellene?

(Ödön a háttérben keresztül megy a színen, Ella felé tekintve).

VÁRKONYI.

Oh, hogy volna nekem kifogásom a nagyság ízlése ellen? S a lánynak sincs?

ELLA *(magában).*

Ah! Ödön keres. Tudtam. *(fenn)* Atyja önnek adja, a leány elfogadja. Mit akar többet?

VÁRKONYI.

Semmit, épen semmit! Hiszen a szerelem — az olyan mellékes dolog!

ELLA.

Ön gazdag hozományt is akar, szerelmet is akar — barátom — ön kezd fényűző lenni.

VÁRKONYI.

Oh, dehogy! Hiszen jól tudom, hogy a szerelmet nem szokták elkönyvelni a kiházasító egyletek —

ELLA.

Micsoda?

VÁRKONYI.

Bocsánat! Megbotlott a nyelvem. Mikor ügyvédet látok, mindig a bukott részvénytársulatok jutnak eszembe.

(Ödön ismét keresztül megy a szinen : észrevéve, hogy Ella még mindig társaságban van, egy pillanatra megáll, aztán lassan a kerti lakba megy).

ELLA *(félre)*.

Reám vár. *(fenn)* Nincs kedvem idétlen tréfáit hallgatni. Elfogadja ajánlatomat vagy nem?

CZIPRIÁN.

Legyen nyugodt, nagysád; nekem kijelenté megegyezését.

ELLA *(Várkonyihoz)*.

Kész tehát még ma jegyet váltani Piroskával?

VÁRKONYI.

Ügyvédem már nyilatkozott, s tudja nagysád, az ügyvédek soha sem hazudnak.

ELLA.

Hagyjanak hát magamra.

(A lugas felé megy.)

CZIPRIÁN *(Várkonyit karon fogva)*.

Menjünk barátom.

VÁRKONYI.

Új kérelmezők várnak az előszobában.

CZIPRIÁN.

Hallgass!

VÁRKONYI *(Ella felé fordúl)*.

Kegyeibe ajánlom magamat, nagyságos asszonyom!

ELLA *(türelmetlenül)*.

Menjenek már!

(Várkonyi, Cziprián el.)

III. JELENET.

Ella. — Ödön.

ELLA *(a lugas előtt gyeppamlagra ül:)*

Tudtam, hogy eljő; tudtam, hogy meg fogom törni. Oh mint dobog a szivem! Mint szeretem még most is a hálátlant! szinte megrémülök szerelmem nagyságától . . . Ah! itt van már . . . .

ÖDÖN *(kijő a kerti lakból, lassan Elláig megy, s megáll előtte)*.

Asszonyom!

ELLA.

Ön az Ödön? Vártam.

ÖDÖN.

Annál jobb. Ugy nem kell mondanom, miért jöttem; megkimélhetem mindkettőnket a kínos magyarázattól.

ELLA.

Egyszer már adott magyarázatot, de az csak reám nézve volt kínos. Mit kiván most tőlem?

ÖDÖN.

Oh asszonyom! miért üldöz engem gyülöletével? Miért nem feledte el a szegény egyszerű ifjút, ki soha sem volt méltó önhöz? Miért érezteti velem oly kegyetlenül hatalmát? Miért juttatja oly fájdalmasan eszembe, hogy igazam volt, mikor megrémültem veszedelmes befolyásától?

ELLA *(fölemelkedik)*.

Azért jött ide, hogy szemrehányásokat tegyen? Azért jött, hogy újra megbántson?

ÖDÖN.

Azért jöttem, hogy irgalmát kérjem.

ELLA.

Az én irgalmamat?

ÖDÖN.

Jól tudja, miért; ne kívánja, hogy fölösleges magyarázattal tán újra fölingereljem lelkét. Oh asszonyom, legyen irgalommal irántam s egy szegény gyermek iránt, ki önt soha sem bántotta. Szüntesse meg a vészes befolyást, melyet a gyermek elvakult atyjára gyakorol, ne tegye őt boldogtalanná.

ELLA.

Ne tegyem őt boldogtalanná? Hanem tűrjem, hogy ő tegyen engem azzá? Soha! Miért legyek én irgalmas e gyermek iránt, a ki oly irgalmatlan volt hozzám? Mivel van neki több joga a boldogsághoz, melyet tőlem rabolt el? Igen, én voltam az első, ő volt az, a ki közénk tolakodott — s most ő kér tőlem irgalmat? Ki vesztett többet, ki rabolt többet, kinek van kettőnk közül nagyobb szüksége irgalomra?

ÖDÖN.

Oh asszonyom!

ELLA.

Hogy mer előttem irgalomról beszélni, ön, aki oly irgalmatlan volt hozzám? Oda dobott a világ gyanításainak, az emberek kétértelmű mosolyának — miért? mert rágalmaztak ön előtt — vagy jó — nem rágalmaztak, igaz volt, a mivel vádoltak — legyen! Hát aztán? Ha igaz volt szerelme, el tudott volna ezért fordulni tőlem? Oh ön nem szeretett soha! Vádolták volna önt előttem bár-

mivel, nem hittem volna, vagy ha elhiszem, inkább eltakarom szerelmemmel a vád elől, mert én önt igazán szerettem.

ÖDÖN.

Térjen magához!

ELLA.

És mi volt az, a mivel vádoltak, a miért elfordúlt tőlem? Nem állásom szüksége, nem a társadalom kényszerítése hajtott-e oda, hogy azt tegyem? Jól tudja ön is, hogy családom szegény és egyszerű volt. Midőn nagybátyám magas hivatala által egyszerre az előkelő társaság közé emelkedtünk, nem volt módunk arra, hogy eleget tegyünk az igényeknek, melyekkel a társaság elénk lépett. Bűn volt-e az, ha felhasználtam az emberek ártatlan hiúságát, s elfogadtam, a mit önként adtak, azért, a mivel senkinek sem tettem kárt? Ha bűn volt, úgy nem az én bűnöm volt, hanem a társadalomé, mely mindig többet követel, mint ad; és irgalmatlanabb az iránt, ki nem teljesíti követelését, mint ahhoz, ki ferde útakon szerzi rá az eszközöket.

ÖDÖN.

Ne mentegetőzzék asszonyom, nem vádoltam.

ELLA.

De vádolt, mert elhagyott. Pedig meggondolhatta volna, hogy gyenge nő voltam, kit a rang, a fény oly könnyen elkápráztat; meggondolhatta volna, hogy akkor még nem ismertem, nem szerettem önt, nem volt, a mi kárpótlást adjon a társaság lenézéseért .... Ha ön igazán szeretett volna, nem az volt a módja, hogy a vád első szavára elforduljon tőlem. Mért nem jött hozzám, mért nem kívánta, hogy dobjam el azon gazdagságot, melynek forrását tisztátlannak tartja? Azt hiszi, nem tettem volna meg? Azt hiszi, nem tenném meg most is?

ÖDÖN.

Asszonyom!

ELLA.

Igen Ödön, még most is megtenném, s kész vagyok egy szavára eldobni mindent, hogy ne éljek másnak, mint szerelmemnek. Látja, mint pirúl arczom, hogy e szóra birt — óh! legyen irgalommal hozzám, ne kényszerítsen több vallomásra.

ÖDŐN.

Óh asszonyom! miért jöttem én ide? Azt hittem, gyűlölete üldöz, azt hittem, megkérlelhetem boszúját. Most látom, hogy nem számíthatok irgalomra.

ELLA.

Ödön!

ÖDON.

Megkiméltem volna önt e megalázódástól, s magamat a legkínosabb vallomástól. De kötelességem ez, nem hagyhatom, hogy tovább áltassa magát. Én nem szerettem önt asszonyom, soha! A hála talán rá vett volna egykor, hogy elfogadjam kezét, talán elhitette volna velem, hogy a tiszteletből lehet szerelem; de a mi azután történt, megtanított az ellenkezőre. Ne nézzen rám e tekintettel asszonyom; férfikötelességemet tettem, midőn nyiltan megmondtam a valót.

ELLA *(elfordítja fejét.)*

Menjen innen!

ÖDÖN.

Bocsásson meg asszonyom s feledjen el engem. Utolsó kérésem az, hogy legyen bosszújában nemes.

ELLA.

Menjen!

ÖDÖN.

Isten önnel asszonyom! *(El.)*

ELLA *(egyedül).*

Megalázva, megvetve, eltaszítva — általa! Óh mint szerettem ez embert! Óh mint szeretem még most is, mikor gyűlölni akarnám! De ő nem szeretett soha, soha! Itt állt előttem, és kimondta e kegyetlen szót, és én nem semmisültem meg. Nem, nem, még nem fejeztem be művemet. Nem szeretett — jó — ne szeressen — de feledni sem fog — esküszöm! *(El).*

IV. JELENET.

Mukányi. — Ella.

MUKÁNYI *(óvatosan, lábujjhegyen jő. Ella után kiált).*

Pszt! pszt!

ELLA *(visszajő).*

Ki az?

MUKÁNYI *(ujját ajkára téve).*

Én vagyok. Csitt! Titok és óvatosság.

ELLA.

Mi történt?

MUKÁNYI *(rejtélyesen).*

Csitt! mindennek füle van, még a — szekrénynek is.

(Lábujjhegyen körüljár s minden bokrot megvizsgál.)

ELLA *(türelmetlenül).*

Mit jelent e rejtélyeskedés?

MUKÁNYI *(sugva).*

Most jövök az aranyművestől.

ELLA.

Nos?

MUKÁNYI.

Visszavásároltam az ékszereket — megint veszteséggel. Ha sokáig így tart, utoljára duplán lesz megfizetve.

ELLA.

Mit tartozik az rám? Mondtam már, hogy ajánlata sértő reám nézve.

MUKÁNYI.

Hiszen nem is nagyságodnak, hanem a feleségem számára —

ELLA.

Miért mondja hát nekem? — Uram ön visszaél türelmemmel.

MUKÁNYI *(ijedten)*.

Óh bocsánat! ne méltóztassék haragudni, de baj van. Rajta kapott a feleségem, kezébe került a számla —

ELLA.

Mi baj van ebben? Hisz az ő számára vette, — vagy leányának menyasszonyi ajándokúl; ugyis ma tartja kézfogóját.

MUKÁNYI.

Igaz, pompás gondolat! És nekem eszembe sem jutott. Csak több esze van nagyságodnak, mint az egész természettudományi társulatnak — — de hopp! nem lehet mégis baj van.

ELLA.

Micsoda baj?

MUKÁNYI *(rejtélyesen)*.

A sárga szőlőfürt zöld levelekkel.

ELLA.

Mit akar vele?

MUKÁNYI.

Én semmit, hanem a feleségem. Bocsánat — ne méltóztassék haragudni — legfőbb vágyam, hogy a nagyságod kegyét megnyerjem — ma délelőtt azért voltam bátor kiutasítani a szobából — bocsánat! — azóta nem szólhattam a sok tudós gyűlés miatt — ne tessék többet becses mellére tűzni — baj van —

ELLA.

Beszéljen világosabban.

MUKÁNYI.

Féltékeny lett a feleségem.

ELLA.

Kitől félti?

MUKÁNYI *(szégyenlősen)*.

Hát — hát — nagyságodtól.

ELLA.

Tőlem!

MUKÁNYI.

Hiszen képtelenség — a nagyságod erénye — bocsánat! nem az képtelenség, hanem az én korom — nagyságod tudja, hogy soha sem vettem bátorságot —

ELLA.

Uram!

MUKÁNYI.

Bocsánat — soha sem merném — de hát tetszik tudni — az asszonyok — hosszú haj, rövid ész — óh bocsánat! — vannak kivételek.

ELLA.

Szóljon hát, mit akar?

MUKÁNYI.

A sárga szőlőfürt ott van a számlában, a feleségem megkívánta, és ha meglátná nagyságod becses keblén, tetszik tudni, a féltékenység —

ELLA.

Ez az egész? *(leveszi kebléről a melltűt)* Itt van, ugyis kényszerítve fogadtam el; adja át kedves nejének, hogy ne féltse önt többé tőlem.

(Mukányinak átadja a melltűt.)

MUKÁNYI.

Óh hiszen nincs rá oka, ártatlanok vagyunk! Köszönöm nagyságos asszonyom! ha talán kárpótlásúl mást parancsol —

ELLA.

Eleg uram, ne beszéljünk többé erről. Mondtam már, hogy egyedűl érdemeiért ajánlottam önt nagybátyámnak. Közbenjárásom sikerűlt; a fölterjesztés készen van, csak a postára kell adni.

MUKÁNYI.

Óh kérem, ne tessék vele fáradni, majd postára teszem én.

ELLA.

Nem úgy Mukányi úr. A levél nálam van, s akkor indúl el, a midőn leánya Várkonyival kézfogóját tartja.

MUKÁNYI.

Hisz az még ma meglesz.

ELLA.

Megegyezett leánya?

MUKÁNYI.

Mikor a haza javáról van szó, Piroska tudja az ő

honleányi kötelességét. Aztán különben is Várkonyi úr olyan szerencse, a kit a haza javára való tekintet nélkül is örömmel elfogadhat.

ELLA.

Ha ma a vendégek jelenlétében megtartjuk az eljegyzést, úgy a fölterjesztés még az éjjeli postával elindul. Teljes joggal vehetek tehát öntől már igy búcsut: Isten önnel királyi tanácsos úr! *(Indúl.)*

MUKÁNYI.

Ah! elszédülök a nagyságtól! *(Ella után megy)* Esedezem nagyságos asszonyom, ha valami kárpótlást méltóztatnék a sárga szőlőfürtért —

ELLA.

Elég uram! Rendben vagyunk. *(El.)*

MUKÁNYI *(egyedül)*.

Rendben vagyunk — azt mondta, hogy rendben vagyunk, a mi azt jelenti, hogy én királyi tanácsos vagyok, a miniszteriummal sógorságba jövök. Ez a rendes állapot — egész mostanáig csak amolyan provisoriumban éltem. Ah! mégis csak szép ez a világ, az érdem megnyeri jutalmát. Most megyek a leányomhoz, tudtára adom az örömhírt — — az igaz, egy kissé sírni fog, de a nagyság majd megvigasztalja őt is. A feleségem is fog okoskodni, no de majd elnémítom — itt a sárga szőlőfürt zöld levelekkel.

(Zsebébe teszi a melltűt és kifelé indúl.)

V. JELENET.

Mukányi, Vargáné, Zápolya.

VARGÁNÉ.

Csakhogy végre rád találunk.

MUKÁNYI.

Nagyon sajnálom, de most sok dolgom van, mindjárt kezdődik az estély.

VARGÁNÉ.

Maradj még, fontos beszédünk van veled; ha csak nyilvános szereplésed nem ölte meg benned egészen a családapát, királyi tanácsos úr.

MUKÁNYI.

Csitt néném! még titok.

VARGÁNÉ.

Zápolya úr előtt nincs titkod; ő nemsokára családunk tagja lesz. Azért áll itt, hogy megkérje tőled Piroska kezét.

MUKÁNYI *(rémülten)*.

Lehetetlen!

VARGÁNÉ.

Magam sem mertem eleinte remélni e nagy szerencsét, de végre sikerült rábeszélnem Zápolya urat, hogy megtisztelje családunkat választásával; azon föltétel alatt —

ZÁPOLYA.

Nem *alatt*, hanem *mellett*.

MUKÁNYI.

Ki alatt és ki mellett?

ZÁPOLYA.

Az «alatt» germanismus; én csak azon föltétel *mellett* egyezem a leányával való házasságba, ha e leány jól megtanul magyarul —

MUKÁNYI.

De kérem, az lehetetlen!

VARGÁNÉ.

Zápolya úr vezetése mellett nem lehetetlen. Én is tőle tanultam.

MUKÁNYI.

Nem az lehetetlen, hanem —

ZÁPOLYA.

Nehogy születésre váró gyermekeim anyjuk részéről barbarismusban nevelődjenek.

MUKÁNYI.

Hisz ez mind nagyon szép, hanem —

VARGÁNÉ.

Mi már megegyeztünk Zápolya úrral.

MUKÁNYI.

De kérem, azt hiszem, ez hozzám tartozik.

ZÁPOLYA *(kiigazítva)*.

Rám tartozik.

MUKÁNYI.

Már engedelmet kérek, én vagyok az apja, ez csak hozzám tartozik.

ZÁPOLYA.

Mondtam már, hogy *rám* és nem *hozzám*.

MUKÁNYI.

Már akár hozzám, akár rám, annyi bizonyos, hogy már másnak igértem leányomat; ma este tartjuk az eljegyzést.

VARGÁNÉ.

És ugyan kinek igérted?

MUKÁNYI.

Várkonyi Endrének.

VARGÁNÉ.

Mit hallok! hát nem mondtam már neked, hogy ez az ember kigyó?

MUKÁNYI.

Már hogy volna kigyó? Épen olyan két lábú ember, mint én vagy Zápolya úr.

VARGÁNÉ.

És ez az ember akar királyi tanácsos lenni, a ki magának sem tud tanácsot adni!

MUKÁNYI.

Ugyan néném, hagyja már békén azt a királyi tanácsosságot!

VARGÁNÉ.

Kedves Zápolya úr, legyen szíves nehány fordulót tenni a kertben, míg én öcsémmel megértetem vonakodása helytelenségét. Efféle családi dolgok csak untatnának oly tudós urat, mint ön.

ZÁPOLYA.

Jól van, de kijelentem, hogy föltételemtől el nem állok. *(El.)*

VI. JELENET.

Mukányi. Vargáné.

VARGÁNÉ.

Csupa gyöngédségből küldtem el Zápolyi urat, nem akartam előtte föltárni vakságodat. Ugyan te ember, hogy tudsz elszalasztani íly fényes szerencsét? Gondold

meg, Zápolya úr fővárosi tanár, országos tekintély, világhirű tudós — és mindez a te vőd!

MUKÁNYI.

De néném, hiszen örökös némaságra kárhoztatnám magamat, ha vőmmé lenne.

VARGÁNÉ.

Inkább örülj, hogy unokáid igazi magyarok lesznek. Nézd az én unokámat, ifjabb Varga Gergelyt — ez is az ő tanítványa — most is vezérczikket ir szobájában. És ilyen szerencsét elszalasztanál egy kis bélyegnyaló hivatalnokért, a ki nem is a leányodat akarja, mert a feleségednek udvarol.

MUKÁNYI.

Ugyan néném, megint gyanúsítja ezt a jó asszonykát. Már hogy udvarolna neki, mikor Piroskát kérte meg?

VARGÁNÉ.

S mily szavakkal kérte meg?

MUKÁNYI

Mily szavakkal? Azaz — én nem is beszéltem vele — hanem mások —

VARGÁNE.

Úgy? Mások? És te még sem látod, hogy ez csak ürügy arra, hogy jobban bekössék a szemedet? Menj, menj, te akarnál a királynak tanácsot adni?

MUKÁNYI.

Ugyan hagyja már azt a királyi tanácsosságot!

VARGÁNÉ.

Én senkinek sem vagyok tanácsosa, de azért világosan látom, hogy az egész leánykérési komédia csak arra

való, hogy téged elvakítsanak, s mikor majd kenyértörésre kerül a dolog, meglátod, Várkonyi cserben hagyja leányodat.

MUKÁNYI.

De hiszen ma tartjuk a kézfogót.

VARGÁNÉ.

Én pedig százszor is azt mondom, hogy semmi sem lesz belőle. Hanem az meglehet, hogy ma expediálják számodra azt a dekorációt, melyhez nem kell diploma, királyi tanácsos úr!

MUKÁNYI.

Ugyan, már megint?

VARGÁNÉ.

Add hát ki ennek az embernek az útját, míg egyedül megy el, s nem viszi magával a feleségedet is.

MUKÁNYI.

Nem hiszem.

VARGÁNÉ.

Jól van, te lásd. Zápolya urat nem teszi kisebb tudóssá ez a kosár, csak a mi családunk veszíti el legnagyobb dicsőségét. Én megtettem rokoni kötelességemet, ez után mosom kezeimet. Látom, rajtad nem fog semmi jó tanács, királyi tanácsos úr! *(El.)*

MUKÁNYI *(egyedül)*.

Ez az asszony képes volna meggyűlöltetni még a királyi tanácsosságot is . . .! Hanem a mit a feleségemről beszélt, meg arról a bizonyos dekorációról, melyet nem diploma mellett expediálnak — teringettét! ma már másodszor emlegette, és olyan határozottan, mintha egészen bizonyos volna benne. De nem, szegény jó asszonyka — hiszen még ő félt engem — — azaz hogy — hátha az is

csak fogás? Az igaz, hogy mindig együtt járnak, suttognak — — de hiszen én biztattam rá — — ni, milyen gyanakodó lettem — — ez is a nagyság átka? Teringettét! azt sem tudom már, hol a fejem? Csak igaz, hogy a hová az ördög maga nem mehet, oda vén asszonyt küld..... De nem, mit törjem a fejemet? Hiszen még ma eljegyzi a leányomat — ha mást szeretne — csak nem tenné — jaj! ez a nagyság be sok bajba kerül!

(Indúl, szemben találkozik Kozákkal).

VII. JELENET.

Mukányi — Kozák.

KOZÁK.

Jó estét öreg! épen téged kerestelek.

MUKÁNYI.

Igen? Csakhogy most sok dolgom van, mindjárt gyűlnek a vendégek.

KOZÁK.

A vendégek ellehetnek nélküled is, hanem a lapom legközelebbi száma nem lehet el az arczképed nélkül. Ma küldöm fel az éjjeli postával.

MUKÁNYI.

Valóban? Mily kitüntetés! Mivel hálálhatom meg?

KOZÁK.

Semmivel. Mondtam már, hogy én tisztességes ember vagyok. Azután életrajzot is írtam hozzá; hallgasd meg, hogy azonnal felküldhessem. Na, hallgatod?

MUKÁNYI.

Tetőtől talpig fül vagyok.

KOZÁK.

Na hát, ide ügyelj.

(Kerti széket visz egy lámpához, rá áll, s a lámpa világánál olvas:)

«Mukányi Bódog» — most csak magyarúl olvasom fel, hogy jobban megértsd, hanem ne félj, az eredeti szöveg szóról-szóra így szól. Tehát — «Mukányi Bódog.»

MUKÁNYI.

Jól hangzik.

KOZÁK.

Hát még a mi utána jön. *(olvas)* «A férfiú, kinek arczképét veszik olvasóink, a szereny ibolyához hasonlít, mely bokrok alá rejtőzve titokban virágzik és hinti illatát.» — Tudod, ez olyan költői képlet —

MUKÁNYI.

Gyönyörű költészet!

KOZÁK *(olvas)*.

«De egykor meg kell jönnie az időnek, midőn a szorgalmas botanikus rá akad, s díszes csokorba fűzve, méltó helyére illeszti, hozzá illő virágtársai közé.» —Hogy tetszik?

MUKÁNYI.

Mintha verseket hallanék.

KOZÁK.

Suhanczkoromban sok verset írtam, de abbahagytam, nem jól fizetett. *(olvas)* «Lapunk a szerencsés botanikus, mely e szerény virágot most nagyjaink koszorújába fűzheti. Mit írjunk róla, mivel méltóan magasztalhatjuk érdemét? Hangosabban szól arczképe; nézzetek nemes, emelkedett homlokára, méltóságteljes arczára, hatalmasan megtermett szoborszerű idomaira» —

MUKÁNYI *(a mint Kozák olvas, a szerint tapogatja homlokát, arczát, tagjait).*

Óh kérem! ez talán túlságos —

KOZÁK.

Csitt! a történetíró nem tekinti a privát szerénységet. *(olvas)* «— nézzetek e művészi kivitelű arczképre, mely egy java férfikorában viruló egyéniség báj- és szellemdús vonásait tünteti föl» —

MUKÁNYI.

Óh kérem!

KOZÁK.

Megírtam és megmarad. *(olvas)* «Báj- és szellemdús vonásait tünteti föl, és tudjátok meg, hogy ez Mukányi Bódog. Ki ez a Mukányi Bódog? Óh szégyen! hogy még akad a hazában irástudó ember, ki ezt kérdezheti. Mukányi Bódog bánvári birtokos, minden polgári erény mintája, a természettudományok hatalmas bajnoka és pártfogója. A mostani vándorgyülésen ötezer forint alapítványt tett tudományos czélokra; de ki jegyzi fel az óriási összegeket melyeket nemes szerénységében titkosan adományoz jótékony és közczélokra? Az angyalok az égben igen, de a földi emberek nem.»

MUKÁNYI *(szemeit törülve).*

Megható.

KOZÁK.

Na, van bennem poézis, he? *(olvas)* «A nagy kolera idején ingyen látta el a szegényeket vörös borral, s álnév alatt folytonosan tudományos czikkeket ír a lapokba.»

MUKÁNYI.

Ez szép, csakhogy nem igaz.

KOZÁK.

De ki lesz nyomtatva, s ez elég. *(olvas)* «Itt van ideje, hogy e kiváló polgártársunkat a kormány figyelmébe ajánljuk. Ha megrendült népszerűségét vissza akarja hódítani, csak úgy éri el, ha ily köztiszteletű férfiakat megérdemlett kitüntetésben részesít. Mi csak annyit tehetünk, hogy e nagy ember bájos vonásait átadjuk a közönség bámulatának, s szívből kiáltjuk: Éljen Mukányi!»

MUKÁNYI *(elragadtatva)*.

Éljen!

KOZÁK.

Hogy tetszik?

MUKÁNYI.

Elragadó, bájoló, valódi mesterműi! Óh barátom, mivel hálálhatom meg?

KOZÁK.

Várj csak. Ez az egyik életrajz, most hallgasd meg a másodikat.

MUKÁNYI.

Micsoda? Hát kettő van?

KOZÁK.

Kettő. Most jön a második; figyelem!

(Más kéziratot vesz ki zsebéből, s a lámpához tartva, olvasni kezdi:)

«Mukányi Bódog.»

MUKÁNYI.

Ezt már hallottuk!

KOZÁK.

Várj csak; mindjárt változik a nóta. *(olvas)* «Azon ember, kinek arczképét veszik olvasóink, az útszéli bogáncskóróhoz hasonlít, mely az elmenők ruhájába kapaszkodik s mindenkinek alkalmatlanságára van» —

MUKÁNYI *(nagy meglepetéssel)*.

Micsoda?

KOZÁK.

Hát ez a költői képlet nem tetszik úgy, mint az ibolya?

MUKÁNYI.

Nem bizony!

KOZÁK.

Sebaj, jön még szebb is. *(olvas)* «De végre megjön az idő, melyben a kaszás irgalom nélkül levágja s méltó helyére juttatja, az árokba» —

MUKÁNYI *(elszörnyedve)*.

Az árokba!

KOZÁK *(olvas)*.

«— az árokba. Mit írjunk róla, mivel elég találóan jellemezhessük? Hangosabban szól arczképe; nézzétek kopasz fejét, puffadt arczát, elhízott lomha tagjait» —

MUKÁNYI *(ismét megnevezett testrészeit tapogatva)*.

De hiszen ez nem igaz!

KOZÁK.

Hát a báj- és szellemdús igaz volt? *(olvas)* «Nézzétek ez arczképet, mely egy vén ember komikus vonásait tünteti föl, kinek elég önhittsége volt arra, hogy fiatal feleséget merjen venni. Tudjátok meg, hogy ez Mukányi Bódog. Ki ez a Mukányi Bódog? Óh szégyen, hogy oda jutott e haza, hogy még ily emberről is tudomást kell vennie. Mukányi Bódog bánvári gazdag birtokos. Hogyan gazdagodott meg? azt ő tudja; mi csak annyit tudunk róla, hogy nagy vagyonából jótékony és közczélokra soha sem jutott egy fillér sem. A nagy kolera idején megeczetesedett vörös borát drága pénzért tukmálta a szegény betegekre;

tudományos műveltségéről pedig azt suttogja a közvélemény, hogy írni, olvasni sem tud.

MUKÁNYI.

De hiszen ez hazugság!

KOZÁK.

Hát az előbbi igaz volt? *(olvas)* «És ez az ember most egyszerre ötezer forintot adott természettudományi célokra. Ismerősei bámulva kérdezték e szokatlan pazarlás okát; és nem tudják, hogy ugyanakkor egy bizonyos főispáni unokahúgot, a fővárosi körökben jól ismert fiatal özvegyet, tízezer forint árú ékszerekkel vesztegetett meg —»

MUKÁNYI.

Csak ötezer volt, s azt is visszaadta.

KOZÁK.

Az az ő kára. *(olvas)* «— S azonfelül fiatal nejének egy miniszteri hivatalnokkal udvaroltat — — s mindezt miért? Hogy királyi tanácsossá legyen, a mit a bájos özvegy bizonyosan ki is fog eszközölni. Csak rajta! ha a kormány tökéletesen el akarja játszani eddig is megrendült népszerűségét, csak pazarolja ily emberekre a polgári erények jutalmát. Nekünk hirlapírói kötelességünk e rút üzelmekről levonni a leplet s átadni a közönség itéletének.» *(leszáll a székről)* Hogy tetszik?

MUKÁNYI.

Köszönöm szépen.

KOZÁK.

Na melyiket választod a két életrajz közül?

MUKÁNYI.

Az elsőt! Természetesen az elsőt! Égesd el ezt a másikat!

KOZÁK.

Jól van, úgy hát az első fog ma éjjel fölmenni. De csak egy föltétel alatt.

MUKÁNYI.

Szólj, mit kívánsz?

KOZÁK.

Margit kezét.

MUKÁNYI *(elszörnyedve)*.

Micsoda? Hát már az egész világ az én leányaimat kéri meg?

KOZÁK.

Adj kosarat az egész világnak, csak engem fogadj kebledre. Én imádom Margitot, a ki különben is csak fogadott leányod. De azért boldoggá teszem, esküszöm.

MUKÁNYI.

De hiszen az lehetetlen!

KOZÁK.

Már mért volna lehetetlen? Nincs köztünk semmi egyházi vagy polgári akadály.

MUKÁNYI.

No, ha semmi akadály nincs — — de nem, lehetetlen! Kívánj akármily összeget —

KOZÁK.

Megint sértegetsz? Mondtam már, hogy én tisztességes ember vagyok, nem dolgozom revolverrel.

MUKÁNYI *(félre)*.

Hanem vontcsövű ágyúval. *(fenn)* De ugyan miért akarod Margitot elvenni?

KOZÁK.

Mert szeretem. Furcsa kérdés!

MUKÁNYI.

Hát ő szeret-e téged?

KOZÁK.

Fölteszek róla annyi jó ízlést.

MUKÁNYI.

De ha vonakodni fog?

KOZÁK.

Az csak vidéki szemérmetesség lesz.

MUKÁNYI.

Igen, de én nem kényszeríthetem, csak nevelt leányom.

KOZÁK.

A milyen hálával és szeretettel van irántad, ha megtudja, hogy ez a te kívánságod, örömmel fog engedelmeskedni. Na csak ne lógasd a fejedet. Az egyik leányodat Várkonyinak adod, a másikat nekem — különben fucscs a királyi tanácsosság.

MUKÁNYI *(félre)*.

Megfogtak. *(fenn)* De hát mit kívánsz tőlem?

KOZÁK.

Jelentsd ki Margitnak előttem, hogy legfőbb kívánságod az, hogy nekem nyújtsa kezét.

(Egy inas látszik a háttérben.)

Épen ott ácsorog egy inas; mindjárt ide hivathatod. *(az inashoz)* Hej! atyafi! *(Inas előbbre jő.)*

MUKÁNYI.

Kérd meg Margit kisasszonyt, hogy azonnal jöjjön ide. *(Inas el.)*

KOZÁK.

No csak ne vágj olyan képeket, mintha vad almába haraptál volna. Ha a királyi tanácsosság kedvéért saját leányodat Várkonyinak adhatod, a kit nem szeret, miért nem adhatnád nekem nevelt leányodat, a kit senki sem gátol abban, hogy belém bolondúljon?

MUKÁNYI.

Az egészen más.

KOZÁK.

Micsoda? Azt hiszed, egy kis miniszteri titkár jobb parthie, mint én? Megmutatom neked, hogy egy pár év alatt hatalmasság lesz belőlem, a ki a minisztereket csinálja és elcsapja. Csak bízd rám! A mint most nem lehetsz nélkülem királyi tanácsossá, epen úgy meglehet, hogy nehány év mulva mint apósomat valóságos belső titkos tanácsossá teszlek. De csitt! jön már a leány.

VIII. JELENET.

Előbbiek, — Margit.

MARGIT.

Hivatott papa?

MUKÁNYI.

Igen, gyermekem! Egy hírt —

KOZÁK *(súgva)*.

Örömhírt.

MUKÁNYI.

Örömhírt akarok tudtodra adni. Kozák úr megkérte kezedet.

MARGIT *(meglepetve)*.

Az én kezemet?

KOZÁK.

Igen, bájos gyermek! *(súgva Mukányihoz)* Beszélj hát!

MUKÁNYI.

És még azt akarom értésedre adni, hogy nekem —

KOZÁK *(súgva)*.

Legforróbb óhajtásom.

MUKÁNYI.

Legforróbb óhajtásom, hogy elfogadd őt.

MARGIT.

Hogyan, papa ?

KOZÁK *(súgva)*.

S ha visszautasítanád, engem igen boldogtalanná tennél.

MUKÁNYI.

S ha visszautasítanád, engem igen boldogtalanná tennél.

KOZÁK *(súgva)*.

Most elmehetsz.

MUKÁNYI.

Most elmehetsz.

KOZÁK *(halkan)*.

Neked mondtam, hogy elmehetsz, hagyj magamra menyasszonyommal.

MUKÁNYI.

Most magatokra hagylak gyermekem, Kozák úr majd elmondja a többit. *(elmenőben félre)* Ebbe ugyan szépen belemásztam. *(El)*

IX. JELENET.

Kozák. — Margit.

KOZÁK.

És most bájos gyermek, beszéljünk boldog jövőnkről.

MARGIT.

Hogyan uram? Hát nem tréfa ez?

KOZÁK.

Tréfa! Egy Kozák sohasem tréfál. *(térdre hull)* Imádlak!

MARGIT.

Kérem uram, keljen föl!

KOZÁK.

Soha! Már tudniillik, a míg az interview tart. A világ teremtése óta mindig térden vallottak szerelmet.

MARGIT.

De uram, hisz én alig ismerem önt.

KOZÁK.

Nem tesz semmit. Majd átadom lapomnak egy évfolyamát, abból megismerhet. Oh milyen boldogok leszünk! A hozományából majd egy nagy napilapot alapítok — — ne féljen! biztosítva lesz a pénze — nem vesz el a kauczió.

MARGIT *(erővel elfojtja nevetését).*

Ugyan kérem, keljen föl a földről, még meglátja valaki.

KOZÁK.

Annál jobb! A fővárosban fogunk lakni, első emeleti lakást tartunk, nyáron Balaton-Füredre küldöm. Minden-

nap mehet szinházba; a nemzeti szinházban ingyen zártszékünk lesz.

MARGIT.

Mily fényes jövő!

KOZÁK.

Ugy-e? Aztán minden konczertbe és bálba kapunk meghivót — ingyen. Mindenhová elviszem magát. Mindenki ismerni és bámulni fogja; kiadom az arczképét is a híres szépségek albumában.

MARGIT *(kitörő nevetéssel)*.

Mennyi dicsőség!

KOZÁK.

Nevet? Biztosítom, hogy egész élete csupa nevetésből fog állni. Óh én nagyon szeretem magát.

MARGIT *(komolyan)*.

Elég volt a tréfából, uram. Még egyszer kérem, keljen föl és vessünk véget e nevetséges jelenetnek.

KOZÁK.

Nevetséges? Már hogy volna nevetséges ily költői szerelmi jelenet?

MARGIT.

Én nem lehetek az ön nejévé soha.

KOZÁK.

Miért nem? Nincs köztünk semmi egyházi vagy polgári akadály. Vagy talán Várkonyit szereti? Arra ne számítson, ő Piroskát fogja elvenni.

MARGIT.

Elég uram!

KOZÁK.

Vagy talán mást szeret? Nem tesz semmit, megbocsátok önnek. Csak esküvőnk után ne szeressen mást.

MARGIT.

Ismétlem uram, hogy elég. Én nem akarok férjhez menni, sem máshoz, sem önhöz.

KOZÁK.

Minden vidéki lány így beszél.

MARGIT.

És így is fogok tenni. Én nem akarok férjhez menni soha, én apácza leszek.

KOZÁK.

Micsoda beszéd ez? Ki lenne a mai korban apáczává?

MARGIT.

Én nem tréfálok uram!

KOZÁK.

Vidéki leány — egy kissé regényes — nem tesz semmit. *(fölemelkedik)* Hallotta atyját, bájos gyermek! Ő mondta s én hangsulyozva ismétlem, hogy jövője, boldogsága e házasságtól függ. Ha ezt meggondolja s engem jel megnéz, nem fog többé habozni. Nem csodálom, hogy az első meglepetés hatása alatt még vonakodik; engedek időt meggondolásra s ma az estély alatt fogom kérni válaszát. Ne feledje, nevelő atyját csak így teszi boldoggá, s önmagát detto. Addig is pá kedves gyermek, pá!

(Csókot hint feléje ujjával s el.)

MARGIT *(egyedül)*.

Milyen furcsa ember! Nem értem atyámat, hogyan tehette fel rólam, hogy hozzá tudnék menni. Tudom nem

is komolyan kivánja tőlem; sokkal jobban szeret, hogysem azt tehesse. Istenem, még nevettem is e furcsa emberen, pedig ah! kevés okom van nevetni... *(Kifelé indúl.)*

X. JELENET.

Margit, Várkonyi.

VÁRKONYI *(magában)*.

Végre egyedűl találom. *(fenn)* Jó estét, Margit kisasszony!

MARGIT.

Jó estét! *(Tovább megy.)*

VÁRKONYI.

Miért távozik, kisasszony? Nem akar velem nehány szót váltani?

MARGIT *(hidegen)*.

Nem.

VÁRKONYI.

És miért nem?

MARGIT *(megáll)*.

Mert mi már végeztünk egymással.

VÁRKONYI.

Mit végeztünk?

MARGIT.

Ön megigérte nekem, hogy ma elhagyja e házat. s még mindig itt van. Nem tartotta meg szavát, nincs több mondanivalónk.

VÁRKONYI.

Jól tudja, kisasszony, miért kellett itt maradnom.

MARGIT.

Épen azért nincs több mondani valónk. Eddig csak könnyelműnek tartottam önt, de most látom, hogy roszlelkű; eddig csak haragudtam önre; de most —

VÁRKONYI.

Megvet?

MARGIT *(zavartan)*.

Azt nem akartam mondani. Óh uram! miért üldözi ön mindig azokat, a kiket én szeretek? Miért tesz engem is boldogtalanná — általok? Piroska nem szereti önt; atyánk kényszerítésére kezét nyújthatja önnek, de biztosítom, nem szereti önt!

VÁRKONYI.

És ki mondta azt, hogy én Piroska kedvéért maradtam itt?

MARGIT.

Hogyan, uram? Hát nem kérte meg kezét? Nem ma este lesz az eljegyzés?

VÁRKONYI.

Én azt soha sem mondtam. Meglehet, hogy mások beszéltek ilyesmit s én nyiltan nem szóltam ellene —

MARGIT.

Az mindegy.

VÁRKONYI.

És ha csak azért nem szóltam ellene, hogy próbára tegyem általa egy másik leányka szívét, a kit én szeretek, imádok, és a kitől nem mertem egyenesen megkérdezni, hogy szeret-e?

MARGIT *(hirtelen)*.

Miért?

VÁRKONYI.

Mert mindig azt mutatta s azt mondta, hogy haragszik rám.

MARGIT.

Meg is érdemelte.

VÁRKONYI.

Tudja tehát, kiről beszélek ?

MARGIT.

Nem.

VÁRKONYI.

Látja kisasszony, én azt a haragos kis leányt jobban szeretem, mint az életemet, s ha ő nem lehet nőmmé, nem kell senki más a világon ; de nem akart megérteni, s én kénytelen voltam, ily uton ismerni meg szive eltitkolt érzéseit.

MARGIT.

És megismerte ?

VÁRKONYI.

Hát kegyed megismerte volna ?

MARGIT.

Én nem tudom ; kérdezze meg tőle.

VÁRKONYI.

Kitől ?

MARGIT.

Attól a bizonyostól. Hát igazán nem akarja Piroskát elvenni ?

VÁRKONYI.

Azonnal fölkeresem atyját s felvilágosítom a tévedésről. Eddig is megtettem volna, de egész nap nem jutottam hozzá.

MARGIT.

Óh mint örülök — szegény Piroska érdekében. De hiszen ma estére van kitűzve a kézfogó is.

VÁRKONYI.

Reménylem, Piroska kisasszony nem fog megharagudni, ha visszalépek.

MARGIT.

Óh nem!

VÁRKONYI.

És más sem fog megharagudni, ha Piroska helyett őt kérem meg?

MARGIT *(hirtelen)*.

Óh az sem! *(zavartan)* Azaz — kérdezze meg tőle. *(Elfut.)*

VÁRKONYI *(egyedül)*.

Angyal! Aztán mondja valaki, hogy nincs semmi haszna a természettudósok vándorgyűlésének. Én örök hálával leszek az érdemes társulat iránt. Engem megjavított és boldoggá tett. . . . Ah! de gyűlnek már a vendégek.

(A háttérben a gyülekező vendégek látszanak.)

Keressük fel most az öreget, ha ugyan végre hozzájuthatok. *(El.)*

XI. JELENET.

Olga, Csukáné, Tarkóné, Rózsaberki, Dr. Karó, Dr. Kokas, Egy öreg úr, Csukáné három leánya (mindegyik egy-egy természettudós karján). Vendégek (több oldalról jönnek, s a gyeppamlagokon, a lugasban s a kerti lakban csoportosúlnak).

CSUKÁNÉ.

Valóban pompás gondolat volt e kerti mulatság, kedves Olgám! becsületére válik városunknak.

TARKÓNÉ.

Ilyet még a fővárosban sem látnak mindennap.

OLGA.

Önök igen szivesek. *(félre)* Hol késhet férjem? Beszélnem kell vele.

RÓZSABERKI.

Nem látta nagysád Kozák barátomat, a fővárosi journalistát?

OLGA.

Talán szobájában van.

RÓZSABERKI.

Ő szobájában, nagyságod pedig egész bájában.

EGY ÖREG UR.

Guszti! ez pompás szójáték.

RÓZSABERKI.

Kár, hogy Kozák barátom nem hallotta.

OLGA *(félre)*.

Csakhogy itt van férjem.

XII. JELENET.

Előbbiek. Mukányi.

MUKÁNYI *(magában)*.

Itt vannak már. Minden itt van. Csak a fejemet nem tudom hol van.

OLGA *(halkan)*.

Tehát csakugyan igaz, hogy Piroskának még ma jegyet kell váltani Várkonyival?

MUKÁNYI.

Igaz hát. *(gyanakodólag)* Talán nincs kedvedre?

OLGA.

Piroska nem szereti őt. Ha tovább is kényszeríted e szegény gyermeket, úgy majd én is nyomára jövök bizonyos ékszereknek —

MUKÁNYI.

Ott vannak a szobában. Piroska számára vettem menyegzői ajándékúl.

OLGA.

Valóban? és a sárga szőlőfürt zöld levelekkel?

MUKÁNYI.

Az a tied. Tessék, itt van a sárga szőlőfürt zöld levelekkel.

(Kiveszi zsebéből s Olgának adja a melltűt. — Félre)

Ezt lefőztem. *(Elfordúl.)*

OLGA *(meglepetve)*.

Köszönöm.

CSUKÁNE.

Kedves Olgám, mi a főispán úr kedvencz étele? Szeretném meghívni ebédre.

OLGA *(szórakozottan)*.

Sárga szőlőfürt . . . .

(Keblére tűzi a melltűt.)

CSUKÁNE.

Hisz a szőlő még nem érett . . . ah! ez a melltű? Gyönyörű munka. *(leányaihoz)* Jertek lányok, nézzétek ezt a gyönyörű munkát.

XIII. JELENET.

Előbbiek, Vargáné, Zápolya (inasok hűsítőket hordanak a vendégek között).

VARGÁNÉ.

Ez elvakult emberrel nem lehet beszélni, kedves Zápolya úr.

ZÁPOLYA.

A ki nyelvében barbár, annak érzései is barbárok.

VARGÁNÉ.

Rendkívül sajnálom, hogy nem tisztelhetem családunk tagjai közt.

ZÁPOLYA.

De föltételemtől el nem álltam volna.

(Egy gyeppamlagra ül s a felvonás végéig folytonosan hűsítőket vesz magához minden inas tálczájáról.)

VARGÁNÉ *(halkan Mukányihoz).*

Még sem hiszed el, hogy az az ember kigyó?

MUKÁNYI.

Ugyan néném, hiszen mindjárt jegyet fog váltani Piroskával.

VARGÁNÉ.

Én pedig századszor mondom, hogy nem veszi el, mert feleségedbe szerelmes. Majd drága lesz még a jó tanács, királyi tanácsos úr!

MUKÁNYI.

Hagyjon békét már annak a királyi tanácsosságnak!

(Vargáné Zápolyához megy.)

XIV. JELENET.

Előbbiek, Margit, Piroska.

PIROSKA *(félénken)*.

Kérem papa, hát csakugyan . . . ?

MUKÁNYI.

Csakugyan és punktum. Ne keseríts te is, elég bőszült vagyok már.

MARGIT.

De papa, Várkonyi úr nem akarja elvenni Piroskát.

MUKÁNYI.

Micsoda? Te is azt mondod? Honnan tudod?

MARGIT *(ijedten)*.

Én nem — óh papa! ne nézzen olyan vadúl.

MUKÁNYI.

Én most vad vagyok. Hagyjatok nekem békét.

(A leányok Olgához mennek.)

Dr. KARÓ *(karon fogja Mukányit)*.

Tanácslom uram, vágasson magán eret.

MUKÁNYI.

Micsoda?

DR. KARÓ.

Egy új vérömleny semmivé tenné drága életét.

Dr. KOKAS *(karon fogja Mukányit)*.

Ne hallgasson rá. Itt van egy üveg pulsatilla, ha ez nem használ — belladonna.

(Kis üvegcséket ad Mukányinak.)

MUKÁNYI *(zsebébe teszi az üvegeket).*

Köszönöm; de most kérem hagyjanak el, mert mindjárt igazi vérömlenyt kapok!

(Lerázza magáról az orvosokat, s elfordúl, — magában)

Ha még soká így tart, megbolondulok.

XV. JELENET.

Előbbiek. — Kozák.

KOZÁK *(jöttében levesz egy poharat egyik inas tálczájáról, s ezt szörpölve Margit mellé megy, halkan).*

Válaszát várom, szép gyermek!

MARGIT.

Sajnálom uram, de nem lehet.

KOZÁK.

Daczára fényes igéreteimnek?

MARGIT.

Igen!

KOZÁK.

Daczára atyja kívánságának?

MARGIT.

Atyám jobban szeret, hogysem boldogtalanná akarjon tenni.

KOZÁK.

Nagyon jó! *(Mukányi mellé megy)* Hallod öreg, a leány nem akar. Azt mondja, hogy apácza lesz.

MUKÁNYI.

Majd adok én neki apáczát.

(Kozák karon fogja Mukányit s halkan beszélgetve a háttérbe vezeti.)

XVI. JELENET.

Előbbiek, Cziprián, Várkonyi.

CZIPRIÁN.

De most már ideje, hogy bemutassalak menyasszonyodnak.

VÁRKONYI.

Bízd csak rám. Majd bemutatom én magamat. *(Piroskához, ki Olgával és Margittal egy gyeppamlagon ül)* Kisasszony, kegyednek azt mondták, hogy ma este jegyet kell velem váltania.

PIROSKA *(sóhajtva)*.

Azt.

VÁRKONYI.

Szeret engem, kisasszony?

OLGA.

Ezt előbb kellett volna kérdeznie.

VÁRKONYI.

S ha most kérdezem, mit felel a kisasszony?

PIROSKA *(hallgatva nemet int fejével)*.

VÁRKONYI.

És ha azt mondanám, hogy nem akarom nőül venni?

PIROSKA *(hirtelen)*.

Óh akkor nagyon szeretném!

VÁRKONYI.

Köszönöm.

MARGIT.

Nem mondtam, Piroskám?

OLGA.

Ez már okos beszéd, Várkonyi úr.

VÁRKONYI.

Nem hiába vagyok természettudós. Azonnal beszélek atyjával, kisasszony!

(Mukányi felé megy.)

MUKÁNYI *(visszajő Kozákkal, halkan, kezét szorongatva).*

Tehát a második életrajzot széttéped?

KOZÁK.

Ne félj!

MUKÁNYI.

Köszönöm, barátom! Bízd reám a többit, nem leszek hálátlan.

KOZÁK *(elfordúlva, magában).*

Majd tudom én, mit csinálok.

(Hűsítőket vesz magához.)

VÁRKONYI *(Mukányihoz).*

Egész délután kerestem önt, hogy tudtára adjam —

(Vargáné mellékjök megy s hallgatózik.)

MUKÁNYI.

Tudom, fiatal barátom. Tüstént megtartjuk az eljegyzést, csak a főispánékat várom.

VÁRKONYI.

Ellenkezőleg uram, azt akarom mondani, hogy tudtomon kívül kérték meg számomra kedves leánya kezét.

MUKÁNYI *(elhülve)*.

Nem akarja elvenni?

VÁRKONYI.

Bármily nagy szerencse volna rám nézve, de én mást szeretek.

VARGÁNÉ *(sugva)*.

Hallod?

MUKÁNYI *(elszörnyedve.)*

Tehát igaz?

VÁRKONYI.

Igaz uram; s erre nézve bátor leszek nem sokára előadni kérésemet.

(Visszamegy a padhoz, hol Olga, Margit, Piroska ülnek.)

VARGÁNÉ.

Nos, nem megmondtam? Nézz oda, most is a felségeddel suttog.

MUKÁNYI.

Végem van!

VARGÁNÉ.

Most adj tanácsot, királyi tanácsos úr!

MUKÁNYI.

Hagyjon békét annak a tanácsosságnak!

(Olga felé akar sietni.)

Dr. KARÓ *(megfogja Mukányi kezét)*.

Uram, szemét vér futotta el, új vérömleny készül, tüsténT vágasson magán eret, ha kedves élete.

Dr. KOKAS *(megfogja másik kezét)*.

Ne hallgasson rá. Három golyó pulsatilla s minden jól lesz.

MUKÁNYI.

Hagyjanak nekem békét!

XVII. JELENET.

Előbbiek, Főispán, Ella. (Mindnyájan körülöttük csoportosulnak, kivéve Zápolyát és Kozákot, kik egy padon hűsítőket isznak).

FŐISPÁN.

Valóban szép, valóban szép! — A — a Mukányi megmutatta, hogy nem csak a tudományokat kedveli, hanem a szép iránt is van érzéke.

MUKÁNYI.

Méltóságod rendkivül kegyes. *(félre)* Még mindig egymás mellett vannak.

OLGA *(a főispánhoz).*

Méltóztassék a lugasban foglalni helyet, tüstént szolgálok hűsítőkkel.

FŐISPÁN.

Nagyon kedves, nagyon elegáns!

(A lugasba ül s vele néhány vendég. Olga hűsítőket vitet hozzá, s azután a többi vendégeknél rendelkezik, kik mindenfelé csoportozatokat képeznek, Margit és Piroska egymás mellett egy fa mellett Vargáné Zápolya mellé ül. Olga közel Piroskához gyeppamlagra ül s halkan beszélget Várkonyival. Ella és Mukányi a középen.)

ELLA *(halkan).*

A levél készen van; tartsa meg az eljegyzést —

MUKÁNYI.

Végünk van, nagyságos asszonyom, Várkonyi nem akarja elvenni Piroskát.

ELLA.

Hogyan?

MUKÁNYI.

Mást szeret.

ELLA.

Kit?

MUKÁNYI *(folytonosan Olga és Várkonyi felé tekintgetve, fojtott dűhvel).*

Az még titok.

ELLA.

Ugy nagyon sajnálom uram, de a fölterjesztésből semmi sem lesz. *(Indúl.)*

MUKÁNYI *(félre, elkeseredve).*

Tizezer forintomban van, és a világ csúfjává leszek. *(Ella után siet)* Nagyságos asszonyom, hátha mással jegyezném el Piroskát?

ELLA *(megdöbben).*

Szeredivel?

MUKÁNYI.

Dehogy! Zápolya úrral, a tudóssal. Ő is megkérte ma kezét. Ott ül és limonádét iszik.

ELLA.

Nagyon jó. Ez is megnyugtatja az irányadó köröket.

(A lugasba meg s a főispán mellé ül.)

MUKÁNYI *(félre).*

Meg vagyok mentve!

(Zápolya felé siet, szeme Olgára s Várkonyira esik, habozva megáll, aztan dühösen Zápolyához rohan s megragadja karját.)

Ön ma megkérte leányomat.

ZÁPOLYA *(épen szájához vitte a poharat, midőn Mukányi megragadta karját s a pohár tartalmát nyaka közé önti és a poharat elejti)*

Vigyázzon, nyakon öntött a czitromos vizzel.

MUKÁNYI.

Engedelmet kérek —

ZÁPOLYA *(dühösen).*

Bocsánatot kell kérni és nem engedelmet.

MUKÁNYI.

Jól van, hát bocsánatot kérek és önnek adom leányomat. Akár vele azonnal jegyet váltani?

VARGÁNÉ.

Csakhogy végre megjött az eszed. *(Fölkel.)*

ZÁPOLYA.

A mondottam föltétel mellett. *(Fölkel.)*

KOZÁK *(fölkel.)*

Mért nem adod inkább nekem? Azt is elvenném.

MUKÁNYI.

Ugyan hagyj el! Hiszen te Margitot szereted.

KOZÁK.

Nagyon jó! *(Ismét leül).*

(Mukányi és Vargáné Zápolyát két kézen fogva Piroskához vezetik.)

MUKÁNYI *(halkan Piroskához.)*

Itt van leendő férjed, nyújtsd neki kezed.

PIROSKA *(rémülten.)*

De papa, én nem akarok —

MUKÁNYI *(elkeseredve.)*

Ne keseríts te is, mert megeszlek. Nyújtsd neki a kezedet! *(fenn)* Tisztelt uraim és hölgyeim! *(Mindnyá-*

jan közelebb vonúlnak hozzá. Ella kijő a lugasból) Van szerencsém örömmel tudatni, hogy e mai ünnepélyes estén tartjuk Piroska leányom eljegyzését a tudós Zápolya — Zápolya — *(sugva Vargánéhoz)* Mi a kereszt neve?

VARGÁNÉ *(sugva.)*

Ignácz.

MUKÁNYI.

Ignácz úrral.

MIND.

Éljen! *(Üdvözölve körülveszik.)*

OLGA.

Mit hallok? *(Piroskához siet.)*

ZÁPOLYA.

Ama föltétel mellett, hogy ez ifjú női személy jól megtanúl magyarul.

OLGA *(Mukányihoz).*

Mit tettél?

MUKÁNYI *(fojtott dühvel.)*

Ne sziszegj kigyó!

(Erőszakkal összeteszi Piroska *és* Zápolya *kezét s lelkendezve egy gyeppamlagra roskad. Kendőjével homlokát törülve, magában).*

Ah! mégis nehéz a nagyság!

(A függöny legördül.)

NEGYEDIK FELVONÁS.

(Kert, mint a harmadik felvonásban. Nappal.)

I. JELENET.

Mukányi, Olga, Piroska, Margit, Zápolya, Kozák, Vargáné, Rózsaberki, Csukáné, Tarkóné, Csukáné három leánya, vendégek (csoportokra oszolva állnak, ülnek sétálnak).

CSUKÁNÉ.

Tehát ma jő meg az ujság az életrajzzal?

KOZÁK.

Ma.

TARKÓNÉ.

Kiváncsi vagyok rá. Most történik először, hogy városunkból valaki az ujságban jön ki.

VARGÁNÉ.

A fővárosban ez mindennapi dolog. Fiam, idősb Varga Gergely maga adta ki arczképét. Ez sokkal több. *(Piroskához)* Emeld Zápolya úrra szemedet, már háromszor akart megszólítni.

PIROSKA.

Mit kiván, uram?

ZÁPOLYA.

Én? semmit.

MUKÁNYI *(halkan Kozákhoz)*.

Tehát csakugyan az ibolyát küldted föl?

KOZÁK.

Ne félj, nem is a bogáncskórót. És Margit?

MUKÁNYI.

Nyerd meg szivét; az én megegyezésem bizonyos. *(félre)* Csak egyszer királyi tanácsos legyek, majd leráz-lak a nyakamról.

KOZÁK *(félre)*.

De hiszen nem jársz túl az én eszemen.

MARGIT *(egy levelkét olvasott, most Olgának adja)*.

Nézd csak kis mama, mit kaptam.

OLGA *(elolvassa a levelet s keblébe rejti)*.

Jól tetted kedvesem, hogy megmutattad.

MUKÁNYI *(észreveszi; félre)*.

Hah! keblébe csúsztatta.

(Gyanakodó tekintettel Olga körül jár.)

KOZÁK *(Margithoz megy)*.

Szeret ön leveleket olvasni?

MARGIT.

A levéltől függ uram.

KOZÁK.

Szabad tudnom, kitől volt az előbbi levélke?

MARGIT.

Nem szabad.

KOZÁK.

Nevelő atyja azt kívánja, hogy nyerjem meg szivét. Mit mond hozzá?

MARGIT.

Semmit.

KOZÁK.

Nagyon jó.

OLGA.

Azt hiszem, kellemesebb volna egyet sétálni a kertben, míg az ujság megérkezik.

MUKÁNYI *(félre)*.

El akarja távolítni innen a vendégeket. Gyanus!

RÓZSABERKI.

Pompás eszme! Séta közben majd elmondom legujabb élczemet.

(A társaság lassankint eloszlik, különböző oldalokon.)

CSUKÁNÉ.

Legalább nevetünk; ugyis olyan unalmas lett a város, mióta a tudósok nagyobb része eltávozott.

TARKÓNÉ.

És a nagysád három tudósa is kirepült a kalitkából.

CSUKÁNÉ.

Hogy érti ezt nagysád?

TARKÓNÉ.

A hogy parancsolja, nagysád.

(Rózsaberki, Tarkóné, Csukáné el.)

VARGANE (*Piroskához*).

Nyujtsd karodat vőlegényednek. Holnapután lesz az esküvőtök s még alig beszéltél vele.

PIROSKA.

De mit mondjak?

ZÁPOLYA.

Csak ne barbarizmust. (*karon fogja.*)

VARGÁNÉ.

Kérem másik karját, kedves Zápolya úr. (*sugva*) Beszéljen valamit.

ZÁPOLYA.

Beszélni fogok a tárgyas ragozásról. (*Mindhárman el.*)

MARGIT.

Szegény Piroska!

KOZÁK.

Elfogadja karomat kisasszony?

MARGIT.

Köszönöm, már eligérkeztem. (*Olga karjába ölti karját*) Fussunk kis mama! (*mindketten el.*)

KOZÁK.

Nagyon jó! (*Mukányihoz*) Na öreg, kettecskén maradtunk. Siessünk utánok; nekem érdekemben van megtudni, hová mennek.

MUKÁNYI *(fojtott dühvel).*

Nekem is.

(Mindketten el.)

II. JELENET.

Várkonyi (jő a bokrok közül).

VÁRKONYI.

Csakhogy elmentek! Reménylem, a kis Margit megkapta levelemet s nem fog sokáig várakoztatni magára. Menjünk helyünkre . . . *(indul a kerti lak felé)* Furcsa, mint dobog a szivem! Mintha olyan lámpaláz-formát éreznék . . . Haha! Ki hitte volna ezt egy pár hét előtt?

(El a kerti lakba.)

III. JELENET.

Olga, Margit (futva jönnek).

OLGA.

Szerencsésen kijátszottuk Kozák uramat. Nyomot vesztett.

MARGIT.

Pedig elég jó vizslának látszik.

OLGA.

De tudod-e azt, kedvesem, hogy engem is egész gyermekké tettél? Nem illik ám igy futkározni egy férjes nőnek, a kinek már nagy lányai vannak.

MARGIT.

Csak nem hagytál volna a szörnyű Kozák körmei közt? Ez sem illett volna.

OLGA.

És az illik, hogy légyottra vezesselek?

MARGIT.

Hát ez légyott?

OLGA.

Legalább nagyon hasonlít hozzá. Várkonyi azt írta, hogy a kerti lakban fog reád várni.

MARGIT.

Nem is tudom, mirevaló ez a titkolódzás? Már egy hete, hogy elköltözött házunkból.

OLGA.

Úgy látszik, összeütközése volt férjemmel. Azóta ez is oly különösen viseli magát.

MARGIT.

És szegény Várkonyinak titokban kell találkozót kérnie. *(A kerti lak felé mennek.)* Jaj, de ha ez légyott, illik-e eljönnöm?

OLGA.

A mama társaságában igen.

MARGIT.

Hát nem minden légyottra viszik el mamájokat a leányok?

OLGA.

Ej be kíváncsi vagy! Előre!

MARGIT.

Nem merek, menj te elől, te okosabb vagy.

OLGA.

Nézz körül. *(Belép a kerti lak ajtaján.)*

MARGIT.

Ah!

(Beugrik a kerti lak ajtaján, s becsapja maga után.)

IV. JELENET.

Mukányi (jő, s gyanakodólag körültekint).

MUKÁNYI.

Mintha valaki azt mondta volna: ah! Gyanus hang! Egy idő óta minden gyanus, a mit látok és hallok. Ah, ez a nagyság! milyen terhes! mennyi bajom van azóta! Még a feleségemre is leskelődnöm kell, nehogy oly dekorációhoz juttasson, melyet nem diploma mellett szoktak expediálni. Ah!... Igaz, erről jut eszembe, ki mondta az előbb, hogy ah? ... És mintha valami ajtónyikorgást hallottam volna ... Meg van! itt az ajtó *(a kertilakhoz siet)* itt az «ah!» *(kinyitja)* És itt a bűnös ..... Szörnyűség! Csak tessék kisétálni! ...

V. JELENET.

Mukányi, Várkonyi, Olga, Margit.

VÁRKONYI *(kijő(.*

Jo napot, Mukányi úr!

MUKÁNYI.

Alásszolgája! És ön még jó napot mer kívánni?

VÁRKONYI.

Hát ön mit kíván uram?

MUKÁNYI.

Mit? *(betekint a kerti lakba)* Először is számadást: Tessék kisétálni!

OLGA *(kijő)*.

Nos? Mit jelent e felindulás?

MUKÁNYI.

Még te kérdezed, hogy mit jelent? Oh, te fiatal szörnyeteg!

OLGA.

Mielőtt tovább ízetlenkednél kedvesem, légy szives még egyszer betekinteni a kerti lakba, s még egyszer mondani, hogy tessék kisétálni.

MUKÁNYI *(a kerti lakba tekint)*.

Tessék kisétálni!

MARGIT *(kijő)*.

Csókolom kezét papa!

MUKÁNYI.

Mi az? A te jelenlétedben! Oh ez iszonyú!

OLGA.

Ne tedd magadat nevetségessé e gyermek előtt. *(Margithoz)* Hagyj magunkra kedvesem.

MARGIT.

Jól van, kis mama. *(félre)* Milyen kár, hogy épen most küldenek el, mikor minden rendbe jött volna. *(el.)*

VI. JELENET.

Mukányi, Várkonyi, Olga.

OLGA.

Most már ideje, hogy tisztába jőjjünk egymással. Mit jelent az, a mi egy hét óta történik itt? Gyanakodó,

gúnyos, sértegető vagy hozzám; leányaidat nevetségesen vad kérőkhöz erőszakolod, s a két jóravaló férfit, kit leányaid szeretnek, kiutasítod a házból. Mit jelent ez?

MUKÁNYI.

Úgy-e, ez a bibi? Kedves Várkonyid nem lakik már itt, nem űzheted vele bűnös üzelmeidet?

VÁRKONYI.

Uram!

OLGA.

Megőrültél?

MUKÁNYI.

Közel vagyok hozzá. De most legalább kiadom a mérgemet. Reszkess bűnös asszony! Mindent tudok.

OLGA.

Ugyan mit tudsz?

MUKÁNYI.

Nem ismerted Várkonyit házasságunk előtt?

OLGA.

Ismertem.

MUKÁNYI.

Megvallja! *(Várkonyihoz)* És ön nem vonakodott Piroska leányomat nőül venni?

VÁRKONYI.

Vonakodtam, mert mást szeretek.

MUKÁNYI.

És az a másik — ő!

OLGA.

Micsoda beszéd ez?

VÁRKONYI.

De uram, hiszen mindjárt másnap az estély után megkértem öntől Margit kisasszony kezét.

MUKÁNYI.

Igen, hogy bekösse a szememet s az alatt háborítlanul expediálja a dekorácziót.

OLGA.

Micsoda dekorácziót?

MUKÁNYI.

A melyet diploma nélkül szoktak expediálni.

VÁRKONYI.

De uram, higyjen nekem, ime, ismételten megkérem öntől Margit kezét.

MUKÁNYI.

Piroskát is megkérte, s az is csak ürügy volt.

VÁRKONYI.

Én nem kértem meg. Mások ámították el.

MUKÁNYI.

Most meg ön ámítana el. Mit csináltak itt a kertilakban?

VÁRKONYI.

Ön oly módon fogadta kérésemet, hogy csak így találkozhattam Margit kisasszonynyal.

MUKÁNYI.

Mióta hívják az én feleségemet Margit kisasszonynak?

OLGA.

Ugyan! csak nem engedhettem, hogy Margit egyedül találkozzék vele?

MUKÁNYI.

Hát miért kellett neki Margittal találkoznia?

VÁRKONYI.

Hogy megmondjam neki, hogy szeretem s nőül akarom venni.

MUKÁNYI.

A feleségemet?

OLGA.

Ne beszélj félre!

VÁRKONYI.

Margit kisasszonyt!

MUKÁNYI.

Nem hiszem, ez is csak ürügy, hogy a házba csempészsze magát.

VÁRKONYI.

De hiszen csak öntől függ a meggyőződés. Adja megegyezését, s én azonnal nőül veszem Margitot.

MUKÁNYI.

Nem lehet, Margitot még függőben tartom.

OLGA.

Miben tartod?

MUKÁNYI.

Hagyj nekem békét!

VÁRKONYI.

Hát akkor mért nem hisz őszinteségemben?

MUKÁNYI.

Mert Piroskával is így tett.

OLGA.

De ha mondja, hogy kész mindjárt elvenni Margitot.

MUKÁNYI.

Nem hiszem.

VÁRKONYI.

Tegyen próbára, adja megegyezését.

MUKÁNYI.

Most még nem lehet, Kozák miatt.

OLGA.

Micsoda? Csak nem akarod Margitot Kozáknak adni?

MUKÁNYI.

Dehogy akarom! Csak függőben tartom, míg itt nem lesz a diploma —

OLGA.

Micsoda diploma?

MUKÁNYI.

Nem az, melyet ti szeretnétek számomra kiállítani.

OLGA.

Megőrültél?

MUKÁNYI.

Ebben a pillanatban megőrülök, ha még tovább nyaggattok.

VÁRKONYI.

Nem faggatom tovább uram; látom, most hiában beszélnék. Majd ha izgatottsága lecsillapúlt, ismételni fogom kérésemet. Addig is Isten önökkel! *(el jobbfelé.)*

OLGA.

Én is megyek, most nem lehet józanúl beszélni veled.

MUKÁNYI *(balra mutat:)*

Csak erre menj! Engem ki nem játszotok!

OLGA.

Nem ismerek reád! *(el balfelé.)*

MUKÁNYI.

Nem ismer rám — furcsa — nem ismer rám! Úgy látszik, a nagyság megváltoztatja az embereket. Ah! az a nagyság! A fölterjesztés már egy hete hogy fölment s a főispán megigérte, hogy sürgetni fogja . . . Csak jöjjön is meg már az a királyi tanácsosság, mert isten ucscse! maholnap én sem ismerek magamra.

VII. JELENET.

Mukányi. Gergely.

GERGELY *(futva jő, kezében képes lappal).*

Itt az ujság! Itt van az ujság!

MUKÁNYI.

Micsoda ujság?

GERGELY.

A te arczképeddel. Láttam; nem ér semmit!

MUKÁNYI.

Add ide!

GERGELY.

Hogy is ne! A nagymama azt mondta, hogy neki vigyem. Itt az ujság! *(elfut.)*

MUKÁNYI.

Na, legalább ez már megvan. Nevemet és érdemeimet ismerni fogja a haza s Európa. Ez is vívmány.

VIII. JELENET.

Mukányi, Csukáné, Tarkóné, Rózsaberki, Kozák, Öreg úr, Vendégek.

CSUKÁNÉ.

A kis fiu azt kiabálja, hogy itt van az ujság. Ah! ez érdekes olvasmány lesz.

TARKÓNÉ.

Majd megöl a kiváncsiság, hogy mit írhattak Mukányi úrról.

RÓZSABERKI.

Az én lapomat sohasem várják ily türelmetlenül, pedig jobban van szerkesztve, mint a fővárosi ujságok.

KOZÁK *(magában).*

Itt van már az életrajz? Teringettét! jó lesz biztosabb helyről szemlélni a hatást.

(A kerti lakba megy, s behúzza maga után ajtaját.)

IX. JELENET.

Előbbiek, Olga, Margit, Vargáné, Zápolya, Piroska, Gergely.

VARGANÉ.

Na, itt van végre az ujság, meghalljuk életrajzodat.

CSUKÁNÉ.

Ki olvassa fel?

VARGÁNÉ.

Zápolya úr. Csak ő képes németből magyar felolvasást rögtönözni.

ZÁPOLYA.

Akármilyen élő vagy holt nyelvből. Hol van a hírek lapja?

(Átveszi a lapot Gergelytől s felbontja. Mind körülfogják s az arczképet nézik.)

CSUKÁNÉ.

Pompásan van találva!

TARKÓNÉ.

Csak az orra görbe!

RÓZSABERKI.

A szeme félre áll!

EGY ÖREG UR.

Húsz évvel öregebbnek látszik.

ZÁPOLYA.

Szóval tökéletesen hasonlít.

VARGÁNÉ.

Halljuk az életrajzot. Ez a legfőbb. Fiam, idősb Varga Gergely, maga írta meg az életrajzát; így leghitelesebb.

ZAPOLYA *(olvas)*.

«Mukányi Bódog.»

MUKÁNYI *(meghajtja magát szerényen)*.

Jelen!

ZÁPOLYA *(olvas)*.

«Azon ember, kinek arczképét veszik olvasóink, az útszéli bogáncs-kóróhoz hasonlít —»

MUKÁNYI *(elszörnyedve)*.

Nem igaz! ibolya van ott!

ZÁPOLYA.

Kikérem magamnak! csak tudok olvasni! *(olvas)* «... bogáncs-kóróhoz hasonlít, mely az elmenők ruhájába kapaszkodik, s mindenkinek alkalmatlanságára van».

MUKÁNYI.

Nem igaz! nincs úgy!

(Mindnyájan nagy meglepetést tanusítva közelednek Zápolya felé.)

ZÁPOLYA.

Uram, ön kétségbe vonja nyelvbeli tehetségemet? *(olvas)* «De végre megjön az idő, melyben a kaszás irgalom nélkül levágja s méltó helyére juttatja, az árokba».

MUKÁNYI.

Elég lesz!

(Mindnyájan nevetve vagy szörnyűködve csoportosúlnak.)

ZÁPOLYA *(olvas)*.

«Mit írjunk róla, mivel elég találóan jellemezhessük? Hangosabban szól arczképe; nézzétek kopasz fejét, puffadt arczát, elhízott lomha tagjait...»

OLGA.

Elég, uram!

PIROSKA.

Menjünk innen!

MARGIT.

Jöjjön papa, ne hallgassa tovább!

ZÁPOLYA.

De ha mondom, hogy így van. Nem hisznek az én nyelvtudományomban? *(olvas)* «Nézzétek ez arczképet...»

OLGA.

Menjünk innen! *(el Margittal és Piroskával.)*

ZÁPOLYA *(olvas)*.

«Mely egy vén ember komikus vonásait tünteti föl...»

VARGÁNÉ.

Elég lesz már Zápolya úr, hagyja abba.

ZÁPOLYA.

Reám nézve becsületbeli kérdés, hogy végigolvassam. Kételkedtek nyelvtudományomban. *(olvas)* «... Kinek elég önhittsége volt arra, hogy fiatal feleséget merjen venni...»

MUKÁNYI *(fülét befogva)*.

Uraim, hölgyeim, ezt a bolondot nem lehet elhallgattatni, legyenek önök kimélettel hozzám!

VARGÁNÉ.

Bizony elég is lesz már!

ZÁPOLYA *(olvas)*.

«Tudjátok meg, hogy ez Mukányi Bódog.»

CSUKÁNÉ.

Menjünk, menjünk innen!

(Csukáné, Tarkóné s a vendégek egy része elszéled.)

ZÁPOLYA *(utánok megy, olvasva).*

«Ki ez a Mukányi Bódog?»

RÓZSABERKI.

Bizony most bódogtalan Bódog.

EGY ÖREG UR.

Guszti! ez pompás szójáték. *(el Rózsaberkivel.)*

ZÁPOLYA *(Vargáné felé megy olvasva).*

«A nagy kolera idején megeczetesedett vörös borát drága pénzért tukmálta a szegény betegekre . . .»

VARGÁNÉ *(Gergelyt kézen fogva).*

Gyere Gergely!

(El a többi vendégekkel. Zápolya és Mukányi egyedül maradnak.)

ZÁPOLYA *(Mukányi felé megy olvasva).*

«. . . Tudományos műveltségéről pedig azt suttogja a közvélemény, hogy írni, olvasni sem tud . . .» No, már az igaz, hogy magyarul nem tud.

MUKÁNYI *(kikapja kezéből a lapot s földhöz vágja).*

Menjen a pokolba!

ZÁPOLYA.

Tessék, olvassa el, konzultálja a világ valamennyi szótárát, s meg fogja látni, hogy szószerint való hűséggel fordítottam. Máskor ne kételkedjék nyelvi tudományomban. *(el.)*

MUKÁNYI.

Vinné el az ördög a nyelvi tudományát! . . . No nekem ugyan szépen megadták. Ez a szégyen! ez a botrány! *(fölveszi a lapot s belepillant)* Csakugyan itt van — s hozzá még e pofa — rá merik fogni, hogy hasonlit hozzám! Végem van! Nesze neked nagyság! *(széttépi a lapot.)*

X. JELENET.

Mukányi. Kozák.

KOZÁK *(kitekint a kerti lak ablakán).*

Hogy érzed magadat öreg?

MUKÁNYI.

Ah! itt vagy jó madár?

KOZÁK.

Na csak semmi személyeskedés! Biztos helyen vagyok, be van zárva az ajtó.

MUKÁNYI.

Gyere ki!

KOZÁK.

Nem megyek. Hidegen találnál fogadni. Pedig nincs rá okod.

MUKÁNYI.

Valóban?

KOZÁK.

Barátom —

MUKÁNYI.

Barátod az ördög!

KOZÁK.

Semmi személyeskedés! Barátom, te engem rá akartál szedni. Himeztél-hámoztál a leánynyal, s gondoltad magadban: csak jőjjön egyszer az életrajz, meg a kinevezés, majd túladok a Kozákon. De a Kozákon nem lehet túladni. Csak ezt akartam megmutatni.

MUKÁNYI.

Köszönöm alássan!

KOZÁK.

Ezzel tehát rendben vagyunk, most elölről kezdhetjük. Kössünk új szövetséget. Ne félj, még nincs elveszve semmi, az oroszlán csak körmeit mutatta meg. Ha akarod, mindent jóvá teszek, sőt még nagyobb reklámot csinálok neked.

MUKÁNYI.

Köszönöm, elég volt ez az egy reklám.

KOZÁK.

Na csak ne szerénykedjél. Még nincs elveszve semmi. Nézd meg azt a lapot, mely arczképedet hozta; a legutolsó zuglapok közé tartozik, melyet igen könnyü lesz lefőzni.

MUKÁNYI.

És ki főzné le?

KOZÁK.

Hát én. Czáfolatot fogok írni a legtekintélyesebb lapokban, s kimutatom, hogy mindez aljas rágalom volt. Majd meglátod, úgy összehunczutozom magamat, hogy egész gyönyörűséged lesz benne. A te dicsőséged pedig kétszer akkora lesz; mert bebizonyítom, hogy ettől a laptól megtámadtatni maga is dicsőség.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

MUKÁNYI.

Köszönöm ezt a dicsőséget.

KOZÁK.

No csak ne fintorgasd az orrodat. Azt hiszed, a ministerekkel jobban szoktak bánni? Azért még sincs bajuk. Gondold, hogy te is minister vagy.

MUKÁNYI.

Tisztelem én az ilyen ministerséget!

KOZÁK.

Látod, te nem vettél engem komolyan, meg kellett mutatnom hatalmamat. Hanem most a czáfolattal jóvá teszek mindent. Na, kötünk új szövetséget?

MUKÁNYI.

Szövetkezzél az ördögökkel! *(el.)*

KOZÁK.

Nagyon jó! *(kijön a kertilakból)* Most még dühöng, boszankodik — nem csodálom — egy kissé személyeskedtem vele. De majd meg fog puhulni. *(indul)*

XI. JELENET.

Kozák, — Ödön.

ÖDÖN.

Egy szóra uram! Ön a szerzője azon rágalmazó czikknek, mely Mukányi úrról megjelent?

KOZÁK.

A hogy veszszük.

ÖDÖN.

Mukányi úr nekem jótevőm volt, s nem engedem, hogy nevét bűntetlenül meggyalázzák. Elégtételt kivánok öntől.

KOZÁK.

Nagyon jó.

(Kiveszi jegyzőkönyvét s gyorsan ír belé.)

ÖDÖN.

Fegyveres elégtételt kivánok. Tüstént elküldöm segédeimet.

KOZAK *(írva)*.

Na csak várjon, előbb hadd végezzem ezt el.

ÖDÖN.

Mit ír?

KOZÁK.

Megtelegraphirozom lapomnak, hogy párbajra híttak s én hősileg kiálltam . . . Így ni, megvan . . . Ugyan kivel küldhetném el? *(körültekint.)*

ÖDÖN.

Siessen uram!

KOZÁK.

Csak ne olyan türelmetlenül! . . . Ah! ott van egy inas . . . Pszt! *(inas jő)* Adja fel e sürgönyt azonnal. *(inas el)* Ne féljen, nem szaladok el. Én tisztességes ember vagyok, van bátorságom kiállani a pisztoly torka elé... Mert kijelentem, hogy csak pisztolyra megyek — kilenczven lépésre.

ÖDÖN.

Mit beszél?

KOZÁK.

Nagyobb distancziát nem fogadok el — oh! nekem van bátorságom! Kilenczven lépés — egyetlen egygyel sem több,

ÖDÖN.

Gúnyolódik ön, uram?

XII. JELENET.

Előbbiek, Vargáné, Zápolya, Rózsaberki, Egy öreg úr.

VARGÁNÉ.

Jőjjön, kedves Zápolya úr. Csak így teheti jóvá hibáját. Nem kellett volna azt az életrajzot felolvasni.

ZÁPOLYA.

De mikor kételkedtek nyelvi tudományomban.

VARGÁNÉ.

Mindegy, nagyon megbántotta öcsémet. Csak úgy engesztelheti ki, ha a sértő felet most párbajra —

ZÁPOLYA.

Páros viaskodásra.

VARGÁNÉ.

Igen, páros viaskodásra hívja. Gondolja meg, apósa lesz, helyt kell állnia becsületéért.

ZAPOLYA.

De soha sem volt kezemben lövő fegyver.

VARGÁNÉ.

Ne féljen. *(sugva)* Nem tesznek bele golyót.

ZAPOLYA.

Akkor bosszút állok apósomért. *(az öreg úrhoz)* Végezze tisztjét.

ÖREG UR *(Kozákhoz)*.

Van szerencsém Zápolya Ignácz úr nevében önt tisztelettel párbajra —

ZÁPOLYA.

Páros viaskodásra!

ÖREG UR.

Páros viaskodásra hívni — hehehe!

KOZÁK.

Nagyon jó. *(kiveszi jeyzőkönyvét és ír)* Ezt is megtelegraphirozom lapomnak. Két párbaj egyszerre. Milyen reklám!

RÓZSABERKI.

Én leszek a te segéded.

KOZÁK.

(Kitépi a lapot jegyzőkönyvéből és Rózsaberkinek adja).

Ezt majd add fel útközben. Menjünk! Fel csatára!

ÖDÖN.

Én hívtam ki önt először. Előbb velem kell vívnia!

KOZÁK.

Hogy is ne! elég, ha egyszer vívok. Önnek nincs semmi joga Mukányiért elégtételt kívánni. Zápolya úr lesz a veje, neki helyt állok.

ODON.

Úgy látszik, tréfára veszik a dolgot. Jó. Majd szerzek én magamnak más úton elégtételt. *(el.)*

KOZÁK *(magában)*.

Teringettét! ennek a szeméből bot nézett ki. Jó lesz sietni. *(halkan beszél Rózsaberkivel.)*

ÖREG UR.

Én pisztolyt ajánlok — hehehe!

RÓZSABERKI.

A távolság kilenczven lépés.

ZÁPOLYA.

Száz vagy semmi!

KOZÁK.

Nagyon jó. Fel csatára! *(mind el Vargáné kivételével.)*

VARGÁNÉ *(egyedül)*.

Mégis csak szép az a hősiesség, kivált ha nincs semmi rossz következése. Milyen harczias tartással távoztak innen, szinte magam is felbuzdultam! Csak tévedésből golyót ne tegyenek a pisztolyba.

XIII. JELENET.

Vargáné, Piroska, Gergely.

PIROSKA.

Néni, édes néni! borzasztót sejtek. Ödönt ép most láttam a kertből távozni és Gergely azt mondja —

GERGELY.

Páros viaskodás lesz. Olvastam a telegrammot.

PIROSKA.

Oh istenem!

GERGELY.

Tárczaczikket írok róla lapomban.

VARGÁNÉ.

Hogy mersz te Ödön miatt aggódni? Neked csak Zápolya úr miatt szabad aggódnod.

PIROSKA.

Hogyan?

XIV. JELENET.

Előbbiek, Mukányi, Olga.

VARGÁNÉ *(emelt hangon)*.

Igen, Zápolya úr vív párbajt atyádért — neki ez kötelessége — férjed lesz — pisztolyra ment — töltött pisztolyra!

MUKÁNYI.

Micsoda? Ez mégis szép tőle!

OLGA.

Párbaj? Az istenért! ezt meg kell akadályozni.

VARGÁNÉ.

Nem kell! Hadd teljesítse Zápolya úr rokoni kötelességét. Nem engedem, hogy meggátolják. Csak az én testemen keresztül juthatnak hozzá.

OLGA *(Mukányihoz).*

Látod kedvesem, mennyi bajt hozott mindenkire eszelen nagyravágyásod. Azt gondolod, nem tudom, mindez miért történt? Hát mondd, kellett ez neked?

MUKÁNYI.

Hagyj nekem békét!

XV. JELENET.

Előbbiek, Cziprián.

CZIPRIÁN *(kezében nagy pecsétes levéllel).*

Levél jött a főispánnak, hivatalos levél! *(sugva Mukányihoz)* A ministeriumtól.

MUKÁNYI.

Valahára!

CZIPRIÁN.

Sietek a főispánhoz. *(sugva Mukányihoz)* Ajánlom magamat, királyi tanácsos úr! *(el.)*

MUKÁNYI *(leereszkedőleg).*

Servus! *(büszke tartással Olgához)* No, most beszélj ellenem, ha mersz. Megvan a dicsőség; királyi tanácsos vagyok!

OLGA.

Királyi tanácsos!

GERGELY.

A nagymama azt mondta, hogy magadnak se tudsz tanácsot adni.

VARGÁNÉ.

Gergely!

MUKÁNYI.

Fogd be a szádat!

PIROSKA.

Mi lett papa?

MUKÁNYI.

Királyi tanácsos. Valóságos, hiteles, törvényes nagyságos úr.

XVI. JELENET.

Előbbiek, Várkonyi, Margit.

VÁRKONYI.

Reménylem uram, most már elég nyugodt hangulatban találom, hogy ismételjem kérésemet.

MUKÁNYI *(pártfogó hangon)*.

Ne féljen fiatal ember, elég jó hangulatban talál. Tehát kit akar nőül venni?

VÁRKONYI.

Margit kisasszonyt.

MUKÁNYI.

Társadalmi rangja elfogadható kérővé teszi. De tüstént elvegye s jó messzire menjen lakni. Margit, jer ide! Akarsz hozzá menni?

MARGIT.

Hogyne!

MUKÁNYI.

Hivatalosan kijelentem, hogy menyasszonya vagy. Meg vagy elégedve?

MARGIT.

Sokkal jobban meg volnék elégedve, ha szegény Piroska is Ödönhöz mehetne.

MUKÁNYI.

Ahhoz a forradalmárhoz? Soha! Piroska Zápolyáné lesz. Szavamat adtam rá.

VARGÁNÉ.

És azt meg is kell tartanod. Zápolya most életét koczkáztatja érted.

PIROSKA.

Oh papa!

VÁRKONYI *(halkan)*.

Ne féljen kisasszony, megszabadúl Zápolyától, csak kövesse utasításomat.

(Margittal és Piroskával félre vonúl a lugasba.)

MUKÁNYI *(Olgához)*.

Hát csakugyan nem neked udvarol?

OLGA.

Ugyan micsoda beszéd ez?

MUKÁNYI.

Nem is tennék fel róla annyi bátorságot, hogy egy királyi tanácsos nejére merje szemét emelni. *(Vargánéhoz)* Látja néném, nem volt igaza.

VARGÁNÉ *(szárazon)*.

Az ember csalódik.

XVII. JELENET.

Főispán, Ella, Cziprián.

FŐISPÁN *(kezében nyitott levéllel).*

Ez már mégis iszonyú, borzasztó! Igy blamirozni az embert! *(Ellához)* Te vagy az oka! Te vettél rá!

ELLA.

Édes bátyám, csillapúljon!

FŐISPÁN,

Csillapuljak, mikor ilyen orrot kapok a ministertől?

MUKÁNYI.

Alásszolgája méltóságod! Mit méltóztatott kapni a minister úr ő excellentiájától?

FŐISPÁN *(dühösen).*

Orrot!

MUKÁNYI *(félre).*

Orrot? Hát ez micsoda dekoráczió?

FŐISPÁN.

És ön miatt kaptam! Hogy mert ön királyi tanácsosságra aspirálni? Hogy merte magát általam fölterjesztetni?

MUKÁNYI *(meglepetve).*

Hogyan?

FŐISPÁN.

Tessék, itt a minister levele, melyben legmélyebb rosszalását tudatja velem, hogy kitüntetésre ajánlottam egy oly nyilvánosan kompromittált embert, mint a — a Mukányi.

MUKANYI *(megsemmisülve)*.

Oh a gazember!

FŐISPÁN.

Micsoda! Ki a gazember?

MUKÁNYI.

Az a Kozák — ő adta ki életrajzomat — tönkre tett.

FŐISPÁN.

Tovább egy perczre sem maradok e házban. Aztán valami vesztegetésről írnak — *(halkan Ellához)* erről majd veled számolok.

ELLA.

Édes bátyám, ne feledkezzék meg magáról.

OLGA.

Kérem, méltóságos úr, hiszen férjem nem oka semminek.

(Olga, főispán, Ella, halkan tovább beszélnek.)

CZIPRIÁN *(iratot nyujt át Mukányinak)*.

Itt van a számla.

MUKÁNYI.

Micsoda számla?

CZIPRIÁN.

Az ügyedben teljesitett ügyvédi munkáért.

MUKÁNYI.

Hagyj nekem békét! Elég pénzembe került már és semmit sem kaptam. Még rá is fizessek a szégyenre?

CZIPRIÁN.

Az nekem mindegy. Én dolgoztam és hol hallottad azt, hogy egy ügyvéd ingyen dolgozzék?

MUKÁNYI.

Az igaz, ezt soha sem hallottam.

CZIPRIÁN.

Ha nem fizetsz, perelünk.

MUKÁNYI *(zsebébe teszi a számlát).*

No jól van, fizetek, csak hagyj már békét.

FŐISPÁN *(Olgához).*

Nagyon sajnálom, asszonyom, de nem maradhatok tovább. Lehet, hogy férje nem hibás, hanem állásom nem engedi, hogy ily nyilvánosan megbélyegzett ember házában —

XVIII. JELENET.

Előbbiek, Inas.

INAS.

A méltóságos úr hintaja előállt.

FŐISPÁN.

Isten önökkel! *(Olgához)* Isten önnel asszonyom. Nagyon lekötelez szivessége, de beláthatja, hogy állásomnál fogva nem maradhatok ily — ily —

MUKÁNYI.

Ha megengedi méltóságod, hintajához kisérem.

FŐISPÁN.

Isten mentsen! Elég volt egy orr! Nem akarom, hogy a világ ön mellett lásson.

MUKÁNYI.

Ajánlom magamat!

ELLA.

Isten önökkel! *(magában)* A sors nem engedte, hogy boldogtalanná tegyem őt. Hadd szenvedjek hát én egyedül.

FŐISPÁN.

Menjünk. *(Ellával el.)*

MARGIT *(kijő a lugasból)*.

Papa, micsoda orrot emlegetett a főispán úr?

MUKÁNYI.

Azt mondta, hogy ne üsd mindenbe az orrodat.

XIX. JELENET.

Előbbiek, Zápolya.

VARGÁNÉ

(Zápolyát kezén fogja s ünnepélyesen a középre vezeti).

A nyilvános megbélyegzés jóvá van téve, a szégyen le van törülve —

MIND.

Igaz ez?

ZÁPOLYA.

Igaz, ámbár a németes szenvedő alak használata nem ajánlatos.

VARGÁNÉ.

Itt áll a hős, ki bátran megvívott apósa becsületéért s a megbántóval páros viaskodásra kelt.

MUKÁNYI.

Valóban? Ez igen szép öntől Zápolya úr.

OLGA.

De nincs megsebesülve?

ZAPOLYA.

Nem vagyok.

MUKANYI.

Ugy hát a másik — az a Kozák —

ZÁPOLYA.

Az sincs. Lövő fegyvereink nem találtak élő czélt, és a szégyen foltját vérnek ontása nélkül mostuk le a Mukányi névről.

OLGA.

Hála Istennek!

MUKÁNYI.

Hová lett az a másik? Reménylem, nem jön ide többé.

ZÁPOLYA.

Hogy ide jön-e, azt nem tudom; hogy hol maradt, azt tudom. Midőn a harcz mezejéről eltávozóban valánk, oda érkezett Szeredi Ödön, és Kozák Manót egy pár szóra visszatartóztatá, kérvén minket, hogy távozóban ne tekintsünk hátra. Én tehát és a páros viaskodás segítő társai eltávozánk, nem tekintvén hátra. Füleinket azonban nem dugván be, hallottunk bizonyos csattanást, mely a természeti törvények szerint itélvén, nem lövő fegyvertől származott.

MUKÁNYI.

Ugy kell neki.

OLGA *(halkan)*.

Látod, szegény Ödön most is véd és te kiűzted a házból.

MUKÁNYI.

Hiszen sajnálom; de mit tegyek? Zápolya úrnak szavamat adtam —

VARGÁNÉ.

És azt meg kell tartani. Várkonyi elveszi Margitot, Zápolya úr Piroskát — kettős menyegzőt tartunk. Piroska, jöjj ki a lugasból, itt van vőlegényed.

(Várkonyi, Piroska kijőnek a lugasból).

VÁRKONYI.

(czédulát ad Piroska kezébe: sugva).

Csak mondja azt, a mire tanítottam. Ha megakad, pillantson ebbe! mindent felírtam.

VARGÁNÉ

(kezén fogja Zápolyát, Piroskához vezeti).

Itt áll vőlegényed; reménylem, nem ellenkezel atyád választásával, elfogadod őt.

PIROSKA.

(közben-közben titkon egy pillantást vet a kezében tartott papirra).

Elfogadtatik általam.

ZÁPOLYA.

De nem szenvedő alakban.

PIROSKA.

Én rajongok a szenvedő alakért.

ZÁPOLYA.

Szörnyűség!

PIROSKA.

Nyelvünk csak így néz jól ki s így leend salonképessé.

ZÁPOLYA *(elszörnyedve).*

Két germanismus egy mondásban!

PIROSKA.

Én imádom a germanismusokat.

VARGÁNÉ.

Piroska! mi lelt téged?

PIROSKA.

Ha kötlevelünket alájegyzendettük, megkivánandom öntől, hogy velemi összhang által éltünk virányait bájs örömdús üdvleldévé tételeményezze.

MUKÁNYI *(elbámulva)*.

Sohasem hittem volna, hogy ez a gyermek ilyen ékesen tud beszélni.

ZÁPOLYA *(fülét befogva)*.

Ékesen! Több barbarismus van benne, mint az akadémia nagy szótárában.

PIROSKA.

És ha ön általam elfogadtatik, az is megkivántatik, hogy nyelvében több hiblépést el ne kövessen s egymással beszédünket szerves — szerves — *(az irásba pillant)* — egészszé kögítse.

ZÁPOLYA *(kinosan vonaglik)*.

Szerves egészszé kögítse!

VARGÁNÉ.

Ezt a leányt a rossz lélek szállta meg!

PIROSKA.

Mert kijelentem, hogy én neológ vagyok.

ZAPOLYA *(elszörnyedve)*.

Ilyen fiatal és már neológ!

PIROSKA.

És öntől is megkívánom, hogy határozott neológ legyen.

ZÁPOLYA.

Soha!

PIROSKA.

Addig beszélendek önnek, míg megtérítendettem.

ZÁPOLYA.

Megőrülök. *(gyürüt von le újjáról)* Itt van a gyürűje... *(Mukányihoz)* A házasságból nem lesz semmi, visszalépek...

MUKÁNYI.

De kérem —

ZÁPOLYA.

Hogy születésre váró gyermekeim barbarismusban nevelődjenek? Soha! Hogy mindennap ezt a neológiát halljam? Soha! És gyermekeim! Oh szegény ártatlan gyermekeim!

VARGÁNÉ.

De kedves Zápolya úr, hiszen ez csak —

ZÁPOLYA.

Inkább önt venném el asszonyom! Ezzel pedig sokat mondok.

GERGELY.

Én nem engedem, hogy a nagymama férjhez menjen.

VARGÁNÉ.

Úgy vagyunk? itt gúnyolják az embert jóakaratáért? Jól van. Gyere Gergely! *(indul.)*

OLGA *(utána megy)*.

De édes néném!

VARGÁNÉ *(fenséggel)*.

Vissza! Gyere Gergely!

(Gergelyt kezén fogva el).

MUKÁNYI *(Zápolyához)*.

Tehát nem akarja leányomat nőül venni?

ZÁPOLYA.

Hogy engem is szerves egészszé kögítsen? Soha!

XX. JELENET.

Előbbiek, — Ödön.

ÖDÖN.

Mukányi úr búcsúzni jöttem; még ma elutazom.

OLGA.

De csak maradjon itt. *(Mukányihoz)* Piroska ismét szabad lett; nem tudom, miért rontanád meg e gyermek boldogságát?

MUKÁNYI.

Ödön barátom, ha még mindig a régi szándékánál van —

ÖDÖN.

Oh uram!

MUKÁNYI *(Piroskához)*.

Hát te mit mondasz hozzá?

PIROSKA.

Köszönöm papa! Mondtam, hogy utoljára is mindig enyém lett a mézes kalács.

MUKÁNYI *(Ödönhöz vezeti).*

Nesze, edd meg a mézeskalácsodat.

ZÁPOLYA *(magában).*

Szegény gyanútlan fiatal ember!

OLGA.

Hála istennek; legalább a gyermekek boldogok lesznek *(Mukányihoz)* Látod kedvesem, ezt kevesebb bajjal is elérhettük volna. Mind e sok kellemetlenségre épen nem volt szükséged.

MUKÁNYI.

Az igaz, hogy nem volt rá szükségem. *(magában)* A pénz oda van — a szégyen megmaradt — rajtam nevet a világ — és mégis csak a cselédjeim hivnak nagyságos úrnak. De ah! a Margit férje .....

(Karon fogja Várkonyit, titokzatosan.)

Hát igazán ön szokott a ministeriumnál azokban az izékben — a kitüntetésekben referálni?

VÁRKONYI.

Én.

MUKÁNYI.

Még remélhetek!

(A függöny legördül.)

Vége.

SZLÁDKOVICS ANDRÁS

DETVAN CZÍMŰ KÖLTEMÉNYÉRŐL.

BACHAT DÁNIELTŐL.

(Székfoglalóul olvastatott 1880. január 28-án.)

Kettős az az érzet, a melylyel én ezen tekintetes Társaság díszes körében az általa nekem nagylelküleg felajánlott széket elfoglalom: forró hála és őszinte aggodalom érzete. Legbensőbb hálával tartozom a tekintetes Társaságnak, mely a magyar irodalomnak tett oly csekély szolgálatot méltányolni és kitüntetéssel jutalmazni is kész, mint az enyim; — de őszintén bevallott aggodalom érzete tölti el keblemet, midőn igénytelen és irodalmilag még csak serdülő népem költészetét vele megismertetni szándékozom. Mert hiszen mi mind az, a mit én nyújthatok ahhoz képest, mit e Társaság tudós és kitünő műveltségü tagjai, vagy magok a velem együtt levelező tagokul megválasztott dicső nemzetek jeles irói a világra szóló angol, franczia, német, svéd és egyéb európai művelt nemzetek irodalmi termékeiből nyujthatnak ő neki?

De a ki a nagy természetet igazán szereti, a ki csodáiban és nagyszerü alkotásaiban gyönyörködik: az annak kisebbszerü, parányibb tüneményeit, termékeit és teremtményeit sem veti meg; ezekben is úgy, mint a nagyobbszerüekben ugyanazon alkotó szellem nyomait, s ugyanazon mindenható kéz ujjait észleli. Mert ha a sugár-magas és terebélyes fák, ha az idegen éghajlatu, nálunk meg-

honosúlt csodaszerü szépségü virágbokrok látásán gyönyörködik szemünk: bizonyára ama terebélyes fa árnyékában elrejtett szerény ibolyácska is részesül olykor-olykor szivünk tetszésében, — mert hiszen ő is a nagy és varázsszépségü természetnek igénytelen ugyan, de azért hogy igénytelen, talán nem egészen dísztelen gyermeke.

Így van ez a népekkel is. A Kárpátok tövében lakó szerény munkás tót nép költői érzületéről hazaszerte ismeretes, meséi és dalai, mint a természet valódi gyermekeinek szellemi kincsei, igazán gyönyörűek és megfigyelésre méltók. Az utóbbiakat egy, ezen tisztelt Társaság által kiadott csinos kötet ismertette meg a magyar közönséggel; az előbbeniek ismertetését más alkalommal szándékozom adni. Jelenleg e nép újabbkori irodalmáról s néhány írójáról röviden és általában, újabbkori irodalma legkiválóbb költőjéről s egyik legjobb költeményéről szólok; azon költeményéről, melynek hőse e nép kebeléből való, a természetnek egyszerü, de valódi költői színekkel ecsetelt fia, a tót nép hű jellem- és képmása.

Mielőtt azonban a nevezett költőhöz és költeményéhez érnék, szükséges a tót irodalomról általában s Szládkovics működése korszakáról és életéről rövideden említést tennem.

A tót nyelv és irodalom történetét két fő: egy régibb és egy újabb korszakra lehet felosztani s mindkét kort ismét négy-négy alkorszakra. A régi kor a legősibb nyelvemlékeknél kezdődik, körülbelül a Krisztus utáni 58-ik évtől, és 1440-ig terjed; az újabb kor a XV. század közepétől a mai napig. Itt csak ezen újabb korról teszek említést. Az újabb kor első korszaka a cseh hussiták Magyarországba való költözésök és a cseh nyelvnek a tót irodalomba való behozatala idejétől vagy is a XV-ik század közepétől, magának a tótnak mint irodalmi nyelvnek használata idejéig, vagy is a XVIII-ik századig. E korszak az evangyéliomi egyházi énekek és vallásos könyvek korszaka. E korszakból

való a nyelv és irály tekintetében egyaránt klassikus *Biblia kralická*, a szent írás fordítása.

A XVIII-ik század elejétől a mai napig terjedő korszak a tót irodalmi nyelv megállapításának korszaka Bernolák, később Stúr, jelenleg pedig végleg és tartósan megállapított, használatban levő Hatala-féle helyesirással.

Azon sülyedés daczára, melyben a tót irodalom a XVII-ik század vége felé tengett, támadtak a XVIII-ik század elején buzgó férfiak, kik az irodalom újjászületésén működtek. E tekintetben nagy érdemeket szereztek magoknak Bél Mátyás, Krmann Dániel, Ambrosius, Hruskovics és mások. Alig hogy Mária Terézia és II. József császár alatt, oly sok villongás után, a szabad vallás gyakorlata törvényesen megengedve lőn, a tót írók száma megszaporodott s az irodalom kilépve a vallásosság szűk keretéből, a polgári és a társas életből merített tárgyakat is kezdett felölelni. A költők földi, világi örömről és fájdalomról is zengtek. A protestans írók pártja igyekezett a cseh nyelvet ezután is irodalmi nyelvül megtartani; a katholikusok pedig felhagyva a cseh nyelvvel, először minden következetesség nélkül mindkét nyelvet egymással vegyítve, később kizárólag tót nyelven írtak. Így már az 1718. évben e nyelven adta ki egyházi beszédjeit Mácsay Sándor nagyszombati szerzetes. Sokkal határozottabb lépést tett e tekintetben Bernolák Antal 1787—1791 közt, ki a nyugati, tulajdonképen csak a nagyszombati tót dialektust emelte irodalmi nyelvvé. Ebben sokan követték őt s köztük a hírneves tót költő Holly János. De e kisérlete a dialektus választása tárgyában való egyoldalusága miatt nem tarthatta fenn magát s az 1845. évben Stúr Lajos által csakugyan javíttatott, midőn ez a magyarhoni közép tót megyék dialektusát választá irodalmi nyelvül, mint legalkalmasabbat. Azonban Stúr irodalmi nyelve sem volt nyelvtanilag tökéletes, ezzé Hodzsa *Epigenes Slavenicusa* által lett csak 1847-ik évben; de kiváltképen Hatala Márton prágai

egyetemi tanár által, ki az összehasonlító nyelvbúvárlat alapján írt nyelvtani műveivel azt tökéletesítette s helyesírását véglegesen megállapította.

Az 1793-ik évben két tudós férfiu, Bernolák és Fándly, Nagyszombat, Nyitra és Trencsén vidékén egy «tót irodalmi társaságot» alapított tót könyvek kiadása czéljából, melynek főszékhelye: Nagyszombat, mellék helyei: Beszterczebánya, Eger és Rozsnyó voltak. Ezen társaság könyveit az úgynevezett Bernolák-féle nyelven adta ki.

Ennek ellenében a protestáns vallásu tót írók a cseh nyelvet az irodalomban fenntartani óhajtván, Hamaliar, Godra, Tablicz és Palkovics írókkal élén, szintén megalapítanak egy «tót irodalmi társaságot». Később, úgy mint az 1803-ik évben, a pozsonyi lyceumon megalakúlt a «pozsonyi tót tudós társaság», mely azonban csak igen rövid ideig állott fenn. Az 1812-ik évben Lovich, Rybay, Tablicz és Szeberényi közreműködésével az úgynevezett «bányai tót irodalmi társaság» jött létre.

Ezen két század írói közűl Kollár, Holly és Safárik, az irodalmi nagyok felléptéig említésre méltók: Krmann Dániel, Hruskovics Sámuel, Hamaliar Márton superintendensek, Csaplovics Lőrincz, de különösen Tablicz Bogyoszló, e korbeli írók legtermékenyebbike. Ez író szava érzelemteljes, irálya virágos. Ő népe költőjévé, történelemírójává, kritikusává, szónokává és házi tanácsadójává lett egy pár év alatt. Főbb művei: *Költészet tára* 4 kötetben, *Tót költők könyve*, *Népbarát*, *Költői művészet*, angolból fordítva. Palkovics György pozsonyi tanár volt. 1801-ben jelent meg tőle Váczon egy kötet költemény *A tót bérczek múzsája* czím alatt, melyhez az *Iliasz* első énekének fordítása is volt csatolva. Az 1812-ik évben megalapítá *Heti Ujságát*, melyet 1818-ik évig szerkeszte s a mely irodalmi, földrajzi, gazdasági és egyéb czikkeket s költeményeket is tartalmazott. Nagy érdemeket szerzett magának a *Böhmisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch* könyve által,

melynek első része 1820-ik évben Prágában, második része egy évvel később Pozsonyban adatott ki. Az 1832-ik évben *Tatranka* (a Tátra leánya) című folyóiratát alapítá meg. Gazdag vagyonát majdnem kizárólag jótékony tót intézetekre hagyta. Fiatal tanítványaiból új tót irodalmi iskola alakúlt, mely Bernolák példája után a tiszta tót nyelvet fogadta el irodalmi nyelvéül.

Mielőtt ezen iskolára, melynek Szládkovics András híve és első költője vala, átmennék, röviden és csak érintőleg a Bernolák-féle iskola két kiváló írójáról teszek említést.

Bernolák Antal irodalmi működésében, Rudnay Sándor esztergomi érsek és Magyarország prímása, az Illésházyak, Fuchs Ferencz nyitrai püspök, Jordanszky pozsonyi kanonok és mások által istápoltatott. Nevezetesebb művei: *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum; Etymologia vocum slavicarum*, stb. Legnagyobb becsü műve 1825—1827 években Budán kiadott *Tót-cseh-latin-német-magyar szótára*, 6 részben.

A Bernolák-féle irodalmi iskolából került ki a hírneves költő, Holly János is. Már klerikus korában fordította az *Aeneist*. 1814-ik évben önálló lelkészszé lévén, *Aeneis* fordításának befejezése után hősköltemények et irt hexameterek és pentameterekben, nem különben ódákat és elégiákat is. Életírói és bírálói dicsérőleg említik eposait, melyek oly költői szépségben bővelkednek, minőt csak Homer, Virgil és Miltonnál találhatni. Összes költeményei 1842-ik évben jelentek meg Budán; válogatott költeményei pedig 1863-ban Pesten, terjedelmes életleírásával.

Ha az e korbeli magyar és tót irodalom között párhuzamot vonni lehetne, igen sok rokon vonást találnánk Tablicz és Csokonay, Holly és Vörösmarty közt. Tablicznál is meg volt ama játszó költői könnyűség, mely Csokonayt jellemzi. Vörösmarty is hódolt a klassikai versalak és irálynak, a mit Hollynál még nagyobb mérvben találunk. Vörösmarty Petőfinek, Jókainak és egyéb fiatal magyar

íróknak buzdítója és pártolója volt; Holly szintén úgy hatott az ifjuságra, s művein lelkesedtek azok, a kik hivatva voltak az irodalomban új ærát alkotni s a klassikus versalakot és irályt elhagyva, a nép szellemét hathatósabban felkölteni és ébreszteni. Így váltotta föl a hexa- és pentametert a rím, melyre a tót nyelv annyira alkalmas.

Kollár *Szlávy dcéráját*, Petrarcat követve, már sonettekben írta meg. Ő maga, igaz ugyan, valamint nagytudományu kortársa, Safárik is, cseh nyelven írtak és a tiszta tót nyelvnek irodalmi nyelvre való emeltetésétől egyaránt idegenkedtek; de ezen nyelv kerekdedebb és tökéletesebb formáit, valamint kellemesebb és lágyabb hangzását készséggel nem csak elismerték, de általok a cseh nyelv ridegségén műveikben lendíteni is igyekeztek. Mindketten tót népdalokat gyűjtöttek s bennök gyönyörködtek: Safárik egy, Kollár pedig két, nagy gonddal összeállított terjedelmes kötetben ki is adták.

A tiszta tót nyelvnek az 1845-ik évben történt irodalmi nyelvvé való emeltetésével új életre ébredt a tót irodalom. *Tót nyelvtan* és *Tót dialectus* című könyvek jelentek meg; Pozsonyban *A tátrai sas* című szépirodalmi lap adatott ki. A szépirodalom új lendületet nyert. A nép költői varázsos színekkel ecsetelték a Kárpát hegysége és völgyei báját, a nép életét, szokásait, gyönyöreit, szenvedéseit, örömét és gyászát.

Král, Dohnány, Chalupka, Tomasek, Hosztinszky, Matuska, Maskovszky, Rimavszky stb. költők dalai, lyrai költeményei, költői elbeszélései, fényes tanubizonyságot tettek arra nézve, mily szép az új irodalmi nyelv, s mily elragadók a nép csalogányai által azon zengzett dalok. A költők által hirdetett eszmék és érzelmek régen szunnyadoztak már a nép kebelében s mintegy megbűvölve rejlettek benne; de eddig senki sem bírt ama varázsvesszővel, melynek ütésére feléledtek volna. Ezen varázsvessző a nép nyelve volt csak s ennek felszólalására keltek

új életre. Új meg új költők és írók támadtak s a prózai irodalom is felvirult.

Mielőtt már ezen legújabb tót irodalmi æra legkiválóbb költőjét, Szládkovics Andrást, volnék bátor bemutatni, úgy hiszem, nem lesz felesleges, a két Chalupka testvér által, a tót újabbkori irodalomra gyakorolt jótékony befolyásról említést tenni. Mindkettő jóval Szládkovics előtt működött, ámbár az egyiknek, a fiatalabb Chalupka Samunak működése, költészetének teljes kivirágzása Szládkovicséval egykoru s ő ezen versenytársát, valamint testvér-bátyját, Chalupka Jánost is túlélte. A Chalupka testvérpárt annak tekinti a tót irodalom, mint a minek a magyar a két Kisfaludyt. Chalupka Jánost Kisfaludy Károlyhoz lehet hasonlítani, a mennyiben ő is leginkább színműveket írt s pedig oly éles és valódi élczczel és gunyorral, hogy a társas élet ferdeségeinek felderítésében és korbácsolásában felülmulhatatlan. Az ő magyar nyelven is megjelent *Vén szerelmese*, vagy *A halotti torházi négy lakadalom* című 3 felvonásos vígjátéka, *A felfordult világ*, vagy *Anna nősül és János férjhez megy* nevezetű, szintén három felvonásos bohózata, azután *Az ékszerész*, *A tizenharmadik óra* című bohózatai, annyi, a falusi és kis mezővárosi csendes népéletből ellesett alakot tartalmaznak és azokat oly eleven színekkel ecsetelik, hogy szerzőjök a tót irodalom első humoristája s a tót színi irodalom atyja egyaránt. Beszkydovon, az újabb vígjátékok kedvelt íróján, kivált *Icognito* című 3 felvonásos vígjátékán, annyira meglátszik Chalupka szelleme és irálya, élczei és alakjainak hasonmása, hogy eleinte sokan azt tartották, hogy a Beszkydov álnév alatt nem Palárik, de maga, az e színdarab megjelentekor még életben levő, elaggott Chalupka János rejlik. Még Záborszky Jónás is, ki történelmi drámákat és szomorujátékokat írt oly szép sikerrel, vígjátékai és bohózataiban Chalupka élczeire, alakjaira és irályára emlékeztet.

Drámaíró bátyjánál nem kisebb befolyást gyakorolt és gyakorol mai napig is a fiatal költői nemzedékre a szintén kiváló költő, Chalupka Samu. Írt lyrai és epikus költeményeket. A nyelv tisztasága és erőteljessége, a költői alak és eszme fensége és tökélye s mindamellett népszerű irálya, az első rangu tót költők élére helyezik őt. És a midőn a magyar irodalomban örömmel látunk Bajza, Garay, Vörösmarty után feltünni egy lánglelkű Petőfit, Arany Jánost, természetesnek fogjuk találni azt is, hogy az úttörő Holly, Kollár, Chalupka után következnek a tót irodalomban Botto, Zsello, Kubányi, de leginkább mindezek mestere és feje: Szládkovics András.

Tehát az új irodalmi nyelv bevált és a szépirodalom minden ága ügyes művelőkre talált. A lyrai költők rajához próza-irók is csatlakoztak, novellák és beszélyek, drámák és vígjátékok tölték meg a zsebkönyveket épen úgy, valamint a lapokat is. Az újabb vígjáték- és népszinmű-írók közül nevezetesebb a már említett Talárik János, a dráma-irók közül Hosztinszky Péter és Záborszky Jónás. Ez utóbbinak történeti drámái és szomorujátékai közül kiválóbbak: *Horváth Ilon*, *A Hunyadiak*, *Dózsa György*, *Báthoryné* és *Kara György*. Novellákat és beszélyeket írtak: Mladen, Nezabudov, Podolsky stb.; de leginkább kitünt közöttük Kalincsák János a modori, később tesseni állami főgymnasium igazgatója, ki történelmi beszélyeivel bármely művelt nemzet becsületére vált volna. Kiválóbb beszélyei: *Liptói herczeg*, *Emil sírja*, Mátyás király idejéből; *A szerelem vándor útja*, a török uralom korából; *A testvér keze*, *Szentlélek falva*, a Rákóczi idejéből vett tárgyuak. Kalincsák legjobb beszélye a *Restauració* (Tisztújítás). A megyei tisztviselőknek more patrio történt zajos újítása képezi tárgyát s oly híven ecseteli a felső vidéki táblabíró kori alsóbb és hétszilvafás nemesség életét s a municipium ügye körül kifejtett buzgólkodását, kortesfogásait és csínjait s mindezt oly találó nyelven, oly

eleven és élethű képekkel, hogy őt e genre mesteréül kell vallanunk.

Szládkovics és Kalincsák már mint iskolatársak barátkoztak meg s ezen legbensőbb barátságban éltek teljes éltökön át. E Castor és Pollux a legújabb tót irodalom két csillagává vált; Kalincsák ugyanis a beszélyírók, Szládkovics a költők elseje.

Ezek előrebocsátása után legyen szabad már Szládkovics életéből egy pár vonást bemutatnom.

Szládkovics-Braxatorisz András, 1820-ik évi márczius hó 30-án, Korponán született. Atyja Braxatorisz András, az ottani, még József császár idejéből fennmaradt, úgynevezett vegyes iskola tanítója, mely a mostani hitfelekezet nélküli, községieknek is nevezett iskoláinknak felelhetne meg; anyja Bartholomaeidesz Teréz volt. Ezen házasságból származott 14 gyermek közül ő volt a nyolczadik.

Első oktatását atyjától nyerte, ki nem csak mint értelmes tanító, de mint író és az 1812-ik évben Lavich, Tablicz, Szeberényi által alapított s már többször említett «bányakerületi tót irodalmi társulat» tagja is ismeretes volt. Az elemi iskola bevégzése után, a magyar nyelv elsajátítása czéljából, Perötvényre ment s ott Kemény Lajos református lelkésznél lakott, a honnét megint Korponára visszatérve, a piaristák kolostorában a grammatikai osztályokat végezte. Innét a selmeczi lyceumba került, hol, mint a gymnasium alsóbb osztálybeli tanítványa, virgoncz és eleven véralkatánál fogva iskolatársainak minden pajkosságaiban részt vett, sehol sem hiányzott, a hol valami deákcsín volt készülőben. Ezen időtájban Petőfi is itt tanúlt, de alig ismerhették egymást, mert nem egy osztályba jártak s Petőfi nálánál jóval fiatalabb volt.

Szládkovics itt tanulmányozta Kollár és Holly költői műveit és igen szorgalmas tanuló volt. Az 1838-ik évben Hontmegye Ledény nevü ágostai egyház községe tanító-

jává lett, de már egy év múlva elhagyta ezen állomását. Selmeczen Pisl Pál polgár házánál nevelősködött; ennek Mária nevű gyönyörű leányába beleszeretett s első nagyobb lyrai költeményét, a remek *Marinát*, a mely 1846-ik évben Beimel Józsefnél jelent meg Pesten, az ő nevével czímezte.

A theologiai tudományok végzése czéljából Pozsonyba, később Halleba ment.

Az akkori tanuló ifjuság élete, nemzetiségi különbség nélkül, a mai anyagias korban élő deákságunk életénél — tisztelet a kivételeknek — sokkal eszményibb volt. Ily eszményi ifjuságot élt át Szládkovics is. Muzsája zsengéivel már ekkor lépett fel. Halléban a komoly tudományok mellett, melyeket dr. Erdmann, Weisenhorn, Schwarz, Horrichs, Niemayer, Tholuck, Wegscheider és Schleiermacher tanárok alatt hallgatott, a költészettel is foglalkozott, muzsájának is élt. Itt ismerkedett meg az orosz Jelagínnal és a híres Chomjakov költő rokonával, Valujevvel, a ki őt Puskin összes költeményeivel megajándékozta. Szládkovics eredetiben olvasta Homert, Petrarcat, Shaksperet, Dantet s már fiatal korában, mint később is, azokat, a kik körüle csoportosúltak, az angol, franczia, olasz és német költők szeretetére buzdította. Későbbi férfi korában a magyar költők közűl kedveltje volt Vörösmarty, Tompa és Arany, kinek *Toldi*ját különösen becsülte.

Az 1844-ik év tavaszán Halléba imádott Marinájától egy levél érkezett hozzá, melynek tartalma kedvesének az a szomorú jelentése vala, hogy kezét egy más valaki kérte meg s édes anyja őt erőnek erejével hozzá akarja adni. Szládkovics erre egész komolyan azon értelemben válaszolt, hogy ő semmikép sem bizonyos abban, mikor jöhet majd oly helyzetbe, a melyben házas frigy megkötésére gondolhatna, és azért ha kedvese azt hiszi, hogy jelenlegi kérőjével boldog lehetne, ám nyújtson kezet neki; de ha szíve azt sugallja, hogy csak ő vele lehet boldog, akkor

isten nevében várjon reá, ő hű fog hozzá maradni, ámbár előre is tudja már, hogy élte pályája nem lesz annyira rózsás, mint inkább tövises, a melyen minden bizonynyal sok küzdelem, sőt nélkülözés is várhat reájok. Érkezett-e még ezután levél Marinájától, nem tudni, de ő csakugyan másé lett.

Szládkovics Németországból visszatérve, nevelőnek ment Bezegh Péter úri házához Rybáron, a híres szliácsi fürdő közelében. Itt írta az említett *Marina* című szerelmi és bölcselmi költeményét, a melylyel költői hírnevét megalapította. *Marinája* mai napig is egyik remekműve a tót lyrai, valamint *Detvanja* az elbeszélő és idyllikus költészetnek.

Marináját így kezdi:

Én a szépségnek édes vágyait
A szépségtől ihletve zengem,
S egész világomat beléje zárja
Ez édes viszhangjába lelkem.

A szépséget imígy ecseteli:

Bálvány a szépség, őt imádja
Az is, kinek nincs istene;
Őt elfogúlt szívvel csodálja
A Ganges-táj vadembere.
Itt, a Madonnának fénylik szemében,
Amott az égbolt zilált fellegében
S Záboj dalában hangzik itt;
Canova márványkőbe vési,
Az ég villámos dörrenési,
S csatája tengeren a habnak,
Ha rája vész, vihar lecsapnak,
Mind, mind hordják vonásait.

Kedvese a Garam folyó tündérévé válik s őt a tündér-világba való követésére édesgeti; de ő, élte feladatát

teljesítendő, földi lény marad s a tíz soros, egymást felváltva rímelő, 291 strófás költeményének ez a szép vége :

Édes Marinám, olyanok vagyunk,
Minők az ég fénylángjai, —
Minők a drága ékkövek
S a földnek szép virágai.
Csillag lehull, — mi is lehullunk,
S virágként mi is elvirúlunk.
S gyémántot olykor rög fed el, —
De égtek fenn a fény-világok,
Szép éltet éltek a virágok
S gyémánt földben nem porlik el.

Szládkovics 1847. évi május 23-án lelkészszé választatott meg Horhátra, Zólyommegyében, egy vadregényes vidéken, a Detva helység és Polana hegység közelében fekvő csendes faluba s itt írta a *Detvan* című költeményét. Itt a vad, de tiszta szép természet súgta fülébe dalait, valamint a *Felszabadított Jeruzsálem*ben Tankredet megéneklő Tassonak egy angyal súgá fülébe mind azt, a mit énekle. Igen is, a természet angyala fülébe súgta azt neki: hogy milyen a nép természeti élete szépségében és erejében, mikép nő az nagyra az anyatermészet édes emlőin s mily bő anyagot nyújt a megfigyelésre egyszerű életmódja, elődeihez hűn ragaszkodó szokásai, dalai, viselete, öröme és gyásza, hite, szeretete és reményeiben tudós és költő fiának egyaránt.

A természet él az emberben és az ember a természetben s ha igaz, hogy a költészetben a természet az emberi szellemmel ölelkezik, ezt költőnk is valósította. *Marinájában* népe érzelmeit, *Detvan*jában annak életét rajzolja.

De még egynehány vonás a költő életéből, többi műveinek megemlítése mellett.

Szládkovics 1856-ik évi julius 10-én a híres Radvánszky-család székhelyére, Radvánra hivatott meg lel-

késznek. A mint eddig jó hatást gyakorolt szellemére a falusi magány, úgy nem kevésbbé üdvös volt rá nézve ezen Radvánra való megválasztatása, mert itt egyrészt tágasabb tér nyílt működésének, másrészt pedig művelt társadalmi élet körébe juthatott. Ezen állomásán működött ő lelkiismeretesen mint pap s irodalmilag is szünet nélkül. Működése 1872-ik évi aprilis 20-ig tartott, a mely napon mellvízkór következtében jobb létre szenderült. Halálát súlyos és hosszú ideig tartott szenvedés előzte meg, mert már 1868-ik évben betegeskedett s szomorú helyzetét az őt meglátogatott barátjainak nem gúnyor nélkül panaszolta el, mondván: «Képzeljétek csak, barátim: orvosom azt állítja, hogy mellemben — egy költő mellében — víz van.»

Nagyobb költeményei: *Zrínyi Miklós* hős, *Milica*, elbeszélő költemény négy énekben, Hegel ezen jeligéjével: «Das Gemüth des Menschen ist gross; der ganze Olymp versammelt sich in seiner Brust.»

Összegyűjtött művei 1861-ben adattak ki Budán; még teljesebb és bővített kiadásuk tavaly látott napvilágot díszes kiállításban Prágában, Korbernél.

Szládkovics tekintély volt az egyháztudomány, egyházi költészet és szónoklat terén is. Az ó-klassikus nyelveket úgy mint a szláv nyelvet valamennyit tudta; az illetékes szláv kritika oda helyezte őt, a hol a többi szláv kiváló szellemek: Puskin és Miczkiewicz, Kollár és Cselakovszky állanak.

Detvan elbeszélő költemény idyllikus színezettel, Mátyás király idejéből vett tárgygyal öt énekben, kortársainak ajánlva.

Magát a költeményt ezen, kortársaihoz szóló ajánló versecske előzi meg:

Súlyos idők között, az élet zajában,
Nézzük meg népünket ártatlanságában.
Remény szivárványát ki ne szeretné meg?
Sólyom röptét, erdő zöldjét ki vetné meg?

És a lányka gyászát, a mező szép dalát,
Jó ifju czimborát, szabad, kedves tanyát;
Aranybáju völgyet, ki ne szeretné meg,
Csinos, csendes falut vajon ki vetné meg?
Hiszen minden szépség csak pillanatig él
És az édes óra a keserűtől fél.
Szépet és az időt gyötri a félelem:
Népünk szép völgyibe társim, jertek velem!

A költeményen magán megyek már most át, annak tartalmát, eszmemenetét adva röviden s csak egynehány szebb helyét nyújtva fordításban, a mely igen gyarló kisérletemért kegyes elnézésöket szükség kérnem, hogy ha elégséges lesz az a törekvésem, hogy az értelmet, a menynyire tőlem telhetett, hűségesen visszaadni igyekeztem.

A *Márton* névvel, mely e költemény hősét jelenti, czímzett első ének s így az egész költemény kezdete emez:

Ott áll a magas, a vad Polana
Ő, anyja óriási árnynak, —
Alatta Detva helység, a szüléje
Sok óriás, sugár fiának.
Nem ápolja-e a vad Polana
Emlőin — mint a gondos jó anya —
Detva óriás gyermekit?
S nem ott csügg-é e bércztetőnek
Szikláin, szeme a szülőnek
Ha órája elközelít?

A Detvan hogy ne lenne óriás:
Mező a születés helye,
És bükkre bükktől felkötött lepel
Legelső rengő bölcseje.
S midőn szemét először felveti, —
Mit lát: Polana bérczes erdei,
S szirtek magasló tornyai;
Ha meg le a mély völgybe pillant,
Mi az, mit a táj feléje csillant:
Bájos vidék szép tájai.

Arat az anya, és a kisdedet
Lombsuttogás csitítja el;
Sírása attól csillapúl le, mit
Az erdei szél énekel;
De közbe zeng távolról is az ének
Szelíd ajkáról szerető szülének;
Mitől szelíd érzelme kel;
Így szokja meg dalát a szélnek,
Így szereti meg kedvesének
Dalát is, majd ha énekel.

E bevezetés után a költő egy vasárnap délutánját írja le Detván. A lányok játszanak a réten, szaladgálnak, táncolnak. A rét szép virágokkal — lányokkal van elborítva. Köztük a legszebb lány Ilon. Egyszerre félbeszakíttatik a lánykák játéka. Mi történt? Nyalka Márton legény futott arra felé a gyalog uton. Feketés szűr, felbokrétázott vörös pántlikás kalap, fekete bajusz és kis szakál, fejéről lecsüngő, gyönyörű két varkocs, sólyomszem és fürge láb — ez hatott annyira reájok, ez zavarta meg játékukat. A szép legény közeledik hozzájok, leteszi baltáját és furulyáját, közibök keveredik s a legszebb leánynyal, Ilonnal tánczra kél, erősen megforgatja őt, hogy csak úgy repdesnek szoknyái. Megint elereszti a lányt, baltája és furulyája után kap s elsiet a gyalog uton a vad és vén Polana hegye felé. A lányok kővé meredten állnak meg, szivök hangosan dobog, nincsen többé kedvök a játékhoz.

Az alatt Márton legény tovább halad s ím feje felett egy sólyom kereng a magasban, észre vesz egy félénk nyulat, a mely szintén felfelé tekintve, az őt fenyegető veszélytől megijed s fut a sziklákon és az árkokon keresztül; de mind hiába, a sólyom lecsap reá. Ezt látván Márton legény, oda ugrik, felemeli baltáját, — s ím a megmentett nyúl tovább szökik, a sólyom meg haldoklik a fűben. Ő megbüntette a ragadozó sólymot azért, hogy a szegény nyúl élete ellen tört s büszke volt baltájára is, a mely oly

biztosan terítette le a rablót. Magával vive a holt sólymot, oda megy kedves széles kövéhez s előveszi furulyáját és a mint elfujja dalát rajta: «sírnak az erdők, sóhajra kelnek a ligetek».

Elhallgat a furulya, a legény körűl tekinget, szájába teszi a kis ujját s olyat füttyent rajta, mintha csak a vonatvezető a vonat indulását jelezné.

Füttyét meghallhatták a zólyomvárbeli urak is, de hallották az epret szedő lánykák is. És alig hogy az elhangzott, valami állat ügetése hallatszott, mely mindinkább közeledett s már az erdő földre hullott száraz galyai is zörögtek és az ügető hószőrű eb ott feküdt már a legény lábainál.

Harmatos lábát előre nyújtja,
S bátor fejét rá fekteti;
Gazdájának tekintetére
Vannak szögezve szemei;
Csóválja farkát, játszin enyeleg,
Legyek repesnek, eljátszik velek,
Majd szemeivel hunyorít;
Hej, nem feküdnék ily csendes-nyugodtan,
Ha kullogó farkas sompolygna ottan,
Mely gyakran érzi sebeit.

Álmodnék, ha ugyan álmodni tudna
Vad farkasoknak sergiről,
A mint megszabdalá őket keményen
Hogy vérök patakként ömöl;
S ha volna álma, arról szólna néki,
Gazdája hű ebét hogyan dicséri,
Öt kecskéért se adná azt oda;
Meg azt álmodná, álmot hogyha látott,
Hogy tart fölötte elvesztő tanácsot,
A farkasoknak megréműlt hada.

Márton legény tovább furulyázik, míg elálmosodván, furulyáját kiejti kezéből s szemei lecsukódnak. A falomb

levele suttog feje felett, a növény bódító illatot fuval reá, a játszó legyecske oda ül alvó képére s ő csak bajszát mozdítja meg s a légy tova repül, a legény meg — álmodik. Lelke áthatott az álom fátyolán és mit lát? Dolmányos, sarkantyús csizmáju legényeket, tarsolylyal a hátukon, kifent bajuszszal, pisztolylyal. Élökön egy megyei tisztviselő lépdel s rá mutat e szavakkal: «Ez ő, kötözzétek meg!» A legény marakodik velök, izzad, karjaival hadonáz. E pillanatban a magas fákon egy mókus szökdécsel, az eb észre veszi, ugatni kezd — arra a legény felugrik. Álom volt az egész, de ő megálmodta jövő sorsát.

A mint a legény fölébredt, a vad Polana ormáról dudaszó hallatszik:

A vad Polana ormiról
Dudának síró hangja kel,
Visszhangja bétölti a tájt,
Mígnem a sziklák közt hal el.

A legény hallgatja a dudaszót s habozik: menjen-e vissza anyjához a faluba, vagy a vad Polana ormára társaihoz?

Szereti atyját, anyját egyaránt,
Édes testvérit szereti;
Az ősi házat, csendes faluját
S szomszédait meg nem veti;
De bárha éj borít erdőt, mezőt
A zenehang úgy csalja, hívja őt,
Tulajdon lelkén nincs hatalma már,
Szülő, rokon s édes testvér felejtve,
Halad tovább, megy szirtről szirtre lejtve,
Hol a királyi sasra fészke vár.

Mint féktelen erős mén ösztöne,
A vágy hatalmas az ifju sziven,
A fülbe folyvást egy szó hangja zeng,
S csupán egy fényen csügg folyvást a szem.

Így rajzolja költőnk legényét, hősét, a ki nem ismeri saját erejét, ő megy a nélkül, hogy tudná miért? hogy tudná mi serkenti őt? Egy szívbeli titkos hatalom az, melynek ellenállani az ifjunak lehetetlenség.

Ha Szládkovics *Marina* költeményének minden strófájában «saját lelkének egy darabját» adta: úgy *Detvan*jában a nép lelkének képe van ábrázolva és a tót írók közül a népélet valódiságának rajzolását, Hollyt kivéve, egy sem vitte oly tökélyre, mint ő.

A nép plasztikus ábrázolása, élete, lehellete, viseletének, sőt még teste mozgásainak örömben és gyászban való ecsetelése is az ő érdeme.

A *Detvan* második, *Czimborák* című éneke a Polana hegyén álló két juhászkunyhó leírásával kezdődik, a melyben a juhászfő «bacsa» és juhászbojtárjai tartózkodnak és a melynek közelében a juhnyáj ebek őrködése alatt áll. A holdvilág fénye mellett mulatnak a juhászok, tüzet raknak s a parázs felett egy már félig megsült bárányt forgatnak, míg egy másik a savanyu zsendiczében föl. A vén bacsa mindennek gondját viseli, addig a fiatalok furulyáznak és dudaszó mellett a juhásztánczot járják. E czimboráihoz jön Márton legény és hogy a költő a leghivebben találta el a nép ecsetelését, az, a Márton legény juhásztánczának leírását magában foglaló strófákból is eléggé látható:

Márton legény a czimborákhoz ér,
Futása gyors, csak ugy rohan.
A czifra baltát felhajítja ott,
S köszönti őket nyájasan.
«Fiuk, adj Isten! — vigan felkiált; —
Vigan barátim! mienk a világ!»
Előbb a szűrit leveti,
Aztán kalapját nyalkán félre nyomja,
Derékon a tűszőjét helyre vonja,
Tánczol, — s ez oly jól áll neki.

Most lebukik, majd meg felugrik,
S ezt három ízben megteszi,
Negyedszer szinte földre hajlik,
Majd a kalapját felveti,
Kalapja aztán újra félre áll,
Lábujjhegyen pörögve, forgva jár,
Körűl tánczolja a tüzet, —
És lábai közt gyorsan pergeti,
Majd feje fölé is föl-fölveti
A czifra, szép baltanyelet.

A zene és táncz után következik a vacsora. A bacsa csendet parancsol, keresztet vetve a katlan fölött, megáldja az ételt s az ifjuság a tűz körűl telepedik le a földön, a bacsa által osztogatott pecsenyét ujjai közé veszi és hajtogatja a kézről-kézre járó kulacsot.

Így mulat ő, így mulatnak czimborái:

S mily mulatság ez, mily vig éjtszaka,
Az égnek valamennyi csillaga
Megrázza rá arany-haját!

A jóizű vacsora után beszélgetnek a legények, észre veszik Márton czimborájuk holt sólymát s az is szemökbe tűnik, hogy a sólyom egyik lábán egy széles vörös szalaggal oda fűzött sárga karika van. Ez a király, Mátyás király, vadász-sólyma. A czimborák ijesztgetik Mártont, hogy pórul jár, minthogy a király vadász-sólymai közűl ölt meg egyet, ki tudja, talán a legkedvesebbet? Márton azt mondja, hogy nem volt ideje a sólyom lábát vizsgálni, a mikor ő villámsebességgel csapott le a szegény nyúlra és ha ez a király sólyma: mért nem aranyoztatja meg egészen? Különben ő holnap maga megy el a szalatnai vásárra és a sólymot a zólyomi várba maga viszi fel a király elé, bevallja tettét azon reményben, hogy az igazságos király, a ki soha senkit igaztalanúl nem bánt, megbocsát neki.

Ez alatt aggódik oda haza az apa, az anya; de leginkább aggódik Ilon, Márton kedvese, a kinél este

nem volt, ez egyszer kimaradt. Nincs is nyugta otthon, oda hagyja kamráját s elindúl az erdő felé kedvesét felkeresni. És az erdő bükkje közt két fáklya világa látszik; rabló legények járnak-kelnek ott, keresnek valamit vagy valakit, egy szép lányt emlegetve. A zsiványok el is fogják a lányt, a falu szépét, viszik odujokba gazdasszonyuknak. Ők is Polana hegye felé tartanak.

A juhászlegények jó vacsora után a tűz körül dőltek le aludni s Márton legény elbucsúzván tőlük — hazafelé ballag. Kivel találkozik? A három rablóval, a ki drága Ilonáját viszi. Előveszi biztosan sujtó czifra baltáját, három vágásra az egyik rabló hátra dől, a másik halva fekszik, a harmadik meg — elszökik. A legény haza viszi megmentett kedvesét.

Együtt mennek, negédeskednek és faggatják egymást. A természet egyszerű fia és lánya szerelmi érzeteinek nyilvánulását élethűen adja a költő:

Ugy-e hogy rád akadtam, Mártonom, —
Majd elszakadtam tőled, ugy-e bár?
Gazdasszonyuknak szántak engemet!
De furulyázz most.» ««Nem lehet.»» «Be kár!
Vagy akadályul szolgál e madár?
Add a kezembe, hadd viszem; —
Avagy ha nem, dobd el, ha úgy hiszed,
Hiszen haza talán csak nem viszed?
S megenni csak nem készülsz; ugy-e nem?»
««Nem én ugyan, bár el sem is dobom,
De furulyázó kedvem sincs nekem.»»
«Nincs-e? Talán az bántja a szived,
Hogy én megyek tevéled, kedvesem?»
— — — — — — — — — — — —
«Mégysz Szalatnára a vásárra hát?
S vészsz-e nekem, ha mégysz, vásárfiát?
Elmégysz, Mártonkám?» ««El biz én!
Hát te Ilonkám, eljösz-e?»» «No persze!»
««És felkeressz-e engemet?»» «Fel ám!»
««Szeretsz-e gyöngyöm engemet?»» «Hogy is ne?»
««Hát aztán hozzám jösz-e majd?»» «Talán.»

A harmadik, *Szalatnai vásár* című ének Mátyás király udvarához visz bennünket. A király kedvenczével, a hős Rozgonyival beszél, mi alatt szép lovát, a mely nem egyszer a dicsőséghez vezette már, simogatja. A király a holnapi napon Szalatnán először tartandó vásárt akarja meglátogatni, hogy lássa jó népe tömegét, mulatságát, mert ő alattvalóit szívéből szereti.

Fényes kíséretével lovagol a király másnap Szalatnára s ez a királyi út is szép plasztikával van leírva. A király politikai ügyekről beszélget kíséretével, említve, hogy az esztergomi hős békés életmódot ajánl neki. Ő azonban Szent István e keresztelő helyéről, arról a helyről, hol dicsőségünk bölcsője felemelte a keresztet s eltiporta a pogányt — hozzá intézett szózatra nem hajol, ő hazáját végső erejéig védeni akarja. Rozgonyi a Giskra táborában történt eseményekről tesz említést; Bátory és Kinizsy az oszman ellen viselt dicső háború jeleneteit emlegetik s ily beszélgetés közt látják már a várost és a vásárra sietö közönséget:

Ott paraszt, ott úr; polgárok, zsidók,
Zaj, dal, zene, alku, ivás.

Minden szem a királyra néz, minden száj «éljent» kiált neki, csak Ilon maga szomorú, mert az, a ki neki száz királynál is több, nincsen jelen.

Márton legény sólymával a király udvarához ment s ott értesülvén a szalatnai vásárra való eltávozásáról, oda indúl utána. A király fényes kíséretével Véglesnek tart, a legény utolérte őt, megmutatja a holt sólymot neki s kegyelmet kér, de bevallja azt is, hogy a mult éjjel azon vidék legveszedelmesebb rablóját, a ki előtt mindenki rettegett és a ki Ilonáját is el akarta rabolni, agyonütötte.

A király kihallgatja őt, a sólymot nem bánja, nem sokára sokkal szebb sólyom nő fel majd neki Detva regényes tájain. De nagyobb a baj az emberhalált illetőleg. Hanem ím, egy tekintélyes vén lép tisztelettelljesen a király

elé s elmondja, hogy a Márton legény által megölt rabló mily veszedelmes vala, úgy hogy ez ifju az egész vidék jótevőjének tekinthető az által, hogy megszabadítá e gaztól. A király ezután nemcsak megkegyelmez neki, de királyi módon meg is ajándékozza. Azért hogy a nyulat mentė meg a sólyom körmei közűl, egy gyönyörű kantárt vétetett a lovának e vásáron; azért pedig, hogy egy galambot szabadíta meg a vércsétől — Ilonáját a rablótól — megengedé neki, hogy a száz királyi mén közűl a legszebbiket válaszsza magának.

Most egész Detva csak róla beszél,
Minden sziv hozzá száll csupán;
Apraja, nagyja őt dicséri mind,
Ő róla álmodik minden leány.

Így Márton legény.

A fiatal király meg Végles várán mereng s lelke szemei előtt vonúlnak el a haza eseményei. Mi biztosíthatja őt a felől, hogy hazáját és országát az ellenség ellen meg fogja védelmezhetni? Eszébe jut a mai napon is látott erős fiatalság s a hős és rettegett «fekete serege».

Elértünk a negyedik énekhez. *Leánynéző* a címe. Szombat este van. Ilon ott ül a házikójuk előtt, kedvesét várva, dorombját fehér fogához teszi és játszik rajta.

Népem leányi! Jertek hallgatni
E kis doromb szere mét!

Jertek hallgatni, édes lányaim,
E hangok oly elbájolók;
Ily hálót szőne, hogyha hálaját
Hangokból szőhetné a pók.
A kis dorombnak az éj a barátja,
Csak akkor szól, midőn a rózsa szála,
A virágok királya szendereg.
A nappal, a zaj nem kedves neki,
A csendes estét, az éjt szereti,
Legjobban ez zendíti meg.

A dob-verés, az ércznek csendűlése,
Az orgona komoly szava,
A síp zenéje, kürtök harsogása,
A zongora riadala,
A hegedűnek síró zokogása,
Vagy a gitárhang csendes elhalása
Felűlmulhatják bájait,
De ez, mint Aeol-hárfa enyhe hangja
A lány-kebel s a lány eperszín ajka
Által teremti hangjait.

Nem fábul és nem ércz üréből
Erednek édes hangjai;
Ez olvadó lágy hangot, a lány
A biborajkból csalja ki.
Az emberajkon, ott fogannak,
Hol a szavak forrási vannak,
Hol hangra vál a gondolat, —
Ott kél a kis doromb zenéje,
Hol két szerelmes üdvbe, kéjbe
Egymásnak édes csókot ad.

Mily gyönyörű leírása egy igénytelen kis hangszernek! Ebből látszik, mikép sugárzik vissza a világ az igazi költő lelkében, ha ez népét igazán szereti. A doromb hangszer is szép neki; ámbár az idegen csak mosolyogni tudna az ily dicső hangszeren.

A kedvesét váró Ilonhoz közeledik valaki, de ez nem Márton lépte. Egy fehér köpenybe burkolt katona jő hozzá s köszön neki; neve, családi vízonyai, sőt kedvese után is kérdezősködik. Ilon bátran jegyzi meg, hogy menjen csak odébb, mert a katonáknak nem szabad éjjel csavarogni. Kezén sok a gyűrű és a mint a köpönyege felhajlik, egy arany csillagot láthatni a mellén. Az ismeretlen egy gyűrűt akar neki ajándékozni, Ilon nem hajlandó azt elfogadni, mert hiszen amúgy is eléggé megszólja őt a rossz világ. Arra is figyelmezteti az ismeretlent fálusi naivitással, hogy ha most kedvese el találna jönni, bizony-bizony

igen rossz helyzetbe juthatna. De a katona mit sem fél, felszólítja a lányt, dalolna és játszannék neki s jutalom fejében megkapja az arany gyűrűt. Ilon ezt megteszi.

Az ismeretlen búsan távozott s a boldog Ilon megérkezett kedvesének elmondta, hogyan jutott ő a drága arany gyűrűhöz.

Együtt ül a szerelmes pár. A lány kedvesére tekint, benne találja minden boldogságát, nélküle mit sem ér neki az egész világ s vele nem ismer semmi veszteséget. Elmondja neki, mily szép lesz majd a jövő vasárnapon új ruhája, pártájában a mint majd látni fogja őt a templomban. Számára kötött szép virágbokrétát ád neki, nem akarta idegen kezekre bízni, inkább maga nyújtja át. De bár mikép kedveskedik is a legénynek, ő csak szomorkodik, sóhajtván:

Ki tudja édes, drága Ilonám
Meddig szerethetsz engemet?

Katonafogdosástól tart a legény s ez a legnagyobb baj, a mely szerelmöket érheti. Ilon azzal akarja vigasztalni legényét, hogy talán ez idén nem is lesz nálok katonafogdosás s ha lesz is, tud ő a Polanán egy jól elrejtett kunyhót, oda bujjék Mártonja, ott csakugyan fel nem találja őt senki. De a legény visszautasítja kedvese tanácsát. Ő és elbujni? Ilonája csak vele fog menni a harctérre; de hogyan hagyhatja el szegény özvegy anyját? Sehogy sem lehet a bajon segíteni, a szegény szerető lány szívének nincs semmi vigasztalása. Sírásra fakad és a legény karjaiba veti magát s ott nyugszik mint a gyöngéd virág a hatalmas kősziklán.

Ily szomorú leánynézője még nem volt Mártonnak, ily keserves elválás még nem szomorította meg eddig szíveiket.

Az egész költemény úgy, mint ez a negyedik ének, bővelkedik magvas tartalmu reflexiokban. Nem tudom, az

ilyen bölcselmi reflexiok, nem volnának-e hátrányára minden más elbeszélő költeménynek; *Detvan*ba jól illenek s nem is czélszerűtlenek.

Ilonban és Mártonban a költő saját népe ős mintáit festé le s ennek megmutatta, hol keressen kulcsot saját élete zárának megnyitására. Maga magában t. i. saját jó nemtőjében.

De ha már költőnk alakjai nem nagy urak, lakásuk nem fényes és gazdag palota, beszédjök egyszerü: nem fogjuk gondolni, hogy éltök és lelkök ecsetelése könnyű dolog. Megfordítva, sokkal nehezebb, mintha sok mintájok volna. Megénekelni már most igénytelen egyszerűséget és benne mégis magasztosságot föllelni, sokkal nehezebb feladat, mint ecsetelni azt, a mi maga magában már dicső és nevezetes. Szládkovics költői eredetisége épen abban rejlik, hogy ő az egyszerű, igénytelen nép mindennapi életét festette le oly hűn és igazán s egyszerűsége és igénytelensége mellett nagymérvű kiválóságára tudott rámutatni.

De térjünk vissza költeményéhez s ennek utolsó énekéhez.

A katonatoborzás és fogdosás ideje megérkezett Detva vidékén is, és itt az utolsó, *Katonafogdosás* czímű éneknél vagyunk.

A toborzó katonacsapat ötlik legelőször is szemünkbe:

Elől egy lépdel, és nyomában
A délczegek négy párja jár;
Tizenkettő megy hátul büszkén,
Mind nyalka gyerek, mind huszár.

Így jár a toborzó csapat. Detva apraja-nagyja mind utána. De ők csak egy legény után tekintenek, azt keresi szemök. Azt meg nem látják, nem találhatják fel sehol. Pedig annak a legénynek az egész vidéken nincsen párja. Látták őt, de csak egy pillanatra: paripáján nyargalva repült el szél gyorsaságával mellettök.

Egyszer éjjel a mint a kakas kukorékolása már a közel hajnalt jelzé, két erős hang kiált be Hudeczéknél, Márton legény apai házánál, Detván. «Gazda, gazda!» szól a hang ismételten és a felébredt gazda kérdésére: ki háborgatja nyugodalmát? imígy szól a válasz: hogy «a király és a szépség barátjai jelentek meg házánál.» A király küldöttjei ilyen időben? «Hívja csak elő a fiát, Mártont; majd azonnal megtudja, mit akarhatnak vele?» No, de ha a király nevében jönnek, nem kérdezősködik tovább, előhívja fiát s a király küldöttei annak nevében hívják fel őt, készüljön és jöjjön velök. Mintha csak kést szúrtak volna a legény szívébe, úgy megdöbbent; sejti már ő azt nagyon jól, hogy mi lesz ennek a vége. A legény készül, baltáját is magával viszi. A király emberei hiába tiltakoznak ellene; ő a baltáját nem hagyja. Az elválás szüleitől, szülőhelyétől nehezen esik neki; anyja sír és öreg apja is elszomorodik. Megöleli szüleit, köszönti szeretett Ilonáját, a ki most talán róla álmodik. Elővezeti szép lovát, rá veti magát s a király küldötteivel eltávozik.

A zólyomi vár tróntermében ül Mátyás király, az igazságos, s eléje vezetik a legényt. A király igen kegyelmesen szólítja meg s felhívja a sólyommadár és a rabló elpusztítóját, lépjen szolgálatába mint katona; ott különb sólymokkal és gyilkosokkal lesz alkalma megmérközni. Ha a legény ezen, királyi parancsképen kimondott kívánatot teljesíti, ő viszont, királyi esküje mellett, kész a legény minden kívánságát kegyelmesen megadni.

Csak azért, mert megszánta volt a szegény nyulat, kénytelen Márton legény a katonák közé lépni, megszokott életmódjával, foglalkozásával, ifjukori mulatságaival felhagyni. Oda hagyta szeretett faluját, annak imádott hegységét, gyönyörű völgyeit s hozzá még öreg szüleit és mindenekelőtt drága Ilonáját, szemefényét, lelkének lelkét, szívének felerészét.

Ő nem retteg a király előtt, hanem bátran sorolja elé neki azon feltételeket, a melyek mellett beáll szolgálatába:

Szolgálni fogom hős királyomat
S jó katona lesz belőlem;
De el ne vegyék mindazt, mi kedves,
Mi drága, szent volt, én tőlem!

Márton érzi azt, hogy a mi nyujtatik neki, azt meg nem érdemelte; de tudja azt is, hogy a mit magával nem vihet, azt elhagyni kénytelen; nem is akar elválni attól, a mi vele úgy szólván összenőtt. Arra kéri tehát kegyelmes királyát, hagyná meg baltáját, furulyáját, saját ruháját, tüszőjét, haját; szép varkocsát levágatni sehogy sem engedheti meg.

A költemény e része gyönyörűen van írva, de kérdés, megfelel-e a valóságnak, mert egyáltalában képtelenség az, bár a legény hangsúlyozza is, hogy ez isten adta ékessége. Belső momentuma a legény kérelmének, a midőn haja lenyiratása ellen küzd:

A nélkül az én drága Ilonám
Nem is szeretne, nem is nézne rám
Olyan lenyírott birkára!

Ilon psychéje, nemtője. Nem szerethetné azt, a ki a férfiui önállóság büszkeségét engedte elvenni magától.

E hajnak és hajfonatnak még különös jelentősége is van. Az emberi test nem csupán test, de egyszersmind a lélek kifejezése is. Ez által különbözik az emberi test az állatokétól. A test részei a szellemnek mimikus kifejezései. Ha valaki iránt tiszteletet tanusítunk: kalapot emelünk és meghajolunk előtte; azt, a kinek szeretetünket jelezni akarjuk, szivünkhöz szorítjuk. Az emberi test legfőbb része a fej és rajta a haj. Hajfürtöket adnak emlékül egymásnak a szerelmesek.

A tót nép pogány elődeinek papjai az istenek előtt alázván meg magokat, saját hajukat lenyiratták s a

tűzbe dobálták. E népnél még jelenleg is megvan az a szokás, hogy a szolgálóleányok, midőn a gyermekek megnyiratnak, a haj hulladékit a világért sem dobnák ki — nehogy a gyermekek feje fájúljon meg, — hanem megégetik azokat. Így mythologiai eredetű e szokás.

Márton legény is inkább akarná egész fejét levágatni, mint sem a haját, azaz: meghajlik a kényszer előtt, de az Isten általneki adott ékességet, magának a királynak kedvéért sem fogja feláldozni. És ez a nép tiszta ősi typusa.

Végre kivesz Márton legény a tüszőjéből egy gyűrűt, a fejedelem azt ismeri s elmereng, kissé visszaemlékezvén a detvai gyönyörű estére; e gyűrűért a legény Ilonáját kéri:

Nélküle élni nem tudna soha,
Vele, bármilyen legyen mostoha
Élete, sorsa — nem bánja!

A legény kérelmei hallatára így válaszol a király:

Márton fiam, hallottad eskümet,
Az mondja azt ki, mit te kérsz;
Nagy a kérelmed, — nagy s szokatlan is,
De nyiltan, őszintén beszélsz;
Királyi kegyemnek kegyeltje vagy.
Kérelmed nagy, — kegyelmem szinte nagy,
Enyim vagy; csapj fel, — adj kezet;
Dicsőséget nekem, neked babért
Szerez hazádért ontni hősi vért —
«Fekete seregemben» a helyed!

Ez a költemény vége.

Tisztán epikus költeménynek *Detvan*t nem lehet mondani, mert hiányzik benne a hős és a hőstett. Márton élete idyllikus színekkel van csak addig ecsetelve, a míg azon parthoz jutott, melyen túl magát hőstettek által kitüntetni alkalma nyílt.

De ez által is hű akart a költő népe jellemében maradni. Népe nem harczias, hanem békés jellemű nép. Jó katona, ha egyszer nem kerülheti ki a fegyverforgatást;

de mégis leginkább a csendes házi foglalkozáshoz és a házi tűzhelyhez, völgyei, hegyeihez simul, s ha azokat elhagyni kénytelen, honvágy gyötri szerető szívét.

Ennek teljes tudatában mondja Szládkovics *Marina* 285-ik strófájában:

Ugyan ki írna nálunk satirát,
Ki álmodnék prózárul itt?
Ki zengne nálunk véres híreket, —
Bálványt nálunk ki istenít?
A szerelemnek édes hona ez,
Itt kedves a kedvesnek zengedez,
S a fiu anyját öleli;
A szép a széppel itt karöltve jár,
Szerelmet zeng itt ember és madár
S az Istent benne fölleli.

SZÉKÁCS JÓZSEF EMLÉKEZETE.

GYŐRY VILMOSTÓL.

(Felolvastatott 1880. február 8-án.)

HA szeretet és nagyrabecsülés, — azon oknál fogva, mert könnyen elfogulttá tesznek, — akadályt gördítenének elénk valamely szeretett egyén fölött emlékbeszédet tartani: úgy e Társaság tagjai közűl alig vállalkozhatnék egy is azon feladatra, hogy a körünkből immár negyedfél évvel ezelőtt örökre eltávozott drága halottunknak, dr. Székács Józsefnek emlékezetét e helytt ilyenképen ünnepelje. A kik ismertük, — tiszteltük és szerettük is mindnyájan; bizonyság rá, hogy nevének puszta említése nemcsak vonzó, nyájas alakját állítja azonnal híven lelki szemeink elé, hanem mindegyikünknek szívében megrezdít egy húrt is, mely csupán a vesztes szeretet ujjának érintésére tud fájdalmas hangon megrezdűlni.

Becsülettel megfutott pálya, tevékeny, hasznos élet, tiszta, nemes jellem, megnyerő s a vonzalmat folyton meg is tartó egyéniség: ezek ama fő kellékek, melyek az emberi szívbe a tiszteletet és szeretetet beültetik; hiányozzék e kellékek valamelyike, meglehet hogy a névhez azért hozzáfűződik talán a hír, de a köztisztelet és szeretet, állandóan, bizonyára sohasem.

Székács József nem volt e tulajdonok egyikének is híjával. Élete könyv, melynek tartalma gazdag; gazdag

mert szép, szép mert nemes, nemes mert hasznos. Feltárhatjuk e könyvet bárhol, olvashatjuk bátran akármelyik lapját, egyik sem fogja megczáfolni állításunkat.

Élete könyvét négy szakaszra osztanám, melyek feliratai úgy vélem, elég híven kifejeznék az egész tartalmat, s az egyes szakaszok fölé e czímeket írnám: az író, a szónok, a lelkész, az ember.

Kétségtelen, hogy e körhez, mely ezen órát az ő emlékének kívánta szentelni, a két első szakasz tartozik legközelebbről; tőle távol azonban, vagy belőle épen kizárva, a két utóbbi sem lehet teljesen; hiszen ezek is bővelkednek oly vonásokban, feltüntetik a tevékenység oly irányát, mely a Kisfaludy-Társaság nemes czéljához vagy közel rokon, vagy avval egészen azonos.

S ha fönnebb könyvnek neveztem Székács József életét, tovább is megtartom e kifejezést, s úgy folytatom, hogy e könyvnek első lapjai, mintegy a bevezetés, már azok sincsenek az érdekesség, jellemző vonások híjjával.

Tudom, hogy nem életrajzot írok s egyes adatoknál, volnának bármily fontosak, — hosszabban nem időzhetek. Mégis, az egész képnek kikerekítésére, nélkülözhetetlennek tartom ez első lapoknak legalább néhány vonását idevetni rajzom első alapjául.

Székács József 1809 február 2-án született Orosházán Békés vármegyében. Atyja János, magyar tímár, anyja Plenter Éva voltak. Egyszerű, szerény, falusi iparos család, anyagi javakkal nagyon kevéssé megáldva, de annál gazdagabb a szív nemes tulajdonaiban, szeplőtlen becsületességben, lankadatlan szorgalomban és igazi vallásosságban. Földi javakat a szegény szülék nem hagyhatának gyermekeikre, de lelkök e drága kincseit fiaik és leányaik egyaránt örökölték.

József fiok tanítására a szülék, első gyermekkorától kezdve, az adott körülmények között a lehető legnagyobb gondot fordították, annál inkább is, mert az élénk, gyors

felfogású s szép előadású, szorgalmas gyermek megérdemelte e gondosságot.

A legelső elemi oktatást Orosházán nyerte. Milyen iskolákban! Még akkor országos törvény nem szabta meg a tanulók számát egy-egy tanteremre; kétszáz, háromszáz, sőt annál is több gyermek járt, — a mint a helyi kifejezés mondá — «egy-egy tanító keze alá», de a jó Isten ott is megtalálta kiválasztottait, s gondviselő kegyelmét ott is rájok árasztá gazdagon. Székács József is ezek közé tartozott. Szorgalma, eleven felfogása, bátor előadása által, már mint gyermek magára vonta figyelmét s szeretetét nemcsak tanítóinak, hanem a falu áldott emlékű lelkészének, Szigethy Jánosnak is, a ki felismervén a gyermek kiváló tehetségeit, nem szűnt meg a szüléket arra serkenteni, hogy fiokat tovább taníttassák. A szegény iparos aggódva hallgatá a tanácsot, — nem lesz neki módjában követhetni azt; a rokonok meg épen fejcsóválva mondogatták: «mit is gondol az öreg tiszteletes, a gyermekből bizony még papot akar nevelni!»

Az anya mellette volt, egy ideig az apa is, — hanem aztán az egyre nehezebbé váló anyagi körülmények arra határozták, hogy fiát nem iskoláztatja tovább, hanem beviszi Gyulára, tímárinasnak. Ez a nevelés kevesebbe is kerül, hamarább is juttat bizonyos kenyérhez.

S a kocsi már indúlt, vitte is már a gyermeket, hogy az apa terve valósúljon: de a gondviselés máskép rendelte. Nem a puszta véletlen, — ismerjük föl benne egy magasabb kéz intézkedését, úgy hozta, hogy az öreg, jóakaró lelkész a falu szélén szembe találkozzék a gyermeket vivő kocsival. Megállítja, kérdezősködik, vitába ereszkedik az apával, nem enged, — visszafordíttatja a rudat, és határozott kívánságára, közbenjárására a gyermek még is csak tovább folytatja iskoláit.

Mező-Berényben előbb, hol a klasszikus műveltségű Benka Ádám lesz egész jövőjére mély nyomokat hagyó

tanárává; Sopronyban utóbb, hol ismét Kis János társasága gyakorol rá messze kiható befolyást.

S mi az a varázseszköz, mely a szerény körülmények között nevelkedett ifjút, kit szülei most már úgyszólván épen semmivel sem segíthettek, otthonától oly távol is folyvást fentartja, és egyre gyámolítja, hogy pályáját szakadatlanúl folytathassa: valóban áldott varázseszköz, a szülői háznak legdrágább öröksége, több ezüstnél, becsesebb aranynál, neve: — munka, lankadatlan szorgalom!

E varázseszköz, kiváló szellemi tehetségekkel, csillagfényű tiszta erkölcsösséggel, szerény, megnyerő modorral párosúlva: megnyitja számára előkelő családok házának ajtait; örömmel bizzák a szülők rá, az ifjú tanítóra, gyermekeiket, s az maga tanuló még, már másokat tanít; nappalait iskolára és tanításra, éjjelei egy részét ismeretei gyarapítására fordítja, a melyekben forog, a társadalom felsőbb köreinek műveltsége, símasága jótékony hatással van rá magára is, — így tartja fenn, így műveli magát, s neki a munka nem ellenség, mely leveri, hanem áldott hű barát, mely egyre magasabbra emeli és boldogítja.

Oh áldott így e kényszerűség, oh szent e nemes küzdelem, mely az ifjút csak edzettebbé teszi az élet még nehezebb harczaira! Ne zúgolódjunk a sors, vagy annak intézője ellen, ha bölcsesége úgy rendelé, hogy küzdelmesen kezdjük pályafutásunkat. Az élet értékét nem a pálya kezdete, hanem vége tárja fel igazán; hány volt, kinek napja ragyogva kelt, de utóbb sötét felhők vonának rája gyászos árnyat és homályban tűnt le disztelen, — oh mennyivel szebb, ha keltében köd borulatával kell a napnak küzdenie, melyen azonban sugarával diadalmaskodik, ragyogva futja meg pályáját, s ha leáldoztával még visszatekint, fényt és áldást lát nyomában mindenütt.

A Sopronyban végzett tanulói pálya után 1829-ben

nevelői állomást vállal Rudnán, Nikolits Péter mellett; a nyilvános gymnasiumot látogató növendékével Karloviczon tölti a tanévet; s míg a latin nyelvben az eddig látogatott tanintézetek tették egészen jártassá, új állomásán elsajátítja a szerb nyelvet, úgyszinte egy cykladi származású Nikos nevű görögtől az ó és új görögöt, s igy életének ezen úgyszólván előkészitő szakasza nyújt kulcsot, irodalmi működése egyik ágának, műfordításainak, megértéséhez.

Növendékével az 1833/4-iki tanévet Eperjesen tölti, hol ő maga a magyar nyelvet s irodalomtörténetet adja elé nyilvánosan, s egy magyar társaságot alapít, melynek díszei gyanánt egyebek közt, Sárosy Gyulát és Vachot Sándort említhetjük. Végül, hogy tanuló pályájára mintegy a koronát feltűzze: a berlini egyetemet látogatja meg, onnan beutazza Nyugot-Európa nevezetesebb országait, visszatérőben még a lipcsei egyetemen tölt három hónapot, s szellemi kincsekkel gazdagon megrakodva, 1835 végén visszatér hazájába, azon szándékkal, hogy tanárrá lesz, s e téren fog szolgálni honának s nemzetének.

Ez időtájtt esett, hogy a fővárosi evangyelmi gyülekezet magyar ajkú s hazafias érzelmű lelkes tagjai, külön magyar lelkészi állomás megalkotásán fáradoztak.

Bajza, maga is e gyülekezet tagja, a rokonérzésűek figyelmét a külföldről épen ekkor visszatért Székácsra irányzá, kinek nevével a közönség egy idő óta mind sűrűbben találkozott az irodalomban. Részint eredeti költeményei tették ismeretessé, részint műfordításai főleg a görög anthologiából, melyek e klassikus nyelvben való oly jártasságáról tettek bizonyságot, hogy az Akadémia őt bizta meg Plutarch *Parallelái* egy részének fordításával. 1836-ban pedig *Szerb népdalok és hősregék* czímen egy egész kötet műfordítást bocsátott közre Kunoss Endre kiadásában, s Bajza az ő ajánlásával nemcsak a pesti gyülekezetnek kivánt derék papot szerezni, hanem a nemzeti irodalom munkásait is egy újabb erővel szaporítani.

Székácsot ezen pontnál érintettem először mint írót, s itt van helyén munkássága ezen ágáról, néhány szóval bővebben megemlékeznem. Hazája irodalmának főleg a költészet terén tett szolgálatokat, részint eredeti költeményeivel, részint műfordításaival. Mind a két szakasz ismét két-két főcsoportra oszlik: az eredeti művek: világi és vallásos költeményekre; a fordítottak pedig a régi klassikai nyelvek termékeinek, majd ismét újabb nyelvek részint népies, részint műköltészete számos darabjának átültetésére.

Székács igazi költői lélek volt; mutatja érzelme, bizonyítják kifejezései. Keblében a legnemesebb érzelmek szunyadnak, miket ha a lelkesedés fölébreszt, ihlett dallá, magasra szárnyaló énekké zendűlnek ajkain. Érzése igaz, azért hatásos; gondolatai mélyek, azért megragadók; kifejezései költőiek, azért gyönyörködtetők; s nyelvének zengzetessége, már e korban s úgyszólván még pályája kezdetén, valóban mesterre vall.

Legelső énekei egyikére a hála serkenti. A szeretett, a felejthetetlen tanárnak, Benka Ádámnak emlékezetét zengi meg 1829-ben, a nem régen még tanítvány-ifjú. Igaz, alkalmi költemény, de mennyivel fölötte áll sok ilyes társának, az érzelem közvetlensége, igaz volta, s valódi költőisége által. Így kezdi:

Dicső lélek! boldogabb honodnak
Fénykörében, üdvöz légy nekem!
Bár ott angyalénekek fogadnak,
Oh ne vesd meg gyarló énekem,
Mely mint a húr reszkető szelében
Támadott hang elhal hirtelen,
Ámde legvégső lehelletében
Is téged dicsőít szűntelen.

S mily meleg, mily igaz a végső szakasz, a mély hála és nemes feltétel e híven be is váltott nyilvánulása:

Dicső lélek! Te a szellem-élet
Ébresztője bennem, szent alak!
Oh hogy olvadhatnék össze véled
Hogy mindig enyémnek mondjalak?
Oh e dallal — bár szívem sugallta —
El nem érem e czélt, — jól tudom,
De igen, ha mint lelked javalta,
A míg élek pályám úgy futom.

Az ifjú költőnek irodalmi pályakezdése a nemzeti ébredés hajnal-korára esik; hogyan maradna lelke érintetlen a kort éltető, átható, mozgató eszméktől? Mennyire lelkesül a honi nyelvért, mily melegen érez a szabadulását várva váró néposztályért. Mennyire át van hatva e magasztos eszmék diadalának óhajtásától, reményétől, hitétől! Csak egy érintésre van szüksége, hogy a kebelét eltöltő érzelem egy ihlett ének lángsugarában löveljen föl szívéből. Elegendő egy útja közben megpillantott rom, emléke — igaz — a régi dicsőségnek, de egyszersmind a nyomasztó zsarnokságnak is, s *Csesznek vára* című költeményében így önti ki szíve nemes haragját:

Csesznek! jártam várad omladékin,
S a hajdankor éjjeles vidékin
Elmerűltek forró képzetim;
S bár lehúnyt is nagyléted sugára,
Mely fényt hintett egykor a hazára:
Vesztét nem siratták könnyeim.

Láttam a három-szint fenlobogni,
Hősi serget méneken robogni,
Mely királyért és honért vívott:
Visszatértek fényes győzelemmel,
A falak közt vígalom-moraj kel:
De vígadni lelkem nem tudott!

Mert ím, a nép, a völgyek lakója,
Büszke tornyod vérkezű rakója
Könnyet önt ha föltekint reád:
Veszted nem sért, zsarnokok tanyája,
Mert nagy-léted szivárvány-sugára
Hozzám könnyek záporán hat át!

Egy másik, *Furcsa leány* című költeményében prófétai lélekkel jósolja meg a sokak által akkor még lenézett vagy ki is gúnyolt eszmék diadalát. Ez így szól:

FURCSA LEÁNY.

Ellened sokaknak,
Oh lány, vádja nagy;
Azt mondják: tetőtől —
Talpig furcsa vagy.

Furcsa, mert hazádat
S nyelvét kedveled,
Ősi gőg nem ámít,
S a pórt tiszteled.

Hagyjad, oh leányka,
Hadd beszéljenek!
Hűtlenűl a honhoz
Külföldezzenek!

Felkiált a század
Majdan ellenök:
Eltemetve lesz az
Ősi gőg velök.

Élten halva lesznek, —
Míglen tégedet
Megzeng, furcsa lányka,
A köztisztelet!

Így érzett, így gondolkozott s így írt az ifjú költő, pályája kezdetén. A néhány példa is bizonyságot tehet, hogy keblében gazdag költői ér buzgott, mely elég dús vala arra, hogy sok igaz gyöngyöt hozzon felszínre. E jogos remény azonban, az eredeti s kivált nagyobb költemények számát illetőleg, nem valósúlt teljesen. Oka ennek nem a tehetség, hanem az idő hiányában keresendő. A költői ér nem száradt ki abban a kebelben, mely a most idéztem ifjúkori költemények után, még negyven évvel utóbb azt a megható szép költeményt termé, mely *Földi menny* czímen a családi élet boldogságát oly megható, szívhez szóló vonásokban rajzolja, s nemes rajzát így végzi:

A ki kétled, hogy van üdv, a
Földön, mennyei,
Olyan tiszta, olyan édes,
Olyan isteni:
Ilyen boldog körbe menj be,
S hinni fogsz a földi mennybe'.

A költői ér nem száradt ki, ismétlem, hanem akadályokba ütközött, melyek más irányt szabtak folyásának, s olyanná vált, mint a rétre vezetett hegyi patak; vizének tükre a maga valóságában már csak itt-ott csillan föl, — de az élénk tenyészet, melyet itt már rejtettebbekké lett habjai táplálnak, még így is bizonyságot tesz meglévő s éltető erejéről. Az akadály a hivatalos elfoglaltság vala, mert Székács azon jellemek közé tartozék, a kik ha valamit elvállalnak, egész lélekkel annak akarnak élni is. Az új állomás pedig, az ép most keletkező gyülekezet megteremtése s megszilárdítása egész embert kívánt, s így a költészet, a mindenek fölött lelkiismeretes papnál, csak kedves mellékfoglalkozás gyanánt szerepelhetett. Székács pályájáról valóban el lehet mondani: költői munkássága egyengeté útját hivatalához, s aztán a hivatal vonta el nagy részben a költészet folytonos művelhetésétől. Nemcsak,

hanem az hajlította más irányba is. Eredeti költészete, mely az óda magas szárnyalásával rokonúlt leginkább, mind jobban didaktikussá, majd satiraivá lesz; mint pap nemes erkölcsökre tanít, bűnöket ostoroz a szószéken: mint költő is mindinkább azt teszi; népies elbeszéléseiben *Dombi János, vagy a hazajáró lélek*; *Hedri Tamás, vagy a véletlen csattanás,* babonás tévelygésekből akar kijózanítani, tehát tanít; satyráiban pedig: *Hogyan lehet könnyen meggazdagodni* (felolvastatott a Kisfaludy-Társaság 1845. évi közgyűlésén), s *Hogyan tegyünk szert könnyen hírre, névre* (felolvastatott ugyanoly alkalommal 1847-ben), végűl az *Új Biblia* czíműben, a ferdeségek, erkölcsi kinövések fölött suhogatja a gúnynak hatalmas ostorát. Költészetének ezen termékeiről jegyzé meg Toldy: «Székácsnak ezek, épen nem gazdag gunyor-irodalmunkban, első rangú helyet biztosítanak».

Lyrája mindegyre ritkábban zendűl meg világi dalokra, gyakrabban még egyházi, vallásos tárgyú költeményekre; erős hitét, vallásos szent meggyőződését hatalmas hangon fejezi ki ezekben, s ódai szárnyalású magasztos fohászaival, ihlett hymnuszaival egyik legelső, legkiválóbb költőjévé lesz a protestans vallásos költészetnek.

Hivatalos hatáskörének nagyobbodtával, melyhez 1860 óta a bányakerületi superintendensi hivatal teendői is járúltak, egyre gyérűlnek terjedelmökre nézve nagyobb költeményei. De a költői természet nem tagadhatja meg magát, az ér buzog, s futása közben — ha csak pillanatra is — föl kell csillannia, s a mikor fölcsillan, benne a fény, benne a derű, benne az égbolt tükrözik. Költészetének utolsó virágait, csupán terjedelmökre, de nem értékökre legkisebb termékeit, epigrammáit értem, melyek tenyésztésére kivált a görög virágos kert gyakori meglátogatása buzdítá s tette oly ügyessé.

Eredeti epigramm kerekszámmal összesen 200 maradt fenn Székácstól. Kedves szüleményei költői lelkének,

tartalmukra úgy, mint jellegökre nézve különbözők. Az egyik csupán enyelgő tréfa, másik csípős fullánkocska; az egyik hirtelen felvillanó szellem-szikra, a másik minden izében megfontolt mély gondolat, most bölcsészeti, majd erkölcsi nagy és örök igazság találó kifejezése mesteri egyszerűséggel s rövidséggel, nem egyszer egész a fenség magasságáig fölemelkedő. Bizonyítsa egy pár példa állításunk igaz voltát.

DEÁK FERENCZHEZ.

Nagy bünöd az néked sok erényid közt, hogy az Irás
Szent törvényét fel-forgatod és tapodod;
Mert: «a deák, jobb a mesternél nem lehet», úgymond
Az; — de te: mestereid s a haza mestere vagy!

A 80 ÉVES BERTHA SÁNDORHOZ.

Testben vénné tett a nyolcz tized, ámde nem ártott
Lelkednek mely ép, s pattog az élcze ma is;
Ettől fél a halál és nem mer bántani. Hát csak
Élczelj, mert meghalsz, hogyha az élczed eláll.

IGEN VAGY NEM?

«Szólj, ha szeretsz-e? Igen vagy nem?» Zavaromban a kettőt
Összekötöm s kívánt válaszom ez: «Nem igen».

AZ OLVASÓK.

Szép szűz, szép ifjú ülnek szemközt a coupéban,
Egy-egy könyvet tart mindenik, arcza előtt.
Jár szemök a könyvön, de a könyvnek alatta, fölötte:
Egymást olvassák, nem pedig a betüket.

BARBAR-E VAGY MŰVELT?

«Barbar volt a magyar s barbar ma, — beszéde mutatja: —
Zuzzáját eszi a lánynak az ifju ma is!»

Nyelvész, — rágalom ez! Nincs ennél szellemiebb nép,
Hogyha beszéde után mondod itéletedet.
Lélekből élt az mindig, s ezt nyelve mutatja:
Mert „*lelkét* eszi» a lánynak az ifju ma is.

APJUK MEG ANYJUK.

«Anyjuk, a mentémet szaporán, lódulj no, mit állsz itt
Szótalan és mereven? Nem hozod-é?» «De nem ám!»
«Oh kérlek, ne kötődj'; hozd el csak, drága galambom!»
«Már ez más! Hozom és rád is adom, szivesen!»

AZ EMBER ÉS AZ EMBEREK.

Kérded, az embereket mért szoktam futni? Az embert
Oly igazán szivelem mint nem az embereket.

AZ ESZME.

Hosszan lappang sok század méhében az eszme
S várja mig a testet megszüli néki a kor;
Ekkor a történet küzdő homokára kipattan
Harczol az óval s győz, s átidomítja korát.

A HÁLÁTLAN.

A hálátlannál rútabb nincs senki, kivéve
Azt, ki a jót egyedül hála fejébe teszi.

AZ ERÉNY ARCZA.

Hogy czélt érjen a bűn: az erénytől kölcsönöz arczot;
Azzal vallja, hogy az nála erőre nagyobb.

PÁLYÁNK.

Van dele pályánknak s vagyon alkonya. Bölcs, ki serényen
Hogyha közelget az est, önmaga visszavonul.

Munkabíróbbaknak, — ha hatásod erélye hanyatlik, —
Átengedni a tért, szép dolog és becsület.
Rajta maradni akarni fogyott s tehetetlen erővel,
A míg más leszorít róla: se szép, se dicső.

A SZÉP NŐ.

A szép nő, ha gonosz: titkon bolygó tűz az éjben,
Mely az iszapbul eredt: járj vele, abba sülyeszt.
A szép nő, ha kegyes: szeplőtlen csillag az égen,
Mely a mennybül eredt: járj vele, mennybe emel.

FÉRJ ÉS NŐ.

Ott van az üdv, hol a férj s feleség azt vallja magában:
Ő neki élete én, — énnekem életem ő.

AZ ÉG ÉS AZ ERÉNY.

A mikor a botló bűnöst dorgálja haraggal
Nagy-szigorún az erény: mintha dörögne az ég.
A mikor őt megszánva, viszont jobb útra terelni
Esdve, epedve buzog: mintha derengne az ég.
A mikor a megtért bűnöst kebelére szorítja,
Hangos öröm közben: mintha mosolygna az ég!

NAGY ÖRÖM.

Azt mondják, nagy öröm nagy szégyent hozni fejére
Annak, a kit lelked gyűlöl alattomosan;
Oh, van a léleknek sokkal szebb öröme ennél:
Titkos jótettel győzni a gyülöleten.

A KÖNNY.

Hogyha a bűnbánat forrása özönli a könnyet,
A hit felviszi azt a kegyes Isten elé.
Ez könyörül s a könny átváltozik, és a bűnösre
Mint a bocsánatnak harmata ömlik alá.

PÁLYAMINŐSÉG ÉS PÁLYAFUTAS.

Hidd, hogy a mellyen futsz, a nagy Isten szabta ki pályád
És végére tüzé szent keze a koszorút;
Isten előtt semmit sem dönt a pálya-*minőség*
Az dönt, milyen volt végig a pálya-*futás*.

A költészet ezen faját, kétségkivül a görög minták átültetése közben kedvelte meg, s azokon sajátította el az eredeti termékein nyilvánuló ügyességet.

Ezzel jutottunk el költői munkásságának másik köréhez, műfordításaihoz, melyek szinte nem egy szép levelet fűztek költői koszorújába. Nem kétlem, többen lesznek e szép számú gyülekezetben, a kik a műfordítást, irodalmi érdemszerzés tekintetéből, nagyon is másodrangú forrásnak tekintik. Kétségtelen, hogy ez a mező távolról sem hajt olyan babérokat, mint a jeles eredeti művek termőfölde. De mégis, feltárni a mi olvasó közönségünk előtt valamely idegen népnek gondolatvilágát, szellemi kincstárát, az abban rejlő szépet, jót, igazat közelebb hozni mihozzánk, nem hatalmas egyik eszköze-e annak, hogy nép néphez, nemzet nemzethez közelítsen? Mindnyájan mindent nem tudhatunk; s másokért tanul, mások helyett fárad, mások ismereteinek gyarapulását könnyíti meg az, ki tevékenysége egyik czéljául azt tűzi ki, hogy az idegen irodalmak termékeit, a mi szemünket is gyönyörködtető alakban ültesse át a mi irodalmunk kertébe.

Székács műfordításai ilyenek. A legnagyobb lelkiismeretességgel tartja meg az eredetinek alakját, s törekszik visszaadni annak egész tartalmát, s mégis oly szabályos magyarsággal, hogy az átültetés által a szép csemete semmi sérülést nem szenved.

Műfordítását a görög Anthologia epigrammáin kezdte. Összesen 322 darab maradt fenn belőlök.

(Hat szakaszban: I. *Istenek és Herosok, s azoknak képei és szobrai*: 58. II. *Nevezetes emberek és azoknak képei és szobrai* 42. III. *Szerelem.* IV. *Gúny.* 64. V. *Sirhalom.* 30. VI. *Vegyesek* 50.)

Lássunk néhány példát:

EROS UTOLÉR. (Archias után.)

«Lányka hová?» «Futok Amor elől; nyilat ajza szivemnek.»
«Szárnya van Amornak, lányka, ne fuss, utolér!»

VÁD AZ AMOROK ELLEN (Meleager.)

Mindig az Amorkák visszhangja cseneg füleimben
S édesen és némán könnybe meríti szemem.
Nyugtot az éj nem nyujt, s nem a nap, mert a szerelemnek
Már sebeit nyilván hordja magába' szivem.
Szárnyas csintalanok! Tudtok berepülni mi hozzánk
Ámde ha űznénk is, hajh! kirepűlni soha!

A KÉRKEDŐ BILLIKOM. (Ugyanattól.)

Kérkedik a bilikom, hogy a kedves Zenophilának
Gyakran kap csókot csacska kis ajkaitól.
Oh bár engemet is csókolna; dehogy haragudnám,
Nem ha kiinná is lelkemet ajkaival.

MINDENBEN ŐT. (Ugyanattól.)

Ha Lalagent látom, mindent látok; de ha mindent
Látok, nem látok mit se, ha nem Lalagent.

A SZÓNOK ARCZKÉPE.

Téged némának festettek, szónok, e képen:
Hozzád bőszavuhoz hűtlen a hallgatag arcz.

A ROSSZ ÉNEKES. (Nikarchostól.)

Halnod kell ha a vércse süvölt éjjente körűled:
Zengjen Demophilos s meghal a vércse bele!

A görög irodalomból az epigrammokon kívül terjedelmesebb darabokat is tett át, vagy a mint a fennmaradt töredékek mutatják, szándékozott áttenni magyarra: így Musaios *Hero és Leander*ét egészen lefordítá, bárha nem mindenütt már kidolgozott hexameterekben, s nem érdektelen adat irodalmi munkásságáról, hogy az *Ilias* fordításába is bele kezdett, mely azonban — irodalmunknak bizonnyal veszteségére — fájdalom, el nem készülhetett.

A klassikai irodalommal való foglalkozás azonban, nem vette igénybe minden idejét és erejét, jutott ezekből arra is, hogy figyelmét élő nyelvek, különösen népköltési termékeire fordítsa.

Foglalkozott az új-görögggel is, miről egyebek közt e költemény átültetése tanuskodik:

DZAVELLINA.

Szállt alá egy szép madárka, szállt alá s e hidra űlt;
És panaszló hangja zendűl szólítván Ali basát:
Hej, ez itten nem Janinád, hogy szökeltesd a vizet,
Hej, ez itten nem Prevezád, hogy kővárakat csinálj:
Szuli itt ez, a híresztelt, szerte híres Szuli ez,
Hol csatára kél a gyermek, harczra lányok és anyák,
Hol csatán küzd Dzavellina, jobb kezében kard ragyog,
Egyik karján kisdedet visz, másikáról puska csügg,
Töltésekkel van köténye telve, s ekkép ront elő.

Fordított cseh nyelvből is, a königinhofi kézirat egyik önálló darabját: *Jaroslawot*; de legtöbb érdemet szerzett magának e téren a már említett *Szerb népdalok és Hősregék* lefordításával, mely 1836-ban jelent meg, s így a legelső népköltési gyűjteménynek tekinthető irodalmunkban. E becses műnek elkészítésére, az időtájtt alig lehetett valaki alkalmasabb s hivatottabb fordító Székácsnál. Karloviczon tartózkodása alatt a szerb nyelvet telje-

sen elsajátítá; a népet is, e szép és érdekes dalok szerzőjét, utazások s közötte huzamosabb ott időzés folytán eléggé megismerheté, ifjú, költői lelke pedig teljesen felfogta a dalok szépségét, legfinomabb árnyalataiban is, saját nyelvét meg a gyakorlott kéz már is kiváló ügyességgel írta, s így valóban oly hasznos szolgálatot tett mind a két irodalomnak, mely teljesen méltó az elismerésre. Az irodalomban is a magyar kéz nyúlt először testvéri szeretettel az idegen ajkú nép felé, s a magyar ajk egész készséggel magasztalá szépségét e daloknak, s a magyar fordító igaz szeretettel ajánlá művét a szerbeknek Dunán és Száván túl, szomszédainknak, hajdani bajtársainknak.

Munkakedvelő és egyszersmind munkabíró egyéneknek sajátja, hogy a míg csak erejöket érzik, még a pálya végén sem rettennek vissza a nagyobb s nehezebb feladatok megoldásától, s a küzdelem nem hogy lankasztaná őket, sőt ellenkezőleg, serkenti, buzdítja, lelkesíti. Erről tesz bizonyságot Székács irodalmi pályája is, főkép a műfordítás terén. A görög epigrammok fordítását rövidségök, a szerb dalokét rímetlen, trochaikus mértékök tette könnyebbé; bár ez utóbbiakra nézve nem hagyhatom említetlenül, hogy a szerb rhythmus egyik fősajátságát, a második láb végén szükségképen előforduló metszetet, Székács sokkal lelkiismeretesebben megvigyázta és megtartá, mint egyéb külföldi fordítók, akár maga a kitünő fordítónő Talvj is, — mert míg ezeknél a cæsura akárhányszor hiányzik, Székács fordításában, a 102 rövidebb dal és a 21 hosszabb elbeszélésben nincs egyetlen egy sor se, a mely a metszet híjjával lenne. Fordításának ezen tökélyét, született szerbek kritikájának köszönheté, mely a még készülőben lévő fordítások egy-egy cæsurátlan soránál mindjárt hangoztatá tiltakozását: «Da sze ovo ne mozseti pojati» (ezt nem lehet énekelni).

E lelkiismeretes pontosság mindenesetre megnehezíté tehát a szerb dalok fordítását is, melyekkel pályáját

kezdé; de mind e nehézség mi volt azokhoz képest, a mikkel Horatius odáinak fordítása jár; s pedig Székács ezt tűzte ki czéljául, ezt, életének utolsó éveiben, pályája végén, s tervét, az ő szokott erélyességével s lankadatlan szorgalmával, meg is valósította.

Az ő költője régtől fogva Horatius volt. Még ifjú korában Benka Ádám ismertette, szerettette meg véle, s nem természetes-e, hogy az egészen rokon lélek, mind több meg több szépséget talált a nagy költőben, kit annál jobban értünk s bámulunk, mennél érettebbé lesz ítéletünk, mennél gazdagabbakká tapasztalataink. Rokon léleknek mondottam; úgy hiszem méltán. Horatius oda-költő; de satyrikus, majd didacticus is.

Ugyanezek a fővonásai Székács eredeti költői munkásságának hasonlóképen. Jellemző a rokonság, főleg a satyrában. Horatius satyrája nem az a keserű, maró gúny mint a Juvenalisé, sokkal enyhébb, szelidebb; beéri azzal, hogy emberi gyengeségeket s gyarlóságokat tesz nevetségesekké, de aljasságok fölleplezésétől óvakodik, mintegy félve, hogy érintésök által magát is beszennyezi. Horatius satyrái általában földerítenek, — Juvenaliséi helylyel közzel el is undorítanak. Székács satyrája semmiben sem hasonlít az utóbbihoz, mindenben rokon az előbbivel.

Teljes Horatiust nem adott, de a *Carmina*kat, s az *Epodon*t egészen lefordította, úgy szinte néhány epistolát is. Alapos tanulmánynyal fogott az így is nagy munkához, és mindenben szokott egész odaadásával, s lelkiismeretes hűséggel végezte is be munkáját. Nem vett könnyen semmit, még a legnagyobb nehézségeken sem siklott el felületesen, hanem maga volt legszigorúbb bírája dolgozatának, s bizony nem tettetett, de igazi őszinteséggel kérte ki, s mindig hálás készséggel fogadta el a rokon lelkek jó tanácsait.

Levelezésben vagy személyes érintkezésben állott majd mindazokkal, a kik tüzesetesebben foglalkoztak Ho-

ratiussal. Toldy Ferencz, Fábián Gábor, Szász Károly, Zichy Antal, Rochel Iván, Pajor István (Csalomjai) nem egyszer váltottak vele levelet vagy cseréltek eszmét, s tették mindig örömmel, mert azzal és azért tették, ki a maga felfogását s véleményét védte ugyan, de a belátott jobbat mindig készségesen elfogadta, származott legyen bárkitől, — s makacsúl a maga nézetéhez, csak azért, mert az övé vala, — nem ragaszkodott.

A fordításnál követett elveit, tartalmas, gazdag, alapos előszavában, mely évek szorgalmas tanulmányozásának érett gyümölcse, e négy pontban foglalja egybe: «Azon voltam — így szól — hogy fordításomban *a) azt* mondjam, *mit* Horácz mond, *b) úgy* mondjam, *mint* Horácz mondja, *c)* megtartsam Horácz versalakját, de *d)* ne vétsek nyelvünk geniusa ellen». Ezen felfogásnak előnyeit úgy mint hátrányait maga látja be, s maga fejti is ki azonnal bőven előszavában. A nála szokásos leplezetlen őszinteséggel nyilatkozik ott mind a mások, mind saját munkájáról, s ez utóbbiról mi bátran elmondhatjuk: jöhet költő, készülhet Horátius-fordítás Székácsénál jobb, símább, sikerültebb: de költő olyan, ki még az övénél is nagyobb szeretettel, alaposabb készültséggel, kitartóbb szorgalommal, lelkiismeretesebb hűséggel, nagyobb önfeláldozással fogjon a munkához: olyan bizonynyal nem jöhet. Nem túlzottam ez állításomban; mi, a kik Horatiusért buzgó lelkesedésének, gyakran éjet is nappallá tevő lankadatlan munkásságának szemtanúi valánk, mi a kik bizonyságot tehetünk felőle, hogy a hatvan évet meghaladt férfiú, szabad idejében hét-nyolcz órát is töltött néha egy huzamban, s heteken keresztül, Horatiusa mellett, — hogy az éjfél rendesen ott érte íróasztalánál, oly mélyen elmerülve munkájába, hogy tárgyán kívül minden egyébről megfelejtkezett: mi bátrak vagyunk elmondani felőle a mit fönnebb elmondottam, s még azon fájdalmas meggyőződésünket is hozzácsatolni: a mily öröm volt neki

kedves költőjével ily serényen foglalkoznia, — ép oly fájdalmas e foglalkozás emlékezete nekünk, mert sejtelmünk azt súgja, hogy e gyakran túlfeszített munkásság csak sietteté annak aztán egyszerre végképen való megszakadását.

Négy pontra osztottam föl Székács életének könyvét; s eddig még csak az elsőről, az íróról emlékeztem. Érzem, hogy soraimból hiányozni fog az arányosság szükséges kelléke, de a múló óra int, hogy a hátra lévő három szakaszról, bármily gazdag legyen azok tartalma is, csak futólag, röviden emlékezzem.

Költészet és szónoklat ritka egyénben egyesűlnek akképen, hogy egyik a másiknak hátrányára ne legyen. A szónok költészete könnyen rhetorikussá lesz, a költő szónoklata gyakran kelletén túl poetikussá, s bizonyára kevés oly példát lehet felhozni a világirodalomban, mint a *Frithiof* költője a svéd Tegnér volt, kinek szónoklatai a magok nemében ép oly remekművek, mint költeményei. A két külön tulajdont Székács is ritka szerencsével egyesíté magában. Költészete sem lesz soha száraz szónoklattá, szónoklata még kevésbé dagályos költészetté. Stylje világos, mindig mentt minden keresettségtől, sallangtól; egyes gondolatai valóban igaz gyöngyszemek, melyeket mesterkézzel tud ékes, egész lánczczá egybefűzni. Az olyan beszédek, mint az ő árvízi beszéde a 38-iki szerencsétlenség után, vagy a Mária-Dorottya fölött tartott prédikáczió, vagy a Berzsenyi szobrának leleplezése alkalmával Niklán mondott szónoklata: maradandó kincsei a magyar egyházi szónoklatnak. Alkalmiak voltak, s értékökből maig sem vesztettek; egyházi beszédek, s mégis oda sorozhatók a világi irodalom remekei mellé; protestans szellem lengi át valamennyit, de azért gyönyört fognak szerezni bármely vallásfelekezet hívének, még olvasva is. E pontnak legutolsó kifejezését azért említettem különösen, hogy Székácsról ne csupán mint szónoklat-íróról, hanem mint előadó

szónokról is megemlékezhessem. Mint ilyen, ritka tulajdonokkal ékeskedett, s a szónok minden kiváló kelléke benne oly szerencsés összhangban egyesült. Önök látták, ismerték őt, uraim, s bizonyságaim lesznek: a ki őt egyszer látta, hallotta, — azt az alakot soha többé nem felejtheti! Oh az az ősz haj, mely mindig derült magas homlokát környezé! valóban, az Írás szavai szerint: «szép és ékes korona volt, mely az igazság útjában találtaték!»

Az élénk szem, a szabályos arcz, a csengő hang, az erélyes, mindig plasztikus taglejtés: mind, mind oly szerencsés eszköze volt a nemes hatásnak, megnyerő közvetítője érzelmei és gondolatai átültetésének. Ál-érzést soha nem erőltetett magára, azért kelté föl az igaz érzelmet mindenkor. Ép oly erős volt a meggyőzésben, a mily hatalmas a megindításban. Az ő szavára mindig megnyílt a szív, — az ő könnyjére mindig könny felelt. S oh nem, nemcsak az úgy nevezett nagy alkalmakkor, mint például az imént említett niklai beszédnél; midőn úgy szólván az egész ország szeme rajta függött: a legkisebb körben, ha egy újszülött fölött imádkozott, vagy ha valamely koporsó mellett vigasztalnia kellett az igaz szívből kesergőket, — az ő érző keble ott is úgy át volt hatva, — az ő szavai ott is oly hatással hangozának!

S ne említsem-e őt, mint a szavalás igazi mesterét? Szavának varázsereje e téren is elbűvölte a hallgatót. Kell-e bizonyságúl egyebet felhoznom, mint a Kazinczy-ünnepet, melyen Szász Károly ihlett költeményét ő tolmácsolta oly ihletten?! Húsz éve annak immár, — s az ünnepély e fényes mozzanata ma is oly élénken áll lelkünk előtt, mintha tegnap történt volna, ma is fülünkben cseng az ő szava. S a mily felejthetetlen előttünk mint szónok, emlékét, mint legkiválóbb papjai egyikeét, szint oly áldva fogja őrizni nemcsak saját gyülekezete, hanem egész egyháza is. Tudom, hogy e téren kifejtett munkásságának méltatása nem e körbe tartozik. De azt is tudom, hogy a

Kisfaludy-Társaságban, melynek hivatása a magyar nyelv és szépirodalom ápolása, helyén van az elismerés koszorúját fűzni azon pap emlékének, ki nemcsak rejtett óhajtás gyanánt hordozá szívében a főváros magyarosodását, hanem hatáskörében meg is ragadt híven minden szabados eszközt, diadalra juttatására azon szent törekvésnek, hogy Magyarország fővárosa minden ízében magyar legyen; helyén van itt is megemlékezni azon papról, ki buzgó lelke tevékenységének egyik főrészét egyháza és gyülekezete iskolái emelésének szentelé; s helyén van itt is hálával említeni azon egyházi férfiút, ki a gyászos emlékű ötvenes évek végén, ama nemeseknek első sorában küzdött, kik a protestans egyház önkormányzatának visszavívásáért szállván csatasíkra: elsők rengeték meg az önkénynek e hazára tíz évig ránehezedő súlyos uralmát, melynek romba döltével virradhatott fel csupán a szabadság mosolygóbb hajnala.

S ha az emlékbeszédnek az a czélja, újra felidézni a benne ünnepeltnek emlékezetét a jelenkor előtt, de egyszersmind a lehető leghívebb képet tartani fön, őrzeni meg a jövendő számára: az, a mit én vázoltam még sokkal tökéletlenebb lenne, hahogy híjjával maradna a Székács József egyéniségét jellemző vonásoknak. Élete könyvének azon szakaszát, mely róla mint emberről szól, szintén bátran föltárhatjuk akárhol, s örömmel fogjuk olvashatni mindenütt. Ama nemes erkölcsi elveket, melyeket mint író ügyes tollal, mint szónok oly ihlett ajkkal hirdetett: híven megvalósítá minden tettében mint ember is. Jelleme szilárd, tiszta, következetes vala; cselekedeteit mindig érett megfontolás s azután határozott, erélyes keresztűlvitel jellemzé. Az emberek nagyobb része a vezetettek szerepére alkalmas csupán, sokkal kisebb azok száma, kik a vezérszerepre is érdemesek. Székács — a maga körében — ez utóbbiak közé tartozott. Helyét híven megállta, szeretet környezé minden oldalról s áldás kíséri emlékezetét. Értel-

mének fényével, akaratának szilárdságával, szívének jósága, s a kedélynek valóban éltető melege párosúlt. Minden körben otthonos volt, minden körben óhajtott. A legmagasb rangúak ép oly mértékben tisztelték, a mily mértékben a legszerényebb sorsúak is szerették. Amott teljesen fesztelen, nyílt, egyenes, őszinte; emitt nem leereszkedő, mert hiszen a leereszkedés némileg mégis a fensőbbségnek szándékos éreztetésével jár, hanem valóban együttérező, s azért a rokonszenvnek mindig biztos felébresztője. S mit felőle most a társadalmi osztályokkal — ugyanazt mondhatjuk el a különböző korúakkal szemben tanusított magaviseletéről. Vannak ritka lelkek, a kik örökké fiatalok maradnak. Ezeknek az az egyik legjellemzőbb vonása, hogy nem zárkóznak el saját élemedettebb koruk gondolatkörének rideg fellegvárába, hanem szellemök oda is le tud szállani nyájasan és szívesen s elidőzni részvevő örömmel, hol az ifjúság szedi még a maga örömének nyíló virágait. Ilyen volt Székács is. Szép életének nem legkisebb dicsősége, hogy a gyermekek és ifjak, — főleg tanítványai — igazán szerették, méltán a rajongásig.

Lelkének ez örökifjúságát, e meleg részvevést, e bizalmas közlékenységet, e felbátorító megközelíthetést, nem egyszer tapasztalták s ma is elismeréssel emlegetik fiatalabb írótársai. Hogy érdeklődött folyvást munkásságok iránt, mily önzetlenül örült sikereiknek, mily kész volt mindig a gondolatcserére s a soha nyom nélkül nem maradó társalkodásra. A korkülönbséget minden ilyes alkalommal, hozzánk ifjodó nyájassága tette észrevétlenné, s legfölebb tapasztalatainak gazdagabb volta juttatá akaratlanúl eszünkbe.

Ilyennek ismertük őt, felőle ezt a képet őrizzük szívünkben s akarjuk fenntartani, megőrizni a jövő számára.

E képnek vázolására önök jósága s szíves gyengédsége engemet választott, uraim, s csak most, midőn a képet

lerajzoltam, látom be igazán munkám tökéletlenségét. S midőn ezért bocsánatot kérek, el nem mulaszthatom az engem ért megtiszteltetésért köszönetet mondani, hogy módot és alkalmat nyújtottak a megboldogúlt iránt hálámat legalább némileg kifejezni. Önöket a szeretet és tisztelet fűzte hozzá életében; engem a forró hála még elhamvadó poraihoz is. Önöknek ismerőse s barátja volt; nekem jóltévőm, második atyám.

Megemlékezésemet méltán azon szavakban foglalhatom egybe e helyen nyíltan is, a mit iránta szívem érez, róla lelkem vall: Dr. Székács József nevéhez azon emlékezet fűződik: hazája irodalmának hivatott művelője volt, mint szónok a legkiválóbbak egyike; mint ember, övéinek körében áldott jósága felejthetetlen, — hivatalában pedig, gyülekezete s én érezzük legjobban, — hivatalában — pótolhatatlan!

A MÚZSÁK BOSSZÚJA.

Lévay Józseftől.

(Felolvastatott 1880. február 8-án.)

Nemcsak a méhnek van fulánkja,
Van a szelíd muzsának is,
S megsínled, ha szivedbe mártja;
Nem védhet attól érczpaizs.
Szeszélyei fejedre nőnek,
Bosszús ajkán harsog neved
S átadja az örök időnek,
Mely, bár nem élsz, rajtad nevet.

Reád figyel, ha mint a gerle
Tavaszszal, dús lombok között,
Szerelmed álmát, ingerelve,
Tündéri szálakból szövöd;
Dalával elmerít gyönyörben
S bűbája menny felé ragad,
Hogy itt alant, szűk földi körben,
Ne leljed föl többé magad'.

Jól hallja az eget verő zajt,
Mely így rivall: hazám! hazám!
Mely, hogyha hozna is, csak új bajt,
De üdvet, áldást nem hoz ám ...
A léha zaj bosszúra zaklat,
Hisz' ő rugóit látja jól:
Bosszúja néha az, ha hallgat,
Bosszúja néha az, ha szól.

És rajtad is, te lenge költő, —
Ki oldalához esküvél,
Ifjú tavasz életre költő
Fuvalminál s napfényinél;
S esküt feledve, szíved, ajkad
Elhűlt iránta csendesen, —
Ah! rajtad is, főleg terajtad,
Bosszút áll ő keservesen.

Lelked mélyin önvádat ébreszt,
Epesztő vágyat s unszolást,
Hogy őt keresd, mindig őt érezd,
De alakját többé ne lásd.
Érezd, hogy hitvány semmiség az
Mind, a miért elhagytad őt,
Derengvén rád a gyenge vígasz:
Multért szeretni a jövőt.

Ellátogat még álmaidhoz,
Mintha nem volna idegen;
Szeszélyes, tarka képeket hoz
Csendes, nyugalmas éjeken;
De bájoló s enyhítő képe
A hajnal szárnyán elriad,
És a mi fáj, s búsít, cserébe
Nappalra is veled marad.

Múzsa! én is neved kiáltom,
Szavamra oh, figyelsz-e még?
Vagy köztünk is csak szó, csak álom
Az egyszer esküdött hüség?
Itt vagy-e a közel bokorban
S csak bujósdit játszol velem,
Vagy messze röppenél titokban
S már bosszúd lángol ellenem?

AZ UJJAS MÁNDLI.

ELBESZÉLÉS.

ABONYI LAJOSTÓL.

(Felolvastatott 1880. február 8-án.)

I.

ABBAN a kis faluban, — mely a Pogonyis és Szinyér patakok között fekvő halmok aljába, jó csendes szorgalmatos svábok, jámbor, de biz a dologban magokat nem nagyon erőtető oláhok vidékére odaszorúlt egy kis magyar szigetnek, — erősen doboltak.

A nagy, hosszú, széles, igazi bánáti szabású utczán véges-végig járta a dobszó, azután keresztűl-kasul a mellékutczákon, ki egész a falu toldásáig, melyet oláh-magyarosan elneveztek Szaporittyának. Különben is ott voltak a legszebb új házak. Bajári Mihály uram is ott lakott, mikor megúnta már a kurátorságot, meg szó a mi szó, a mikor az úristen fölvitte a dolgát, fölgyarapodott ő kegyelme, s nagyobb portára lett szüksége; nem toldotta meg a házát, mint a hogy a svábok szokták, itt is megtartotta az apáinak régi hazájából hozott szokást, kiépítkezett a templom mellől a kertekbe, mint a hogy azt hajdanában cselekedték cserháti apái Monoron, Pándon, az öreg konziliárius idejében, a ki valamelyik nagyapját ide telepítette.

Mikor a Szaporittyára ért Vasadi Kis János a dobbal, ott verte azután legerősebben, legczifrábban, leglelkesül-

tebben, úgy hogy nemcsak a faluszélre kiszolgált, hanem áthallatszott még Blasorára, Kepetre is, úgy hogy a jámbor kepetiek el nem tudhatták gondolni, az ellenség jött-e a határra vagy micsoda.

Hát még ha azt a nagy sürgést-forgást látták volna, a mely a községben széltében-hosszában megindúlt. Férfia, asszonya, ifja, örege, hogy izgett-mozgott a faluháza felé, csak úgy törte magát; hátán, hóna alatt batyukkal, zsákokkal. Ha rémült tekintetek helyett nem az önérzet fényétől ragyogó boldog lelkesülést látták volna az arczokon: valóban ellenség közeledését gyaníthatták volna erről a költözködéshez hasonló nagy kapkodó igyekezetről.

Volt is oka a sietésnek, — azt mondták a birák uraimék — arról volt szó, hogy ezeren meg ezeren meg ne haljanak éhen.

A falu házánál meg épen tolongott a népség; az udvar tele volt kocsikkal, a lovak be is voltak fogva. A bíró uram, a tiszteletes úr, a rektor úr alig győzték számon venni azt a sok kenyeret, czipót, kalácsot, sonkát, szalonnát, oldalast, füstölt húst, babot, borsót, s fél véka, egy véka, két véka búzákat a darab zsákokban, melyeket a falu minden részéből, — mint a hogy az előre ki volt adva, az első dobszóra, mint valami varázsütésre összehordtak; a nótárius úr pedig egészen beleizzadt, míg mindazokat darabszámra fölírkálta.

Vasadi Kis János pedig azért csak folyvást egyre dobolta a Szaporittyán:

— Hát lakos uraimék! ki-ki a mit még szánt a szegény szegedieknek, csak hozza frissibe a falu házához, mert a kocsik egybe indúlnak Zsebely felé. A ki el nem hozza addig és lemarad, magával közölje, ha azután könyörületes szíve a masirozásra muszájítja odáig.

Bajári Sándornak pedig, bármilyen erős, izmos, délczeg legény volt is a talpán, a falu szélétől idáig is elég volt elhozni azt a teli zsák búzát a vállán s még hozzá a

másik hóna alatt azt a vaskos tarisznyát, melybe két dombos kalács, meg két termetes sonka volt bele gyömöszölve.

Meg is bámulták mindenütt a merre jött, különösen a lányok. A Topor Zsuzsi még jóízűn nevetett is rajta.

Nagyot is fújt, mikor a Zsigri Tóth István kocsijának a saraglyájánál letette a zsákot, de olyan nagyot, hogy a Zsigri Tóth István lovai sem fognak különbet, mikor Zsebelyre megérkeznek a fuvarral, még ha egy húzomban több erőt ad is az isten.

És mégis a könyörületességet nem ismerő, csak prédikáló tiszteletes úr azt mondta neki:

— Hát csak ennyit hoztál fiam Bajári Sándor?

No de az is elértette, hogy nem az ő erejére czéloz a tiszteletes úr, meg is felelt mindjárt:

— Nincs itthon a kocsink, kérem alássan, édes apám a szülémmel oda benn vannak Lugoson, hát a mit szántak, nem birtam elhozni egyszerre.

— Siess hát fiam! fordúlj frissen, hogy le ne késsél.

Sietett is Sándor. Hogy ne sietett volna, mikor nemcsak arról volt szó, hogy a szerencsétleneken segítsen, hanem Szegedről, arról a Szegedről, a hol őtet a mult őszön olyan szívesen fogadták, olyan pompásan meglakmároztatták, tejben-vajban fürösztötték, mikor agyonfáradva, agyontörve jött elő a regementtel, abból a rusnya Boszniából, hogy az isten akárhova tegye. A közt a sok sváb és oláh között, a kikkel szolgált s együtt jött, azt se kérdezték tőle, hát ő hogy mondja a jó napot, mégis olyan jó pár napot csináltak neki, hogy emlékre egy jó hónapra is beillett, hogy a hosszas szenvedés után valóságos paradicsomban képzelte magát, mintha már csak az édes jó apja, édes jó szülőanyja ölelő karjai nyíltak volna meg számára a Gorsa András uram házában. Istenem, de jó emberek is voltak azok a szegediek!

Mindezeket gondolta, a míg ment.

Hát még ha azután az a szép karcsú, piros szegedi leányka jutott az eszébe, a ki bokrétát adott a kezébe a vasútnál, aztán a volt a kovártélyczédula. Szép hosszú házuk volt nekik az alsó városon, deszkapalánk az utcza felől. A fele útig pallón kellett menni. Hogy lépegetett, hogy kipegett-kopogott előtte módos kis czipellőjében, piros szoknyájában, piros pántlikájával. És aztán, mikor este a Boszniát beszélte, bort töltögetett a poharába, milyen édes mosolygással nézett reá, hogy soha ki nem pusztul az többé a szívéből; meg sem mozdúlt az ajaka jóformán, s az a kis gyönyörű lencse mégis mindig mosolygott ott a szája szélén. Sem ezt a mosolygó szájt, se azokat a szemeket, sem azt a nyájas, édes hangot nem lehet elfelejteni, melyekbe mind úgy együtt a legszebb szerelemnóta volt beleöntve; pedig talán nem is fogja látni többé soha ebben az életben.

Ha nem látja is, azért mégis megemlegeti mindig. Apja, anyja, a czimborák gyakran és soká fognak még arról beszélni hallani. A messze Boszniáról — hogy az isten akárhova tegye! — a fáradságos hosszú útról, idegen népek furcsa szokásairól, a kiállott nagy szenvedésekről már régen kibeszélte magát. De bármiről legyen azután egyszer szóbeszéd otthon, főzés, sütés, vagy bármiféle asszonyi dolog, a Juliskának csak mindig elő kell fordulni a beszédjében; azt a nótát pedig, a melyet tőle tanúlt, mikor oda se gondol, mikor talán maga sem tud róla, akkor is fütyürészgeti. Aztán pedig ki tudja, látja-e még valaha?

Az édes apja azt mondja: meg kell neki házasodni az őszön. Elveszi a Topor Zsuzsit. Az szép leány, jó leány, jó módu leány. Úgy igaz. Hát azután hogy lesz akkor? Elgondolkozik. Eldalol egy keserves nótát. Egy nagyot sóhajt, vállat von. Hát úgy lesz, hogy elveszem a Topor Zsuzsit.

Mikor azután másodszor fordúlt, az-e, hogy a vállán

könnyebb, a szivén meg nehezebb volt a teher, vagy tudja isten hogy esett, az tette-e, hogy épen a Toporék háza tájához ért, vagy pedig az a nóta olyan volt neki, mint egy bánatos kis madár, melynek ő volt a ringató ága, bármerre járt, bármerre kelt, észre sem vette, mikor már megszólalt, ott csicsergett, kesergett az ajkain, mintha csak ott rakott volna fészket a szívében.

Erre a nótára azután már Topor Zsuzsi is megszólalt. Ott állt, ott nézelődött folyvást a kerítésnél, míg a faluban az a sürgés-forgás folyt, a nagy világért nem mozdult volna onnan. Látta Sándort is az elébb elmenni, görnyedve a nagy teher alatt, el tudta nézni csendesen, egy biztató szó, egy édes megszólítás nélkül, sőt még nevetett egy kicsit rajta, de már ezt a nótát nem tudta békén elviselni, ki nem állhatta, mióta csak Sándor a faluba hozta.

Oda is szólt neki begyesen :

— Ejnye Sándor, de kitesz a szegediekért . . .

Sándor pedig gondolta magában : okosabb lett volna, ha az elébb a tragacsotokkal kináltál volna meg, mikor azt a zsák búzát vittem. Az nem jutott úgy-e eszedbe ; de azért csak felelt neki tisztességesen :

— Már miért nem tennék, lelkem Zsuzsikám, mikor azok nagyon megérdemlik szegények, de legkivált én tőlem.

— Tudom, tudom, — felelt Zsuzsi vigyorogva, — legkivált az a bizonyos szegedi kis leány, a kit mindig emleget.

Bizony pedig az szebben mosolyog, mint te, gondolta Sándor ; hanem azt felelte :

— Hát azután mi bajod azzal a kis leánynyal, Zsuzsika hé !

— Csak annyi, hogy annak meg én küldenék valamit. Csak azért mondom, hogy talán még harmadszor is akar fordúlni, hogy most nem visz egy olyan egész hát koldusnak való ócska ringyet-rongyot, mint a milycneket ez a figura nép úgy összehordott, hogy a gyűrűs zsidó

esztendeig tájára sem jön a falunak. Ugyan forduljon erre harmadszor.

Sándor merőn a szemébe nézett a nyelves leánynak.

— Te nevetsz ezen, Zsuzsika. — Hanem azért csak én mégis köszönöm neked, hogy ezt eszembe juttattad, tette utána magában.

Hanem azért meg volt akadva. Hogy ezt elfelejtették édes apám uramék! Mind, a mi rá volt bízva apjától, anyjától, elvégezte pontosan, becsületesen, de már most hogy cselekedjék olyant, a mi nincs reá bízva?

— Talán csak nem haragusznak meg édes szülémék, mondogatá magában, a mint abban a középen ketté kötött zsákban a babot, kását letette a tiszteletes úr előtt, s a mint az azt mondta neki a vállára ütve:

— Ember vagy, fiam!

Habozott egy pillanatig, mert az a kis hazugság, a mire készült, nehezebb volt neki annál a zsák búzánál, mely alatt az elébb görnyedt, mégis csak kinyögte:

— Még harmadszor is fordulok, mert ezekkel egyszerre nem birtam elhozni most se a ruhaféléket, miket ő kegyelmök kikészíttettek.

Pedig dehogy készíttették ki ő kegyelmök, épen az a nagy baj most, hogy ki nem készíttették.

Hanem ha már megigérte, meg is kell ám azt tartani, még pedig ahoz képest, a mint kiszaladt a száján, nem valami keveset és gyorsan, hogy se sok időbe, se sok dévánkodásba ne kerüljön a válogatása.

Megvakarta a füle tövét.

Majd csak összeszedek valamit.

Uram isten, mintha olyan szegény szerencsétleneken a legkisebb, legegyszerűbb rongy is ne segítene! A szegénységnek, a nyomorúságnak nincsen kedve a parádéra. Aztán nemcsak fiatal lányok, hanem törődött szegény öreg asszonyok, öreg emberek is vannak a szerencsétlenek közt.

Tudom én, hogy mi kell, tudom hogy nem hiába turkálok a ládában. Van itt édes szülémnek ócska szoknyája, ócska előkötője elég, meg nagy kendője elég; ezt a nagy zöld viseltet úgy se hordja, se ezt a sárga szoknyát a fekete bársony-abroncscsal. Meg itt van még az öreganyám piros csizmája is, akkor még azt hordtak, az se mehet jobb helyre; itt van az édes apám fejelés csizmája, miért ne mehetne ez is a többivel, ha még két pár új van neki; né, né, hiszen új mándlit is vett a csákovai vásáron, miért ne mehetne hát el ez az ócska ujjas mándli is, mikor úgyis folt hátán folt van rajta, czifra tőle mind a két könyöke, emberűl meg van jegyezve, hogy valahogy ki ne cseréljék.

Ezzel összeszedte mind, a miket elősorolt, miknek összeszedésében mikor nekibuzdúlt, megtoldta még egy pár inggel, egy pár alsóval, az egésznek a tetejébe odanyomta az ócska ujjas mándlit. Hogy azután az egészből egy jó kis batyu kerűlt össze, olyan jó kedve kerekedett, úgy nekividult, mintha csak az a szép kis szegedi leány mosolygott volna a szemébe; vígan hátára csapta a batyut és iramodott a faluháza felé.

Hanem a Topor Zsuzsi is nem azért volt ott a kerítésnél, hogy meg ne állítsa s be ne simítson, ha már egyszer elkezdte a sarat a falhoz vagdalni; rá kiáltott röhögve:

— Hahó Sándor! bizony azért még meg se állna, a mit annak a szegedi kis leánynak igértem, pedig épen jól illenék ahoz az ócska ujjashoz, mely ott a batyuból kandikál ki. Hátha mezitláb maradt szegényke, — jó lesz neki ez a két viselt papucs . . .

S kivágta az utczára a két papucsot Sándor után, még talán a batyut is érte, s rikított mellé éktelenül.

De már erre azután megállt ám Sándor, nemcsak megállt, de egyszerre lángba is borúlt arcza. Milyen csípő, milyen maró, harapó szívtelenség repült a leány ajkairól feléje e szavakban. Nemcsak ő, de a kedves leány, kire emlékezett, sőt maga az emberi nyomorúság voltak egy-

szerre kicsúfolva. A harag, az útálat törtek elő együtt szivéből.

— No Topor Zsuzsi, hogy tenne csuffá valami kepeti rumuny legény! Meglátod, megbánod még valaha, a mit most cselekedtél.

Sándor úgy érezte ugyan, hogy nagyon sok volt, a mit mondott, talán nagyobbat se nem mondott, se nem tett a mai napon; hanem nem bánta meg, inkább meg volt elégedve magával, hogy úgy megfelelt, mint a hogy hasonlóan boldog volt s még volt elégedve mindennel, a mit ma cselekedett. Sőt — meg kell mondani az igazat — a kebelét nem a haragtól ugyan, de megkönnyűlve érezte, hogy úgy elbánt rövid szerrel a Topor Zsuzsival, vagyis inkább a Topor Zsuzsi maga magával, mert hát inkább ő volt a hibás.

De hát az öregek mit mondanak ehez? Mit mondanának?

Azzal is köszön, azzal is fogadja őket, a mint beügetnek a habba zavart pejkókon az udvarba, mert csak fel s alá járt a méreg most is belsejében.

— Van-e jó kedvök kegyelmeteknek?

— Van hát, édes fiam!

— No csakhogy van, akkor hát nincsen semmi baj.

— Hogy volna, mikor szerencsésen jártunk, kivettük Lugoson a takarékból a pénzünket, megvettük a Csiszár Tamás volt nótárius urunk földjét a Szilas alatt, ki is fizettük az árát majd egészen, négy ökröt is veszünk, meg is házasítunk az őszön, mert mindezekre készen van a pénz.

— No hát akkor én is elmondom, mit cselekedtem azóta. Jó is, hogy haza jöttek már, mert szörnyen nagy méregben voltam, legalább kipanaszkodhatom magamat. Nem bántam meg, de azért nem tudom, nem hibáztam-e el a dolgot, mert a meddig odajártak — tudják-e kegyelmetek — összevesztem a Topor Zsuzsival. De hogy

is ne, mikor az a rusnya pára — mér akármilyen szép is, mégis rusnya pára — mikor arra megyek a batyuval, hát kihajít két viselt papucsot, se talpa, se feje, és azt kiáltja: vigyem el azt is a szegedieknek, jó lesz annak a szegedi kis leánynak. Mert hát tudni kell a dolgot. Nem bízták ugyan azt is reám kegyelmetek, de minthogy a többiek ís úgy cselekedtek, még hála istennek, az a rossz pára juttatta az eszembe, — hát biz én .... már akár haragusznak, akár nem kegyelmetek, itt van a hátam, — hát biz én egy kis ócska ruhafélét is szedtem össze a szegény szegedieknek.

— Dehogy haragszunk, sőt inkább nagyon is köszönjük, hogy nem mulasztottad el édes fiam. Hát azután mit raktál a batyucskába?

— Biz én nekitenyeredtem kedves szülém, — folytatta most már azután jó kedvvel Sándor. — Oda adtam a régi sárga szoknyát . . .

— Jól tetted édes fiam!

— Oda adtam a nagy zöld kendőt meg az öreg szülém piros csizmáját.

— Jobb helyre nem mehetett, édes fiam.

No ha ez már mind mehetett, a mi az édes szülémé, hogy ne mehetne hát könnyen, a mi édes apámé. Szinte nagyot lélegzett, hogy a nehezén átesett, csak könnyen kivágta a többi után, még nevetett is hozzá:

— Oda adtam az ócska ujjas mándlit.

Erre már az öreg Bajári mondta rá kegyesen a fölvett igét:

— Jól tetted édes fiam.

Hanem az öreg Bajáriné csapta össze a kezeit, s megrendűlt egész testében . . . Szeretett volna nem jól hallani.

— Mit adtál oda édes fiam? — kérdezé megrettenve.

Sándor el nem tudta gondolni, hogy lehet ezen olyan nagyon megijedni, s azért csak könnyen felelte ismét:

— Az édes apám ócska ujjas mándliját.

De erre azután fölsikoltott ám az örég Bajáriné, csak lehanyatlott a fakanapéra, s nem győzte reszkető, remegő kezével törülgetni arczáról a verejtéket.

— Jaj nekem! Jaj nekünk teremtőm! Végünk van, Elölöm magamat. Se a Sándor meg nem házasodhatik, se ökre nem lesz neki; meg a nótárius föld átíratása, meg a porczió, meg az ekzekucziό. Messze mennek-e még? Menj utánuk. Hozd vissza. Szörnyet halok. Szerencsétlenné tettelek benneteket; mert az ócska ujjas mándli belső kis zsebébe, még mikor Csákovára ment kegyelmed a vásárra, bevarrtam a 930 forintot, és azóta benne van, nem bontottam ki onnan.

Most már Bajári uram is összecsapta a kezeit; a mint az asszonyban megindúlt, úgy benne meg csak megállott a szó.

Sándort a fejétől talpáig a hideg futotta át azon a rémületen, melyet maga körül látott.

— Én voltam a hibás, s csak annyit mondok kegyelmeteknek: ne búsuljanak, elmegyek Zsebelyig, ha kell Szegedig is, de annak a mándlinak, a pénznek meg kell lenni, — vagy engem sem látnak kegyelmetek.

Aztán csak kifordúlt és elindúlt a sötét éjtszakában a lieblingi úton. Útjában nem ragyogott fölötte szép csillagos ég, nem kisérték a fényes holdvilág sugarai, hanem verte hideg, kegyetlen zuhogó tavaszi eső, mintha vederből öntötték volna az égből. A térdig süppedő sárban alig haladt egy pár száz ölet egy óra alatt. Hogy éri utól a kocsikat, mikor azok még jó időben, még jókor délután elindúltak!?

Mikor a kalapjáról az arczára csurgott a víz, keservesen sóhajtgatott:

— Szegény édes anyámék! — Hát még a szegény hajléktalan szegediek!

II.

Szép hajnali pitymallatnak híre se volt, hanem azért mégis megvirradt egyszer, habár délfelé járt is az idő. — Szegény Sándorról együtt csurgott az izzadtság az eső csöppjeivel, hanem csak arra gondolt, milyen nagy örömöt fog okozni szegény apjáéknak, ha czélt ér; meg arra, hogy bizony csakugyan igaz, hogy ilyen keservesen keresik az apró gombu lajbit; no meg arra, hogy csak kikaphasson egyszer a dentai csinált útra.

Hát azután, hogy elmegy Zsebelyig, mit nyer azzal, ha már a kocsik lerakodtak, mint a hogy úgy is van, mert már itt ügetnek a csinált úton visszafelé, Óh uramfia — gondolja magában Sándor — hát elmegy Szegedig is, ha kell, mint a hogy meg is mondta. Kiséri, nyomozza, lesi az ujjas mándlinak egész utazását, mindaddig, míg csak napfényre kerül. Furcsa volna, ha ilyen országokat, világokat látott, utazott ember, a ki kis híjja, hogy fűrer nem lett, megakadna. — Hát legelőször is megtudakolja: hány vasúti kocsiba rakogatták a falujokbeli holmikat; hányadik volt az a kocsi a vasóti indulóházon felül; melyik sínen volt. A raktár mellett-e, vagy a tulsó oldalon. — Ezt mind meg tudja mondani Zsigri Tóth István, mert csupa dicsekedésből is, mindennek, a mit látott, hírét viszi a faluba. Nem szükség azért orrára kötni, hogy mi járatban van. Azután szépen körüljár a pályaudvaron, megnézegeti sorra, melyik és mennyi kocsira van ráragasztva a szegedi czédula, melyiknek milyen a numerusa. Tudja már ő azt abból az időből, mikor a transportokkal annyit utazgatott; azt is tudja, hogy ha egyszer be van ólmozva, ki nem nyitnak egyet is Szegedig senki kedvéért; de nem is firtatja, mert ilyen módon elárulná, hogy mit keres, s ki tudja, jutna-e akkor hozzá. Hanem — ámbár bizton hiszi, tudja a 343-ik kocsi — mégis fölirkálja valamennyi

numerusát, s mint a ki elrendezte a dolgát, még furfangosan is mosolyog magában.

No bizony ez olyan nagy mesterség. Csak minden olyan bizonyos volna ezen a világon, mint az, hogy az ujjas mándli előkerül. Attól a szegény embertől, a kinek a sors veti, bizony nem lesz nehéz dolog egy pár forintért megvásárolni. Megmutatom édes apáméknak, hogy nem a szél alá beszélek, hogy elfújja, mint a pelyvát.

Elmegyek Szegedig... Hátha az isten is úgy akarja. Erre azután nagy jó kedve lett, és vígan ugrott föl a fütyülő vonatra.

Legalább meglátom Szegedet még egyszer életemben. Ettől bizony pedig nem lehetett volna olyan nagy jókedve. Döbbentő látványoknak kellett ott reá várakozni. Azok, a kik már onnan visszafelé, a vonattalálkozáskor rémes dolgokat beszéltek, romokat. pusztulást, szennyes, bőszült áradat csapkodását, halottakat, tolongó, földönfutó ezrek kétségbeesését, nyomorúságát. egy egész nagy várost haldokolva, végvonaglásban, a mint elnyelni akarja egy tenger, s az egek felé kapkod rémült esengéssel; s a bőszült áradat fölött, nagy zuhogó záporban, mocskos nehéz felhők alatt, melyek majd leszakadnak, — alulról, felülről, mindenfelől romlás, pusztulás, azon elűzhetetlen, semmi vigasztalást nem ismerő döbbenés támad, hogy most már csakugyan elvész a világ.

Sándor nem is épen Szegedet értette, a mint megörült, hanem Juliskát, de azok után, a miket hallott, Juliskára gondolva is megdöbbent a szíve.

Ki tudja, hát őtet mi sors érhette?

— Szegény Juliska!

Isten tudja, a közül a sok gyászos szerencsétlenség közül melyik érhette.

Derek, boldog háznépnek volt a tagja. Édes apja, édes anyja volt neki és kedves testvérei. Ki tudja, kik maradtak közülök életben, Ki tudja, nem jutott-e árvaságra?

Szép, hosszú házok volt az alsó városon, vagy a hogy mondják, a parasztvároson, jómódú embereknek látszottak; ha életben maradtak is, ki tudja a házok elpusztulásával, ingó-bingóságok, marhácskájok elveszítésével nem jutottak-e koldusbotra, nem szórta-e őket szét a sors a nagy világba?

Hej mindez nagyon szomorú, nagyon keserves dolog, mindez, a minek gyászos soráról a gőzkocsi tompa dübörgése mellett egy sötét éjtszakán mélyen el lehet gondolkozni, búsulni, sopánkodni, sőt gyászolni is lehet; de azért Sándor — már bocsássa meg az isten — tudott magára, sőt Juliskára nézve is vigasztalót találni e borzasztó sorsban.

Az isteni gondviselésnek útjai, — a mint a tiszteletes úr tanítja — olyan csodálatosan intézkednek, hogy azt az emberi véges elme utol nem érheti; a rosszból, a szerencsétlenségből, melyért bánattal öljük magunkat, kárhozkodunk, — a legjobbakat hozhatja meg, a mik különben meg nem történhetnének. Hátha épen azért kellett Juliskának szegény vagyontalan leánynyá válni, hogy a sors ő hozzá hozza közelebb, vagy ha épen szomorú árvaságra jutott, — nem azért történt-e mindez, nem azért történik még útja is, melyre tegnap reggel még nem is gondolt, hogy épen ő legyen, a ki pártfogás alá vegye ebben a szomorú világban?

Azután egyszerre csak vége lett az álmoknak; nagyot fütyült, hosszasan elsivalkodott a gőzkocsi, egy nagyot lökött rajta, fölriasztá álmodozásából; czélhoz értek, Szegeden voltak.

Egyszerre csak elszorúlt a szíve, mintha présbe csavarították volna, csak megdöbbent iszonyún, mint még az ágyuk előtt sem soha. Egyetlen egy kínos gondolat fogta el egyszerre. Hátha Juliskát még mindazoknál, miket elképzelt, borzasztóbb sors érte. — Talán nem is él? Talán halott a Tisza fenekén. Ott van a parton kiterítve, szép barna haja vállára van csapva, szép piros arczát megher-

vasztotta a halál, és szép fehér karjait, a mint mellette elnyúlnak, az agyag iszapja sárgára szennyezte.

Épen virradt.

Gyorsan, izgatottan ugrott le, és rohant, rohant volna, még azt sem tudva hova, merre; — de a mint azután az egyetlen első pillantást vetette maga elé a távolba, nem birt egyet is tovább lépni attól a megdöbbentő látványtól, mely a szemei elé tárult. Megdermedt álló helyében, arcza, tekintete megmeredt a rémület kifejezésével, karjai önkénytelenül lehanyatlottak, ajkai elkezdtek vonaglani, sírva fakadt; — és azután szépen, csendesen levette a kalapját a fejéről, az előtt a láthatatlan rettentő nagy hatalom előtt, — nézett, csak nézett hosszasan, — nézése egyenlő volt az imádkozással, — mert elfeledett mást mindent a világon.

Fogalma sem volt, képzelete sem, álma sem olyan látványról, a mit maga előtt látott.

Bár kiderült már az idő, bár mosolygott már a nap, mégis borzasztó volt az.

Egy nagy sík mocskos tenger feküdt előtte, melyből egynehány torony s magasabb ház emelkedett ki, azután körülöttük messze, messze mindenfelé, háztetők lebegtek a vizek fölött, ketté tört, meghajolt gerinczczel, melynek szelemenjei, szarufái, mint ruhától fosztott meztelen karok, mereszkedtek segélyért az ég felé, s csupaszon maradt kémények néztek merev kétségbeeséssel, nagy döbbentő fekete szemeikkel. Még nappal is csak halottra, kisértetre emlékeztet minden.

Nem ismerte meg Szegedet.

Hasztalan nézett, még csak tájékozni sem tudta magát a városrészek, az utczák tekintetében. Minden összefolyt előtte a nagy hullámokban és könyeiben, az utczák sora, a házak egy összekuszált romtömkeleggé váltak, melyek között eligazodni még jártasabb szemnek sem sikerült volna.

Elfordította szemét onnan, a hol csak sűrgő csolnakokat látott a vizek fölött, az embermentés nemes, de fájdalmas munkájával foglalkozva; — fordúlt nézelődni a pályaudvar körűl tolongó tömeg felé, s azután nem nézhette azt sem, a hol csak egymás karjába boruló, zokogó családtagokat, kezét tördelő nőt, síró gyermeket látott, mindenütt csak dúlt arczot. Úr vagy paraszt, ki volt a szeme sírva mindenkinek.

Ha tudta volna, mily fájdalmas dolgokat lát, nem mozdúlt volna hazulról. Majdnem megbánta már, hogy eljött, midőn egy kis jelenet magára vonta minden figyelmét. A sorompó tövénél, külön a tömegtől, egy kis gyermek állt. Lehetett négy-öt éves. Nem sírt, hanem evett mohón egy nagy darab kenyérből, melyet két kézre fogott, hogy könnyebb legyen tartani. Egy bolyhos, nagy mocskos komondor kerűlt egyszerre hirtelen valahonnan hozzá. Örült, ugrált, szükölt neki, aztán leült mellé, vigyorgott hozzá, s a vállára tette lábát. — A feje fölért egész a fiúcska fejéig; nem a hidegtől, mert attól bundája óvta, hanem az éhségtől, az állati óhajtás lázától reszketett, — s a gyermeket csak nézte hosszasan, édesen, de nem vette ki kezéből a kenyeret.

Most egyszerre nagyot füttyentett a gőzös; a teherkocsikat eltolatták a távoli raktárakhoz.

Sándor is visszaeszmélt útja czéljára, elsietett a robogó vonat után.

Pedig még itt, a könyöradományok kiosztásánál várt reá a legszívrehatóbb látmány. Hogy esengettek, hogy tolongottak azok a szerencsétlenek, asszonya, férfia, örege, apraja az élelmi szerek után! — A szemérem pirulása együvé vegyült a keserves könyekkel, elkeseredés a buzgó fohászszal és áldással.

Sándornak dobogott a szíve erősen, sóváran leste, a mire erősen számított. Kinyitották a 343-ik kocsit is s

dobálták ki egymás után a csomagokat belőle, s válogatták széjjel az élelmi szert és ruhaneműeket.

— Milyen különös kedvezése a sorsnak, gondolá magában Sándor, hogy ily jó helyet talált fenn az állatok felhajtóján, honnan elnézve a tömeg feje fölött, a legkisebb mozzanat el nem veszhet szemei előtt; honnan már legalább is négyszer látta egymás után az ócska ujjas mándlit, a mint hol ide, hol oda dobták, elébb a vasútiak, azután az átvevő bizottság tagjai és ismét a kiosztással megbízottak.

S még azon módon van, a hogy a kendőbe bekötötte, Különben is lehetetlen eltéveszteni, sajátságos véletlennél fogva több ilyen ócska ujjas mándlí nincs is az ezer meg ezer darab ruhanemű közt, a mely egyszersmind kék posztóból is lenne, lapos csontgombok lennének rajta, s ha lenne is, de már olyan nincs, a melyiken ennyi folt legyen, talán még együttvéve valamennyin sincs annyi. — A két könyökére meg épen szabályosan egy-egy nagy vászon karika van férczelve, hogy szinte nevetség tárgyául szolgálhatna, ha épen arra való lenne az idő.

Hogy dobogott a Sándor szive, a mint fölemelték, kibontották, s azután ismét azon módra, mosolyogva újra bekötötték a kendőbe.

Ki is gondolna arra, hogy ilyen gunyában még bankót is keressen? Sándor is mosolygott rajta. De jól megjegyezte, pontosan tudta, melyik rakás holmihoz vetették, hol van ott, a mint újabb csomagokat dobnak a tetejére, s a mint egyik vagy másik kisiklik s a rakást helyre igazítják hova kerül abban, alul-e, felül-e, vagy a közepén marad.

Mindezt folyvást figyelemben tartotta, pontosan tudta, és azután mégis egyszerre nem tudott többet semmit az ujjas mándliból . . .

Valaki elkiáltotta magát, épen a fölhajtó alatt, épen mellette, tőle alig egy pár lépésnyire, és ez a hang volt oka mindennek . . .

Azt kiáltotta:

— Bundás!

Bizonyosan kutyáját hívta, a mely eltévelyedett; de nem is ez vonta a figyelmét magára, hanem az a szep nyájas hang, mely tekintetét, mint ismerős, egyszerre maga felé ragadta.

Egy leányka villant ott el mellette, egy viselt, öreges nagy kendővel a vállán, mely a derékon át volt kötve a pruszlik fölött, csak úgy szegényesen, tüledálló helyett, kis czipellője mezítlábra volt fölhuzva, fejecskéjén egy színehagyott kis kendő volt, az is hanyagul, csak egy huzásra, kis sarokra, mert a nyomoruság nem ismer cziczomát.

Milyen más, és mégis megismerte.

S hogy el lett feledve minden, hogy eltünt egyszerre előle minden, nemcsak az a sok borzalmas látomány, az a sok keserves jelenet, melyek itt is úgy a szivére hatottak, de még az ujjas mándli is, — eltüntek, elvesztek egyszerre annak a két kék szemnek a pillantásában, melyek csodálkozva, kérdezve pihentek meg rajta, a mint leugorva, mint csak egy villámlás, a leány mellett termett.

És minden tudata, érzése abban az egy örömben, boldogságban összpontosúlt, abban az egy örömben és boldogságban, hogy Juliska él és puha kis kezét fogja a kezében.

Valóban ő állt előtte, a hóna alatt a két kenyérrel, — s mint mikor egy gyönge kis csillag akarja magát a sötét felhőkön áttörni, egy piczinyke örömfény villant meg a leány szemében, s egy piczinyke mosoly az ajakán.

— Óh istenem, hisz ez maga Juliska. Gorsa Juliska.

— Maga az, Sándor?

— Hát megismert?

— Hogyne? — És mégis elpirult egy kicsit. — És maga is engem. És azután szomorúan végig nézett magán, két nagy könycsepp gördült le a szeméből. — Lássa, mire jutottam.

Azzal elvonta a kezét és menni akart.

— Hát már menni akar? Siet? — Pedig Sándor olyan édesen nézte.

— Sietek. Viszem ezeket a kenyereket. Mert már két nap óta nem volt a szájokban egy falat.

Sándor tartózkodva, megindúlt hangon kérdezte, mély szánalommal:

— Az édes apjáéknak viszi?

— Nem! Azokról nem tudok semmit. Azt sem tudom, élnek-e vagy meghaltak. A lakószomszédunk árváinak viszem a kenyereket, a Bánom-kertek alá, hol egy bódéban huzódtunk össze sokan, Uj-Szegeden.

Sándor fölvette a kenyeret a földről.

— Hadd segítsek hát magának, majd elviszem én az egyiket, vagy mind a kettőt; úgyis látom, a tarisznyában meg valami főzelékféle van a vállán.

Juliska jó szívvel vette.

— És aztán érettem fárasztja magát olyan messzire?

Sándor nagyon melegen felelte:

— Szivesen teszem.

És azután ment mellette boldogan, feledve mindent, ujjas mándlit, egész világot, csak azt nem, hogy: lám-e, csakugyan különös útjai vannak a gondviselésnek.

De Juliska is sokat látszott feledni, — ha nem mindent is, a minek keserve a szivére nehezült, — de annyi bizonyos, hogy a szegény Bundás nem jutott most már az eszébe, pedig annak is jól esett volna egy darabka azoknak a kenyereknek a héjjából.

Tehát mentek egymás mellett, s tudja isten, bárminő szomorú sorsban mentek is, a szivök mégis másként dobogott.

— Hátha nem is haltak el a szülei, édes Juliska! Hátha előkerülnek még valahonnan. Maga erre keresi őket, ők meg magát amarra, aztán nem jönnek össze. Szokott ám az úgy történni.

— Már hatodnapja nem tud rólok senki semmit. Elvesztek azok mindannyian, mikor a kocsival mentek a harmadik fordulóval, ott érte valahol őket a víz a Tabán-szélben, mert a lovakat, azt mondják, ott találták meg, a vízbe fulladva; a kocsit is, a kocsioldalon volt az édes apám subája, meg a fölső ruhája; de legbizonyosabb az, hogy a szegény Bundás visszajött a házhoz, — már pedig az nem jött volna vissza, ... ha ...

És ekkor nagy zokogásban tört ki.

— Úgy van a! Árva vagyok én. Egyedül ebben a nagy világban.

— Dehogy áll egyedül, hiszen azt csak láthatja, mennyi jó ember van a világon.

— Tudom, látom, hogy vannak. Hiszen én sem élnék a jó emberek nélkül. Ha a lakó szomszédunk Sikár János nem lett volna, most engem is, tudja isten, milyen messze innen vetne ki partjára ez az iszonyú víz.

— S hogy történt a szabadulása, Juliska?

— Hát amint édes apámék elmentek, még akkor az utczánkon nem is volt víz, én ott maradtam még házőrzeni, míg még egyszer az utolsó fordulóra visszajőnek. A víz felszorított a padlásra, onnan sikoltoztam; a lakó szomszédunk, a Sikár János, kibontotta a nádfödelet, már akkorra a hidasából meg a fészerünk gerendáiból összeiszkábált valami talpfélét, rá rakott valamennyi ajtót, — nyakig érő vizben oda gázolt hozzám, lehozott a padlásról az áldott jó ember, azután azon a talpon töltöttük az éjtszakát, a felesége, gyermekei meg én. Szerencse is, mert a ház még azon éjtszaka összerogyott.

— Derék, becsületes egy jó ember az a szegény Sikár János.

S amíg Sikár Jánosról és élete megmentéséről beszélt, arcza egészen nekitüzült, szemei a hálás szeretet fényével ragyogtak, úgy hogy Sándor szinte megirigyelte Sikár Jánost.

— Szegény Sikár János, — tette még hozzá Juliska, — és még sem lett megáldva érte.

— Bizony derék ember az a Sikár János, — mondá azután Sándor,— hanem ha én itt vagyok, édes Juliskám, fogadom, még sem mentette volna más meg, mint én. Mondja csak, hát nem vagyok én is jó ember, hogy olyan messziről eljöttem, csak azért, hogy láthassam, hogy tudhassam, ha vajjon életben maradt-e?

Juliska nagy bámulattal nézett reá, és meleg szeretettel pihentette meg rajta tekintetét, gyorsan szivére kapta kezét. Nagyon jól esett neki, amit hallott.

— Hogyan? Hát csak azért jött volna ide, édes Sándor, hogy engem lásson. Hát eszébe jutottam? Megemlékezett rólam?

Illett, nem illett, de bizony már erre csak lángra lobbant Sándor szive.

— Ha eszembe jutott-e? Ha emlékezem-e reá? Hiszen magammal hordoztam a képét mindig a szivemben, még álmomban is. Nem felejtettem el nagy jóságát, nyájasságát, még a legkisebb szavát sem. Tudja-e Juliska, — dicsekedett kedveskedve Sándor, — hogy még most is mindjárt azt a nótát dalolom, a melyiket magától hallottam először, tudja, a melyiket úgy küldtek a katonák haza Boszniából. Nem felejtettem el legkisebb versét sem, a mire megtanított, mert nagyon a szivemhez szólt. És elkezdte verselni:

Megírtam én a levelet kedves feleségemnek:
Holnap reggel virradóra Boszniába átvisznek.
Levelemre nagy fekete gyász-pecsétet ütöttem,
Mert ez leszen életemben legutolsó levelem.

Feleségem, a szegedi temetőbe eredj ki,
A legárvább, elhagyottabb sírhalmot ott keresd ki.
Arra borúlj, — azon sirasd a te kedves párodat,
Arra ültess majd tavaszszal nefelejtset, rózsákat.

Rózsabokor a síromon meg is illet igazán,
Mert most vagyok életemnek viruló szép tavaszán,
Csak huszonnyolcz éves vagyok, azt mondja a bilétem,
Messze otthon a sok árvám és kedves feleségem.

A Szapáry ágyúja már ide hallik egészen,
A Tarpait, Balogh Mihályt itt hozzák már szekéren.
Jó pajtások! már tinéktek jobbra fordúlt sorsotok,
Sebők Mari, a jó isten viselje a gondodat.

Mindszent napján, ha zúgnak majd a szegedi harangok:
Édes szülém, én értem is egy szál gyertyát gyujtsatok!
Atyafiak, beszéljetek valaha még én rólam,
Tán könnyebb lesz az idegen sirhalomban nyugodnom ...

— De hát mi baja lett megint Juliska, hogy ilyen nagy zokogásban tör ki? Azt gondoltam, maga is oly édesen emlékszik azokra a szép őszi napokra, mint én.

— A szegény Sikár Jánost siratom.

— Ejnye, már megint az a Sikár János?!

Juliska azután megmagyarázta a dolgot.

— Mert ő róla szólt az a nóta. Ő se gondolta volna szegény, hogy mikor ő állott folyvást a halál révén, levelében a maga haláláról beszél, mégis annak a halála következik, a ki itthon egy csendes, békességes város lakója. Nem azt érdemelte volna azért, a mit velem cselekedett. A szegény Sebők Mari nagyon átázott, nagyon átfázott azon éjtszaka, — harmadnap virradóra meghalt.

— Meghalt? — kérdé, maga sem tudva miért, de megdöbbenve Sándor; vagy talán sejtette a szive, mi következik.

— Meg bizony, — felelte Juliska, a szemeit törölgetve, — és három árvácskája maradt. Igy is sok olyan szegény embernek, — pedig elveszett a legnagyobbik, a Pistika, a ki elszaladt a mi kocsink után.

Erre már azután Sándor is szánakozva mondta:

— Szegény Sikár János!

De azután csakhamar utána tette vigasztalólag:

— Ne búsuljon Juliska. Minden árvának akad pártfogója a világon. Azoknak él az apjok. Inkább gondolkozzék most magáról egy kicsit.

És megfogta a kezét szépen, szeliden, és a szemébe nézett nagy szeretettel:

— Elmondjam-e, a mit magáról gondoltam?

Juliska nyájas pillantást vetett reá, s azzal felbátorította.

— Hát én azt gondoltam, magát meg én viszem el a falunkba, aztán — aztán vissza sem eresztem többet.

Juliska erre szemérmesen lesütötte a szemeit, szomorúan megcsóválta a fejét, nagyot sóhajtott, fájdalommal, de mély érzéstől, melegségtől áthatott hangon felelte:

— Nem lehet az, édes jó Sándor. Mert én a világ minden kincseért sem hagynám itt mostani nyomorúságokban azokat a szegény árvákat.

Sándor izgatottan kapott a homlokához.

— De hát azután mi fog történni magával?

Juliska fájón mosolygott.

— Azután? Tudja isten, mi fog történni!

— Mondja csak! Mi a szándéka? Ugy-e, a Sikár Jánoshoz fog feleségül menni?

Juliska bánatosan babrált kötőjén.

— Nem tudom, — csak úgy gondolom. Bizony csak az lesz belőle, ha megszeret,—ha elvesz. Mert mással úgy se tudom meghálálni, megjutalmazni neki, hogy életemet megmentette, mint azzal, hogy fölnevelem árvácskáit.

Sándornak majd csaknem kicsordúltak a könyei.

— Aztán Juliska, nem fáj magának ettől úgy a szive, mint az enyém?

A leány megfogta mind a két kezét, érzéssel a szemébe nézett, — még engesztelő mosolygást is kötött hozzá.

— Ne haragudjék, Sándor! Az isten látja lelkemet, nem tehetek másképen.

Azzal elvette tőle a két kenyeret. Egy édes isten áldjont mondott; Sándor érezhette keze reszketését, hallhatta zokogását, tudhatta, hogy a leány is csak oly nagy bánatot visz magával, mint a milyen az ő szivén marad.

Lesütötte fejét, és soká, soká búsan állt ott, botjára támaszkodva. Lelkében gyorsan elvonúltak a nyomorúságnak ma látott százféle képei; — ezek közül azután egyen megpihent: a kis gyermeken ott a vasút-sorompónál, kezében a kenyérrel s lábainál a nagy éhes kutya, mely ki nem vette a gyermek kezéből a kenyeret.

Egy nagyot sóhajtott. Igazsága van neki. És lelkében örökre elbúcsuzott Juliskától.

— De hát most már hova? Most már akárhova. Nem is gondolt ő többé arra, csak lábai vitték, míg magát ismét a vasút sorompói közt találta. És itt aztán eszébe jutott édes jó apja, édes jó anyja, kik őt messze földön óhajtva várják; és eszébe jutott az ujjas mándli is, melyet már majdnem a kezében tartott.

A pályaudvar üres volt. A szerencsétlen tömeg már elszéledt a szabad ég alja minden iránya felé, magával vive a könyöradományokat, melyek habár egy pillanatra, de még is letörlik a könyeket.

És most már az ujjas mándli is el volt veszve örökre. Az már azé, a kinek jutott, s ha vele közelebb megismerkedett, olcsó áron mit sem érő jószág lett belőle.

Pedig ő azt fogadta, hogy az ujjas mándli nélkül nem kerül haza.

— Én istenem, — sóhajtott föl keservesen, — hát csakugyan így van jutalmazva a jóakarat a földön. Hát ilyenek a gondviselés útjai?

III.

Bajári Sándor szomorúan megy át a hídon. Háta mögött hagyja Szegedet. Mit is keresne most már ottan. Szive Új-Szeged felé vonja. De hát mi czélja lenne annak is, ha még egyszer látná is Juliskát?... Semmi... Tehát megy tovább Szőreg felé. Azután megint visszatér, még sem bir oly könnyű szerrel megválni, mint a hogy gondolta.

Kóborol az országúton, mezőn, parlagon.

És megint az a bizonyos kis fiú ötlik a Sándor szemeibe és a lompos kutya. Mennyire eljöttek! Ott mennek kettecskén, hol a gyalogúton, hol mellette; talán bizonyos czél nélkül is. Hol a kutya megy elől, hol a gyermek, a mint koronként egyik a másiknál magát okosabbnak tartja; de mégis a kutya akar többször okosabb lenni.

Bizonyosan egyedüli menekülők szegények valamely elpusztult ház romjaiból, s míg a ház többi népe odaveszett, ők szegény jámborok, — a gyermek, ki a kutyát megtalálta, vagy a kutya a gyermeket, vagy még azon rémes éjjel együtt menekedtek, s azóta tévelyegnek, — százszor visszatérve egy helyre, százszor eltávozva, még most sem veszítették el reménységöket, hogy megtalálják, a kiket keresnek, kiket azóta meglehet már megtaláltak mások és el is temettek. Keserves tébolygás; mindenesetre keservesebb, mint az övé, a ki csak egy ócska ujjas mándlit keresett, nyomozott, melybe ugyan 930 forint van belevarrva, de micsoda veszteség lehet a szegény gyermeké ehez képest!

És pedig nem mennek, nem vándorolnak azok mégis oly csüggedten, oly bánatosan, mint ő. Két fészkelő szarka röpködött előttök, — s a gyermek is, kutya is, talán mind a ketten jóllaktak abból a darab kenyérből, most már nincsen semmi bajok a világon, nekiiramodnak, vígan, ugrándozva kergetik, hajtják a le-leszálló, fel-

felröppenő szarkákat, s a gyermek dalolja is hozzá a gyermeknótát:

Egyszer egy időben
Szíjjártó erdőben
Szarkák veszekedtek.

A kutya jó messze el talál szaladni s a gyermek megijed, hogy itt hagyja ebben az idegen világban, utána kiáltja a nevét:

— Bundás! Bundás!

Sándor hirtelen valamire emlékszik meg erről, nagy öröm fut át kebelén, eszébe jut a nyájas hang, mely az ujjas mándliról elvette figyelmét, a Bundásról Juliska, Juliskáról a gyermek, a gyermekről a Gorsáék kocsija, a Gorsáék magok, és isten tudja, mi mindenféle remény, visszatért bizalom tarka képei, melyeket egy édes gondolat egy pillanatban megteremthet.

Utána siet a fiúcskának a parlagon, megállítja, megszólítja, kalácsot ad neki, beszél vele s a másik perczben már karjaiban tartja és le nem teszi addig, míg összevissza nem csókolja az idegen gyermeket.

— Úgy hát te vagy az Pistika, a Sikárék Pistikája, a Gorsáék lakószomszédjáé; azután kérdez a gyermektől annyit, mennyire az meg sem tud felelni; de ő sem tud eligazodni azokon, a miket felel, mert azoknak legnagyobb része a nagy víz félelme, s azon csodálkozás és habozás, hogy őtet nem ismeri.

S íme, abban a pillanatban egy másik meglepetés éri, mely magára vonja egész figyelmét; majdnem elkiáltja magát örömében:

— Megvan az ujjas mándli!

A Szőreg felé vivő országút tulsó oldalán, melytől a vízzel telt nagy árok választja el, az árokparton egy ember emelkedik föl pihenéséből; a leáldozó nap teljes fényét veti reá; az ócska ujjas mándli van rajta. Valósággal az édes apja ócska ujjas mándlija van azon az emberen.

Az ember fölvette batyuját és elindúlt.

Megörült nagyon, — de mindamellett van annyi lélekjelenléte, hogy dolgát nem koczkáztathatja; nem kiált rá. Átjárót keres szemeivel, hol a vízzel telt árkot megkerülhetné, vagy átugorhatná, s ez alatt a gyermek és kutya ismét a szarkák után adták magokat.

Most már ezekkel gyűlik meg a baja, — sem az egyiket, sem a másikat nem akarja elszalasztani. A fiút hasztalan hívja, az nem akar utána jönni, mert több bizalma van a Bundásban, a ki az út irányára nézve más véleményen van; konokul megáll a parlag közepén, hegyezi ugyan füleit a kiáltásra, de csak Szeged felé tekintget vissza.

Az ócska ujjas mándlis ember ez alatt már jó messze elhaladt az országúton Szőreg felé.

Sándor nem habozhatott tovább, még maga sem tudta, mit fog tenni, csak azt az egyet tudta, hogy a gyermeket — még ha az este beállta is nem intené — semmi esetre sem fogja elhagyni, ha terhet, nyűgöt vesz is a nyakába, mely gyors sietésében akadályoztatja, mindegy — gyorsan fölkapta a fiut ölébe s azzal ment a keresett átjáró felé.

Bundásnak is mit volt tenni, mit nem, — meglehet a kalácsért is, melyet Sándortól kapott, — követte őket. Mikor aztán kibékült sorsával, az első volt, ki az átjárót megtalálta, s kicsapott az országútra. Ott tanakodott egy darabig, azután körülszaladt szaglálódva, s már ha így van, hát így is jó, ő állott be útvezetőnek Szőreg felé.

Az ujjas mándlis embernek pedig már híre-hamva sem volt. Jó messze elmehetett az már, azt is ki tudja, nem tért-e le valamely dülő útra, vagy pedig ő azon sötét árnyékok valamelyike, melyek a távol homályában mozognak az országúton.

Nagyot sóhajtott, de azért nem bánta meg, a mit tett, most már ugyan lassabban — mert ki is volt fáradva

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

— követte Bundást az országút melletti gyalogúton, melyhez az konokul ragaszkodott, s mintha értetni akarná, hogy a játéknak is csak akkor van ideje, mikor ráér, oda se hederített az éji nyughelyet röppengve kereső madaraknak.

Már Szőreg épen ott volt előttök a homályban. Ámde a gyalogút egyszerre oldalirányban elcsapott az országútról, és Bundás semmiképen sem akart mégis a gyalogúttól megválni, melynek vége a hajlatokban s homályban elmosódott előttök. Bundás egyszerre csak karikára csapta föl a farkát, el is vakkantotta magát, mintha örült volna, meg is heverkőzött a gyepen, azután visszafutott hozzájok, szűkölt, csaholt, meg is kisérlett egy pár ügyetlen ugrást is föl a gyermek felé, azután gyorsan előre iramodott, meg vissza, mintha biztatná, csalogatná őket, s csóválta a farkát végtelen örömében.

— Jól van Bundás, — mondá magában Sándor, — te tudod, mit akarsz, te felelsz róla. Az ujjas mándlinak már úgyis megint vége van.

Pedig dehogy volt vége, épen azt az embert találta meg Bundás, s ugrált föl hozzá szűkölve, ugatva nagy kitörő örömmel, s hol vissza, hol előre, hol karikában szaladva követte egészen addig a nagy dohánypajtáig, melybe belépett s melynek ajtaján élénk tűz fénye világított ki a szabadba.

A tüzet egész család ülte körül, mely a pajtát — jó emberek kegyelméből — ideiglenes lakásul nyerte.

A kutya nagy örömében nekiment volna még a tűznek is, ha simogató, majdnem ölelő kezekkel nem találkozik, s a pajta fölharsog ember, asszony, gyermekek bámuló örömkiáltásától:

— Nini a Bundás! A Bundás!

Igen, mert a Bundás semmiesetre sem jött egyedül és nem is jöhetett mással. Bundás után egy más valaki is fog az ajtón következni, — a ki nem lehetett más, mint még a családnak egyetlen hiányzó tagja.

Ezt a boldog reményt, ezt a nagy örömöt adta meg egyszerre Bundás véletlen gyors megjelenése.

A kutya azután nem futott vissza többé útitársai elé.

Nem is volt rá szükség, mert csak ott toppantak azok az ajtó előtt.

Az ujjas mándlis ember is hátrafordúlt ekkor.

Sándor csak eleresztette Pistika kezét, összecsapta kezeit, majd hova nem lett örömében.

A mint a tűznek fénye reásütött: abban a rossz ujjas mándliban Gorsa András uram ő kegyelme állott előtte, a Juliska édes apja, kerek, piros ábrázatával, ősz hajával, nagy, élénk szemeivel. Tüskés volt ugyan az ábrázatja, mert nyolczadnapja nem beretválkozott, hanem azért megismerte.

Azután mindnyájan szomorúan sütötték le szemöket az idegen ember láttára és köszönésére, kit meg sem ismertek abban az öltözetben, melyben még nem látták; még a lakó szomszéd Pistikájának is csak a gyermekek örültek meg egy kicsit.

Az öreg Gorsáné nem is titkolta.

— Azért örültünk meg olyan nagyon, mert azt gondoltuk, hogy a Juliska került elő szegény.

— Elő is van a!... — szólott erre Sándor feleletül, ragyogó arczczal, nagy dicsekedéssel.

Gorsa András odafordúlt hozzá:

— Ne bolondíts, édes fiam!... mert már az a szegény, mihaszna csollák koldus, a Csorba Pista is fölébresztette bennem a reménységet az elébb, mikor ezért a lajbiért — vagy minek mondjam — voltam, hogy beszélt olyan emberrel, a ki a Juliskát látta volna.

Sándor nagy vígan, boldogan dicsekedett tovább:

— Igazat mondok én, — most már hiszem is, hogy nem a sors vetett engem ide, hanem egyenesen az úristen küldött azért, hogy meghozzam kegyelmeteknek azt az örvendetes hírt, hogy a Juliskát én színről színre láttam.

Gorsa András uram nagyot kiáltott:

— Jaj, eszem a teremtésedet, kedves öcsém, hadd csókoljam hát meg azt a takaros bajuszodat, a mely alól olyan szép szó hangzik.

Gorsáné asszonyom pedig nem teketóriázott, hanem egyenesen a nyakába vetette magát örömében.

Azután egymást lökdösték, ránczigálták onnan, egyik, hogy az ő kérdésére feleljen, másik, hogy csak neki beszéljen, hogy hát miképen és hogy áll a dolog, hol van, hogy szabadult. Sándor aztán tudott egyszerre felelni mind a kettőnek.

Gorsa András uram ekkor azután levette a kalapját a fejéről, s míg felesége örömzokogva borult keblére: ő szép nagy értelmes szemeinek egy mélyen érző föltekintésével hálát adott a mindenható istennek. Nem tudott sírni azon, a min örülni kell, gyorsan oda is fordult Sándorhoz:

— Hanem hát voltaképen, te meg ki vagy édes, drága jó öcsém?

— Hát én — ha emlékeznek még rám kegyelmetek — az a kovártélyos katona vagyok, a kit kigyelmetek úgy jól tartottak azzal a jó paprikás lével, pörkölt hússal és turós lepénynyel, meg borral, mikor tavaly őszszel hazajöttünk Boszniából, hogy holtomig megemlegetem. Mikor se vége, se hossza nem volt velünk a parádénak, a muzsikaszónak, — mégsem adtam volna oda az egészért azt a csendes, jóízű beszélgetést, melyet este az asztalnál tettünk kegyelmetekkel, s melyet Juliska olyan jóízűn hallgatott.

— Tudom már. Azt is tudom, hogy hívnak, mert a szivembe röppentél, édes fiam Sándor. Úgy-e? No lám, hogy tudom. Az igaz, hallottam azóta is a nevedet emlegetni a házamnál — mikor még megvolt. Bajári Sándor a neved. Onnan Brisztről, Lieblingről, Tormákról, Szinyérszegről vagy honnan való vagy. Hanem hát voltaképen

téged meg mi sors vetett ide fiam? Talán te is azt a keserves töltést voltál tartogatni?

— Nem biz én, kedves bátyám uram. Ha csakugyan meg kell vallani, sok mindenféle oka volt annak, de hogy többet ne mondjak, legkiváltképen kettő, és pedig a mint most már látom, mind a kettő kegyelmeteken fordúl meg.

— Mi rajtunk? Ha segíthetünk, — ámbár nagyon tehetetlen koldusok vagyunk mi már most, — mégis segítünk rajta, ha egyébbel nem, szép szóval. No hát mondd el őket sorban. Essünk át legelébb az egyiken.

Sándor hát végtére egyszer egészen odajutott az ujjas mándlihoz. Sóhajtott egyet.

— Hát legelébb kedves bátyám uram: ez az ujjas mándli.

Gorsa András uram csak a szemébe nézett csodálkozva; máskor még talán el is nevette volna magát. Megrázta magán a mándli leffentyűjét s mosolyogva kérdezé:

— Ez a mándli?

Sándor szinte habozva felelt:

— Mivel hogy az édes apámé volt.

Gorsa András uram folyvást csodálkozott, mint a ki nem érti a dolgot.

— Az édes apádé? Hát azután?

Sándor megakadt, akadozott, nem tudott szájára jőni az igazi szó; irult, pirult. Az is gondolatában járt: hiszen most már Gorsa uramnak isten adta, igaz tulajdona, a mi rajta van. Olyan dolog ez, mintha csak úton, útfélen talál valaki valamit, vagy ajándékba kap. És talán nem is egészen illendő dolog, a mit most cselekszik.

De Gorsa András uram csak sürgette. Hát aztán?

— Nem is mondanám, — mentegetődzött Sándor, — ha szegény édes anyám nem vette volna úgy a lelkére a dolgot, de mivel hogy olyan nagyon szivére vette, hát csak kimondom. Belevarrta a bélés zsebébe az édes apám

uram 930 forintját, a mit négy ökörre szánt, meg az én házasságomra.

Erre aztán Gorsa András uram csakugyan elnevette magát.

— No édes öcsém, ha bele varrta, ha benne volt, úgy még most is benne van; mert az a szegény jámbor Csorba Pista, a kit valami felső ruhaféleért beküldtem a kiosztó helyre, — hova mégis csak szégyenlettem magam elmenni, ha rá voltam is szorúlva, — semmi esetre sem vette ki; ebbe a kendőbe volt kötve, a hogy hozta.

Tehát még azon módon a kendőbe volt kötve, — gondolta Sándor magában s nem kis örömmel érintette a kendőt: — Ez az édes anyám kendője.

Gorsa András uram is nagy vígan levetette magáról az ujjas mándlit.

De az ujjas mándliban nem volt benne a pénz... A zsebe üres volt. Körültapogatták mindenfelől a bélés alatt. Sehol. Sehol. Hanem egy pár fehér czérnaszál a zseb felső részén mégis adott jelenséget arról, hogy a zseb be volt varrva valaha, s a mint be volt varrva, úgy ki is lett bontva valaki által.

Sándor nem tett reá semmi megjegyzést, hanem Gorsa András uram megcsóválta a fejét:

— Mégis hát a Csorba Pista vehette ki a pénzt. Ki hitte volna, hogy ezt el nem beszéli, a ki még a hurkaesőt is elbeszélné. Szegény Csorba Pista! Hisz annyi a neki, mint vakandoknak a pápaszem, a ludnak a süvegczukor. A ki csak krajczárt ismer s csak azokból élt egész életében. Nincsen annak szüksége olyan sok pénzre. Nem is tudna vele mit csinálni.

Vállára tette Sándornak kezét.

— Ne búsulj. Az a pénz meglesz. Én mondom neked. Holnap utána nézünk Szegeden. Most hát mondd el kedves öcsém a másik okát is utazásodnak. Hátha azzal szerencsésebb leszesz!

Mintha csak tudta volna. Hátha sejtette is?

Sándor azonban egyszerre szomorú lett; a mint a sor erre reá került, nagyot sóhajtott.

— Tudja isten, most már elmondjam-e azt is?

Gorsa András uramnak egyszerre láng futotta be arczát. Egy gondolata támadt, mely bántotta, mely botránkoztatta.

— Ejnye édes fiam. Még utóbb azt gondolom, hogy azt teszed föl felőlem, hogy én raktam át más jobbik zsebembe a pénzt. Akármilyen koldussá lettem is, de már azt kikérem magamnak. Azért csak ki vele; a mi a sziveden, az legyen a szádon.

Sándor erre nyugodtan fölemelte fejét.

— No jól van hát; ha úgy akarja kegyelmed, elmondom, hanem én is megmondom, hogy arról a pénzről köztünk ne legyen többet szó. Ha a Csorba Pistának jutott, hát legyen az övé. Legyen azé, a kinek az isten rendelte, mert úgy is ki tudja, ő hozzá jutott-e; ki tudja, nem volt-e már előtte is más kézen! Egy szóval, legyen boldog vele, a kihez került, legalább nem mondhatják akkor kegyelmetek, hogy a mit tenni akartam, az ujjas mándli kedviért tettem volna.

— De hát süsd ki már, az isten áldjon meg.

— Hát biz én a Juliskát óhajtottam látni, mert csak nem birtam elfelejteni.

Gorsáné asszonyom nagy örömmel tekintett reá, s dicsekedett vele:

— Az is mindig emlegetett, de mindig emlegetett.

Gorsa András uram se késett a biztatással:

— No, megtaláltad hála istennek. Ugy-e olyan, mint a milyen volt, vagy még talán különb. Mit mondasz hozzá?

— Én, én mit mondok, — felelt Sándor öröm- és reménynyel telt szivvel, — de kegyelmetek mit mondanak?

Gorsa András uram csodálkozva csapta össze kezeit.

— Uram teremtőm, mink mit mondjunk? Hiszen úgy is tudom, megmondta ezt már neked Juliska.

Sándor nagy sopánkodva válaszolt:

— Biz az kedves bátyám uram, — mi tagadás benne, — nem épen a legjobbat mondta.

— Hát mit mondott, édes Sándor fiam?

— Azt mondta, hogy nem hagyja el a Sikár János árváit. Ez azt teszi, hogy a Sikár Jánoshoz akar férjhez menni, mert nem tudja másként megjutalmazni, meghálálni neki, hogy az életét megmentette, mint azzal, hogy az árvácskáit fölneveli.

Most Gorsáné asszonyom csapta össze kezeit és fölpattant:

— Nem tudja megjutalmazni? Bízzák is azt ő reá! Oh uram teremtőm, hát a jó úristen kegyelme mire való?

Gorsa András uram megtörülte a bajuszát, a mi nála nagyot jelentett, mert egyszersmind két könyceseppet is kellett róla letörölni. Azután, bár sóhajtva, de kimondta véleményét reá, mely egyenes szivéből fakadt:

— Igazsága van neki. Derék leány. Kevély vagyok reá, hogy fölneveltem. Sajnállak fiam Sándor, de nem tehetek róla.

Ezzel azután be volt végezve a dolog, mert mindenre ő kegyelme szokta reá ütni a pecsétet.

No most már szegény Sándor, most már csakugyan se leány, se ujjas mándli. Pedig mindig azt hitted, mikor elindúltál is, meg mindig, míg utána kóboroltál, meg mikor rá akadtál is arra a mándlira, hogy ez szerzi meg neked a te kedves Juliskádat.

Szegény Sándor nagyot sóhajtott.

— Ha az isten úgy rendelte.

— Hanem azért fiam Sándor, — szólalt meg darab idő után Gorsa uram, — az a másik bizonyos dolog nem marad abba, mivel hogy hajnalodik is már, mint a hogy az este beszéltünk róla, bemegyünk Szegedre.

Sándor közbevágott szégyenkezve:

— Hát nem megkértem kegyelmedet . . .

— Kértél, nem kértél, ha megkértél is, de már abban csak megengedsz, ha nem hagyom a városom becsületét. Meg azután csak Juliskát is meg kell keresni ott a Bánom kertek alatt.

— De ha én még most is csak azt kérem kegyelmedtől, hogy ne legyen többet róla szó.

A mi a szegedi utat illeti, nem is lehetett róla, de nem is volt rá szükség, mert Gorsáné asszonyom egyszer csak elsivalkodta magát oda kívül... Juliskát tartotta ölelő karjai között. Sikár János is ott állott, szegény, anyátlan gyermekeivel, nem is lett elfelejtve, őt is bevonták a családi örömbe, mely reá nézve még szaporodott azzal, hogy nagy csodálkozására a Pistikát látta örömugrándozva belécsimpeszkedni.

Gorsa uram megmutatta neki Pistika megtalálóját.

Sikár János emberül megrázta Sándor kezét, s míg a szeme valódi hála tüzétől ragyogott, meleg igéretet tett:

— Meg fogom én még ezt hálálni.

Mintha csak tudott volna mindent, vagy legalább sejtett volna. Hogy is ne, hiszen a mint azok ott álltak, oly égő óhajtással tekintgettek egymásra, hogy majdnem minden köny felszáradt attól a boldog melegségtől.

Mikor aztán kiörülték magokat, Gorsa uram nyájasan oda fordúlt Sikár Jánoshoz, de azért mégis, mintha csak vallatóra akarta volna fogni, úgy kikérdezgette.

— Hát mondd csak, mikor hat nap alatt nem tudtatok reánk akadni, hogy akadtatok mégis most ilyen hirtelen reánk, édes fiam?

Gorsa uram elevenre akarta tenni az ujját, oda is tette, csakhogy nem úgy, a hogy ő gondolta.

Sikár János előbb fájdalmasan mosolygott, azután felelt:

— A Csorba Pista tegnap este mondta meg, hogy itt vannak kegyelmetek a Sághi uram pajtájában. Azt mondta, hogy beszélt is kegyelmeddel. Nemcsak beszélt, hanem még azt az ócska mándlit is kegyelmednek vitte, melyet én adtam neki.

Egyszerre csak meghőkölt Gorsa uram. Szigorú redőkbe rántotta homlokát és szemöldökét.

— Ezt az ujjas mándlit? — kérdezé Sikár Jánostól, miközben magán megrázta az elejét, s szinte némi sajnálkozással, hogy emberében csalatkozik, tette utána: — Hát ismered ezt az ujjas mándlit, János?

Sikár János azonban állt nyugodtan, és bátran nézett a szemébe.

— Hogyne ismerném, hiszen az enyém volt legelőször, mikor kiosztották. Hányták, vetették, nem tudtak gazdát találni neki, mindenkinek jobbat tudtak adni.

Gorsa András uram — hasztalan csitította Sándor — csak folytatta tovább, mintha csak erővel bele akart volna kötni Sikár Jánosba:

— No ha így van a dolog, úgy hát azt is tudnod kell édes fiam, hogy mi volt abban a mándliban.

Sikár János csodálkozott bár Gorsa uram mindentudásán, mindamellett a legkisebb zavar nélkül felelt:

— Tudom hát, hogyne tudnám, hiszen felbontottam a zsebét; 930 forintot találtam benne.

— Hát azután mit gondolsz, János fiam, vajjon kié az a pénz?

— Azt gondolom, gazd'uram, ha keresik, azé, a ki magát gazdájának bizonyítja, ha pedig nem keresik, az enyém, mert az isten nekem adta, hogy árváimmal megsegítsen.

Sándor pedig erre nemcsak elgondolta, de el is határozta magát, miért lenne különb ő nála Bundás, a ki a kész selmet ki nem vette egy szegény gyermek kezéből. Bele akart szólni a beszédbe, — kettè akarta vágni, de Gorsa András uram megelőzte.

— Már pedig azt a pénzt csakugyan keresik ám, fiam János.

— Ha keresik, hát meg is találhatják a városházánál, ott a hol beadtam; itt van az irás róla.

Csak elbámultak.

— Nem keresik biz azt, — vágott közbe Sándor, — s fogadom, soha se fogják keresni.

Gorsa uram egészen tűzbe jött.

— De bizony keresik, ha mondom. Ne kötözködjél velem, legalább én nem szivelem, hogy ne keressék.

Sándor hasonlóan tűzbe jött.

— No jól van hát, bátyám uram. Hát keresik, hanem ha egyszer, a ki keresi, kibizonyítja magát a városházánál és azt mondja, hogy készakarva épen azért tette a zsebbe, hogy a kinek a sors veti ezt az ujjas mándlit, hadd legyen megsegítve, boldogúljon vele.

— Aztán azt gondolod, elhiszik neked azt a bolondot?

— Hát már hogy ne hinnék, mikor ilyenek történnek a világon, hogy egy koldusbotra jutott ember maga bejelenti a pénzt, a melyet talált.

S kicsordúlt Sándor szeméből a köny, midőn ezt felelte.

Erre azután Gorsa András uram nagyot fútt; az egyik karjával egyiket, a másik karjával a másikat ölelte vállon, mondta nagy jó kedvvel:

— Hogy a ragya verjen meg benneteket, a protopápa tudna közületek választani. Kifogtatok rajtam; hasztalan próbál benneteket az ember, az egyik becsületesebb mint a másik.

Gorsáné asszonyom oda súgott Gorsa uramnak:

— Hagyja most már azt a dolgot, lelkem párom, most már Sikár János meg van jutalmazva. Aztán úgy vettem ki a Juliskától is, hogy Sikár János még csak nem is sejdít semmit, ne tegye hát ki itt kegyelmed csúfra, hogy még ő ajánlja föl neki magát.

— Mit? Csúfra? — pattant föl Gorsa András uram, — dicsőségre, nem csúfságra szól az, édes galambom.

S oda fordúlt Sikár Jánoshoz.

— Hallod-e, gondold csak János fiam. Ez a leány háladatosságból, hogy felnevelje gyermekeidet, hozzád akar menni férjhez erővel . . .

János elmosolyodott, nem fájdalmasan, nem szomorúan, talán először azóta a gyászos napok óta.

Azután csak elbámultak megint azon, a mit felelt:

— De én nem veszem ám el, gazd' uram. Nem való olyan fiatal leány ilyen élemedett embernek, kivált ha mást szeret s az is szereti. Ha neki volna annyi szive, hogy hozzám jőjön, nekem nem volna lelkem ahoz, hogy elvegyem. Aztán még — tevé utána érzéssel — annak a boldogságát vegyem el, a ki meg az én gyermekemet találta meg, — és azután mikor nekem adja pénzét, elvegyem azt is, s még ráadásul elvegyem előle a babáját is. Hej de nagyon derék ember volnék én akkor! . . . Ő sem azért jött ide olyan messze földről, hogy csak egy ócska ujjas mándlit lásson.

Hát pedig mégis csak az ujjas mándlin fordúlt meg a dolog.

Sándor nagy vígan felelt neki:

— Bizony pajtás, mi türés-tagadás, nem is egészen az ócska ujjas mándliért jöttem ám én ide. Hanem ha már ennyiben vagyunk, hogy így megbecsüljük egymás szive hajlandóságát: tégy meg egyet a kedvemért, mert én még mindemellett félek Juliskától. Add ide fiunknak Pistikádat, úgy is én találtam meg, van hát egy kis jussom is hozzá.

Sikár Jánosnak egy nagy nehéz könycsepp gördült le a szeméből.

— Nem adhatom pajtás!... Igy se tudom, mikor fizethetem vissza azt a nagy jót, melyet velem cselekszel, s melyet, míg élek, nem birok megköszönni.

Gorsa András uram is beleszólt, miközben Juliskát oda vezette Sándorhoz:

— Majd bizony! Hát nem elég neked Szegedről ez az egy. Még a Pistikát is? Hát ki játszana akkor az udvaron a Bundással, majd mikor a házam fölépül?

És azután hogy' törölgették erre mindnyájan a szemöket arra a gondolatra, hogy nincsen, hogy elpusztúlt, és arra, hogy megengedi azt érni az isten, hogy még fölépül valaha.

*

Sándor azt gondolta, titok maradt. Dehogy. Mindenki tudta azt a faluban. Hát nem azzal fogadta Topor Zsuzsi, a mint ott ment el a kerítésök mellett, nem azzal csúfolódott nagy nevetve:

— Sándor! hozod-e az ócska ujjas mándlit?

Sándor vígan felelt neki, — de úgy, hogy érthetett is belőle:

— Hozom, hanem a pénzt belőle oda adtam a házasságomra; nem is haragusznak érte, mert különben is arra szánták édes apám uramék.

ÉJFÉLI PÁRBAJ.

ARANY JÁNOSTÓL.

(Felolvastatott 1880. február 8-án.)

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Hetekig tart; ma van első napja.
Szól a zene, tárogató, rézkürt,
Pörög a táncz, mint az orsó;
Bende kiált: «Ez utolsó!
Száraz ajkam eper-ajkat
Szedegetni készül.»

Bende vitézt a nyoszolyó-asszony
Elvezeti, hol olyat szakaszszon;
Néma, sötét már az egész kastély —
S im lovag áll ágyok előtt,
Talpig aczél — ismeri őt,
Sápadt arczra kék lángot vet
A felütött rostély.

«Jöttem veled újra víni, Bende!
Én valék a diadalmas, nem te:
Kezdjük elől, csunya volt a játék;
Haha! pánczélt a nyakadba!
Most ne remélj szolga hadba';
Kezdjük elől! — e leányért
Sok viadal vár még!»

Kél a vitéz! «Nosza, kardot, vértet!»
— «Hova édes?» — «Víni, arám, értted!»
S hallik, a mint össze-össze vágnak,
Oda át a fegyverházban
Harczrobaj is: csengő paizs,
Tompa nyögés, erőlködés,
Dobogása lábnak.

Szép menyasszony szemét le se' zárja,
Szörnyűködik, hova lett a párja;
Remegő kéz gyújtja meg a mécsest,
Férje urát fölkeresi,
Hajnalig ott sirva lesi:
«Ez is olyan mint a másik . . .
Mint valami holttest!» —

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Vagyon immár a második napja;
Szól a zene — borba fuladt e nap,
Bende úrnak veszett kedve,
Tánczol, iszik erőltetve:
Szép menyasszony neki borzad:
«Ha ma is, mint tennap! . . .»

Este hamar az urok föld-részeg;
Ágyba vivék a szolgavitézek
Szép menyasszony vele menni reszket.
De hogy titkán ki ne adjon
— Hova legyen? hol maradjon? —
Lenyugoszik, s külön ágyban
Hányja a keresztet.

Bende riad . . . s mint a halál, józan:
Lovag ott áll szembe, az ajtóban.
«Hah, Robogány! . . .» s nem akarna menni.

«Szeretőm elcsábítója,
Gyere, vijjunk! üt az óra;
Mig le nem győzsz, tiltva neked
Mellette pihenni.»

Ujra nehéz, szörnyű tusa hallik;
Bende halott, mire meghajnallik.
Nagy-nehezen, délfelé ha ébred,
Mikor immár gyül a vendég,
Fölkeresik a leventék:
«Hol vagy uram? mind az egész
Nép vár az ebédre.»

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Legszomorúbb a harmadik napja;
Szól a zene, öblöget a rézkürt:
Hanem a táncz csak úgy lézeng,
Vendégnek a java szétment:
«Vérbe fogant nász sohse volt
Isten átka nélkül!»

Nos, az új párt rokoni — egy püspök
Előveszi, hogy mi esett köztök:
Bende konok, — a menyasszony gyászba,
Teste remeg, mint a harmat,
Csak azt vallja, hogy — nem vallhat,
Ha lefekszik, küldjenek őrt
A fegyveres házba.

Mene oda nagy erős őrizet, —
Bende kaczag: «Meglopom a mézet!»
Siet is bé kakas-elő-szóra;
Mikor ágyas-házát nyitja,
Másodikat kukoritja,
Fönn pedig a kastély tornyán
Éjfélt ver az óra.

«Bende lovag! ez az utolsó nap,
Lakodalmad félbe szakad holnap;
Víni ma még! ölj meg igazabban;
Mert ha nem ölsz, én megöllek,
Lelkedet ám, én mint lélek;
Az a hűtlen hadd sirassa,
Bűnét e világban!»

Bende vitéz, szemei szikrázva,
Rohan ismét a fegyveres házba.
Rettenetes, a mit lát az őrség;
Urok őrjöng . . . kivont karddal
Levegőbe szúr és vagdal;
Közülök is hármat leölt
Mig lebirák, győzék.

Földalatti kamarába', lánczon,
Bende üvölt, viaskodik, tánczol.
Szép menyasszony sem eladó többé;
«Elsőt én nem érdemeltem,
A második engemet nem:
Püspök atyám, végy fel Urunk
Jegyesei közzé!»

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 103(0)/195 2 sz.